

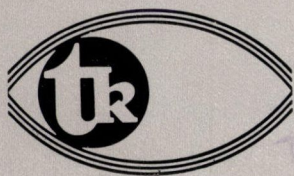
55982

55982 / 423

1983

1. szám

JEL
Kép

TELEVÍZIÓ
RÁDIÓ
SAJTÓ

55982

55982/
423

A JEL-KÉP 1983. évfolyamának tartalomjegyzéke

CIKKEK, TANULMÁNYOK

<i>Ancsel Éva</i> : A gyermek komolyabb, mint mi	4.	26—37.
<i>Antal László</i> : Jelenünk a gazdaságpolitikus szemével. Beszélgetés Szikszai Bélával	3.	97—103.
<i>Bedő Nándor</i> : A helyünk kerestetik	2.	62—66.
<i>Benedek Miklós</i> : A provincializmustól félek	4.	9—11.
<i>Benedek Pál</i> : A valóság és modellje	1.	118—119.
<i>Burget Lajos</i> : A szakma koldusai?	1.	41—44.
<i>Elektronikus falu?</i>	2.	12—17.
<i>Erkölc, politika, gazdaság</i>	4.	132—140.
<i>Farkas Zoltán</i> : Újságíró vagy propaganda-technikus?	4.	64—71.
<i>Friedrich Péter</i> : A „szerelmes” molekulák	1.	116—117.
<i>Gácsi Sándor</i> : „Tessék kinyitni a szemet!”	2.	76—85.
<i>Gáldonyi Béla</i> : Mi a jó?	1.	47—50.
<i>Gálík Mihály</i> : Mindenkinek mondja a magáét	2.	18—23.
<i>Grósz Károly</i> : Szervezeti forma és gazdálkodási rend	4.	5—9.
<i>Hallama Erzsébet</i> : Megyei lap — regionális lap	4.	20—25.
<i>Hámori József</i> : „Keresztezés” az idegrendszerben	1.	119—122.
<i>Hanák Katalin</i> : Család és televízió	2.	177—179.
<i>Hári Sándor</i> : Veszélyesebb megalkuvásaink	3.	115—117.
<i>Hary Mária</i> : A krokodil hátán	2.	181—182.
<i>Havasi János</i> : Gondolataink röghöz kötése	1.	50—51.
<i>Hegyi Béla</i> : Drámai partnerség	3.	41—43.
<i>Hoffmann Márta—Rudas János</i> : Vitatkozunk	1.	87—96.
<i>Jakab Zoltán</i> : Megvallo — nem értem	4.	17—20.
<i>Jávori Béla</i> : Pofon a szülőszobán	3.	118—123.
<i>Jelenünk a gazdaságpolitikus szemével. Beszélgetés Szikszai Bélával</i>	3.	97—103.
<i>Kálmán András</i> : ... és mi találhatik?	3.	126—128.
<i>Kaposi Levente</i> : Inkább a teljesítmény, mint a minőség	3.	123—125.
<i>Karinthy Ferenc</i> : Gyönyörű és rémséges. Püskösti Árpád interjuja	1.	15—20.
<i>Katanics Sándor</i> : Miről és hogyan?	2.	59—62.
<i>Kováts Flórián</i> : Megyei lap — városi lap	4.	12—17.
<i>Kováry E. Péter</i> : Az igazság is kerestetik!	2.	69—72.
<i>Lakatos Ernő</i> : Közös dolgainkról. Beszélgetés az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetőjével (Wisinger István)	3.	3—11.
<i>Lányi Gusztáv</i> : A futball (tele)vizionális társadalomlélektana ..	1.	97—103.
<i>László Lajos</i> : A kétarcúság kísértései	2.	66—69.
<i>Lázár István</i> : Interjú-taktika	3.	36—41.
<i>Losonczy Ágnes</i> : Tájékozatlanság az információözönben	2.	6—11.
<i>M'Bow, Amadou-M.</i> : A kommunikáció egyesíti a világot	1.	3—8.
<i>Mihancsik Zsófia</i> : Jelenünk a gazdaságpolitikus szemével. Beszélgetés Szikszai Bélával	3.	97—103.
<i>Nikolényi István</i> : A „rettegő” kritikus	2.	72—75.
<i>Polgár Miklós</i> : Hang és visszhang	1.	44—47.
Profil kerestetik 1.	3.	115—133.
Profil kerestetik 2.	4.	5—25.

	Szám	Oldal
<i>Pünkösti Árpád</i> : Gyönyörű és rémséges. Beszélgetés Karinthy Ferenccel	1.	15—20.
<i>Pünkösti Árpád</i> : Ne fordítsuk meg az elnököt!	2.	180.
<i>Rényi Péter</i> : Az újságíró propagandista is	4.	72—77.
<i>Rimai Péter</i> : A hír világa (tetsz?) halálára	3.	163—164.
<i>Rudas János—Hoffmann Márta</i> : Vitatkozunk	1.	87—96.
<i>Ruffy Péter</i> : Jól gondolkodni	3.	29—36.
Selyemfiúk	2.	85—92.
<i>Simon István Sz.</i> : A protokolltól a technikáig	1.	36—41.
Sok húrön pendülnek	1.	78—86.
<i>Szántó Jenő</i> : Sok a szöveg	3.	161—163.
<i>Szecső Tamás</i> : A detektoros és a szódásiüveg	2.	3—5.
<i>Szecső Tamás</i> : A jövőről — középtávon	1.	9—14.
<i>Szecső Tamás</i> : Végvári újságírás — globális kommunikáció ..	4.	3—14.
<i>Szekfű András</i> : A helybeliségről a kábeltelevízió hajnalán	3.	128—133.
<i>Szentágothai János</i> : Igen is, meg nem is	1.	122—126.
<i>Szigethy András</i> : Konfliktus nélkül nem megy	1.	51—53.
<i>Szikszai Béla</i> : Jelenünk a gazdaságpolitikus szemével. Antal László és Mihancsik Zsófia riportja	3.	97—103.
<i>Szilágyi János</i> : Színjáték kettesben	3.	44—48.
A történelem hasznáról. Tudósklub	3.	103—114.
<i>Vargha Balázs</i> : Bukfenc a fejünkben	1.	104—116.
<i>Wisinger István</i> : Közös dolgainkról. Beszélgetés Lakatos Ernővel az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetőjével	3.	3—11.

KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁS

<i>Angelusz Róbert—Tardos Róbert</i> : Vélemények a szociálpolitikai kérdésekről	3.	143—144.
<i>Dobossy Imre—Lázár Guy</i> : Javul a helyzet?	4.	124—125.
<i>Dobossy Imre—Lázár Guy</i> : Megegyeznek? Nem egyeznek? ...	3.	140—143.
<i>Dobossy Imre—Lázár Guy</i> : Mi foglalkoztatja az embereket? ...	4.	126—127.
<i>Farkas Katalin—Pataki Judit</i> : Gazdasági közhangulat 1983. tavaszán	4.	128—129.
<i>Farkas Katalin—Pataki Judit</i> : Tovább romlik a gazdasági közhangulat	2.	120—121.
<i>Kulcsár László—Timár János</i> : „Emelni kellett a lakbéreket, de nem ennyivel”	2.	116—119.
<i>Lázár Guy</i> : Ellátási nehézségek itt, munkanélküliség ott	1.	143—145.
<i>Lázár Guy</i> : A helyzet változatlan	2.	119—120.
<i>Lázár Guy</i> : Javul a helyzet?	4.	124—125.
<i>Molnár Edít, S.</i> : Vélemények és előítéletek az öregekről	1.	141—143.
<i>Timár János</i> : Háború (Bejrút), háború (Falkland) háború (Irak—Irák)	1.	146.
<i>Timár János</i> : Külföldi és hazai események visszhangja	2.	12—122.
<i>Timár János</i> : Vélemények aktuális eseményekről	4.	129—131.
<i>Timár János</i> : Vélemények az 1982-es év aktuális kül- és belpolitikai eseményeiről	3.	145—147.

KITEKINTÉS

<i>Baracs Dénes: Az IHT — avagy a „világlap”</i>	4.	155—162.
<i>Benda László: Tükör által kevésbé homályosan</i>	3.	152—154.
<i>Domány András: A „sikerpropaganda” korszaka után</i>	4.	141—148.
<i>Dvorszky Hedvig: Sony</i>	2.	173—176.
<i>Erdei Grünwald Mihály: Képernyő előtt Okazakiban</i>	2.	170—173.
<i>Félkörkép a képmagnóról</i>	4.	163—165.
<i>Ficsor Mihály: A kábeltelevízió és a szerzői jog</i>	3.	155—160.
<i>Halmy Ferenc: Sajtóiskola</i>	2.	160—162.
<i>Heltai András: Félkörkép a képmagnóról. Bécs</i>	4.	163—164.
<i>Hogyan változtatta meg a televízió Japán életét</i>	2.	166—169.
<i>Jakab Zoltán: Televíziós műsorkínálat néhány európai szoci-</i> <i>alista országban</i>	3.	148—151.
<i>Japán, avagy a „kommunikációs társadalom” kialakítása</i>	2.	160—176.
<i>Kopreda Dezső: Félkörkép a képmagnóról. Belgrád</i>	4.	164—165.
<i>Kwiatkowski, Stanislaw: Közvéleménykutató Központ Lengyel-</i> <i>országban</i>	4.	149—154.
<i>Nagy Kázmér: The Listener</i>	1.	156—160.
<i>Pietsch Lajos: Napilapok 7—8 milliós példányszámban</i>	2.	163—166.
<i>Szécsi Éva: A tömegkommunikáció és a politikai hatalom</i>	1.	147—155.
<i>Udvarhelyi Szabolcs: Félkörkép a képmagnóról. Prága</i>	4.	163.

MÚLTUNK, VISSZAEMLEKEZÉSEK

<i>Levendel Ádám: A Magyar Közvéleménykutató Intézet (1945—</i> <i>1949) I.</i>	2.	123—131.
<i>Levendel Ádám: A Magyar Közvéleménykutató Intézet (1945—</i> <i>1949) II.</i>	3.	134—139.
<i>Levendel Ádám: A Magyar Közvéleménykutató Intézet (1945—</i> <i>1949) III.</i>	4.	109—117.
<i>Péter László: A Délmagyarország fordulópontjai</i>	2.	136—145.
<i>Szabó Miklós: Csak bírói vizsgálat esetén bontható fel</i>	4.	118—123.
<i>Szabó Miklós: A Telefon Hírmondó jelentősége</i>	2.	132—135.
<i>Tarr László: Régi nyomatosok</i>	2.	146—150.

KUTATÁSI EREDMÉNYEKRŐL

<i>Angelusz Róbert—Békés Ferenc—Nagy Márta—Tímár János:</i> <i>A magyar újságíró-társadalom 1981-ben</i>	3.	12—28.
<i>Bognár Tibor—Szabó Ildikó: Irreális valóságok</i>	4.	48—55.
<i>Dankánics Mária—Erdősi Sándor: Gyerekek a képernyő előtt</i> .	4.	38—43.
<i>Erdős Éva: Jó éjszakát, gyerekek!</i>	4.	44—47.
<i>Erdősi Sándor—Dankánics Mária: Gyerekek a képernyő előtt</i> .	4.	38—43.
<i>Földvári Éva: Miért üzen az orvos?</i>	1.	127—134.
<i>Hanák Katalin: Fantasztikum — valóság — fantázia</i>	4.	56—63.
<i>Szabó Ildikó—Bognár Tibor: Irreális valóságok</i>	4.	48—55.
<i>Tímár János: Generációk az újságíró-társadalomban</i>	4.	78—86.

MŰHELYEK, MÓDSZEREK

<i>Árkus József: Parancsra tettem</i>	4.	94—95.
<i>Árkus József: Szarkazmus, szűkszavúság. Nádor Tamás interjúja</i>	4.	87—94.
<i>Bodnár István: A képernyő színvilága</i>	2.	35—39.
<i>Deme László: Maga, te vagy Ön?</i>	4.	96—101.
<i>Dvorszky Hedvig: Jelek az idegen utasnak</i>	1.	74—77.
<i>Faklen Pál: A célzástól a találatig</i>	2.	24—30.
<i>Földeáki Béla: Egy emberöltő a mezsgyén</i>	3.	64—73.
<i>Földi Iván: Cimzetlen közvélemény</i>	2.	99—102.
<i>Greene, Graham—Róbert László: Vietnam nem enged. Előszó</i> ..	1.	68—73.
<i>Grétsy László—Kemény Gábor: Címek a mérlegen</i>	2.	106—115.
<i>Horváth Zoltán: A cím rangja</i>	2.	102—105.
<i>Kemény Gábor—Grétsy László: Címek a mérlegen</i>	2.	106—115.
<i>Márványi György: A riporter metamorfózisa</i>	1.	30—35.
<i>Nádor Tamás: A szakma partizánja? Beszélgetés Róbert Lászlóval</i>	1.	60—67.
<i>Nádor Tamás: A rádió lírikusa. Beszélgetés Sediánszky Jánossal</i> ..	2.	40—47.
<i>Nádor Tamás: Világmagyarázat és ironia. Beszélgetés Vértess Évával</i>	3.	49—58.
<i>Nádor Tamás: Szarkazmus, szűkszavúság. Beszélgetés Árkus Józseffel</i>	4.	87—94.
<i>Osskó Judit: Ha unokáink is látták volna</i>	3.	59—63.
<i>Profil kerestetik</i>	1.	36—50.
<i>Pünkösti Árpád: Névtelen leveleket forgatva</i>	3.	74—86.
<i>A rádió lírikusa. Sediánszky Jánossal beszélget Nádor Tamás</i> ..	2.	40—47.
<i>Róbert László: A szakma partizánja? Nádor Tamás interjúja</i> ..	1.	60—67.
<i>Róbert László—Greene, Graham: Vietnam nem enged. Előszó</i> ..	1.	68—73.
<i>Ruffy Péter: Szonett-e a mai riport?</i>	1.	21—29.
<i>Sediánszky János: Alexandra</i>	2.	47—51.
<i>Sediánszky János: A rádió lírikusa. Nádor Tamás interjúja</i> ..	2.	40—47.
<i>A szakma partizánja? Róbert Lászlóval beszélget Nádor Tamás</i> ..	1.	60—67.
<i>Szarkazmus, szűkszavúság. Árkus Józseffel beszélget Nádor Tamás</i>	4.	87—94.
<i>Székely Julianna, R.: A mi cicánk</i>	4.	102—108.
<i>Tardos Róbert: Színes televíziózás Magyarországon</i>	2.	31—34.
<i>Veszprémi Miklós: Szavakba sűrített lényeg?</i>	2.	93—99.
<i>Világmagyarázat és ironia. Vértess Évával beszélget Nádor Tamás</i>	3.	49—58.
<i>Vértess Éva: Világmagyarázat és ironia. Nádor Tamás interjúja</i> ..	3.	49—58.
<i>Zelnik József: Miskakancsó R. M. apánknak</i>	3.	87—96.
<i>Zöldi László: Többen vagy jobban? Az Élet és Irodalom népesedési vitája ürügyén</i>	1.	54—59.

TECHNIKA

<i>Legyen mindenkinek számítógépe</i>	1.	135—140.
<i>Szentgyörgyi Zsuzsa: Grafika, festészet, animáció és a számítógép</i>	2.	151—159.

KÖNYVEKRŐL

Becsületes propaganda. Hale, Julian: Radio Power (Nagy Kázmér)	1.	167—168.
Egyenlőség, komolyan véve. Communication and Equality — A Swedish Perspective (Szekfü András)	1.	169—170.
A filmelmélet „nagykorúsága”. Király Jenő: Filmelmélet (Bölcs István)	2.	188—189.
Gyerekek képe a külföldiekről. Young TV Foreigners. (D. Hoffmann Márta)	3.	167—169.
Kommunikáció-gazdaságtan és fejlődés. Jussawalla, M.—Lamberton, D. (ed). Communication Economics and Development (Kováts Ildikó)	1.	163—164.
Korlátlan hatalom helyett: partneri viszony. Pomorski, J.—Necki, Z.: Kommunikowanie skuteczne? (Ábrán László) ...	4.	168—169.
A közösség kábele. CTIC Cablebooks: The Community Medium (Nagypál Endre)	2.	185—187.
Lelkiismeretes anarchizmus. Chomsky, N.: Radical Priorities (Tamás Pál)	1.	165—166.
Megmértünk és ... (?) Egy holland folyóirat magyar különszáma (Lányi Gusztáv)	3.	169—171.
Nemcsak sajtótörténet. Radgowski, M.: „Polityka” i jej czasy (Domány András)	4.	170—172.
A SECAM története. Crane, R. J.: The Politics of International Standards — France and the color TV war (Jakab Zoltán) ..	3.	165—167.
A sportmikrofon mögül. Szepesi György: Sportmikrofon (Molnár Károly)	1.	161—162.
A tárgyakról a jelenségek szintjén. Hernádi Miklós: Tárgyak a társadalomban (Kálmán János)	4.	166—168.
A tömegkommunikáció hatása. Lüscher, K.: Medienwirkungen und Gesellschaftsentwicklung (Tomka Miklós)	2.	183—185.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

Anglia külsőben a kábeltelevízió (Media Perspektiven)	1.	173—174.
Ausztria és a kozmosz (Wochenpost)	2.	190.
A beszéd gépi felismerése (Communications International)	4.	175—176.
„Elektronikus diktatúra” (Corriere della Sera)	2.	193—194.
Elektronikus templom (The Listener)	2.	194—195.
Az éteri gazdaságtan elmélete (Inter Media)	4.	180.
Félmillió kép — két dobozban (Scala)	1.	174—175.
Gutenberghez félúton (Interview)	3.	174—175.
Hogyan dönt a néző? (Journal of Broadcasting)	1.	175—176.
Hogyan jussunk el a hallgatók többségéhez? (Polityka)	2.	190—191.
„India az egyetlen fejlődő ország, ahol szabad a sajtó” (The Listener)	1.	171—172.
Itt a bürotika (Le Nouvel Observateur)	1.	176—177.
A japán tévéadók (Le Monde)	3.	175—176.
Kábeltévé — kereslet és kínálat (International Herald Tribune)	1.	171.

	Szám	Oldal
Kalózok alkonya (World Broadcast News)	3.	177—178.
Közüvélemény-kutatás számítógéppel (Science-Vie)	2.	191—192.
Megbízhatók-e a tévélés adatai? (Media Perspektiven)	1.	172—173.
Nagyvárosi magazinok Franciaországban (Le Monde)	2.	195—196.
A nemzetközi műsorszórás jövője (The Listener)	3.	176—177.
A „néprádió születése” (Funk-Korrespondenz)	3.	173—174.
Olaszország 560 magántélevíziója (Media Perspektiven)	4.	177.
Az örökifjú telefon (Inter Media)	4.	179.
Politikai nevelés és televízió (Media Perspektiven)	1.	174—175.
Rádió az emberek közelében (Reports from the planning and Research Department)	1.	177—178.
Tanácsok a laikusnak (Radio TV Phono)	4.	178.
A telefon a társadalomban (Inter Media)	4.	179—180.
Televízió és társadalmi valóság (Publizistik)	4.	176.
Új kommunikációs eszközök az NDK-ban (Media Perspektiven)	3.	172—173.
Az új közléstechnológiák növekedési esélyei (Media Perspektiven)	4.	177—178.
Újságírók számítógéppel (Le Monde)	1.	178.
Video — durvaság, pornográfia (der Tagesspiegel)	2.	192—193.
Walt Disney felnő (The Economist)	4.	173—174.

LAPOZGATÓ

Ady Endre: Itthon vagyok	1.	185—186.
Karinthy Frigyes: Uborkaszegzon	1.	187—188.
Kosztolányi Dezső: Vakok között	1.	189—190.
Krúdy Gyula: Tömörkény halotti maszkja	1.	190—192.
Molnár Ferenc: Mi jön ezután?	1.	192—194.
Móra Ferenc: Hajdúk a harangöntéshez	1.	194—195.
Móricz Zsigmond: Piszmovedomec	1.	195—196.
Galtung, Johan: Társadalom és gondolkodás	2.	203—218.
Fazekas György: Rázós évek	3.	185—200.
Rádiós és televíziós adattár	4.	187—198.

**SZERKESZTŐ
BIZOTTSÁG:**
Forgó Mihály
Hajdú János
Karcagi Sándor
Lázár István
Liszkay Tamás
Matúz Józsefné
Márton Anna
Márton Miklós
Sándor György
Tábori András
Szecskó Tamás
főszerkesztő

**A SZERKESZTŐSÉG
MUNKATÁRSAI:**
Pütkösti Árpád
főszerkesztő-helyettes
Szerkesztők:
Wisinger István
televízió
Mester Ákos
rádió
Balogh Elemér
írott sajtó
Hanák Katalin
kutatás
Zöldi László
kultúra
Bogdán Éva
könyv
Varga Zsuzsanna
folyóirat
Frank Ernőné
tördelés

TARTALOM

Amadou—Mahtar M'Bow Director—General: A kommunikáció egyesíti a világot	3
Szecső Tamás: A jövőről — középtávon — A tömegkommunikáció fejlesztésének új követelményei	9

GYÚJTÓPONTBAN

Gyönyörű és rémséges — Beszélgetés Karinthy Ferencel az irodalom és az újságírás házasságáról	15
Ruffy Péter: Szonett-e a mai riport?	21
Márványi György: A riportert metamorfózisa	30

ESZMECSERE

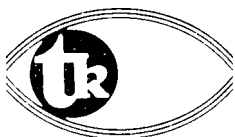
Profil kerestetik	
Sz. Simon István: A protokolltól a technikáig	36
Burget Lajos: A szakma koldusai?	41
Polgár Miklós: Hang és visszhang	44
Gáldonyi Béla: Mi a jó?	47
Havasi János: Gondolataink röghöz kötése	50
Szigethy András: Konfliktus nélkül nem megy	51

MŰHELYEK, MÓDSZEREK

Zöldi László: Többen vagy jobban? — Az Élet és Irodalom népesedési vitája ürügyén	54
A szakma partizánja? — Róbert Lászlóval beszélget Nádor Tamás	60
Graham Greene—Róbert László: Vietnam nem ereszt	68
Dvorszky Hedvig: Jelek az idegen utasnak	74

MÉG EGYSZER

Sok húron pendülnek — Riportfilm a popzenészek szakszervezetének találkozójáról	78

JEL kép

SZERZŐINK KÖZÜL:

Benedek Pál,
*az MTA lev. tagja,
egyetemi tanár, ELTE;*

Burget Lajos, *a Kelet-
Magyarország
főmunkatársa;*

Gáldonyi Béla, *a Napló
rovatvezetője;*

Friedrich Péter, *a tud.
doktora, az SZBK tud.
főmunkatársa;*

Hámori József, *a tud.
doktora, c. egyet. tanár,
SOTE;*

Havasi János,
*a Dunántúli Napló
főmunkatársa;*

Lányi Gusztáv, *az ELTE
Szoc. Tansz. tud. munka-
társa*

Márványi György,
*a Képiújság főszerkesztője,
MTV;*

Polgár Miklós, *a Győri
Rádió ny. vez. h.*

Sz. Simon István,
*a Délmagyarország
főszerk. h.;*

Szentágothai János,
*akadémikus, az MTA
elnöke;*

Szigethy András,
a Népiújság rovatvezetője;

Vargha Balázs,
a Budapest főszerkesztője.

Szerkesztőség
és kiadóhivatal
Budapest V.,
Akadémia u. 17. 1054
Telefon: 327-745
Levélcím:
Budapest, 1054 — Pf. 587

KÖZELKÉP

D. Hoffmann Márta—Rudas János: Vitatkozunk...	
Elemzés és értelmezés	87
Lányi Gusztáv: A futball(tele)vizionálás társadalom-lélektana	97
Vargha Balázs: Bukfenc a fejünkben	104
Fridrich Péter: A „szerelmes” molekulák	116
Benedek Pál: A valóság és modellje	118
Hámori József: „Keresztkezés” az idegrendszer- ben	119
Szentágothai János: Igen is, meg nem is	
Földvári Éva: Miért üzen az orvos?	127
És hogyan látják az orvosok?	
(Dr. Czoma Antal, dr. Veres Pál, dr. Székely Sándor)	

TECHNIKA

Legyen mindenkinek számítógépe	135

SZONDA

Vélemények és előítéletek az öregekről	141
Ellátási nehézségek itt, munkanélküliség ott	143
Háború (Bejrút), háború (Falkland), háború (Irak—Irán)	146

KITEKINTÉS

Szécsi Éva: A tömegkommunikáció és a politikai hatalom	147
Nagy Kázmér: The Listener	156

TALLÓZÓ

Könyvekről	161
Lapokból	171
Rövidre fogva	179

LAPOZGATÓ

A tündöklő galéria	
Ady Endre: Itthon vagyok	185
Karinthy Frigyes: Uborkaszegon	187
Kosztolányi Dezső: Vakok között	189
Krúdy Gyula: Tömörkény halotti maszkja	190
Molnár Ferenc: Mi jön ezután?	192
Móra Ferenc: Hajdúk a harangöntésben	194
Móricz Zsigmond: Pizsmovedomec	195

Az UNESCO főigazgatójának jelentéséből

A kommunikáció egyesíti a világot

A Hírközlési Világévet folyóiratunk Amadou-Mahtar M'Bow szavaival köszönti. Az UNESCO főigazgatója a világszervezet 1984—89-es középtávú tervének kommunikációs fejezetét vezette be ezekkel a gondolatokkal, amelyeket a titkárság szíves hozzájárulásával közlünk.

Amint a bioszféra is az egész emberi nem egységes életterének tekintendő, úgy válik egyre világosabbá, hogy az emberek között, sőt az egyes kultúrák között zajló kommunikáció erősödése mindinkább egyesíti a világot.

Számtalan kommunikációs hálózat alakul ki a termelési, irányítási és szervezési eljárások világméretű elterjedése, az emberek és a termékek élénk körforgása, a távközlés és az adatfeldolgozás gyors haladása s a tömegkommunikációs eszközökkel világszerte kibocsátott üzenetek mennyiségének hatalmas mértékű növekedése következtében. Mindennapi életünkben az emberek egyre sűrűbben találkoznak más kultúrákkal. Mind gyakrabban fedezik fel, hogy léteznek az övékétől eltérő értékek, számukra szokatlan attitűdök, s ezáltal megismerik az emberiség sokféle arculatát. A műsorszóró televíziós műholdak révén a világ hamarosan teljesen nyílt térré változik, ahol széles körben terjeszthetők az ismeretek, s az élet állandó vonásává lesz, hogy mások is be-bekopogtatnak otthonainkba. Olyan fejlődés ez, amelynek ugyan még nem mérhetjük fel az összes következményét, mégis haladéktalanul fel kell készülnünk rá, mert számottevő hatással lesz a népek életére és a nemzetközi viszonyokra.

A kommunikációban és információban zajló változások s a jövőendő nagy változások valószínűsége nemcsak azzal függ össze, hogy sajátos közlési eljárások fejlődnek ki, hanem azzal is, hogy az új kommunikációs technikák összekapcsolása, egybeötvözése új lehetőségeket kínál. Am ezek a változások egyszersmind új vitákhoz is vezetnek: miképpen gondolkodjunk a különféle társadalmak életének megváltozásában lényegi szerepet játszó kommunikációról és információról, az általuk kínált lehetőségekről és az emberiség előtt álló problémákról?

Már megkezdődött és az elkövetkező években valószínűleg még inkább felgyorsul az a folyamat, amelyben a különféle, például a bináris kódrendszeren, a félvezetők tökéletesítésén, a világűr hasznosításán s az új átviteli eljárásokon alapuló új közléstechnológiák összetalálkoznak. Ezek átforgalmazzák az információ különféle funkcióit. Kibővítik és tökéletesítik az adat-, hang- és képtárolás módjait a számítógépek memóriái és a képlemez segítségével. A mikroprocesszorok hallatlanul megnövelik az adatfeldolgozási és számítási kapacitásokat, a távközlési műholdak a világűrben, a mikrohullámok és az optikai szálak pedig a földfelszínen és a tenger alatt bővítik az átvit-

teli kapacitásokat. A távérzékelési technikák révén új dimenziókat ölt az adatgyűjtés. A számítógépes és közlési technológiák összefonódása révén komplex hálózatok jönnek létre és kapcsolódnak össze, amelyek lehetővé teszik az információ azonnali feldolgozását és közvetítését.

E technológiák szerepet játszanak abban, hogy a társadalom átalakul és egyre bonyolultabbá válik. A kommunikáció és az információ valóban a jelenkori társadalom idegrendszerének tekinthető: alapvető fontosságú a társadalmi tevékenységben, különösen a gazdaságban, s lényeges szerepet játszik a pénzügyi és bankműveletekben, a kereskedelem, a szárazföldi, tengeri és légi közlekedés, az egészségügyi és a közigazgatási rendszerek, valamint a katonai rendszerek fejlődésében. Bármely politikai hatalom szükségképpen az összetett közlési és információs rendszerek középpontjában helyezkedik el, hiszen a döntéshozatalhoz egyre több állandóan változó információt kell számításba venni, és minden politikai irányvonalat magyarázni és értelmezni is kell, hogy elfogadják.

A legtagabb értelemben vett, a jelek és jelképek kezelését is tartalmazó tevékenységek együtteseként felfogott közlés és tájékoztatás egyes társadalmakban a leglényegesebb tevékenységgé válik. Néhány országban a kommunikáció- és információ-ipar gazdaságilag olyan fontossá válik, hogy kezdi átvenni a nemzeti termék előállításában játszott főszerepet a nehéz- és a gyáripartól. Ebből következően egyesek úgy látják, hogy a holnap gazdasága elsősorban az információn fog alapulni, és az információ egyre inkább kulcsfontosságú erőforrássá válik, még döntőbb szerep vár rá, mint a nyersanyagokra és az energiára.

A közlés és információ fokozott jelentősége s a társadalmak életében előidézett fontos változások következtében átfogóbban tudjuk értékelni a társadalmi fejlődésben játszott szerepüket.

Világosabban kibontakozik például a kommunikáció és az információ ha-

tása az oktatásra. Egyes országokban már általánossá vált, hogy a gyermekek ugyanannyi — ha ugyan nem hosszabb — ideig fogyasztják az audio-vizuális közlési eszközök információit, mint amennyit az osztályteremben töltenek el. Ilyenformán az iskola mint a tudás közvetítésének eszköze a múltbelitől nagyon eltérő viszonyok közepette találja magát. Szembe kell néznie azzal a szükséglettel, hogy újfajta „olvasási” ismereteket is tanítson. Ki kell alakítania az üzenetek kiválogatásának, kritikus értelmezésének készségét, hogy a gyermek szervezett és összefüggő tudássá rendszerezhesse a szétzúrt és vegyes összetételű információáradatot. A közlési eszközök pedig kitűnő eszközök lehetnek arra, hogy fogékonyabbá tegyék, ösztönözzék és felkészítsék a tanulásra az embereket. Emellett, az új közlési eljárásoknak köszönhetően igen sok — az oktatás hatékonyságát fokozó — pedagógiai anyagot gyártanak. Az oktatási tervek és módszerek jövőendő kilátásain gondolkodva központi kérdés ezeknek a pedagógiai anyagoknak a használata és az ebből származó, a fokozott hatékonyságban, idő és munkaerő-megtakarításban megmutatkozó előnyök, valamint a számítógép mint oktatási eszköz és tárgy szerepe. Mindezek a változások valószínűleg forradalmasítják az oktatási szükségleteket és kielégítésük módjait, ezért fontosak a jövő szempontjából.

A több és jobb kommunikációs és információs eszköz nagymértékben befolyásolja a tudományos és technikai fejlődést is. Ez valószínűleg összefügg a kutatással és a számítógépek teljesítőképességével, a szakértőknek szánt tudományos és technikai információk terjesztésével, felhasználásával és a meglévő ismeretállományban való elraktározásával, és azzal, hogy az embereket jobban meg kell ismertetni a tudománnyal és technikával, a tudományos és technikai kultúra fejlődésével.

Mind az egyéni, mind a közös kulturális megnyilvánulások szorosan kötődnek tehát a kulturális ipar fejlődé-

séhez, amely kulcsszerepet játszik az alkotások terjesztésében, és egyre — fokozottabban — a létrehozásukban is. A kulturális ipar növekedése természetesen szélesebb körben és könnyebben hozzáférhetővé teszi a nagyközönség számára a kulturális élet különféle formáit, s lehetővé teszi olyan kultúrák érintkezését is, amelyek eddig nem tudtak egymásról. A kulturális ipar növekedése azonban bizonyos mértékig kulturális elszegényedéshez vezethet, ami egészen a passzív fogyasztásig süllyedhet. Ezenkívül, magából a kulturális ipar természetéből fakadóan a kiválasztás során előnyben részesülnek azok a művek, amelyeket a legkönnyebben lehet forgalmazni, s ennek eredménye a kulturális termékek világméretű szabványosodása. Ennek ellenére a kulturális ipar lényeges szerepet játszhat abban, hogy a különböző kultúrák gazdagítsák egymást, segítheti az alkotókészség és a kifejezés új, a legkorszerűbb technikai vívmányokhoz kapcsolódó formáinak kibontakozását. Példa erre a képlemez és a számítógép — ezek máris az újító művészi kísérletezés eszközei, és az irodalmi, képzőművészeti és zenei kifejezés új formáinak kialakulásához vezettek.

A különféle, egymással összefüggő és kapcsolathoz lépő technikák ötvöződése következtében a kommunikáció és információ világát változó, összetett és mondhatni mindenütt jelenlévő valóságnak tekinthetjük. Közvetve vagy közvetlenül, de társadalmunk életének legtöbb vonatkozását befolyásolja. S ez csak súlyosbítja az aránytalanságokat a különböző országok kommunikációs és információs kapacitása között. A legkevésbé ellátott s különösen pedig a fejlődő országok meg vannak fosztva attól, hogy a leghatékonyabb eszközökkel ellenőrizhessék a fejlődési folyamatok különféle összefüggéseit. Napjainkban a nemzetközi közösség is elismeri, hogy a fejlődő országokban növelni kell a kommunikációt és az információk áramlását. Ez az egyik elsődleges előfeltétele annak, hogy

elérkezzék a nagyobb egyenlőség és szolidaritás világa, s a különböző társadalmakban szabadon fejlődhessen a demokrácia. Ha a fejlődő országok jobban tudnának kommunikálni, információt szerezni és terjeszteni, akkor nemcsak a nemzetközi kérdésekben hallathatnák hangjukat eredményesebben, hanem nagyobb haladást érhetnének el az oktatásban is, különösen az írástudatlanság elleni küzdelemben. Fejleszthetnék tudományos és technikai lehetőségeiket, tökéletesíthetnék egészségügyi hálózataikat, előmozdíthatnák a falusi körzetek fejlődését és jobb körülmények közepette védhetnék ki a természeti csapásokat is. A kommunikáció és információ abban is segítheti ezeket az országokat és a többi államot is, hogy megszilárdítsák a nemzeti egységet, megőrizték kulturális identitásukat és biztosítsák, hogy az emberek nagyobb mértékben vehessenek részt a jelenleg zajló változásokban.

A kommunikáció és információ e bonyolult világában meg kell különböztetni a problémák két, világosan körvonalazható csoportját. Az egyik a tömegkommunikációs eszközökre vonatkozik, s a hírek gyűjtésével, áramlásával és a nagyközönség körében való terjesztésével kapcsolatos. A másik pedig a szakmai jellegű, különösen a tudományos és technikai információkra vonatkozik, és a szakembereknek szánt ténybeli, számszerű vagy bibliográfiai adatok állnak a középpontjában. Ugyanazokat az átviteli csatornákat és közlési eszközöket természetesen a hírügynökségek, a sajtószervek és az adatbankok is felhasználhatják, eltérőek viszont a tartalom megközelítésének módjai. Az első esetben az üzenet még akkor is az esemény idején történt személyes közlés kiterjesztését jelenti, ha a hírszóró eszközök révén továbbítják, míg a második esetben azokon az eszközökön és módszereken van a hangsúly, amelyek felhasználásával úgy csoportosítják és rendezik az információkat, hogy a megfelelő időben hozzáférhetőek és használhatóak legyenek a leendő fel-

használók — kutatók vagy mérnökök, közgazdászok vagy pedagógusok — sajátos céljai és igényei szerint.

Nyilvánvaló, hogy a problémák két csoportja össze is kapcsolódik. A tömegkommunikációs eszközök növekvő mértékben veszik igénybe az adatbankokat, s az idő múlásával bizonyos szűrési folyamatok révén a közlési eszközök is nyújthatnak kiegészítő információkat az adatbankoknak. S megfordítva, a tömegkommunikációs eszközök különösen hatékony csatornák lehetnek a potenciális felhasználóknak szánt tudományos és technikai információk terjesztésében.

A tömegkommunikációs eszközök lényegéhez tartozik az, amit időnként az információk közvetítői és fogyasztói közötti „vertikális” viszonyoknak neveznek. Ennek következtében kivétel nélkül valamennyi tömegkommunikációs eszköz — a sajtó, a rádió, a televízió és a film — mindenütt befolyásolhatja az olvasókat, hallgatókat, nézőket. E befolyás hatóköréről, mélységéről és arról, hogy a közlési eszközök alakítják-e a véleményeket, meghatározzák-e az uralkodó ízlést, táplálják-e a kollektív képzeletet, vagy csupán tükrözik az idők szellemét, eltérők lehetnek a vélemények, de akár hogyan állnak is a dolgok, az üzenetek mindig ugyanabban az irányban áramlanak. Következésképp a tömegkommunikációs eszközök fölött minden társadalomban vég nélkül vitatkoznak a hivatásos közlők és a külföldi hatóságok, és az az állandó eltelmondás jellemzi őket, hogy igyekeznek meggyőzni és felvilágosítani és ugyanakkor kielégíteni a közönség igényeit is.

A tömegkommunikáció lényegéhez tartozó aszimmetrián kívül a nemzeti és nemzetközi közlési rendszerekre is jellemzők bizonyos aszimmetriák, mivel ezek a történelem során alakultak ki, és továbbra is befolyásolják őket az uralkodó gazdasági és társadalmi rendszerek. Tény, hogy a kommunikáció olyan hatalom, amely még mindig egyenlőtlenül oszlik meg, mind nemzeti, mint nemzetközi szinten.

Minden országban élnek a közlés-folyamatokból kirekesztett emberek, kommunikációs „nincstelének”, akiknek csak ritkán van beleszólási lehetőségük az információk tartalmának meghatározásába s gyakorlatilag nincs alkalmuk arra, hogy a tömegkommunikációs eszközök révén ismertessék nézeteiket és gondolataikat. Így aztán szélesedik a szakadék a túlinformáltak és az alulinformáltak között, és nő az egyenlőtlenség az információk kibocsátói és befogadói között. Elismert tény, hogy nemzetközi szinten az információk és műsorok termelésében és forgalmazásában elsősorban Észak és Dél között van egyensúlytalanság, ám az egyensúly a világ minden nagyobb régiójában és minden egyes országában felbillent. Ma már széles körben elismerik, hogy a fejlődő országokat meg kell szabadítani a kommunikáció tekintetében még mindig fennálló függőségüktől, a világméretben terjesztett hírek nyolcvan százaléka az iparosodott országokból származik, s csupán 10–30 százalékuk érinti a fejlődő országokat. Ez az aránytalanság csak tetézi a könyvek, a rádió- és televízióműsorok terjesztésének egyenlőtlenségeit. Az ilyen egyenlőtlenségek állandósulása súlyos gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális következményekkel jár a legszegényebb országok számára, és az egyik fő akadály annak, hogy a népek megismerjék egymást és fejlődjék a nemzetközi megértés. A nagy információ-termelési és -terjesztési kapacitásokkal rendelkező országok gyakorta hajlamosak arra, hogy lenézzék a többi kultúrát, vagy csupán azok látványos és mulatságos megnyilvánulásait ismerjék meg. Az iparosodott országokból a fejlődőkhöz jutó üzenetek pedig gyakran közvetítenek leegyszerűsített, esetenként eltorzított vagy valótlan képet a fejlett társadalmakról. Ekképpen állandósulnak s esetenként még is erősödnek a sztereotíp, etnocentrikus gondolkodás elemei, miközben a bizonytalanság érzése korlátozó és védekező intézkedéseket idéz elő, hogy őrizkedjenek attól, amiről úgy gondol-

ják, hogy fenyegeti a védtelenebb közösségeket. Néhány iparosodott országban is nyilvánvalóvá válik napjainkban ez az aggodalom, felismerik tudniillik, hogy ők is túlnyomórészt külföldi műsorokat fogyasztanak. Az egyenlőtlenségeket mérsékelni lehetne az egyes országok, különösen a fejlődő államok tömegkommunikációs eszközeinek fejlesztése révén. Ez kétségkívül hozzájárulna az információk szabadabb és nagyobb mértékű áramlásához és elősegítené mind az érintett országok haladását, mind pedig a népek közötti jobb megértést.

Ami a tudományos és technikai információkat illeti, kölcsönviszony áll fenn a közvetítő és a befogadó között. A közvetítő feldolgozza, de nem változtatja meg az alap- és alkalmazott kutatásokból, gyakorlati tapasztalatokból származó információkat, s betáplálja ezeket a megfelelő átviteli hálózatokba (számítógépesített vagy egyéb adatházisokba, adathankokba, dokumentációs központok vagy szakkönyvtárak nyilvántartásába, kiadványokba). A rendelkezésére álló adat-tömegből a felhasználó szabadon választhatja ki a számára szükséges információkat, hogy többet tudhasson meg az őt foglalkoztató tárgyról s így irányítsa saját kutatását, tevékenységét, amiből aztán új információk származnak. A tudományos és technikai információ ilyenformán létfontosságú szerepet játszik az ismeretek általános tárházának növelésében, a tudás megszerzésében és az ismeretek elsajátításában. A tudományos és technikai információkat feldolgozó, terjesztő rendszerek és szolgáltatások a társadalmi fejlődés fontos eszközei.

Az ismeretek folytonos előrehaladása nyomán állandóan nő az információ mennyisége és sokfélesége, s valamennyi fejlődésre törekvő társadalomnak szembe kell néznie azzal a szükséglettel, hogy szakmai s ezen belül tudományos és technikai információk tárolására, feldolgozására és terjesztésére szolgáló rendszereket működtessen. Az információs rendszereket és szolgáltatásokat jelenleg fő-

képp az iparosodott országokban fejlesztik, s némelyiküknek kivételes, bizonyos esetekben monopolhelyezete van, akár az illető országban végzett kutatásokból és vizsgálatokból származó ismereteket, akár pedig a tárolás és terjesztés technikai eszközeit tekintjük.

Számos országnak sokféle tárgyi akadályt és pénzügyi nehézséget kell leküzdenie ahhoz, hogy hozzájuthasson az információkhoz. El kell érni, hogy szabadabban és eredményesebben lehessen hozzájutni az egyre jelentősebb információkhoz. Az információknak szabadon kellene áramlaniuk, és minden országnak képesnek kellene lennie arra, hogy igénybe vehesse a fejlődése szempontjából hasznos adatokat. Ezért elkerülhetetlen, hogy egyrészt az egész világon egymáshoz illeszthető és összekapcsolható információs rendszerek legyenek, másrészt minden országban és regionális szinten is elő kell mozdítani az infrastruktúrát, az átviteli hálózatokat és az adathankok fejlődését, ami lehetővé teszi a tudományos, műszaki, gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenységek szempontjából szükséges összes információ kezelését. S végül meg kell teremteni a szükséges feltételeket ahhoz, hogy a különböző nemzetek szabadabban hozzájuthassanak a haladásuk szempontjából szükséges információkhoz.

E néhány gondolat képet ad arról, hogy milyen kiterjedt és sokszínű a kommunikáció világa, amelyet egyre inkább úgy tekintenek, mint a jelenkori társadalom leglényegét képviselő tényezők — a tudomány, a technika, az oktatás, a kultúra — gyülekezőhelyét. A tudományos és műszaki információ leginkább szakosodott formáit egyre inkább összekapcsolják az ismeretek és a technológiák átadási folyamataival, a tömegkommunikációs eszközöket pedig a kulturális iparral együtt úgy tekintik, mint aminek döntő szerepe van a kultúrák jövőendő sorsának alakulásában.

Az új közlési és információs technikák óriási lehetőségeket jelentenek, és ismeretlen távlatokat nyitnak va-

lamennyi ország, de különösen a fejlődő országok előtt. Azt az országot, amely nem képes széles körben hasznosítani e technikákat, az a veszély fenyegeti, hogy háttérbe szorul a világ többi részéhez képest, és népe elszakad a politikai, gazdasági és kulturális élet főáramától.

Ezért lényeges, hogy eltávolítsuk mindazokat a gátakat, amelyek akadályozzák a népeket és nemzeteket az összes információforráshoz való hozzájutásban és nézeteik közvetlen kifejezésében. Lényegesnek látszik az is, hogy elkerüljük azokat az információs torzításokat, amelyek veszélyeztetik a nemzetek méltóságát és függetlenségét. Ebben az összefüggésben nyilvánvaló fontosságú, hogy minden országban, s különösen a fejlődő orszá-

gokban előmozdítsuk a kommunikáció és információ valamennyi formájának fejlődését és ösztönözzük olyan új dolgok felfedezését és alkalmazását, amelyek lehetővé teszik, hogy könnyebben alkalmazzák a megfelelő struktúrákat és tartalmakat a különféle információfelhasználók céljaira, hogy az emberek szélesebb körű részvételével állítsák össze az információkészleteket, és változatosabb legyen a kulturális kifejezés.

A. A. M' Bow

Amadou-Mahtar M' Bow
Director-General

(Fordította: Jakab Zoltán)

Szecskő Tamás

A jövőről — középtávon

*A tömegkommunikáció fejlesztésének új követelményei**

Sok vita folyt az elmúlt években a rádió és televízió műsorpolitikájának középtávú tervezéséről. A szerző ezeket foglalja össze az Állami Rádió és Televízió Bizottság múlt év október 20-i ülésén elhangzottak alapján.

1. Az alábbiakban csupán arra törekszünk, hogy a rádió és a televízió középtávú műsorpolitikai tervezéséhez néhány olyan szempontot fogjunk össze, amelyek az elmúlt két-három esztendő során felelős rádiós-televíziós vezetői fórumok vitáiban már felszínre kerültek és megfogalmazódtak. Ilyenek voltak a rádió, illetve a televízió távlati, a 80-as évekre vonatkozó műsorpolitikai elképzeléseinek vitái, az a több szintű közös gondolkodás, amely az ötnapos munkahétre való áttérés nyomán várható napirend- és életmódváltozásokra kidolgozandó — főképp műsorszerkezeti — válaszokat latolgatta, valamint azok az ÁRTB ülésein kialakuló eszmecserék, amelyek az új kommunikációs technikák prognosztizálható magyarországi hatásait, s ezeknek tervszerű alakíthatóságát mérlegelték.

Nem új, hanem visszaköszönő gondolatok tehát ezek — talán provokatívabb formába öntve. Csokorba szedésükre mégis azért vállalkoztunk, mert így együtt esetleg további szempontokat is gerjeszhetnek. Másrészt

túlléphetnek az elektronikus tömegkommunikáció szűkebb világán, s talán a tömegkommunikáció egész rendszerének stratégiájához, de méginkább tervezéséhez is segítségül szolgálhatnak.

Tekintettel arra, hogy a különböző rádiós és televíziós anyagokban az adatszerű összefüggések megtalálhatók, itt nem törekszünk dokumentálásra, hanem a tervezési paraméterek minőségi vonatkozásait hangsúlyozzuk: a szélesebb értelemben vett történelmi-társadalmi környezet sajátosságait, a tömegkommunikáció közönségének adottságát, az új kommunikációs technológiák, valamint a tömegkommunikációs rendszer szabályozásának néhány vonását.

2. A világ sokasodó válságjelenségeiről, a világgazdasági krízis határainkon sem feltartóztatható hatásairól, a világgazdasági korszakváltás ettől ugyan elvileg különválasztható, de a gyakorlatban a válságtényezőkkel szoros összefonódásban jelentkező, s a világpiac szerkezetét és mechanizmusait átrendező következményeiről, a

* A cikk alapját képező előterjesztést az Állami Rádió és Televízió Bizottság 1982. október 20-i ülésén megvitatta és jóváhagyólag tudomásul vette.

hidegháború új hullámának kialakulásáról és a forró háború tűzfészkeinek elszaporodásáról, a nyugati szövetségi rendszer belső hasadásairól, a polgári jobboldal nyugat-európai előretöréséről, a szocialista országok belső és tábor szintű problémáiról stb., stb. itt főleg részletekben írnunk, hiszen az utóbbi idők *több párt- és kormány-állásfoglalása* foglalkozott e történelmi jelenségek és folyamatok elemzésével.

Ami számunkra itt most lényeges: ennek az óriási problémahalmaznak a világméretű léptékben való össze rendezésében, korszakos világproblémaként való meghatározásában — ahogy mondani szokták: „*globalizálásában*” — a kommunikáció is közreműködik. Másrészt a *világ kommunikációs rendje maga is* globális problémává vált. Harmadrészt az emberek, éppen ennek következtében, képesek arra — és az esetek egy részében hajlanak is rá —, hogy saját problémáikat ebbe a *világméretű vonatkoztatási rendszerbe* helyezzék, ennek minden pozitív és negatív mellékhatásával.

3. A mai hidegháború — ha egyáltalán van értelme ugyanezt a kifejezést használni két történelmileg különböző periódusra! — talán kommunikációs szempontból különbözik leginkább az ötvenes évek „klasszikus” hidegháborújától. A világpiac és az egyes nemzetgazdaságok szerkezeti változásai miatt a társadalmak oly mérvű *egymásrautasága* alakult ki, hogy gazdasági ésszerűtlenség lenne bárkinek is arra a kommunikációs elszigeteltségre törekednie, amely az ötvenes évek elejére volt jellemző. Sőt: a kommunikációs technikák fejlettsége következtében — különösen kisebb területű országok esetében — majdnem teljesen reménytelen, de mindenképpen a társadalom *erőforrásait pazarló* vállalkozás a külvilágot a határokon kívül rekeszteni. További különbség, hogy míg annak idején a tájékoztatási és propagandaküzdelem egy síkon, az agyak, a tudat, az érzélem közvetlen megnyerésének síkján folyt, jelenleg ennek hátterében (vagy előterében?)

egy *második síkon is* kialakult a harc: a tájékoztatási és propaganda elvek körül, amit Helsinki, Belgrád és Madrid „harmadik kosár” vitái éppúgy tanúsítanak, mint az ENSZ és az UNESCO heves kommunikációs összecsapásai, vagy az Új Nemzetközi Információs Rend doktrínája.

4. A magyar állampolgár, a rádióhallgató, tévéző, újságolvasó ember ebben a nemzetközi kommunikációs környezetben él. Sokkal inkább *világkonstellációkban* gondolkodik, mint egy-két évtizeddel ezelőtt. Még akkor is természetesnek találja, hogy minden napi élete — elsősorban a televízió jóvoltából — világeseményekkel van kitépve, ha az ezek közötti összefüggéseket nem minden esetben érti (vagy talán nem is mindig érdeklik ezek az összefüggések). És az is természetes számára, hogy saját turistaútjai, családtagjai, barátai, ismerősei külföldi útbeszámoló *konkrét elemekkel* egészítik ki, szembesítik vagy színezik ezt a tömegkommunikációból kapott nagyvilágképet. Talán nem tudatosult még bennünk kellőképp: történelme során a magyar ember az *elmúlt huszonöt évben vált először konkrétan európaivá*.

Következésképpen információkra *igényesebb*, a kommunikáció kínálatát illetően többnyire *követelőzőbb*, de saját gondjait, családját, csoportját, társadalmát problémáit ugyanakkor szélesebb történelmi, világ-összefüggésekben elhelyezni *inkább képes*, mint a megelőző korok közönsége.

5. Szűkebb környezete, életeleme, a *magyar társadalom adottságai* és folyamatai, fejlődése és feszültségei is ebben a viszonyítási rendszerben fogalmazódnak meg számára. Viszonyít a *fejlett tőlés országokhoz*, a környező *szocialista országokhoz* (a fejlődő országokhoz sohasem), és viszonyít a múlthoz, az *elmúlt huszonöt év* gazdaság fellendüléséhez s az *ötvenes évek* jóval ellentmondásosabb bázisához. (A felszabadulás előtti időszakhoz — nézzünk szembe végre ezzel! — ma már az a generáció is többnyire csak a fiatalabbakkal folytatott disputáiban viszo-

nyít, amely társadalmilag érett volt abban a korban.)

Globális érzékenysége miatt mind fokozódóbban érzi a *háborús veszélyt*, s a jelentősebb világeseményekre — főként a két nagyhatalom kapcsolatának alakulására — elsősorban ebből a szempontból figyel. Másrészt ebben a konfliktusokkal szabdaltnak érzett világban még mindig a „*nyugalom szigetének*” érzi Magyarországot, s a természetesen *aggódik* ezért a nyugalomért. Harmadrészt saját háztartásán, életkörülményein mind félreérthetetlenebbul tapasztalja a gazdasági *kényszerek kemény szorítását*, s míg egy-két éve még futó jellegűnek, átmenetinek, az országot nem is olyan nagy mértékben sújtónak vélte a gazdasági nehézségeket (ez volt az a propagandatörténetben példa nélküli időszak, amikor a tömegtájékoztató borúsabb képet festett a helyzetről, mint amit a közönség vélelmezett!), a nyolcvanas évek elején *hirtelen szakadt rá a valóság*. Mindazonáltal ez sokkhatást (még?) nem okozott, mert a globális viszonyítási keret némileg relativizálja gondjait.

6. Nemcsak életkörülményei javulásának, társadalmi előremozdulásának racionális megfontolásai, hanem erős érzelmi szálak is kötik ahhoz a negyedszázadhoz, amelyben a politikai hatalom a magyar történelemben eddig nem tapasztalt, szilárd legitimációs bázist teremtett magának. Ez a legitimáció meghatározóan *eredmény-legitimáció*, *haladás-legitimáció* volt: évről évre abból erősödött, hogy a gazdaság, az ország, a társadalom évről évre előre lépett. Abszolút értelemben, saját magához képest, de relatív értelemben is, környezetéhez képest. Következésképp állampolgárunk abban reménykedik, hogy ha a gazdaság —, illetve közvetlenebbül tapasztalható életszínvonala — stagnál is időlegesen, más területeken — közéletben, az emberi kapcsolatokban, kultúrában stb. — a legitimációt a nehéz időkben is fenntartó haladás folytatódik; meg abban is, hogy környezetéhez képest relatív előnyt tartani tudja.

Ugyanakkor száraz spongyaként

szed össze minden információceppet. Nemcsak azért, mert — történelmi tapasztalatok és tudományos kutatások egyaránt mutatják — a bizonytalan időszakokban, a társadalmi egyensúlyok billenésének szakaszában hirtelen fokozódik az *információs szomjúság-éhség*. (Nem véletlen, hogy épp ezek az időszakok szoktak a dagadó rémhírek, kígyzó közéleti pletykák betakarítási szezonjává is válni!) Azért is, mert fut a saját azonosságtudata után: ebben a kritikussá vált helyzetben sem akarja megtagadni életének elmúlt egy-két évtizedét, tehát keresi a jelenlegi sikerszegény helyzet legitimálásának lehetőségeit. Ehhez pedig minden információ kapóra jön. Főképp azok, amelyek egyszerre *kritikusak, őszinték és pozitívak*.

7. Az elvesztett egyensúlyokat helyreállító információk keresésében a tömegkommunikáció nagymértékben segítheti állampolgárunkat. A tömegkommunikáció épp ezekben az időszakokban válhat nagyhatású *társadalmi stabilizátorrá*. És épp ezekben az időszakokban a legnehezebb ezt a funkcióját megtalálnia: a problémákat kendőző, őszintétlen, a közönség józan ítélőképességében és pozitív irányú tevékenységében nem bízó, voluntarista stabilizáló szándék *csak normatív és merev stabilitást* eredményezhet a társadalmi tudatban, amely egy közepes erősségű feszültség hatására is összeroppanhat. Nem erre, hanem bizonyos fajta *adaptív stabilitásra* van szükség: a gyorsan változó helyzetekhez — közöttük kisebb-nagyobb válságszituációkhoz — való *alkalmazkodás* tömeges méretű elsajátíttatására, a szocialista társadalom alapértékeit tiszteletben tartó — sőt, ezeket erősítő — *rugalmas viselkedésminták* terjesztésére, az *újra* való fogékonyság erősítésére (vannak, akik innovációs készségnek nevezik), s az egyéni és társadalmi *tűrőképesség* határainak tágítására.

És nemcsak társadalomfilozófiai alapelveink, de a közelmúlt több külföldi tapasztalata is arról vallanak, hogy a stabilizátorfunkció tényleges kitel-

jesítése attól sem várható, hogy (az elektronikus tömegkommunikációban ez szinte technikailag kísértő veszély!) a tájékoztatáspolitikai helyére a *szó-
rakoztatáspolitikai* lép. A „panem et circenses” időtlen — tehát meglehetősen vitatható — igazsága darabjaira bontva még kevésbé helytálló; a „kenyérnélküliség” időszakában annak a gondnak a megosztására van szükség, hogy miért nincs kenyér, s holnap hogyan lehet. A cirkuszi játékok csak ezután jöhetnek!

8. A stabilizátorfunkció hatékony ellátásához a *társadalmi rétegződés* törésvonalainak fokozottabb figyelembevételére is szükség van. A tömegkommunikáció hagyományosan egyrészt az alapvető társadalmi osztályok és rétegek igényeire figyel, másrészt a rádiózási, tévénezési, újságolvasási szokásaik alapján rétegződő közönség finomabb hálójára. A jövőben ez nem elegendő. A közönség ugyanis „*probléma-érintettség*” szerint is differenciálódik: minden nehéz helyzetben vannak a problémák epicentrumában és ettől távolabb lévő társadalmi csoportok, rétegek. Ez a rétegződés átmettszi az előbbi kettőt, minden eddiginél bonyolultabb közönségtérképet eredményez, fokozza a tömegkommunikációs munka nehézségeit. Sokasodnak a „*probléma-szótárak*”, ám ha az újságíró nem tanul meg ilyen szempontból is ezer nyelven szólni, munkájának hatékonysága meglehetősen korlátozott marad.

9. Nem problémáink sokasodásának következménye, hanem épp társadalmi fejlődésünk jelentős — habár lehet, hogy épp a propagandaelőkészítés hiányosságai miatt nem kellőképp méltányolt — eredménye az *ötnapos munkahét* általánossá válása, illetve hatásainak a jövőben várható teljes kibontakozása. Tényszerűen azonban ezek a hatások mégiscsak abban az időszakban bomlanak ki, amely nehézségekkel lesz terhes. A törvényes munkahét csökkenésére tehát nem tekinthetünk úgy, mint a hét végi szabad idő idilli mezőinek megnyitására, amelyen a magas-, de legalábbis „közép-kul-

túrát” művelik majd tömegesen az emberek. Nagyon valószínű, hogy sokak számára ez lesz a *kereset-kiegészítésért* folyó hajsza önkizsákmányoló szintere is, a bátorított vállalkozói szellem egyik sűrűsödési pontja, a hét közben elhalasztott, de az egyéni, családi élet reprodukciójához feltétlen szükséges funkciók ellátásának ideje — és csak kevesek számára lesz felhőtlen, derűs szabadidő-növekmény. A törvényes munkaidő csökkenése az elmúlt tizenöt évben, tehát a magas konjunktúra idején sem vezetett a ténylegesen munkára fordított társadalmi időalap lényeges összeszorulására. A jövőben ez még kevésbé várható, s a tömegkommunikációnak ezzel is számolnia kell.

10. Tudatában vagyunk-e vajon annak, hogy társadalmilag aktív korba lépett az *első tévégeneráció*: azok, akik beleszülettek a televíziós korszakba, s már csecsemőkorukban a Tv-híradó szignáljára aludtak (vagy nem aludtak) el? Számukra az elektronikus tömegkommunikáció eszközei már nem varázsdobozok, hanem *demitizált használati tárgyak*, a mindennapi élet természetes elemei (még akkor is, ha a legújabb, s így legdrágább elemek — Hi-Fi, video — időlegesen a hivalkodó fogyasztás tárgyaivá is vál[hat]nak). És az is természetes számukra, hogy ezek között *funkcionális munkamegosztás* van: a mozgékony, gyors, töredékidőkre igénybe vehető rádió, a látvány eszközével is élő, de nem feltétlenül a „szem ráógumijaként” használt — mert kikapcsolható, sőt (esetleg külföldre is) átkapcsolható televízió, a (remélhetőleg) mind több háttérinformációt és értelmezési keretet szolgáltató nyomtatott sajtó kiegészíti egymást. A közönség itt *nagyobb éleslátásról* tesz tanúságot, vagy legalábbis gyakorlatiasabban viselkedik, mint maguk a kommunikátorok, akiknek szakmai mítoszai, intézményi elfoglaltsága gyakran nehezíti az információ- és műsortermelés belső munkamegosztásának racionalizálását, a kor követelményeinek megfelelő formálását.

Pedig a tömegkommunikációról már ma sem, de a jövőben még kevésbé lehet csupán eszközméretekben gondolkodni: egyre inkább kizárólag a *rendszereszerű* szemléletmód a jogosult. Az új kommunikációs technológiák, a műsorholdak, a video, a kábelrendszerek, a képűrság, a szerkesztőségi munkába betört komputer nem külön-külön, hanem történelmileg egyszerre, sőt, egymással szerves kapcsolatban jelentkeznek. És természetesen mindegyik hatással van és lesz a tömegkommunikáció hagyományos „szentháromságára”, a sajtóra, rádióra, televízióra. Kényelmetlen gondolat, de meg kell barátkoznunk vele: a tömegkommunikáció funkcióinak újra (át)értelmezésére van szükség.

A fejlődés hatásait teljes mélységükben ma még a világ egyetlen országában sem lehet végleges érvénnyel kitapintani. Mindazonáltal a hatások (csíra formájában), s az eszközök (működő állapotban) már itt vannak Magyarországon is. Elterjedésükre, tömegessé válásukra, mint világméretben általában, nálunk is *egy ellentmondás* a jellemző: a világgazdasági krízis, érthető okok miatt, *gátolja*, a világpolitikai krízis viszont, az előbbieken jelzett kommunikáció-irányultsága következtében *siettet* elterjedésüket.

Anélkül, hogy bármilyen „fenyegetettségi szindrómát” hagyónánk magunkon elhatalmasodni, hazai elterjedésük körülményeit már ma is nemcsak számításba venni, hanem tudatosan alakítani kívánatos. Nem hagyhatók figyelmen kívül a hagyományos tömegkommunikációs eszközök hosszabb távú jövőjének *tervezésénél*. Feltétlenül figyelmet érdemelnek abban a kommunikációs és szociálpolitikai értelemben, hogy terjedésük valószínűleg tovább nyitja majd az információval jól és rosszul ellátott társadalmi csoportok és rétegek közötti *ollót*. Végül az sem elhanyagolható tény, hogy az új kommunikációs technikákat is *emberek működtetik* (erről mintha kevesebbet szoltunk volna az eddigi vitákban!): a kommunikátoroknak, de a közönségnek is új ismeretekre, know-how-ra

van szüksége, s lehetséges, hogy ezt nemcsak a kommunikátorképzésben, de az általános oktatásban is figyelembe kell majd venni.

11. Egészen bizonyos, hogy az új kommunikációs technológiák még feltűnőbbé teszik a *tömegkommunikációs „topográfiának”* azt az átalakulását, amely már az elmúlt évtizedben éreztette hatását tömegkommunikációs rendszerünk fejlődésében. Ennek az átalakulásnak a jelei a helyi (pontosabban: nem központi) sajtóorgánumok számának (és példányszámának) növekedése, a regionális rádió- és tévéstudiók létrejötte, illetve megerősödése voltak, lényege pedig az ötvenes évek hiper-centralizált tömegtájékoztatási rendszerének — társadalmi-politikai intézményeinek evolúcióját követő — fokozatos *decentralizálódása*. Ennek a folyamatnak a támogatása — a szocialista demokrácia fejlesztéséhez való hozzájáruláson túl — nagy jelentőségű lehet épp azoknak a tömegkommunikációs feladatoknak az ellátásában is, amelyek az elkövetkező esztendőök gondjaiból fakadnak. A regionális és helyi érdekeknek kifejezést adó tömegkommunikáció nemcsak *helyi energiákat* szabadít fel, de *feszültségeket* is levezet, nemcsak a kisebb közösségek *azonosság-tudatának* építéséhez járul hozzá, de azt is elősegíti, hogy a tömegkommunikáció egész rendszere az előbbieken említett „probléma-érintettség” területi rétegzettségére is tekintettel legyen. A helyi tömegkommunikáció erősödése ugyanakkor egyfajta *természetes védőpajzs* a globális tömegkommunikáció esetleges káros hatásaival szemben is: a helyi információt illetően a nemzetközi műsorholdak sohasem lesznek versenyképesek a logikesebb adóerősségű helyi rádióstúdióval sem.

12. A tömegkommunikációs fejlődés/fejlesztés eddigiekben említett vonatkozásainak nemcsak tervezési, hanem *szabályozási* követelményei is vannak. Az egyik nyilvánvalóan az, hogy már most is, de az új kommunikációs technológiák elterjedésével egyre fo-

kozottabban van szükség a *tárcaközi koordinációra*. A kommunikáció egyre eszközigenyesebb, s hardware-jén és software-jén keresztül a társadalmi tevékenység mind több szférájához, illetve az ezeket kifejező és szabályozó intézményekhez kapcsolódik. A hazai teletext kezdeti gazdátlansága, a nagyközségi antennarendszerek mindmáig tisztázatlan hovatartozása nemcsak a tárcaközi és interszektoriális koordináció fejletlenségére utal, hanem egy további szempont: a jogi szabályozás hiányosságaira, illetve fehér foltjaira is.

Az elmúlt évtizedekben a tömegkommunikáció fejlődése világszerte olyan gyors volt, hogy a jogszabályalkotás sehol sem tudta kellő ütemben követni. Európában sorra születnek az új tájékoztatási vagy kommunikációs törvények, amelyek már az új kommunikációs technológiák által teremtett helyzetekre is reflektálnak. Remélhető, hogy a tájékoztatási jogszabályalkotás folyamatban levő hazai munkálatai is figyelembe veszik ezeket a szempontokat, s így a megszülető *tájékoztatási törvényünk* a XIX. századból (sajtójogunk egyes ma is élő elemei ugyanis innen datálódhatnak!) már a XXI. századba vezet át, hiszen nem évekre, hanem évtizedekre készül. Persze, épp ezért az is kíváncsatos volna, hogy a társadalmi információáramlás egyéb, nem tömegkommunikációs vonatkozású te-

rületeinek (társadalomstatisztika, adatátvitel, informatika) szabályozásával is *kompatibilis* legyen. A nemzetközi tendenciák és a fejlődési prognózisok ugyanis egybehangzóan azt mutatják, hogy előbb-utóbb szükségessé válik a fejlett társadalmak *információhíztartásának* egységes intézményi szabályozása.

13. A tömegkommunikáció fejlesztésének új követelményeiről szólva, végül egy „rég” követelményről, amely nélkül önáltató illúzió bármilyen jellegű fejlesztési alternatívák latolgatása. Amennyiben gazdasági nehézségeink tudomásul vétele mellett nem tudjuk erőforrásainknak az eddigiek-nél *lényegesen nagyobb hányadát* társadalmunk kommunikációs infrastruktúrájába átirányítani, a szükségleteinkhez képest abszolút, s a hozzánk hasonló fejlettségű államokhoz képest relatív lemaradásunk tovább fokozódik és olyan méreteket ölt, hogy a tömegkommunikáció *még alapfunkcióit sem* tudja ellátni. Jóllehet tudatosan tartózkodtunk eddigi gondolatmenetünkben az adatoktól, befejezésül álljon itt az OMFB egyik egészen friss számításának eredménye: 1981-ben a belföldi elektronikai felhasználás (amiben a tévéadóktól a zsebszámológépig minden benne van) egy főre jutó összege a fejlett tőkés országokban 500 dollár körül volt, a világátlag 90 dollár — és a magyarországi érték 50 dollár!

ABSTRACT: Middle-term planning in radio and television program policy has been widely discussed in recent years. Our article gives a summary of these debates on the basis of what was said at the session of the State Commission for Radio and Television held on 20th October, 1982.

Gyönyörű és rémséges

Beszélgetés Karinthy Ferencel az irodalom és az újságírás házasságáról

„Az a sznobizmus, ami ma a kultúrát felsőbbrendű (szerintem sznob) kultúrára és népi kultúrára osztja — ez lenne az újságírás vagy a kabaré —, számomra nevetséges” — vallja a riporter múltjára büszke Karinthy Ferenc.

— MUOSZ-tag vagy még?

— Nem.

— *Pedig az Irodalmi Lexikon azt mondja rólad: író, újságíró.*

— Igen, de annyi helyen vagyok már tag — Írószövetség, Pen Klub, FTC, Színházi Szövetség, Hazafias Népfront, Magyar Népköztársaság —, hogy a MUOSZ-ból már kimaradtam. Sehová sem járok, magánzó lettem, úgyhogy ezt leállítottuk, ám kedvesen azt mondták, ha bármikor oda akarnék menni vacsorázni, azért beengednek.

— *A nevezett lexikon szerint irodalmi riportjaidért kaptál Kossuth-díjat. Véletlen, hogy épp nálad keverik össze az írói és újságírói ténykedést?*

— Ezt csak Freud Zsigmond tudná megmondani. Nagyon régen volt, a pénzt is elköltöttem. Nem is én, hanem Ági, a feleségem, cihákat, bútort meg ilyesmit vásárolt belőle. Sarkadi Imre mondta: mennyi hülyeségre költik az emberek a pénzt, reggeli, ebéd, a gyerekeknek harisnya, tandíj meg hasonló, pedig abból mind fröccs lehetne! Ha már szóba hoztad, tavalý jelent meg az Új Magyar Lexikon tizenegyedik kiadása, amiben Déry Tibor még mindig börtönben ül, Örkeny csak önálló tanácsú községként szerepel, az én fejlődésem 1956-ban megtört... Azóta megjelent húsz könyvem, előadták tíz színdarabomat, de a fejlődésem ott

máig megtört. A lexikont nem pillanatnyi szempontok alapján kellene csinálni; ha valaki benne van, az a minősítés, a további minősítést bízzák az olvasóra. A szempontok, megítélések változók, a művek maradnak — ha maradnak.

— *Ennyi bevezetés után lássuk a medvét: szerinted miért vonultak ki az írók a napilapokból, az újságírásból?*

— Egy pillanatig maradjunk annál, amikor még benne voltak. Jókaitól, Arany Jánostól, Petőfitől, Mikszáthtól egészen Krúdy Gyuláig és Karinthy Frigyesig benne voltak. Heltai, Szomory, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Móricz Zsigmond, Hunyady Sándor, Kosztolányi, de még Babits Mihály is legalább hetenként írt egy cikket, tárcát. A magyar irodalomnak ez a csodálatos felvirágzása nem kis részben annak köszönhető; újságírókként furcsa és érdekes kapillarításban voltak a közönséggel, közösséggel, Magyarországgal, ne féljünk a kifejezéstől, a magyar néppel. Az újságírás persze populáris műfaj, de attól, hogy újságírók voltak, nem lettek egy árnyalattal sem kisebbek, attól sem, hogy Móricz, Ady vagy Szép Ernő a kabarének is dolgozott. Az a sznobizmus, ami ma a kultúrát felsőbbrendű (szerintem sznob) kultúrára és népi kultúrára osztja — ez lenne az újságírás vagy a kabaré —

számomra nevetséges. Beteg és szerencsétlen dolognak érzem, ha van egy felső irodalom és egy alsó. A bizánci császárságban rég újkörögül beszéltek, az irodalom nyelve azonban klasszikus görög maradt, sőt még túl is akartak tenni Platónon, Homéroszon, végül körülbelül ötszáz ember írt egymásnak, a többiek meg sem értették őket. Az irodalom nyelve és a beszélt nyelv legalább annyira eltért egymástól, mint a latin az olasztól. A mai sznob-irodalomban nem is ötszáz, csak ötven ember ír egymásnak. Óriási csinnadratta, a kritikák jó részét például senki nem érti. Művelt értelmiségi családból származom, apám kávéházi asztalánál csupa híres művész ült, magam nyolckilenc nyelven olvasok, de én sem értem.

— *Ezek szerint nemcsak az újságírásnak vesztesség, hogy felbomlott ez a házasság?*

— Amikor Ady a Váradi Naplóban vagy a BH-ban, a Pesti Hírlapban, Karinthy és Babits a Pesti Naplóban vagy Herczeg Ferenc a Hétben, Új Időkben rendszeresen publikált, cikkeiket nem írhatták ilyen madárnyelven. A magyar irodalom egyik legnagyobb áldásának tartom, hogy kialakult a magyar íróknak ez a tiündöklő galériája.* Jó, szegény emberek voltak, adósok maradtak a gázszámlával, kölcsönkértek, és elcsábították egymás feleségét — nem számít: csodálatos írók.

— *Nemcsak a megélhetésért írtak a lapokba? Ők nem becsülték le az újságírást?*

— Lebecsülték, megvetették, mégis ragyogó dolgokat produkáltak. Érdeemes megnézni, hogy például Dosztojevszkijnek hány írása volt korábban újságcikk. Egyszer Boldizsár azt mondta, nincs régebbi dolog, mint a tegnapi lap. De ha igazi író írja azt a tegnapi újságot, akkor ma is meg holnap is újság lesz, és irodalomná nő. Én büszke vagyok rá, hogy újságíró voltam, büszke vagyok riporter múltamra,

hogy Kossuth-díjamban — ha nem is úgy, ahogy említettem — benne volt az Ezer év és a Muszka Imre-riport is. Az újságírás nagyon egészséges, szerencsés vératömlesztést adott az irodalomnak. A századfordulón, századelőn a legtöbb magyar író újságíró is volt. A két háború közt jött aztán az a filológus nemzedék, amely már nem kávéházakban és szerkesztőségekben, hanem az egyetemi padokból lett íróvá. Ez is nagyon jó.

— *Bocsáss meg: talán azért nem írnak újságot, mert anyagi helyzetük nem kényeszeríti őket?*

— Lehet. Ma, ha valaki közölt két elfogadható verset vagy novellát, bemegy a Művészeti Alaphoz, hogy tartsa el őt az állam bácsi, és az el is tartja. Ez eddig persze helyes, ne éhezzenek. Ott nincs rendben a dolog, hogy ezzel az a pici köldökszínór is elszakad, ami összefűzte őket az élettel. Ezért a fiatal írók igen sok novellát írnak fiatal alkoholista írókról, fiatal szexuálpatólogusok a fiatal szexuálpatólogus írókról, fiatal löversenyezők számos novellát, cikket, regényt meg színdarabot fiatal írókról, akik löversenyre járnak. Félek, nem tudják, mi van az országban. Ezt nemcsak Révai József mondta 1950-ben, Mikszáth Kálmán is mondta 1900-ban, Jókai is mondta 1850-ben. És menjünk tovább hátra? Az irodalom abrakja mégiscsak a való élet! Nem állítom, hogy okvetlen az újságírás az egyetlen kapu, én voltam újságíró, de nyelvész és hivatalnok és kereskedő és sportoló is; az élet nagyon sok oldalról áramolhat be az irodalomba. Az újságírás abrakos tarisznya, óriási életanyag. Ma nincs divatban Móricz Zsigmond, a fiatalok nem szeretik, nálam divatban van, és erősen hiszem, a fiatalok is meg fogják újból szeretni. Hogy Móricz Zsigmonddal annyi minden történt, annak is köszönhető, húsz évig kis cédulácskákkal járta Magyarországot. Hunyady Sándor volt bakaruhában Dungverszkiék titkára, Krúdy Gyula samesza, színésznők

* Lapozgató rovatunkban válogatást adunk az itt említett néhány író újságcikkeiből.

lovagja, meg hírlapíró Kolozsvárt, Pesten, Újvidéken meg a fene tudja, hol. Hát ismerte az országot. Én azok közé az idős és nevetséges salabakterok közé tartozom, akik úgy vallják; az irodalom mégiscsak az élet tükre, vagy ahogy Móricz Zsigmond írta: tüköre. Lehet az író, mondjuk, orvos is, mint Csáth Géza vagy Németh László, Illés Endre. Micsoda életanyagot adott nekik az a rengeteg ember, aki megfordult náluk és elmondta, mi fáj, mi baja, megcsalták, nem tud lakbért fizetni, és így tovább, vég nélkül. Író — ilyen mesterség nincs. Legalábbis negyvenéves korig. Ezért tartom szerencsétlenségnek, ha valaki húszéves korában felteszi az életét arra, hogy író lesz, és minden egyéb szálát elvág. Legyen lószakértő, mint Lovik Károly, vagy múzeumigazgató, mint Móra, kertész, füvész, mint Fazekas, vagy újságíró, mint Ady, vagy orvos, mint Csehov vagy banktisztviselő, mint Illyés Gyula, legyen nyelvész, sportoló: valami hinterland szükséges az irodalomhoz. Van steril irodalom is — Kafka, Joyce —, de ez nagyon kivételes, és nem bizonyos, hogy annyira steril, amint gondoljuk. Nem azért mondom ezt, mert újra MUOSZ-tag szeretnék lenni, nem az újságírást akarom felmagasztalni, mint egyedüli üdvözlést, hiszen az élet megismerésének ez csupán egyik módja. A lényeg, hogy az író nyitott legyen.

— *Az említett aranykor után a politika hol gyengébben, hol erősebben állította merőben eltérő napi céljai szolgálataiba az újságírást, sőt, a lapok hasábjain megjelenő irodalmat. Az író a jelenségekben, az emberi sorsokban inkább az általánost keresi, ha riportot ír, akkor is. Ilyen írások nem, vagy nehezebben kaptak teret bizonyos időszakokban a felszabadulás után is. Nem ez riasztotta el az újságírástól az írókat?*

— Persze igazad van, de kétélű a kérdés. Egyrészt a rázós cikk valóban nehezebben ment át — megy át —, mint a novella vagy színdarab. Galgóczi Erzsébet vagy Fenákel Judit a legkeményebb időszakokban eléggé obs-

kurus lapoknak volt munkatársa. Az, hogy Galgóczi tenyerén van Magyarország, ezeknek az éveknek köszönhető. Élte az újságírók életét, ami gyönyörű és rémséges, ugyanakkor olyan óriási élményanyag, amit nem lehet másutt begyűjteni.

— *Miért fordítottál a hatvanas években mégis hátat az újságírásnak?*

— Elmultam negyven, nem voltam már olyan fürgé.

— *Bocsáss meg, az író — újságíró Karinthy Ferenc felvillantására, és az imént mondottak cáfolatára ide másolnék egy karcolatodat:*

Apák és fiúk

Dél van, augusztus: Marci egyedül ül a nap-sütötte verandán, és Hevesi Sándor dramaturgiai dolgozatait olvassa, jegyzeteket készít. Valaki beszól a kerítésen:

— Hol van apukád?

— A parton fejel a gyerekekkel.

— Engem a jó Isten vagy a természet elég jó szervezettel áldott meg, hatvanegy éves elmúltam, s lekopogom, igazán beteg eddig nem voltam. Még-sincs meg bennem az az erő, kíváncsiság, kitartás, amivel például utánajártam az Ezer év című riportnak. Nem annyira testileg, inkább szellemileg fárad el az ember — harminc-, negyven-, ötvenéves korában —, korábbi éber érdeklődése beszárad. Az újságírást inkább fiatal mesterség. Azt mondják, a líra fiatal mesterség, aminek már ezer cáfolata van, szegény Jékely Zsolitól kezdve Vas Istvánon át egész Illyés Gyuláig. Idős riportert alig van, Fényes Lászlón kívül hirtelen nem is jut eszembe más magyar példa. És Egon Erwin Kisch vagy Ehrenburg idős korukban sem voltak restek utánajárni a dolgoknak, de Tarján Vili már kávéházat nyitott, pedig igazán jó riportert volt. Bennem elfáradt a riportert. Aki egyszerre író és szociográfus, mint például Moldova, annál talán más a helyzet.

A Komló, Az Őrség panaszja, az Akit a mozdony füstje megcsapott nemcsak a riportázs remek teljesítményei, hiszem, a magyar irodalomnak is maradandó darabjai.

— És amikor erre-arra csámborogsz, mint például az ősszel Olaszországban, akkor sem kap el a hév, hogy benyomásaidat ...

— Elkap, csak inkább szépirodalmi formában írom meg.

— Hisz az Apák és fiúk és az Ez, Az, avagy A bicikliző tigris című köteted kis színesei, karcolatai mind újságban jelentek meg, s ugyanakkor ez irodalom is.

— Nem lehet éles határt húzni újsáírás és irodalom között. Ne haragudj — most térek erre rá —, hogy nem vállaltam az írást, csupán ezt a beszélgetést, de majdnem másfél évig hülye csődben voltam, semmit, egy sort nem tudtam írni. Nemrég aztán, november végén kissé oldódott bennem a görcs, elkezdtem megint dolgozni. Írónak lenni idülten csődös állapot. Az egész életem csupa csőd, noha harmincöt kötetem jelent meg. Az, hogy írok, természetesen pénzkereset is, sikervágy is, de ha most már életem végéig nem írok semmit, akkor is megélek valamiképpen, lesz mit vacsoráznom. Ez azonban nem elégít ki. Az, hogy reggel hétkor vagy nyolckor leülök az íróasztalhoz, életformám: ha napi három—négy—öt órát dolgozni tudok, elrendezi, megszervezi, termékennyé teszi az egész napomat, életemet. Ha ez nincs, minden romokban hever körülöttem, fölöslegesnek érzem magam a világban.

— És ilyen válságos időszakban sem jelent kivezető utat, ha könnyebb újság-műfajokhoz fordulsz?

— Ma már nem. Valamikor az Irodalmi Újság, a Szabad Nép, a Magyar Nemzet munkatársa voltam, és Mihályfi mindennap behívott, hogy Cini, ezt írd meg, azt írd meg. Nagy segítség volt, ezekből az írásokból jó néhány kötet kitelt. Ma már a rendszeresen kiújuló válság beszűküléssel, elkedvetlenedéssel, bezárulással jár, és ha meglátom a papírt, tollat, rögtön under fog el. Az-

Bánhalmi János felvétele

tán persze valahogy mégis feloldódik a görcs, és elkezdem a munkát.

— Mondtál egy érdekes dolgot a telefonba, nevezetesen, hogy a riport líraibb műfaj a novellánál. Hogy érted ezt?

— Minden jó riportnak van egy robbanó szerkezete, újdonsága, fölfedezése, leleplező ereje. Ez azonban hamarosan érdektelenné válik. Az, hogy Grün elcsalja a zsírt, a mai napon érdekes, később már kevésbé, de az, hogy Siófokon estefelé liláskék az ég, mindig érdekes. Hat-hét évvel ezelőtt írtam egy kisregényt, a Házszenetlőt. Ennek a leleplező része — ami miatt betiltották, riportra hívtak — ma már nem olyan érdekes: a kapuk nyílnak, csukódnak, a helyzetek megváltoznak, bátrabbakat írnak, és csak annyi marad belőle, amennyi benne az irodalom. Viszont ha kimegyek a Duna-partra és megírom, hogy a lelkem olyan cirkakos volt, és a Várhegy fölött furcsa felhők lógtak, ez már talán irodalom. A regény, novella nagyon szakszerű, precíz, objektív műfaj. A riport más. Nekem azok a riportjaim maradtak meg, ha ugyan megmaradtak, amelyek

nagyon szubjektívek. Ami arról szólt, hogy 1950. szeptember 22-én, itt és itt, ennyi tonna volt a termelés, és holnap nem tudom, hány tonna lesz, fontos lehet népgazdasági szempontból, ám az irodalomban ezek a tonnák gyorsan elsúlytalanodnak. Viszont az, hogy ott az a pasas furcsán húzza a lábát, mindig érdekes, ezek a benyomások megőrzik a portrét.

— *Tapasztalatod szerint mi kell még ahhoz, hogy egy riport jó legyen?*

— A riportjaimat pénzért írtam, megélhetésből, mert az irodalomból akkoriban nem lehetett, legalábbis én nem tudtam megélni. Ötvenhat után pedig azért kellett örömmel fogadnom Mihályfi Ernő ajánlatát, hogy dolgozzam a Magyar Nemzetnél, mert szép-irodalmi műveimet nem adták ki. Ahogy nem adták ki Dérynek, Zelknek, Fekete Gyulának, Háynak, vagy Benjaminnak, Örkénynek, Sarkadinak. Az előzőknek azért, mert börtönben voltak, az utóbbiaknak tán, mert nem voltak börtönben. Viszont az újságba nekem még lehetett írni. De nem ezt kérdezted, hanem hogy mitől jó a riport. Nehéz rá felelni. Hogy az írás igaz, még kevés. Benne kell valahol annak is lennie, aki írta. Szomory Dezsőnek van egy regénye: Harry Russel-Dorsan a francia hadszíntér-ről. Szomory soha életében nem volt a fronton, puskaport nem szagolt, sose volt angol, valami különös átéléssel mégis le tudta írni, hogy egy brit újságíró milyennek látja a háborút. Hiába, ez a tehetség, zsenialitás. Veres Péter viszont hakaként szolgált és ragyogóan elbeszélte a magyarok harcait az olasz fronton. Szomory egész életében dekkolt, kávéházakban csücsült, és az annyit szidott és bíralt szomorizmusai őrizték meg e dolgait. Ha nincs benne az író egyénisége, akkor újság marad, és nem válik irodalommá. Attól persze még nagyon érdekes lehet az újságban. De ha benne van az író — az a kis fals, amit a biológiában mutációnak neveznek —, akkor az irodalom, és ötven vagy száz év múlva is olvasható. Például Móricz Zsigmond csodálatos könyve, a Szegény emberek.

Miután katonaként kiszuperálták, levelet írt Tisza Istvánnak, hogy szeretne elmenni a frontra. A miniszterelnök azt válaszolta, örül a kérésének, mert így jobban megismerheti a magyar parasztot. Tisza István geszti nagybirtokos — aki persze egyáltalán nem volt buta ember —, tanítja ki Móriczot, hogy ismerje meg a parasztokat... Jó ugye? Móricz aztán megy, megy előre a fronton, és minél előrébb van, annál kevesebb tisztet lát. Végül megkérdi az egyik bakát, hová lettek a tisztek, mire az magyarul megmondja véleményét a tiszti urakról. Móricz ebből megállapítja, hogy a háborút elvesztettük. Érted, mit akarok mondani? Abból, hogy az első vonalban nincsenek tisztek, és a közkatonák így mernek beszélni róluk, egyszerre rájön, hogy kampec az egész. Ez az írói többlet, amitől a riport élni kezd, járni kezd.

— *A riport leromlott, sőt el is tűnt az újságokból. Mi erről a véleményed?*

— Említenék azért néhány kivételt: az ÉS utolsó oldalán, az Új Tükörben például olykor olvashatók érdekes, izgalmas, jó riportok. Egészében azért úgy van, ahogy monddod, vérszegényebb lett a műfaj, mert nem Ady írja, és nem Tömörkény és Móra, és nem Móricz.

— *Hiányzik a mérce?*

— Többnyire azok szoktak jó riportokat írni, akik jó írók, és azok szoktak jó írók lenni, akik jó riporterek voltak. A kettő régebben nem vált ennyire szét. Erősen újságírópárti vagyok, egyrészt mert magamat igazolom — mindenki magát szeretné igazolni —, másrészt, mert ezt mutatják a példák.

— *Magyarul mondvá, az újságírás felhígulásának szerinted az az oka, hogy megszűnt az újságírás és az irodalom élő kapcsolata?*

— Egyik oka. De ez az egyik oka az irodalom lezüllésének is. Különösen a fiatal írók rengeteg unalmas novellát írnak. És túl bonyolultan is írnak, s ha kibogozom, nem derül ki belőle semmi, vagy csupán üres közhely. Számos novellát olvasok arról, hogy fiatal írók ülnek az eszpresszókban, és nincs semmi célja az életüknek. Ez valószínűleg így van, és kifejezi a valóságot, de

engem nem érdekel. Persze én, amint mondtam, megátalkodott realista vagyok.

— *Bármilyen szörnyszülött is a szó, hogy tömegkommunikáció, eszközeivel beletenyerez az életünkbe. Karinthy Ferenc védekezik ez ellen, vagy alkalmazkodik hozzá?*

— Ha kinyitom a televíziót, látom, hogy Tejero ezredes berohan a spanyol parlamentbe és elkezd a fegyverével hadonászni, ordítózni. Láttuk, amint Kennedyt lelőtték, aztán amikor Kennedy gyilkosát lőtték le, és láttuk, ahogy Reaganre vagy a pápára rálóttek. Ez a rendkívül vaskos, véres valóság megnehezíti, mondjuk a drámaíró dolgát, hol lehet ezzel versenyezni?

— *Ezeket az eseményeket el is olvasod?*

— Először is ezeket olvasom el, aztán a sportot, külföldi híreket, a belpolitikai tárcát már ritkábban vagy soha. Egyre kevésbé érdekel, hogy X-nek vagy Y-nak mi a véleménye, viszont a tények, dokumentumok annál inkább. Graham Greene-nek, Márquez-nek, Malamudnak, Capote-nak kell lennie, hogy érdekeljen a véleménye, mert a vélemények esetlegesek, elfogultak, a tények ellenben tények. Előfizetője vagyok a Newsweeknek, a National Geographic-nak, sportlapoknak, egy csomó nyugati, keleti újságnak. Amikor például a Newsweekben látom lerajzolva, hogy a biztonsági szolgálat az eltérített repülő mellett itt foglalt helyet, aztán piros vonallal jelezve a támadás irányát, megint más színekkel a robbanást, a mentőbrigádok érkezését... Mindez sokkal érdekesebb annál, hogy mit gondol X. És itt van meglőve az irodalom, mert ezzel nem tud versenyezni. Capával kezdődött, aki lefényképezte az elbukó spanyol harcost, meg a Normandiában partraszálló katonákat, a kopaszra nyírt francia nőt a német megszállóktól való gyerekeivel. Nagyon nagy írónak kell lennie, aki nekem ezek után valami újat tud mondani.

— *És szereplőként — újságíróként, hangjáték- és tévéjáték-szerzőként — milyen viszonyban vagy a tömegkommunikációval?*

— A Nyugat nagy forradalma 800 példányban volt forradalom, és azt is Fenyő Maxi bácsi finanszírozta. Ha ma írok egy tévéjátékot, jó esetben öt-hat millió ember látja, s amikor beszélék a tévében Szegvári Kátival vagy Vitrayval, másnap mindenki köszön. Ez részben jó dolog, hízeltető. Egyszer találkoztam Budapesten Arthur Millerrel, és azt javasolta, menjünk uszodába. Csudálkozott, hogy engem mindenki ismer, őt viszont senki nem ismeri New Yorkban, pedig ő az Arthur Miller. Ez persze nemcsak a tévének köszönhető, megvannak a speciális magyar okai. A népszerűség egyrészt jó, másrészt kellemetlen, mert ha valahol stikában szeretnék lenni — előfordul ilyesmi —, akkor odajön egy pasi, és azt mondja: „Jó napot, láttam magát a tévében. Ugye, maga a Moldova?”

— Mégis, az ország olyan rétegeihez, tömegeihez juthatok el, amiről például apám nem is álmodott, pedig ő személyében is nagyon népszerű volt. Elmondtam már másutt, hogy a Reviczky utca közepén laktunk, és az utca elején meg a végén volt az autóbusz-megálló. Ő az utca közepén kilépett a kapun és várt, aztán jött az autóbusz és megállt neki. Ma az író népszerűsége más, és az említett jó és rossz dolgok mellett talán veszélyes is, mert egy más kategóriába, a filmszínész, a futballista, a popénekes kategóriájába viszi át. Pedig nem volna baj, ha az író egy kicsit háttérben maradna, mert ha nagyon elől van, a munkái rovására megy. Gyerekkoromban Tristan Bernard a világ egyik legismertebb figurája volt, a lapok, pletykarovatok teli vele, idézték szellemes mondásait, ma már senki nem olvassa. A személyes népszerűség múlandó, egy jó mű viszont örökké ragyog.

Pünkösti Árpád

Ruffy Péter

Szonett-e a mai riport?

A riporterek derékhadának Ruffy Péter az egyik mestere. Vagy az ő jegyzetéből tanulta az újságíró-iskolán a műfajelméletnek eme fejezetét, vagy írásai alapján tekintette őt a munkájában mércének. A sok vitára okot adó műfaj szépségeiről és szeplőiről szól cikkében a tőle megszokott szenvedéllyel.

A munkában mindig, minden körülményben a legnagyobb igénnyel, teljes vértetben jelenünk meg és úgy végezzük a dolgunkat, amely ránk szabott, hogy — ha lehet — túlhaladjuk tulajdon színvonalunkat is. Ez a legnehezebb. A sajtó legelesebb szerkesztői nem azok közül kerültek ki, akik a gyengébb képességű újságíróktól a kevésbé színvonalas, a nagyon tehetséges emberektől a kiemelkedő kéziratokat leadták, mert a nagy szerkesztők feladata nem közvetítés a főszerkesztői asztal és a nyomda között, hanem közvetítés, közreműködés az ember, ugyanannak az újságírónak a gyengébb és a jobbik fele közt.

Boldizsár Iván nem azért vált korunk első (talán a legelső) szerkesztőjévé, mert a kéziratokból húzott, javított, néha másított; mert megteremtette egyetlen lapszám helyes arányait; mert képes volt összehangolni, összecsendíteni a lap első kéziratát az utolsó oldalon megjelent írással. E legendás főszerkesztő, akinek hetvenedik életesztendőjén nemrégiben köszöntötte az országot, a riportkéziratot először kézbevette, kissé az arcához, a szájához közelítette, mintha még olvasatlanul megizlelné, beleolvastatná a *második* kéziratoldalba, és már mindent tudott, mielőtt az írást teljes terjedelmében végigolvasta volna. Végül is végigolvasta. Majd, miközben bajszának szálait tépdeste és letette a szemüvegét, a riport írójára pillogva,

megjegyezte: „Ez hiányzik belőle”. Hogy mi, azt nem mondta meg. Ha a delikvens megkérdezte, Boldizsár jobb keze középső ujját a hüvelykujjal összecssettintette, és miközben elhangzott egy finom, kétujjnyi *pákk*, csak ennyit közölt: „Ez”. S ekkor kezdődött az a szellemi munka, amellyel Boldizsár az újságíró, a riportert saját színvonala *főlé* emelte. S kezdődött a jobbítás, az igazítás, a tanácsadás, kis trouvaille-ok föltalálása, egy-egy megjegyzés beiktatása, egy-egy bekezdés újragondolása, egy-egy alcim vagy a főcím megváltoztatása, a kócoságok nyesegetése, az utolsó sorok kihúzása, mert „a kézirat nem ott fejeződik be, ahol te befejeztél, hanem már három sorral hamarabb”.

Riportokat leadni, s általában szerkeszteni tehát az tud, aki elérni képes, hogy munkatársa többet tudjon, mint amennyit tud. Ha ma a rádiónál, a televíziónál, a napisajtóban, hetilapjainknál és folyóiratainknál valamenyny — kéziratokat leadó — szerkesztő valamenyny munkatársát önmaga színvonala fölé tudná emelni, a hazai riportírás nem ott tartana, ahol tart. Fogalmazásom azonban pontatlan. Az, hogy valami vagy valaki valahol tart, már az ige eredeti jelentése miatt is föltételezi, hogy halad. A hazai riportírás, riportkészítés, tisztelet néhány kiemelkedő eredménynek, általában egy helyben topog, megrekedt, mi több,

visszafejlődött. Magyarán nem előre megy, hanem meghátrált. Szétzilálódott. Ennek csupán az egyik oka az, hogy ebben az országban Boldizsár Iván (aki valóban burokban született) csak egy, egyetlenegy van, hanem az, hogy kezd lankadni, lehanyatlani, végül már kihunyni a szenvedély, amely nélkül igazi munka nincs, sem az újságírásban, sem — például — a kertészetben, sem a gyárakban, sem a földeken, sem a kutatóintézetekben. Izzás, szenvedély, önmagunk elégetése egy hivatás oltárán, mindez — csekély kivételleket nem számítva — a nagyon messzi múltat idézi fel, s olyannyira távoli, elsüllyedt, kihamvadott, mintha diluviális korokat idéznénk, ha erről szólni merünk. Nincsenek már nagy szerkesztők, nincsenek — egy Egon Erwin Kischhez hasonlatos — nagy riporterek, a legfontosabb, hogy minden oldal „teli” legyen, minden műsoridőt „kitöltsenek”, ne maradjon a napilapok hasábjain üres folt (mint valaha a cenzúra idején). Arról, hogy egy leadott s megjelent riport nem mindig azonos az elolvasott riporttal, s hogy a lapok példányszáma megtevesztő is lehet, mert a kinyomtatott és az elolvasott, tehát befogadott fogalmai között nincs konvergencia — még nem készült statisztika.

*

Vajon mi lehet az újságírás s általában a riport hanyatlásának az oka? Közel hetven esztendőm alatt három országban (Románia, Franciaország, Magyarország) írtam újságot, emberöltőm alatt közel negyven kormány vezetése, uralma alatt éltem, átestem a korszak, az emberiségnek eddig talán a legnagyobb társadalmi váltásán, tehát van némi tapasztalatom. Ennek a vértetésem írom le azt, hogy a mai Magyarország mai riportere, néhány — nem sok — tabu-témától eltekintve bármiről, mindenről írhat, s ha a mai riporterek velem együtt átélték volna a háborús Horthy-időket és a Rákosi-

korszakot, talán jobban hinnék el nekem azt, hogy ez egy jóindulatú, nyitott társadalom, amely többet enged meg, vagy türelmesebb, mint az említett két korszak bármelyike.

Akkor mi a baj, hol a forrása, miféle hanyatlásról beszélünk, pontosabban írok?

Az agyonírt, felduzzasztott, mondánivaló nélküli, terjengős, tehát olvashatatlan riportokról gyakran jut eszembe a feszített öt éves tervek egyik régi példája. Nyilvánvalóan a tervet a literetek számában adták meg és írták elő. A gyár csak tíz-húsz literes lábasokat gyártott, hogy teljesítsen, „túlteljesítsen”, s egy-két literes vagy félliteres lábasokat a boltokban nem lehetett kapni. De ma már nem a mennyiség, hanem a minőség a leggyakrabban olvasott és hallott szó, külkereskedelmünk, létezésünk, versenyképességünk függ attól, hogy milyen minőségű társadalmat építünk, milyen minőségű árukat gyártunk, milyen minőségű szellemi életet teremtünk, milyenné válik életünk, mindennapjaink, az egyes ember tartása, munkája, egész létének a minősége.

A riport minőségének, egész műfajának hanyatlása összefügg a teremtő, nagy szerkesztők számának már-már ijesztő, már-már pótolhatatlan apadásával, a riporteri szenvedély lassú s állandó csökkenésével, már-már az elhamvadásával. Már hallom a nekem szegezett kérdéseket: olyan korban, ahol az emberek jó része stresszhatásoknak kitéve, állandó hajtásban (másodállás, maszekolás, vasárnapi különmunka, különtervezés) él; ahol a vidéki újságírók a kéziratok sokaságát kényszerülnek minden héten leadni; ahol egyszerűen nincs idő egy-egy téma alapos, mélyeséges körüljárására; ahol röpkégyórás beszélgetés során készülnek „interjúk”, riportok, lehet-e, szabad-e minőségről beszélni?

Mikor Bajor Nagy Ernőtől kértem számon azt, miért hiányzanak az ÉS utolsó oldaláról kiemelkedő riportjai, elbeszélte, hogy az EMKE sötétlő, fortyogó mélyvizéről készült (szerintem nagyszerű) riportjának megírásához

tulajdonképpen húsz esztendőre volt szüksége, azóta dolgozik (és figyeli meg a világot) egy-egy EMKE-asztalnál. S a honorárium? Ha jól emlékszem, ezeröttszáz—kétezer forintot emlegetett. Húsz év! S mikor Kristóf Attilát emlékeztettem a Kondor Béláról szóló egykori írására, az országos feltűnést keltett cigány-sorozatára, s más riportokra, s nekiszegeztem a kérdést: Miért nem folytatja?... kissé szomorkás-csüggedten felelt, s nézett utána a nagy magyar semmihe. A mi nevelésünk, az új magyar újságírónemzedék kiemelkedő riportere, aki már ifjonti korban megkapta a Rózsa Ferenc-díjat, s akinek minden régi riportjában bölcsesség volt, meleg tapintat, minden sorában gondolat, minden mondatában nyelvi íz és zamat; aki úgy írt visszafogott, zárt, fegyelmezett, minden fölösleges ígét és jelzőt kerülő riportokat, hogy felforrósította az olvasót — már alig ír riportokat.

Az emlékezet a legjobb leltár. Nem kutattam át a „vaspéldányokat”, még a pontos címet sem tudom idézni. Mint olvasó és néző, az elmúlt időkből csak három riportra tudok visszaemlékezni. Nem olvasunk, nem látunk jó riportokat. Nem az a riport, amelyet elolvassunk, átfutunk vagy átlapozunk, hanem az, amelyre fél esztendő múlva is emlékezünk; amely bennünk szikrázik, rezeg tovább; amely továbbgondolkodásra készítet; amely agyunk rostjai közt raktári tárggyá válik; amelyet az emlékezet — ez a roppant szellemi tároló — őriz, megőriz. A három közül az egyik Rényi Péter látogatása volt az egykori iskolatárs, az akkor még miniszterelnök Helmut Schmidtnél, a másik Gerencsér Miklós riportja, ezt már idézni tudom, mert eltettem (a Népszabadság 1981. február 8. számában) Kölcsény végakarata címen, a harmadik Vitray Tamás és társainak televíziós riportja a szerencsétlenül járt légtornász lánynál-asszonynál. Engem a nézőt, olvasót mi ragadott meg?

Rényinél a kor, a korváltás, amely lebegett, majd élni, szikrázni kezdett a sorok között, mögött vagy éppenséggel a sorokban. Hogy egy férfi (egykor

üldözött) valaha még kedvesen és melegen fogadott vendége lesz a második világháború utáni Németország, az egyik Németország miniszterelnökének, a kormányelnök otthonában. Gerencsér hűvös, tárgyilagos riportja Kölcsény végrendeletét közölte, majd a Himnusz írójának „utóéletét”, pontosabban az írásba foglalt végakarát sorsát, és még e zaklatott nép és megtiport ország életében is egyedülálló hujdosását beszélte el. Vitray légtornászlányának a sorsa dráma, fojtott dráma, e szó azonban a riportban nem hangzott el. Ezért volt megragadó, fölemelő — a riport legfőbb eszköze ugyanis az eszköztelenség. A kimondott vagy leírt állásfoglalás mellőzése. A tévé- vagy rádióriporter, a napilapriporter ne mondjon véleményt, hanem úgy mutassa be, rajzolja le az emberarcot, tárja föl a sorsot, a tényeket, hogy a nézőt, az olvasót készítse, kényszerítse arra az állásfoglalásra, amelyet ő maga is képvisel. Ne „manipuláljon”, bízva az olvasóra a véleményformálás jogát. Minden igazi írás hatásra törekszik, s ha igazi, nem hatásvadász módon. A riport is ilyen eszköztelenül végezze el ezt. Lehetne több jelzőt — politikai, lélektani — is felsorolni e kívánt hatás megközelítésére. Én egyetlen jelzőt tartok szükségesnek: törekedjék erkölcsi hatásra; ebben az említett kettő is benne van. Az erkölcsi hatás hatástalanná válik, ha kimondjuk, s erőssé, keménnyé, vitathatatlaná, ha a nézőben, az olvasóban kelt visszhangot; ha anélkül győzzük meg őt, hogy a meggyőzés vált volna nagyon is érezhető célunkká.

*

Ha a riport olyannyira válságban van, hogy emlékezetem mély vizéből csak három példát tudtam előhalászni, miért használok a meghökkentő szonett szót ennek az írásnak a címében? Mert hiszek a javulásban, konokul hiszek a csillagokban, a költői szókkal együtt abban, hogy dolgozni csak szé-

pen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdekes.

A mai mélypontról e csillagokra tekintve föl, Illyést kell idézzem. A szonett szó is tőle ered. Mikor Nemes György a költő hatvanadik születésnapja alkalmával interjút készített vele (Élet és Irodalom, 1962. november 3.), Illyés Gyula az újságírás és irodalom viszonyáról, az írók által lebecsült műfajról a többi közt ezeket mondotta: „Azt hiszem, ebben a vonatkozásban sincs műfajkülönbség, ha az írónak van elérnivalója. A riport úgy is »szenzációnak« lehet, mint a szonett”. Majd megjegyezte, hogy „A riportírást . . . magam is mindig műveltem és talán írok is még riportot”.

Ha a magyar írás, anyanyelvünk törvényhozója a riportról szólva még a szonett szót is fölveti, fel kell tennünk, kissé körül kell járjuk a kérdést: vajon szonett-e a mai hazai riport? A kérdés átvitt értelmű, már a fölvetése is a lehetetlenséggel határos, de még az elérhetetlen cél megfogalmazása vagy a kitűzése is hasznos lehet, mert a csillagokra, ha azokat elérni nem lehet is, föltekinteni soha sem haszontalan.

Arról az újságírói-irodalmi műfajról szölok, amelyet a szovjet-oroszok *ocserk*-nek, az angolszász világban *feature*-nek neveznek — mi riportként, olykor irodalmi riportként emlegetjük. A műfaj a magyar napisajtóban több mint százestendős, és még olyan elméket is foglalkoztatott, mint Mikszáth Kálmán és a huszadik században Lukács György. Az utóbbi alkotási módszernek („schöpferische Methode”) nevezte a riportról írt tanulmányában, Mikszáth pedig a többi közt ezt írta róla: „Úgy hiszem, egyszer az emberek az egész világon nem fognak mást olvasni, mint a valóságot. Lélekelemző regényeket? Nem. Riportokat. A riporté a jövő.” Alig hiszem, hogy Mikszáth olyan riportokra gondolt, amilyenek a mai magyar sajtóban jelennek meg. A műfaj egyik mestere, a cseh-német Egon Erwin Kisch úgy fogalmazott, hogy csak az az érdekes, ami „állandóan és folytonosan történik”.

Mi ennek a műfajnak a törvénye? Hasonló ahhoz, amelyet a műfordításról írtak taláha: gúzbakötötten táncolni. Tehát úgy elbeszélni, ábrázolni azt, ami állandóan és folytonosan történik; úgy szárnyalni, fölszikkasztani tudni, hogy a riportter keze-lába meg van kötözve. A valóság gályarabságában, szorításában él: minden adata hiteles kell legyen; csak megnevezett, élő személyekről írhat; csak valóságos helyszínekről; a riorthoz egyetlen meg nem történt tény, eseményt sem tehet hozzá, csupán tulajdon gondolatait, megjegyzéseit. Erkölcsei törvénye pedig az a mondattöredék, amelyet e sorok írója a Bűnűldözés a középkori Magyarországon című tanulmányban lelt meg, egészen véletlenül. A II. Lajos korabeli nádori köztörvényszék esküdtsége a többi közt ezt fogadták meg az eskümintá szövege szerint: „ . . . igazat nem hamisítani és hamisat nem igazítani”.

Gúzbakötötten is táncolni tudni, folytonosan a valóság rabigájában élni, az igazat nem hamisítani, a hamisat nem igazítani, eseményeket, embereket oly módon elbeszélni, ábrázolni tudni, hogy semmit sem találhatunk ki, azt a lukácsi alkotási módszert úgy alkalmazni, a képzeletet úgy kibontani tudni, hogy közben megköt, megkötöz a valóság és a tények vastörvénye, az igazság vasszigora — a legkegyetlenebb, a legszebb újságírói műfaj. A riport nem csupán ábrázol és elbeszél, láttatja az eseményt és lerajzol egy embert vagy embercsoportot, fölillant egy helyzetet, kérdez és felel, kibont egy vagy több sorsot, a lényegre keresi és ütközteti a véleményeket, hanem elénk tárja, megragadja, fölmutatja a való világ egyik részletét. Miután az egész mindig felfoghatatlan és leírhatatlan, egy újságírói életmű ilyen részletekből építkezik. A részlet a legfontosabb, mi több, a legizgalmasabb. Minden riport részlet. Ha igazi, olyan, mint a tenger cseppje — tüköri a nagy egészt.

Ha már a szovjet *ocserk* s az angolszász *feature* szavait és fogalmát föl-

vettem, illene talán néhány példát is megemlíteni. Olvasom a nyugat-európai sajtót (Paris Match, Stern, Spiegel), elolvasok majd minden magyarul is megjelent külföldi riportkönyvet — két idegen szerző ragadott meg stílusával, visszafogott soraival, az eszköztelen ábrázolás szépségével és keserűségével: az orosz Juri Trifonov (az olaszországi orosz emigráns asszony!), az olaszországi tájak, városok, emberek!), s az amerikai Truman Capote a Marilyn Monroe-ról papírra vetett mesteri arc-, állapot- és alkatrájával. Az olasz Oriana Fallaci az interjúkészítés fejedelmi rangú mestere ugyan (kétségbeejtő merészséggel, vadul, számon kérő módon, az ismeretek teljes birtokában kérdez ez az olasz asszony), de interjúi nem lépnek túl a kérdés-felelet határain: csak kérdez, feleltet, csupán a válaszokat örökíti meg, de nem látatja az embert, nem ábrázol (nyilván nem ez a szándéka), ezért nem sorolom írásait a klasszikus riportok közé. Hazai tájaink felé közelítve, az utóbbi évek, évtizedek legnagyobb hatású riportját („A riportírást . . . magam is mindig műveltem és talán írok is még riportot”) Illyés Gyula írta. Ez a Népszabadságban megjelent Hajszaágyöke-sorozat volt, amely később egy Illyés-kötet címadó írásává vált. Fölösleges emlékeztetni az értő olvasót arra, hogy a dél-franciaországi Régusse helység a színhelye, s a török rabszolgapiacokról valamikor régen odahurcolt magyarok ivadékairól szól. Szélid és kemény, gyöngéd és kegyetlen erejű írás (riport!) ez, riporttanszékeken, magyarságtudományi intézetekben kellene tanítani. E riport valóban úgy is „szenzációs”, akár egy szonett. Vagy egy Arany János-i magyar ballada.

E csúcsokról mai magyar síkvidékeinkre gyalogolva le, föl kell tenni a kérdést: mi történt a valaha nagy híru magyar újságriporttal, miért hanyatlik, miért nem látunk, olvasunk vagy hallunk (televízió, sajtó, rádió) hónap-számra, évszámra egyetlen kiemelkedő riportot sem? Nincs röntgenkészülékem, nem használhatok vérvnyomás-

mérőt, nem ismerem (csak hallottam róla) a stressz törvényeit és örvényeit, nem tudom lemérni a levegőszennyeződést, s képtelen lévén behatolni az emberi, riporteri agyak rostjai és szövevei közé, csak találgatok.

Abban a közép-európai országban, amely otthonunk, gyakran végzetünk és mindenkor a hazánk, a magyar nyelvű riportnak tágasak és mélységesek a hagyományai. E honban valaha Petőfi, Jókai, Mikszáth, Eötvös Károly, Móricz Zsigmond, Kovács Imre, Illyés Gyula, Főja Géza, vagy a *par excellence* újságírók közül a harcos Fényes László, Kéri Pál, Bálint György írtak útirajzokat, riportokat. „Mindenkinek magyar?” Az amerikai riport egyik megteremtője, az újságíró és újságírói díjakat alapító Pulitzer is magyar származású volt! Nevezem riportnak a Puszták népét is, vagy Sütő András remekét, az Anyám könnyű álmot ígér című emléksort? Nem teszem, bár a Puszták népe valamikor folytatásokban jelent meg a Válaszban, és az Anyám könnyű álmot ígér is szigorú és fölemelő rajzolata a valóságnak. Soroljam a riportok közé Boldizsár Iván keserűes visszaemlékezéseit — ezek is a „gúzsbakötött tancolni” példái, mert a valóságot ábrázolják, nem költenek hozzá az eseményekhez semmit, hitelesek, az átélt történelemről beszélnek és szólnak és a Lukács György-i alkotási módszerek szerint íródtak, s a legfőbb törvény értelmében: az igazat nem hamisítani, a hamisat nem igazítani. Vagy említsem példaként Moldova György riporteri munkásságát, amelynek nyomán élénk táru a mai ország teljes és hiteles arculata? Említsem konok hűségét, az idő gyönyörű és hasznos pazarlását, a téma tökéletes körüljárását és birtoklását? Ezt sem teszem, csak emlékeim mély vizéből merítve, arra gondolok, hogy Egon Erwin Kisch egyszer hónapokig írt egy két-három flekkes riportot. A Magyarország felfedezése sorozat kötetei — a szó tágabb értelmezésében — riportok ugyan, de nem volna illendő dolog az írói emlékeztetéseket, a

szociográfiát, a dokumentum-irodalmat összevetni vagy összekeverni az újságriport műfajával.

*

A hazai újságriport (rádióriport, tévériport) általános hanyatlásának egyik, nem mellőzhető oka, hogy a második világháborút követő lázas, küzdelmes, gyönyörű és drámai korszak nagy riporterei eltűntek; elmentek, meghaltak, elhallgattak, megöregedtek, s helyükre alig — vagy csak nagyritkán — állhatott más. Nem repertoárt készíték szigorú ábécésorrendben, csak a múltak éjszakáiból csalogatok elő egy-egy emlékezetes (nekem emlékezetes) nevet és egyéniséget. Ugyan ki hallott Tardos Tiborról, aki a régi Szabad Nép vezető riportere volt? Az 56-os drámát követő börtönbüntetése után Párizsba távozott, ahonnan valamikor — az emigrációjából — a béketárgyalásokra érkezett Boldizsár Iván hívta-csalogatta haza. Még nagyon is emlékszem (a Béke és Szabadság című hetilapnál egy szobában dolgoztunk) „Gavrilára”, a különös becenevű Vajda Istvánra, aki arra esküdött, hogy minden riport sorsát a „nyitás”, az első sor, sorok döntik el, és képes volt fejét többször is az írógépre fektetni, majd bele-beleverni, hogy „elindítsa” a riportot, kitalálja azt az első két-három sort, amely „nyit”, s olyan világos, tiszta és vonzó, hogy azonnyomban rabul ejti az olvasót. Az 56-ot követő hónapokban ment el, németül ír, Bécsben él, állami díjat is kapott. Hiányzott, hiányzik, akár Tardos — ő úgy tűnt el, hogy semmit sem tudunk róla. Karinthy Ferenc, aki valaha úgy dedikálta nekem riportkönyveit, hogy e műfaj „közös rabigájában” élünk, elhódíttatott, ő már csak az irodalomé, újságriportot nem ír, nem közöltet napilapban — az egész sajtó nagy veszteségére. Kuczka Péter, aki valamikor még a nyírségi naplóiban jeleskedett, ugyancsak elhódíttatott

— az ifjúsági irodalom, a fantasztikumok literatúrájának szellemi munkása lett. Ki ismeri még az újságíró, a reporter Palotai Borist, a Népszava nagy-szerű munkatársát? A köztudat már novellistaként, filmíróként, regények szerzőjeként tartja számon és tiszteli őt.

Urbán Ernőt — ezek a nevek bizonyára már alig ismertek a mai fiatal újságírók előtt — a Kerepesiben temették el. A fáradhatatlan Baktai Ferenc, aki riportalányaival órákon, olykor napokon át képes volt beszélgetni, hogy minden zárt kinyisson s beeláthasson a kérdések leglénnyegébe, már az ég firmamentumán írja riportjait; a példátlanul önmegtartóztató férfit, aki nem ivott, nem dohányzott, semmiféle méreggel nem élt, a tüdőrák vitte el. Ugyan mikor is olvashattunk utoljára riportot a magyar líra és a történeti publicisztika Herder-díjas kiválóságától, Csoóri Sándortól, akit az irodalom, vagy Csák Gyulától, akit az irodalmi közélet ragadott el? Hova lettek Galgóczi Erzsébet riport-íráisai? Tamás István dunántúli végvárába húzódott vissza — mennyire hiányzanak riportjai a Népszabadságból, az Élet és Irodalomból, amelynek riportrovatát olyannyira igényesen szerkeszti Katona Éva. Ő is hallgat, mint reporter, pedig a veteránról írt riportja olyan meglepett és fölemelő volt, hogy a Lapkiadó Vállalat külön nívódíjban részesítette. Baróti Géza sem ír már riportokat, biai tuszkulánumbába húzódott vissza, szüretel, borait fejt, még írja ugyan a Szabó-családot, még megírta újságírásunk egyik legjobb riportsorát, az autószerencsétlenségéről beszámoló sorozatot, de mai riportokra már nem telik a megmaradt erőből. Már „csak” tanít — a riportot az újságíró-iskolán.

E nemzedék szétszóródott, elfaradt, megöregedett, kihalt.

Biológiai törvény. Lázadni ellene hiábavaló.

De a szonett, az Illyés-emlegette szonett, az a szonett-hez hasonlatos „szenzáció”? És a maiak, akik a régiek örökébe léptek? Vajon a mai újság-

írásban akad-e olyan „riporter”, portretista, mint Kellér Andor volt, aki a Déli postá-jában úgy beszéltetett és rajzolt meg embereket, s mesélt el történeteket, hogy az olvasó, ha befejezte az írást, néhány centiméterrel magasabbnak érezte magát — megnőtt ő is, felemeltetett. Hova lettek a tárcaírók? És mivé lett a hazai riport? Hova tűntek Szepesi György euforikus szavai — sporthivatalnokká válva, a magyar labdarúgás hanyatlásával együtt, sajnos, ő is eltűnt a hazai riport zöld gyepéről. Pedig milyen izzása, hatása volt valaha ezeknek a felfokozott hajráknak, rádióközvetítéseknek!

Idézнем kell kedvelt irodalmi és riportlapom szerkesztőjének, az ÉS Fagó Vilmosának egyetlen mondatát abból a kritikából, amelyet Moldova legújabb könyvéről írt — de nem saját hetilapjában, hanem a Kritika hasábjain: „Moldova riportkönyvei nélkül keveset tudnánk róluk (tudniillik „korunk dolgozó emberéről”, R. P.), a szépirodalom nem érdeklődik utánuk, az újságr riportázs pedig túlságosan közgazdasági-közhivatali szemléletű, benne az ember vagy eltűnik a »munkaerő« nevű masszában, vagy kiglancoltan jön elő, ünnepi interjúalanyként”.

A szonett, mint elérhetetlen, de mindenkor vágyott, elérendő cél helyett beszéljünk tehát erről a *masszáról*.

Ebben a masszában a hazai sajtó legszebb hagyományú s valaha olyan nagy hatású műfaja, amelynek a múlt századtól kezdve mesterei, művészei is voltak, betegesen elsápadt. A mai, illedelmes riportokból valósággal eltűnt, vagy legalábbis elhalványult azokban az emberarc. A riport — s néha általában az újságíró is — már közelebb áll a hivatalnokhoz, mint a Szentlélek lovagjához, ahogyan a zsurnalisztát nevezte Ady valamikor. A Szentlélek lovagja, igaz, hogy más korban, merőben más társadalmi körülmények között — még harcolt, viaskodott, győzött vagy elbukott, a szenvedély fűtötte, föltette valamire az életét, képes volt a falnak rohanni, ha

vélt vagy valódi igaza volt. A mai újságíró — tisztelet a kivételeknek — nem küzdőtérre, s már nem is a redakcióba, hanem a hivatalba jár, ahol — megint csak tisztelet a kevés kivételnek — az iktatóhivatalok csendje honol. Vannak olyan napilap redakciók, ahol délután vagy alkonyat felé már csak egy-két, kedvetlenül lézengő munkatársat látni.

Az elsápadt műfaj legfőbb hibája, hogy a sorokban vagy a sorok közt nem látok senkit. A legfőbb hiányzik belőle: az ember. A mai riportok nagy részében árnyak lebegnek, vagy csak olyan fantomokat látok, akiknek egyetlen jellemző vonásuk sincs. Nem azt az Adyt kérem számon a mai riporterek egy részétől, aki szerint minden ember fenség, észak-fok, titok, idegenség. E bonyolultságok föltárása írói feladat, s még az irodalomban is elérhetetlen néha. Ha valaki e szálakat fölfejtteni képes, már Roger Martin du Gard vagy — a klasszikusok közül — Tolsztoj, Csehov volna a neve. Én igen szerényen közelítek a mai újságr riportok emberarcaihoz. Az emberarc — egy munkásé, egy paraszté, egy feladataival viaskodó, teremő, de folytonosan falakba ütköző értelmiségié — eltűnt a hasábjainkról vagy teljesen elhalványodott.

A mai riportokban nem látom a tájat, amelyben az ember él, nem ismerem meg a környezetét, nem látom munkahelyét vagy a lakását, ahol a beszélgetés folyik. De ami mindennél fontosabb: nem látom a megírt, ábrázolt ember arcát sem. A mai tollakból még a legszerényebb jellemzésre sem telik. Hogy a riportalany szelíd ember-e vagy indulatos, robbanékony, hirtelen haragú vagy őz-természetű, nyílt alkat vagy rejtőzködő, kitarukozó vagy fojtott jellemű, barátságos vagy zord alkat, de e zord alkat nagyon is rokonszenves vonásokat rejteget — vagy pedig ez az ember ilyen is meg olyan is, különféle szálak, vonások, indulatok, jó és rossz tulajdonságok keverednek benne — nem tudom meg ezekből az írásokból.

Az írások arc nélküliek. Minden

színtelen, íztelen, illatok nélküli, me-rev. Az ember, akit nem látok, mind-azonáltal beszél. „Nyilatkozik”. Szól a „lakosság”-ról, különféle nagyság-rendekről, s „konkrét” kérdésekről. Istenem, hol vannak már Dobozy Imre egykori riportjai, miért tűntek el a napilapok hasábjairól Végh Antal írá-sai, mivé lett riportjainak íze, zamata, szép magyar nyelve, a tiszta mondatok, a melegen és mélyen ábrázolt emberek sokadalma? Mi történt Galambos La-jossal? Hol él? A Szentlélek lovagjai mind eltűntek — kimentek a nagyvi-lágba, átsétáltak a temetőbe, elhall-gattak a nagy csendességekben? ... Vagy pedig hátat fordítva a szerkesz-tőségi iktatóhivataloknak, gyengédebb fészkelemeget találtak az irodalomban, kiadóknál, írói műhelyekben, folyó-iratoknál?

A mai riportok nagy részét az első fonnyadt mondatok átfutása után csüg-gedten teszem le, hagyom abba. Napilapjainknál ötven-hatvan-hetven ember dolgozik: mit csinálnak? Egykori fész-kemben, a régi Brassói Lapoknál nem dolgozott tíz-tizenkét munkatárznál több újságíró — s megírták még a Népiújságot, a Brassói testvérlapját és megjelentették a Bukaresti Lapokat, a másik testvérlapot és az újságot ol-vasták és figyelték Erdélyen és a régi Ó-királyságon kívül Moravszka-Osztra-vától Újvidékig és Budapestig. Nem utolsósorban egy Kacsó Sándor vezér-cikkeiért, egy Cseresnyés Sándor riport-jaiért.

A napilapkészítés „hajtásában” nem is emlegethetem annak a Moldova Györgynek a munkásságát, aki egyet-len kérdés — az Őrség, a magyar va-sút, a mezőgazdasági repülők — körül-járására, erre a sajátos mélylélektanra, a tárgy teljes elsajátítására olykor hosszú éveket képes fordítani. De nincs lehetőségünk arra, hogy valamely napi-lapunk valamely riportere legalább két-három hetet, szükséges esetben egy teljes hónapot kaphasson egyetlen riport megírásához? Hogy a fellegek-ben járok, s nem ismerem a mai való-ságot? Ötven-hatvan munkatárs közül talán kikereshetnénk-találhatnánk

egyet-kettőt, akinél ilyen egyhónapos elmélyültségekkel kísérletezhetnénk.

Lassacskán kivesznek, eltűnedeznek azok a nagy szerkesztők, akik képesek voltak munkatársaikat, riportereiket saját színvonaluk *főle* emelni. Elvesz-tettünk egy teljes — öregség, halál — riporteri nemzedéket. Lassacskán kezd ellobbanni az az éltető szenvedély, amely nélkül valódi munka soha, sehol sem lesz, sem a gyárakban, sem a szer-kesztőségekben. A hibák és hanyatlás egyik forrása talán az, hogy túlon-túl sok nem-újságíró került újságírói posztra vagy a szerkesztői asztalok mellé. S az ő szerkesztői tanácsaiknak, javításai-knak, döntéseiknek nincs meg a kellő hitelük. Mert újságíró az — szegény jó Kellér Andor tökéletes meghatározását idézem —, akit a többi újságíró annak tekint. Más mérce nincs. Olykor sike-rült ugyan — általában azonban új-ságírókat „kinevezni” aligha lehet. A riport hanyatlásának számos oka lehet, csak egy nem. Nem hiszek abban, hogy olyan közösségben, és olyan or-szághban, ahol a tehetségekkel minden korban Dunát lehetne rekeszteni, el-tűntek, kivesztek volna a tehetséges emberek. Csakhogy a tehetség — írás-készség, emberség, lelemény — könny-en ellobbanó láng. A tehetség kibon-tásához, melegítéséhez állandó, nagy tűzök szükségeltetnek — együttérzés, biztatás, elismerés, olyan tűzcsiholók jelenléte és munkája, mint az irodalom-ban Osvát, mint a napilapszerkesztés-ben valaha egy Boldizsár volt.

Hogy a riportnak nincs hatalmi-poli-tikai—társadalmi megbecsülése, kellő megbecsülése, azt fájdalmasan bár, de tudomásul veszem. Tudok olyan szo-cialista országról, amelynek klasszikus, élő riportere akadémikussá vált — a riportjai alapján. Tudok olyan hatal-mas szocialista országról, ahol állami díjakkal tüntetnek ki riportkönyveket. De várt és remélt kitüntetésekre pil-logva még soha senki, a világ egyetlen alkotó embere sem teremtett igazit és jót. Jót csak a szenvedély hoz létre, s mindenre való tekintet nélkül.

És a külföld? Nagyrészt jó képességű hazai riporterek serege járja a nagy-

világot, vagy tartózkodik éveken át és állandó jelleggel külföldi tudósítói posztokon. A szűkszavú, ömlesztett külpolitikai tudósításokon kívül alig-alig olvasok tőlük, a tollukból jó vagy egyenesen vonzó riportokat arról az országról, amelyben ideiglenesen élnek, azokról az emberekről, akik közt munkálkodnak. Olykor-olykor a Magyarország című kitűnő hetilapunk él ezzel a lehetőséggel. Avar János, egyik napilapunk állandó washingtoni tudósítója egyik hazatérése után riportsorozatba kezdett — a hétköznapi Amerikáról. Mikor abbahagyta, megkérdeztem tőle, hogy miért nem folytatja? „Mert nincs rá igény”, felelte kissé szomorkásan a dicsérő jelzőim elhangzása után. Végh Antal vagy Tóbiás Áron, ha jól tudom, nem államköltségen járt az Egyesült Államokban, hanem saját pénzüikön, vagy vendégként utaztak oda. S Végh Antal vagy Tóbiás Áron amerikai riportjaiból jobban „értesültem” az amerikai életről, s többet tudtam meg róluk, mint hivatásos tudósítók sokaságától. Az amerikai magyarokról is. Véghnek egyetlen szavát idézem csupán. Egyik riportjában írta meg. Mikor itthon megkérdezték tőle, milyen is az az Amerika, így felelt: „Üres”. Lehet tűnődni ezen, és nem csupán földrajzi, a nagy távolságokat jelző értelemben.

Istenem! Az az Ady-emlegette „Szentlélek lovagja”! Az az Illyés-mondta „szonett”! Hova tűntek a lovagok, mikor csendül fel, iramodik elő az a láng-izzású újságírói szonett?!

Egyik-másik régebbi pályatársamtalan megjegyzi majd: Hic Rhodus, hic salta!... Mutasd meg te magad! E sorok írója nyugdíjas, s lassan-lassan már csak olvasóvá vált.

S még olvasóként is igen korszerűtlen vagyok. Én még mindig, mindenben hiszek. Engem az idők nem téptek meg. Hiszek az igazi riport föltámadásában is. S úgy gondolkozom, hogy attól, ha másvalaki tollából kiemelkedő írást olvasok; ha másvalaki — munkás, mérnök, paraszt — ebben az országban valami nagyszerűt teremt, mindez engem is fölemel, mindettől én is néhány centiméterrel magasabb, s emberként is több vagyok. Ha más valami nagyon hasznosat, nagyon jót csinál — a közösségem, az egész ország kissé ragyogni kezd.

Ilyen ragyogásokra várok.

És úgy hiszem, közösségben és közügyben gondolkodni — Szentlélek lovagja!, szonett! — nem ártalmas, nem haszontalan a szocialista korban sem.

ABSTRACT: Peter Ruffy is one of the masters of many reporters. They either learnt this chapter of the profession from his manual at the School for Journalists or considered his reports as the professional standard. In this passionate article he presents the attractions and the dark side of this widely discussed genre.

Márványi György

A riporter metamorfózisa

Újságr riport — tévériport. Azonos műfaj és mégis egészen más. Az egyik intim, születésének nincsenek tanúi. A másik milliók szeme láttára születik meg. És közben a riporter és alanya helyet cserél: a tévériportot az utóbbi „írja”.

„Itt van a lift, beszállunk. «Kolduló vizslát látott-e — néz rám vallató tekintettel indulás után. — Ugye, nem?»» Lemondóan legyint, hogy kiszállok a másodikon a házfelügyelőnél. «Ha a vadászat nem érdekli, itt a házban egy mondatra való riportanyagot se talál.» Ez a figyelmeztetése már a házmesterlakás ajtajában ér utol. Az épület gondviselője épp a folyosót söpörgeti. Egy lefolyósatorna mellé tapintatosan nemzetiszín zászlót dobott valaki. Odébb egy ágaslétra várja, hogy használják.”

Az előbbi idézet Bajor Nagy Ernőnek az ÉS-ben tavaly ősszel megjelent riportjából való. Jó riporter jó írása, a műfaj első osztályán utazik a jövőendő korok felé. A stílus eleven, a leírás megragadó, a párbeszéddek jellemfestő erejűek. A szereplő tekintete *vallató*, aztán *lemondóan* legyint, a zászlót *tapintatosan* dobták a fal mellé... Minden jelzőnek hangulata van, sajátos atmoszférát teremt az elhangzó egyetlen mondatocska is. És idézhetnék ennek a riportnak (Ház a sétáló utcában) bármelyik részéből, minden bekezdés hasonló méltatást érdemelne. Az írás indítása például ez volt:

„«A franc ebbe a fényképezőgépbe, ez megy itt egész nap. A csatornát meg az Úristen csináltatja meg.» Nekem szól ez a fotómasina

van a kezemben, hanem magnó, de egye fene. Kihátrálok a lépcsőházból, ahol interjút szerettem volna készíteni az első lakóval, aki utamba esik. Meglepett ugyanis az őszibarackarcú fiatalemberből patakzó indulat.”

Az első idézet a riport közepéből ezért érdekes, mert jól érzékelteti, hogy az írott sajtó riporterének alapfeladatai közé tartozik, hogy jól fesse le a *környezetet*, kevés szóval is plasztikusan rajzolja meg a *figurákat*, akikkel (vagy akikről) beszél. Segítenie kell az olvasónak, hogy a való élet teljes gazdagságát írásra absztraháló közlést olvasva felidéződjék benne a helyszín képe. Lehetőleg úgy, hogy az újságíró által szerzett összbélyomást is valahogyan visszaadja, hogy ha tökéletlenül is, de testet, arcot kapjon az a személy, akinek szavait tolmácsolja.

A második idézet két kulcsszava a „kihátrálok” és a „meglepett”. Ezek az *újságíró* tevékenységére és lelkiállapotára vonatkoznak a helyszínen, aminek pontos érzékeltetése szintén alapkérdése minden jó riportnak. Mert ezekben az írásokban az újságíró magatartása éppen olyan érdekes, mint partnereié: egyszerre méretek meg az, amit neki mondanak és az, amit ő érez, gondol, s mond egy adott helyzetben.

Hangulatfestés — kamerával

Mindez a tévében sugárzott rövidebb-hosszabb riportokra is vonatkoztatható, de — lényeges különbségekkel. Láttatni a környezetet, ábrázolni az embereket — ez *nemcsak a riporter feladata, hanem jelentős részben az operatőr és (ha van) a rendezőé*. A sétálóutca házáról a riport a televízióban úgy is kezdődhetne (hogy a számtalan változatból egyet mondjunk), hogy a kamera egyetlen snittben (a sínen mozgó fahrt-kocsi helyett az operatőr óvatos léptű lábait használva) előbb a sétálóutca nyüzsgő sokaságát mutatja, aztán befordul egy szurok-sötét kapualjba, végigjárja, kibukkan a fényre a ház udvarán, körüljártatja szemét a függőfolyosón, odamegy a lifthez, felmegy vele az emeletre, kiszáll és megpihen a gangot söprögető házmesteren vagy a lefolyócsatorna mellé odadobott zászlón. Ázaz: nem szavakkal festi le, hanem képben ábrázolja ugyanezt. Kérdés: a remekül kiválasztott környezet- és hangulatfestő szavak ugyanazt idézik-e fel az olvasóban, mint az egyediségükben konkrét képek? Vagy másként fogalmazva: a szavakra működésbe lépő emberi tudat a maga asszociatív mechanizmusaival hányféle korábban látott lépcsőház hangulatát, külsejét olvasztja egybe, s az így *bennünk* kialakuló kép nem gazdagabb-e, mint a kamera által kívülről kínált, egyedi, semmivel össze nem téveszthető mozgókép? Ezt a provokatív kérdést ne próbáljuk megválaszolni, elégedjünk meg annyival, hogy más-más hatást váltanak ki az olvasóból, a szemlélőből. Ki-ki hajlama szerint preferálhatja az előbbi vagy az utóbbit, azt azonban hangsúlyozni kell, hogy az *igazat* elmondani valamiről, nemcsak a *valódit* — nem privilégiuma sem a nyomtatott riportnak, sem a mozgóképes tévé- vagy filmriportnak. Mindkettő alkalmas rá. De a tény ettől még tény marad, tudniillik a láttatás, az ábrázolás a tévében mindig valamely alkotócsoporthoz, főleg az operatőr, a rendező,

a vágó (sőt a világosító) együttes munkájának az eredménye.

Az élő, helyszíni riportok esetén ez a csoport még tovább gyarapodik: sok-sok ember aprólékosan összehangolt és egyidejű munkájának lesz az eredménye, hogy a valóság nem szavak absztrakciója által, hanem a maga érzéki totalitásában idéződik fel — *hic et nunc* — valahol a kamerák előtti pillanatnyi állapotában és az én szobámban, a tévém képernyőjén. Ez ám a metamorfózis: az egyetlen személy nem osztódással, hanem összeadással — háromra, nyolcra, húszra szaporodott. Vagy mégsem? A soktagú csoporton belül van egyetlen kitüntetett figura: a riporter, a „tévészemélyiség”, a csoport reprezentánsa, akinek a tevékenységéhez köti a néző produktumot, a riportot, a közvetítést, a műsort. És a riporter magatartása itt még érdekesebb, mint a nyomtatott sajtó újságíróinak esetében: a néző mint törvénytörő bíró ítéli meg, teszi mérlegre mindazt, amit mond, s amit neki mondanak.

„Jellemző” interjúk

Bármilyen sajtótudósító magatartása, „teljesítménye” a helyszínen „titok” marad az olvasók előtt. Lehetett a helyszínen kapkodó, ideges, indiszponált, a kérdései lehettek laposak, a kapott információk szétesőek — nem szükségszerű, hogy bárki megtudja. A tudósítás megírása közben kínlódhatott, berúghatott, összeveszhetett bárkivel — ettől még a riport kitűnő lehet, az elkészítés körülményei nem játszanak szerepet a hatásban. Egy újságr riport, egy képeslap-interjú születésének nincsenek tanúi. Az interjú legkivált kettesben zajlik, mint egy szerelmi aktus. Bezzeg a tévében nem intim szerelmi légvolt, hanem lovagi torna, produkció — milliós nézőközönséggel.

Ha az elmúlt évek televíziós műsorfolyamát a riporter munka szempontjából tekintjük át, meg kell mon-

dani, hogy az előbb vázolt rendkívül nehéz alkotási körülmények között is igen sok remekül sikerült tévériport szemtanúi lehettünk. Hogy ki mit idéz fel hirtelen — Vitray Tamás remekléseit a Csak ülök és mesélek sorozatból, vagy a Siker című műsorából, Chrudinák Alajos fegyverek árnyékában készített riportjait, Urbán Ernő hangját, Horváth Jánost, Vértessy Sándort a szamosháti árvíz idején, Balogh Mari Ebédszünet-ét, Kovalik Károlyt a Kék fény sok-sok riportjában, Vajek Jutkának a Híradóban közölt jószemű kritikáit vagy Szegváry Katinak A Hét-ben, majd a Stúdió '82-ben közölt riportjait? — egyéni rokonszenven (is) múlik. De a tévétörténet (amelynek legfeljebb *adatait* őrizi a rádióújság és Lévai Béla értékes krónikája) *telides-tele van emlékezetes riporteri teljesítményekkel*.

Nem mondok ellent az előbbieknak, ha kijelentem: a televízió riportjai *még inkább tele vannak emlékezetes „riportalanyokkal”*! Emberekkel, akikről társadalmi felfedezés értékű dolgokat tudtunk meg, akiknek sorsa különösségükben, egyéniségükben is általános érvényűnek mutatkozott meg a képernyőn, akiknek jelleme, egyénisége fél óra alatt tökéletesen kitarulkozott előttünk, akikkel azonosulni tudtunk, vagy gyűlölnünk kellett őket...

A riport csodálatos metamorfózisa, hogy a televízióban az újságíró fölé nőtt a bemutatott emberi arcok, sorsok, a riport szubjektívumának jelentősége. A sajtóban közölt sok-sok riportból mire is emlékezünk vissza? A helyzetre, egy-egy figurára, egy-egy sorsra és — első sorban — a riporter magatartására, sajátos láttatóképességére, egyéni megközelítési módjára, mással össze nem téveszthető stílusára. Hát a tévériportokból mire emlékezünk vissza? Az orvosra, aki csendesén, a humanitás, a hivatás megszállottjaként, munkatársaitól megfosztva végzi gasztroenterológiai vizsgálatait Jászberényben; az artista lányra, aki a gyesről a porondra visszatérve gerincét töri, s akinek emberi létét, anyaságát aztán már a kör-

nyezete töri össze; a kisiparosra, ak „protézist” készít az operáló orvosok és az általuk operált betegek részére — nyugati színvonalon; a sok-sok tagú Kántor családra; a jehovista fiúra, aki a világ végét, az armageddoni csatát jövendőli...

A riport szubjektumának (milyen csúnya is az általunk használatos „riportalany” szó!) fizikai jelenléte, párosulva az alkotó-csoport művészi találékonyságával — csodálatos dolgokat produkál. Ott volt például a Fülöp Viktor hányattatásáról készült sajátos megoldású riportfilm, amely egy drámai szituáció elemzését adta: hogyan történhetett meg, hogy egy alkotóereje birtokában lévő nagy művészt (törvényeink *betűjével* is ellentétesen!) — nyugdíjazzanak. Hogyan küzd ő maga saját emberi mivolta, művészi léte megőrzéséért. És hogyan küzdenek érte mások. És közben Fülöp — akiről oly sok mindent megtudok, akinek jelleme, emberi arcúata, művészi értékei és gyengeségei megvilágosodnak — *nem szólal meg* az ötvenperces műsor közben. Csak táncol. És beszélnek róla. Mint Molière Tartuffe-jének első felvonásában a címszereplőről. A fizikai jelenlét — a mesteri szerkesztői-rendezői teljesítmény eredményeként — mégis tökéletes, a jellem kibontakozik, a szituáció konfliktuselemei világosak. (Sohase fogom megtudni, hogy ez a remeklés miért nem került be az 1982-es Miskolci Fesztivál díjazottai közé...)

Volt egy riportsorozat, amelyet Bűn címmel sugárzott a televízió. A riporteri munka igen sok kritikát váltott ki. Részben azért, mert a riportert nem érezte, nem értette, nem gyakorolta a legfőbb tudományt, hogy tudniillik bizonyos helyzetekben jobb teljesen „kitűnni a képből” (amit Vitrai olyan zseniálisan old meg, s amit — az ő nyomán — a Fülöp Viktor-film szerkesztő-riportere is tökéletesen alkalmazott), jobb hagyni, szinte „érintetlenül” hagyni érvényesülni azt, akit megszólaltat. A Bűn riporteren etikai vétségeket is számon kértek (joggal!), de etikai bűnök és

helyenként tolakodó riporter magatartás ellenére ismerjük el, hogy ezek a riportok az élet gorkiji mélységeiből mutattak be nem is keveset! És megajándékozták a nézőt egy lányfigurával, Mariannával, (akit 17 éves korában ismertünk meg, s akivel 20 évesen, az ablakból való kiugrás és gerinctörés után találkoztunk ismét), akinek életútjára most már mindig is kíváncsiak leszünk. Ezen a ponton — éppen a sorozat hibáiban is emlékezetes volta miatt — érdemes szemügyre venni két, mindenki számára fontos, de témánk, a riporter munka szempontjából kiemelt jelentőségű tulajdonságot: az empátiára és a metakommunikációra való képességet. Mindkettő nélkülözhetetlen az újságírók számára, de a tévériporterek számára még nélkülözhetetlenebb, mert más körülmények között kell érvényesíteniük mindkettőt.

A néző képviseletében

Arra már utaltam, hogy köztudott: a nyomtatott sajtó újságírói adatfelvételének a riporton csak alanyai vannak (akitől informáldók), de az *olvasók nem tanúi* tevékenységének. A beleérzés képességét minden perben gyakorolnia kell ugyan, de vizsgálódó kérdéseit abban a biztos tudatban teheti fel, hogy a válaszadó spontán reakciói — ahogyan a kérdésekre reagál — a riportokon kívül maradnak, illetve az *ő szavainak a közvetítésével jutnak az olvasóhoz*.

A tévériporter beleérző képessége iránt a kamera előtti közlési helyzet jóval összetettebb igényeket támaszt. Bele kell helyezkednie a megkérdezett lelkiállapotába, ahogyan a kérdést fogadja, s egyúttal persze a néző lelkiállapotába is, aki az *ő* tevékenységét is árgus szemekkel figyeli és minősíti. Ráadásul tudatában kell legyen, hogy a különböző összetételű nézői csoportok másként és másként reagálnak ugyanarra a helyzetre, ugyanarra a magatartásra, ugyanarra a szövegre. Melyik csoport lelkiállá-

potát, várható magatartását kell éppen az adott szituációban fontosnak tekinteni? Kinek „játsszon”, melyik réteg gondolatvilágába élje bele magát? És az *ő kérdése* a felét sem jelenti a problémának, hiszen a *válasz* (a szóbeli és a metakommunikatív válasz) visszamenőlegesen is minősíti a kérdezőt: kiderül, hogy jól vagy rosszul ismeri-e emberét, jól vagy rosszul számított-e ki várható reakcióját, előre vagy se-hova se viszi a beszélgetést, helyesen alakította-e szerepét, amely a többi közt — a néző *képviseletét* is jelenti. A tévériporter empátiás készségét tehát nagyon erősen próbára teszi a kommunikációs helyzet, de próbára teszi metakommunikációs képességét is. Ugyanis metakommunikatív módon minősítenie kell azt a speciális helyzetet, amelyben cselekszik és azt az általános televíziós helyzetet, hogy őt mások megfigyelik ebben a szituációban.

A nézőnek fontos, hogy egy-egy éles szituációhoz a tévészemélyiség helyesen viszonyul-e vagy sem. Egy hang-lejtés, egy tekintet is elegendő lehet ennek tisztázására, de annak *olyannak* (azaz világosan értelmezhetőnek és frappánsnak) kell lennie. Vegyük például a Kék fény riporterének szerepét. Nem bonyolult a helyzet minősítése és benne saját szerepének jó előadása, ha mondjuk egy visszaeső súlyos bűnözőről van szó, aki nem hagyja magát csak hátulról fényképezni. („Puha” nem lehet, keménységét viszont világosan el kell határolnia a bűnüldöző szervekétől.) De már sokkal bonyolultabb a dolog, ha súlyos bűnt elkövető, de egyértelműen nem bűnöző típussal kerül kapcsolatba (mert ilyenkor a részvét érzékeltetéséig is el kell mennie), vagy például ha a kárvallott — maga is csaló, vagy ha olyasmi kerül terítékre, amiben (például vámcsalásban) igen sok néző is „felderítetlen tettekövető”. (László János kollégám épp e folyóiratban figyelmeztetett rá, hogy „tekintetbe kell venni, hogy a *közönség még ellenszenves partner esetén sem csupán a kommunikátor szemével látja az eseményeket, hanem a partner*

metakommunikációját felfogva vele is bizonyos azonosságot vállal.”) Visszatérve a Bűn című sorozatra: evvel a bumeráng-effektussal vajon kalkulált-e Regös István, a riporter?

A riporternek természetesen a partner verbális és nem verbális közléseit egyszerre kell minősítenie, a szövegen túl saját metakommunikációs jelzései segítségével. Ez is egyfajta művészet, vagy inkább — tudomány. Például — érzékelteni kell a szituáció jellegét, ha (többszöri) jól érzi magát benne a riporter. (Mindegy miért. Ezt nem annyira szavakkal, mint tekintettel, hangleadással hasznos kifejezni.) Érzékelteni kell, ha a szituációban valami feszültséglelem, konfliktusmozzanat van (például egy kritikai, oknyomozó riport esetében). Ez utóbbi során igen bonyolult, szinte színészi feladat annak kifejezésre juttatása, hogy a vitás kérdésben a riporter milyen mértékben pártol valamit és milyen mértékben áll ki valamilyen álláspont vagy személy mellett.

Mi a legnehezebb dolog a tévériporter munkában? — teszi fel a kérdést egy helyütt Róbert László, s így válaszol:

„Hogy a néző is azt szeresse akarni, tudni, amit én szeretnék és tudni akarok, hogy a néző a riportalannal azonosuljon vagy legalábbis valamiféle viszonya legyen vele, de azért velem értsen egyet, ha én nem értek egyet az alannal. Ha a néző mégsem velem ért egyet, hogyan tegyek úgy, mintha a néző is vitatkozna velem és hogyan tegyek úgy, mintha ezzel törődnék is...” Róbert László meditációja a riporter szóbeli és metakommunikációs közléseinek idegbeszítő komplexitására utal és azt juttatja eszembe, hogy közéleti, politikai vezetőkkel különböző helyszíneken és különböző helyzetekben készített riportok egész sorában követték (és követik) el azt a hibát, hogy nem megfelelően érzékeltetik (vagy nem helyesen fogják fel) a partnerhez fűződő bonyolult viszonyukat. Azt, hogy ismerik ugyan egymást, de nem barátok. Hogy tisztelik a partnert, de teljesen elfogulatlanok tudnak

maradni. Hogy örülnek a jelenlétének, de hízog és alázatoskodás nélkül. Hogy a néző nevében kérdeznak, de nem felelősségre vonnak. Hogy megértőek partnerükkel szemben, de minden véleményét nem helyeslik. Minden olyan hanglejtés, mimika, tekintet, gesztus, ami másként definiálja kapcsolatukat — disszonáns a néző számára, aki a nyájaskodást, a túlzott barátságosságot, a feltétlen helyeslést, az elfogult tiszteletet éppúgy utálja, mint a felelősségre vonó, tiszteletlen, saját (a nézők képviselőjén alapuló) fontosságát eltúlzó magatartást. Hadd tegyem hozzá: az előbbi ellentétpárok *nemcsak a vezetőkkel, hanem a társadalmi munkamegosztás bármely más szintjén dolgozókkal* folyó beszélgetésekre is vonatkoznak. A néző igen érzékenyen reagál minden fals hangra, árulkodó tekintetre, rossz gesztusra.

Érdemes átgondolni, hogy egy interjúszituációban, a riporternek a partnerhez fűződő kapcsolatából mennyi mindent árul el például — a testtartás. Az a riporter, aki székében teljesen hátradőlve hallgatja partnerét — lazítja a kettejük közötti kapcsolatot (növelve a távolságot), és a néző, aki (kettős kép esetén) ezt érzékeli, alighanem az interjú alanyával együtt érdektelenségnek fogja felfogni. Érdemes megfigyelni, hogy Vitray például beszélgetés közben mindig előredől, csökkenti a távolságot maga és partnere közt, s ezzel mintegy felfokozza saját jelenlétét, stimulálja a partnert, s egyértelmű érdeklődését jelzi a néző számára.

*

A riport és a riporter sajátos metamorfóza a televízióban azzal az eredménnyel járt, hogy az újságriportból a leíró jelleg, a karakterek ábrázolásának írói módszerei — elvesztek. A „leírást” a kamera objektívje vállalta át, a szereplők maga-magukat jellemzik monológokban, dialógusok-

ban. A riporter szerepe egyfelől megnőtt, felelősségét saját arcáért negyvenéves kora előtt is megköveteli tőle a műfaj és a néző, ugyanakkor azonban nálánál is sokkal jobban megnőtt a riportok szubjektumának, „alanyainak” a jelentősége. Nemcsak — mint a lapokban — az érzékeny ízlésű olvasók, hanem — milliók számára.

Nyert-e ezen a metamorfózison a riport, a riporter, a megkérdezett? Ismét egy kérdés, amire egyéni meggyőződése szerint másként és másként válaszolhat mindenki, aki a témában valamilyen módon érdekelt. Én mai

életünk konfliktusainak és szépségeinek feltárásában sajátos és mással pótolhatatlan eszköznek érzem a televízióriport különböző változatait — az élő helyszíni tudósításokat éppúgy, mint a celluloid- vagy mágnesszalagra rögzítetteket. Csak ezek az alkotások képesek csodát tenni velem: hogy a tévét és a tévéseket túlon túl jól ismerő „habitué”-ből újból igazi nézővé vájak, aki szorongva vagy felszabadult örömmel, lázas izgalommal vagy oldott jókedvvel figyeli mások életét, búját és örömét, kudarcát és sikerét a képernyő előtt.

ABSTRACT: Report in newspaper — report on television. They belong to the same genre, yet they are quite different. One of them is intimate, nobody witnesses its birth. The other is born before a public of millions, while the reporter and the interviewee change places: the television report is „written” by the latter.

Profil kerestetik

A világ különböző tájairól érkező beszámolók szerint mindenütt erősödnek a regionális tömegkommunikáció állásai. Bényei Józsefnek, a Hajdú-Bihari Napló főszerkesztőjének írása nyomán mi is vitát indítottunk a „vidéki” újságírói munka gondjairól, lehetőségeiről, távlatairól.

Sz. Simon István

A protokolltól a technikáig

Nem gondolom egy másodpercig sem, hogy a Jel-Kép valamiféle panasz-zuhlatag zsilipjeit akarja fölnyitni, amikor vitát indít a vidéki lapszerkesztés dilemmáiról. Panaszaink ugyanis unásig ismertek. Már csak fül kellene hozzájuk. Dilemmáinkról azonban még nem beszéltük ki magunkat. Bényei József kollégám belevágott... S hogy magával ragad, annak éppen az az oka: nem részvétért sóhajtozik, hanem gondolati kerülőkre inspirál.

Legelőször is jó huszonhat esztendő újságírói-szerkesztői tapasztalatával szeretném hitelesíteni Bényei József igazságait. Röntgenképet ad, pontosan diagnosztizál, s terápiás javaslatok is ígéretesek. S nem „debreceni” a nézőpontja sem, hiszen Szegeden vagy Pécsen, Tatabányán vagy Győrben egyformán számíthatna egyetértésre. Magam például Szegedről, a Délmagyarország szerkesztőségéből üzenhettem vissza: dilemmáit sorozatosan átéltem — hol nekik ütközve, hol fáradtan átlépve rajtuk — a szerkesztőségi hierarchia majdnem minden polcán. De hogy még egyszer megerősítsem, hogy nem térek a panasz ösvényére, sietek kijelenteni: kedvelt, vállalt és semmiért nem cserélhető létformám a vidéki újságírás, lapszerkesztés, minden dilemmájával együtt.

Minden poggyászban vannak kövek — s ezek olykor az egésznél nehezebbek. Néhányat én is szeretnék kipakolni. Egyik-másikról azt sem tudom, ki tette bele. Valahogy „leltár szerint” ott vannak már, talán a kezdetektől.

Az „indigóelv”

Őszintén megmondom, egész újságírói és lapszerkesztői munkámban nem okozott semmi akkora és olyan mindennapos gondot, mint az úgynevezett protokoll. S ennek sem nemzetközi vagy országos vonzatai — hiszen nagy dolgokban könnyű rendet teremteni —, hanem „itthoni” alkalmazása. Mert ettől mindenki szenved. Az is, aki írja, az is, aki olvassa, az is, aki viseli.

Mikor protokollról beszélek, arra gondolok, hogy a vidéki lapoknak követniük kell a helyi politikai, közéleti mozgást: testületek munkáját, eseményeket, ünnepi aktusokat, személyek (személyiségek) közszereplését, intézmények, társadalmi és tömegszervezetek működését, kitüntetések, köszöntéseket, utazásokat, kinevezéseket... Mindez olyasfajta politikai mozgás, amely utal a tevékenység tartalmára, az esemény fontosságára, a politika gesztusaira stb. Ezért nem hogy lebecsülném, sokra tartom ennek

sajtóbeli tükröztetését! Szertelenségei, rendtelenségei, aránytalanságai azonban mindennapos konfliktusokat okoznak.

Egyszer már majdnem rendbejött! Az MSZMP Politikai Bizottsága, érezve ennek zűrzavarait, határozatban tette tisztába. A rendező elvek teljesen világosak voltak: a protokoll „méreteit” az esemény súlya, jelentősége határozza meg; egy-egy testület, intézmény, szervezet képviselőiben csak az ott megjelent legmagasabb beosztású személy említendő; a munkaköri köteleességgel, eljárással összefüggő részvételek, megjelenések mellőzendők; a közélet munkásait lehetőleg csak érdemi közszereplés esetén kövesse a sajtó. Ám éppen e határozat után kezdődött az „indigóelv” alkalmazása, ami annyit jelent, hogy országos vezetők sajtóbeli szereplésének kiegészítésére kellett szabni a megyei protokollt is. Küldöttség megy a testvérmegyébe — hírre érdemes dolog: miért, mennyi időre, kik utaznak. Hanem hogy a határon vagy a repülőtéren ki búcsúztatta a megyei delegációt?! Új hűsbolt nyílik, amelyben valamelyik tévesz árusítja a portékáit — érdeklí a lakosságot. Ám hogy a megnyitón jelen volt...?! Ülést tartott a... — napi-rendje, határozatai alapján számot tart a közérdeklődésre. De hogy az elnökségben helyet foglalt...?!

Vidéki lapokat olvasva, az embernek könnyen támad olyan benyomása, hogy vannak, akiket csak azért tart, alkalmazza a társadalom, hogy „megjelenjenek”, „helyet foglaljanak”, „részlet vegyenek”, „megnyissanak”, „látogatást tegyenek”, „köszönsenek”, „átadjanak”, „köszönetüket fejezzék ki”... Az érintett kör ugyanis hónapról hónapra, évről évre nagyjából és természetesen ugyanaz. Hogyne fáradna bele mindenki! De közben ott az örök kérdés: hol húzzuk meg a vonalat? Alkalmassint fontos, mert a dologhoz való viszonyt fejezi ki, hogy elküldte képviselőjét a párt is, a tanács is, a KISZ, a népfront, a szakszervezet, a testvérvállalat...

A vidéki sajtó protokollügyekben

megy a könnyebb ellenállás irányába. Megy, mert elvi csatákat fölállal, de a személyi sértődéseket nehezen viseli. S nincs is ez egészen ránk bízva! A politikai gazda és a politikai partnerek olykor kifejezetten „kérik” az unott megoldást. Mintha csak azzal lenne teljes egy megbízatás teljesítése, egy közéleti aktus, egy társadalmi esemény véghezvitele, hogy a sajtó személyileg „jegyzőkönyvezi”.

Olykor szinte szatírának beillene egy-egy kommuniké. „Az ünnepséget megnyitotta..., veteránt köszöntöttek tegnap... Jelen volt..., elmondta...” S mellette fénykép, egy irodában, rajta az ünnepelt is, balról jobbra... Esetleg: „... látogatást tettek egy ifjúsági építőtáborban... elismerésüket fejezték ki... elbeszélgettek...” (újabbban a magyar sajtóban: „eszmét cseréltek”!!!).

A tulajdonképpeni hiba az, hogy ezekről az eseményekről igen emberi módon, oldottan, akár riportszerűen lehetne írni — ha nem terhelne a „jegyzőkönyvezés” főbenjáró kötelessége. A még súlyosabb igazság az, hogy a vezetők közéleti szereplését tükröző írásokat valóban sok-sok esetben érdekessé, tartalmassá lehetne tenni, de ezek a műfajok „nem elég komolyak” az érdekelt számára. Interjúink is ezért szikkadtak. Udvarias kérdések és fésiült feleletek. Kimért tisztelettel, kölcsönös udvariassággal, tiszteletkörrökkel — s azzal a „leleményes” befejezéssel, hogy „köszönjük a beszélgetést”. Ki beszélgetett?

Többször beszélgettem már magam is vezetőkkel erről a kérdésköréről. Magyaráztam, hogy ennek a gyakorlatnak igen sok a hátulütője. Hogy mást ne mondjak: a tudósítás, a kommuniké tartalmatlan, az olvasó legtöbbször éppen azt nem tudja meg, hogy miért volt a nagy fölhajtás; a közéleti mozgásnak éppen a munkajellege vész el a formaságokban; eltorzulnak a közéleti munka arányai (a kulturális, a művelődési ügyekben dolgozó emberek állandóan mozgognak, hiszen sok az ide tartozó esemény, rendezvény, a gazdasági ágazat mintha

kevesebbet dolgozna, ha ezen a lencsén nézzük); jelentéktelen események kapnak erőteljes hangsúlyt a megjelentetés, a részvétel „szintje” miatt; művészeti események, művészeti teljesítmények megítélésében gyakran kritikai zavart okoz a protokoll-kivonulás vagy a szerényebb részvétel... Egyenként mindenki megérti — az egyes eseteket mindenki másként minősíti. („Ezúttal nagyon fontos...!”)

Az egész protokoll dilemma nagy paródiája is kikerekedett ebben a folyamatban. Egy megyei lapban, az első oldalon olvastam, hogy a főszerkesztő külföldre utazott, egy testvér-lap szerkesztőségének meghívására. Utazott — és a repülőtéren a megyei pártbizottság titkára búcsúztatta. (Hiszen neki is jár, Ő is Személyiség!) Azóta nem háborgok. Azóta keserűen nevetek. Ez így már a politikától idegen. Egy így már inkább arra jó, hogy lássuk, kire sugárzik a Nap, s kiről verődik ránk is egy-két fénysugár!

Soha meg nem értett sóhajtasom az is, hogy képviselő esetén több tiszttséget viselő embereknel tisztázni kell: milyen minőségben vesznek részt? Nyilvánvalóan, ahonnan a megbízást kapták. Mert vegyük azt az esetet, hogy valaki a Központi Bizottság tagja, egyben nyugdíjas tanácselnök, társadalmi munkában a népfront községi elnöke. Elmegy a takarékszövetkezet közgyűlésére... — fontos ilyenkor, hogy a KB tagja? Egy orvosi műszerkiállításon ott van a jeles sebészprofesszor, akinek széke van az Elnöki Tanácsban. Kell itt a társadalmi titulusa? Nyilvánvaló, hogy az Elnöki Tanács nem delegál ilyen helyre tagjaiból — a szakmai érdeklődés azonban aktuális és megtisztelő eset! De a vidéki sajtó, mint eposzi jelzőket, sorakoztatja az akkor és ott érdektelen címeket is. Sorolja, vagy megkapja a kérdést: „... az elvtársak talán azt sem tudják?”

Csak azt ne mondja senki: „De hiszen érvényes párthatározat van erre,

elvtársak! A sajtó alkalmazza!” Ne mondja, mert a határozatot nemcsak a tudósítók és a szerkesztők értelmezik. S az ügy, minthogy személyeket, emberi fontosságot, néha hiúságot érint, kinő az elvi burokból.

Az opportunizmus dilemmája

Másik állandóan kísértő, nem múló lelkiismeret-furdalásomat címszavakban úgy lehetne meghatározni: „A mindennapok opportunizmusa”, vagy Bényei József fogalmkörénél maradva: „az opportunizmus dilemmája”. Ő is utal rá, hogy az élethez, az emberekhez fűző közvetlen és mindennapos viszonyokban, a sajtómunka szerteágazó ráuntalsági rendszerében a legnehezebb kimondani azt a szót, hogy „nem”. Kissé cinikusan úgy szoktam kérdezni a laptervezés negyedórás napi értekezletein: „És mindennapi opportunizmusunkat megadta-e a nap?” Meg... legtöbbször megadja. Mit tagadjuk, nagyon sokszor úgy kerülnek be hírek, tudósítások, külső cikkek a lapba, hogy már közülünk protezsálják valaki őket. Kapcsolatrendszere, a munkában való közlekedése, a ráunttság, s ezeknek kronológiai sorozata. Ha más érv nincs, hát marad ennyi: „Elvtársak, én megígérttem... Ők is mindig rendelkezésünkre állnak, és ez most nekik nagyon fontos...” Lehet keménykedni, de általában egy a vége! Egyik eset viszi a másikat, s bizonyos idő után ez a fajta újságírói és szerkesztői magatartás nem is lesz feltűnő, s nem éri súlyosabb bírálat a legyintésnél. „Népellenes dolog nincs benne?” — kérdezzük még viccesen, s haladunk tovább.

Ismét „öngólnak” minősítheti bárki, de bizonyítható, hogy ezeket kivédeni nagyobb energia szükségeltetne, mint a belőlük fakadó apróska szakmai kár megérdemelné. Ráadásul még föllebezni lehet, s „másodfokon” nem egyszer elérték azt, amit mi önként nem teljesítettünk. Jó nekünk ilyesféle meg-

alázás? Megértük már, hogy második, harmadik esetben nem is nálunk kezdtek... Olyan harcba nem megy lelkesülten az ember, amelyről eleve sejti, hogy megadás lesz a vége. Akkor a jó viszony érdekében egy idő után inkább készséggé válik az ilyesfajta apró megalkuvás.

Ez a gondolatmenet tipikusan példázza azt a fogalomkört, amit Bényei József az érdekvizonyok keveredéseként tárgyal. S jelesen párosul a beajánlásokkal... Hogy „nézzétek már meg, ott egészen nagyszerű dolgok vannak...” — „Ez az új vezetés igazán szimpatikus kezdeményezésekbe vágott”... Amilyen jók, igazak és hasznosak lehetnek ezek az értesülések, ugyanolyan elfogultak is tudnak lenni alkalmasint.

A kétarcú valóság

Feltétlenül a közelséggel függ össze az említetteken túl az is, hogy a vidéki lapokban leginkább kétarcú a magyar valóság. Egyrészt nagyszerű kezdeményezések, kiváló üzemi, szövetkezeti erőfeszítések, ígéretes termelési, szervezési akciók a területünkön lévő gyárakban, intézményekben, térszerekben — másrészt tengernyi gonddal, bajjal, értékesítési nehézséggel, adósságokkal küszködő népgazdaság! A saját képét mindenki kozmetikázza — a népgazdaságára minden ráfér! És ebben már sokkal nagyobb felelősséget érzek, a saját felelősségünket. Éppen nem a bíráló oldaláról közelítem a témát, azt minden lap mindig tapogatja. A dicsérgetés felelősségét inkább! Erre soha senki nem kér helyreigazítást. Ha egy részeges traktoristát munkahőssé avat a riportert, ha egy goromba téveszelnököt kiváló szociális érzékeért dicsérget, ha egy üzletkötő elfogult termékmínősítést elfogadja stb. — nincs tiltakozó levél, bírósági eljárás, följegyzés. Erre a politika sem olyan érzékeny. Hiszen a dolgok jól mennek, az emberek jól dolgoznak, a vezetők helytállnak — az elismerés beleillik

az általános képbe. Legfeljebb akkor van baj, ha a földicsért főkönyvelővel éppen akkor készít a lap interjút, riportot, portrét, amikor illetékes helyen már megunták a tehetetlenségét és elhatározták a menesztését! Sajnos, olyan példát is tudok, hogy éppen efféle okvetetlen újságírói közreműködés halasztotta el a végrehajtást, belekombinálva azt a teljesen kézenfekvő, ám csak spekulatív elemet is, hogy netalántán a sajtó így akarta megmenteni! Semmi mentséget nem hozhatnék fel. A véletlen egybeesés sem „enyhítő körülmény”. Egyetlen megoldás van: legalább olyan alapos előtanulmányt igényel a sajtódicséret, elismerés, népszerűsítés, példaképállítás, mint a kemény bíráló! Vagyis partnerek nélkül ez sem megy.

A vidéki újságíró mindig lohol, fut, a szerkesztő gyakran flekkenként szedi ki a kezéből a kéziratot — csoda, hogy sokat matat a felszínen? Nem mentségül kérdezem, mert nem lehet rá föloldozás. Ellenben súlyosan aggaszt, hogy a feltételek, a lehetőségek, az utóbbi évtized utánpótlási gyakorlat, a megélhetés egyéb forrásainak kutatása stb. valójában nem éppen erre hajtja-e a szakmát, legalább is vidéken? Amelyik tyúk nem tojik naponta, azt egy tisztesebb baromfiudvarban fazékba teszik. Előbb-utóbb mindnek ez lesz a sorsa, mert kimerül, még ha kendermaggal és tiszta búzával kényeztetik is. Nem kellene megvárni a mi szakmánkban... A vidéki újságíró amellet, hogy naponta flekkekben bizonyítja munkakedvét, elkötelezettségét, még társadalmi munkás is. Bizottságokban dolgozik, vetélkedőkön zsirizol, pártnapot tart, fórumokon válaszol, tanácsstag, népfőraktywista, a Közlekedésbiztonsági Tanács tagja, vezetőségi ember az autóklubban... — vagyis mindenki valami még. Majd ráírjuk a sírjára, hogy „élt 52 évet”, és bársonypárnán elvisszük utolsó útjára a „Kiváló Munkáért” kitüntetést és a Munka Érdemrend bronz fokozatát. Dolgok összefüggései ezek...

Mi viszi a lapot?

Még egy dilemmát tessék megengedni! Szaklapokban és kiadói sokszorosításban gyakran olvasók beszámolókat közvélemény-kutatásokról, melyekből az reméljük megtudni, mit akar az olvasó, mit szeret, mit olvas... Nem akarom megbántani azokat, akik kimódolják a kérdőíveket és feldolgozzák a válaszokat, de azt megkockáztatom: a hazai közvélemény-kutatás technikája túl kisded ahhoz, hogy autentikus választ adhasson. Ezért a szerkesztés bizonyos értelemben „vakrepülés”. Munkánk hatásfokát pedig egyszerűen érzékelni sem tudjuk. Egy-egy levél, egy-egy vezetői észrevétel — részletkérdésekben. Az olvasót azonban nem ismerjük. Betöltünk egy politikai küldetést, keresgéljük az olvasó szájaizét, s a szakma bevált törvényei szerint, az új igényekre érzékenyen szerkesztjük a kisebb közösség lapját. Magunknak kell előzetesen fölbecsülni, hogy mi az „érdekes”, mi áll az érdeklődés homlokterében, mire irányítsuk a társadalmi figyelmet. Nő a példányszám — tehát jól dolgozunk? Nő, mert a nép áramlik a városba, s olyan helyi információkat kap, amelyeket sehol másutt. Mennyiféle elvárás... — Bényei József is sorolja. De talán még több is. Ebben a tengerben vész el a lapok profilja. Magam ellensége vagyok annak, hogy egy vidéki napilap az olvasó mindenese legyen. Pedig a vidéki lapok ma mindent adni akarnak. A nem nélkülözhető gerincrovatokon túl: barkácsolás, szabás-varrás, divat, hobbi, kiskert, jogi tanácsadás, nevelési tanácsadó, anyanyelvi órákat, horgászoknak, béklyegyűjtőknek, sakkozóknek való olvasmány, kozmetikai tanácsadás, gyermekrejtvény, autósorszániok, nyelvénylisták, közlekedési szabálymagyarázatok, gépkocsivezetés-technikai ismeretek, receptek, befőzési tanácsok... — és még mennyi minden sorjázik hétről hétre, miközben a terjedelem csekélységén sírunk. Ezt a „fűszer- és vegyest” ma már teljesen ésszerűtlennek tartom, hiszen kialakultak az

értelmes munkamegosztás lehetőségei a lapok között. Senki nem hiteti el velem, hogy olvasóink megkötik azokat a sapkákat és megfőzik azokat az ételeket, amelyeket a vidéki napilapok ajánlanak, s netalántán a mi tanácsunkra fordulnak orvoshoz stb. Már a tematikák teljes szeszélyessége miatt sem lehetséges ez, még kevésbé az ilyen ismeretanyagok felszínessége miatt. Kiváló szaklapok közvetítik az ilyen tudnivalókat megfelelő színvonalon, s közismerten nagy példányszámban vásárolják őket az igazi érdeklődők. (Magyar Konyha, Ézernester, Magyar Horgász, Nimród, Autó—Motor, Autósélet stb.) Azt már csak mellékesen említem: az MRT újság egymilliónál nagyobb példányszámban kel el — s a lapok versenyben közlik a teljesnél teljesebb, illusztrált műsorokat. Nem kellene egyszer átgondolni, nem járt-e le annak a fajta „néplapnak” az ideje, amely hite szerint mindent ad az olvasónak? A kor túlhaladta ezt a koncepciót, ez a rutinszerkesztés beidegződése már csupán. A Délmagyarország jó néhányat jó pár éve elhagyott. Könny nem hullott értük!

Hát akkor mi viszi a lapot? Nem hiszem el, hogy lengemagyarba öltözött lányok; nem hiszem el, hogy a mértéktelen krimizés, s azt sem, hogy a színészsztorik.

A napilap akkor kapós, ha a politika az. Nagyjából ugyanazokkal a kollégákkal dolgozva megértem a napi hatezertől a napi hatvanezerig sok mindent egy lapnál, s minden nagyobb példányszámváltozás mögött jó értelemben vett politikai izgalmat érztem. Vidéki lapnál ehhez járult még az urbanizáció és a várospolitikai megélénkülése. S talán jobban is dolgoztunk, de ezért önmagáért kevés lenne az előfizető.

A technika dilemmája

A végére a technika dilemmája maradt, de erről már csak távirati stílusban... Két helyi napilapot nyomunk a sze-

gedi nyomdában, több mint százezer példányban egy jó hatvanéves magasnyomású rotációsgépen... — mi lesz, ha egyszer megunja ezt a terhet? Elküldünk egy szép fotót klisézésre, nagyszerű társadalmi esemény, jeles személyiségek vannak rajta... — megjelenik egy szürke árnyalat, az aláírással: „Középen X. Y...”! Üdülésből ír egyik olvasónk, s mellékeli az ottani helyi lap egyik példányát. Szépen tervezett, szépen nyomott ofszet-lap. Kísérő szövege ennyi: „Hogyan lehet ugyanannyiért adni ezt és az Önök alig olvasható újságját? Egyál-

talán hogyan lehet még 1982-ben ilyen technikával lapot csinálni?” Egy hét múlva elvisznek bennünket az MTI-be, lássunk csodát! A technika újdonságait! Buta falusi kérdésnek tetszik: „Szíveskedjenek már mondani, most ugye örülni kellene? Örülnék is, ha nem keserítene meg, hogy tegnapelőtt a kézírathordó hivatalsegédünk biciklivel a villamos-sín közé szorult, és úgy esett, hogy elrögt a lába... De még a lap is elúszott, mert a táskája csak tizenegykor lett meg...”

Éz aztán az igazi istenkísértés!

Burget Lajos

A szakma koldusai?

Ha a vidéken élő magyar újságíró helyzetét kiegészítjük mindazzal, amit Bényei a követelményrendszeréről mond, mindjárt kiderül: *ma nincsen varázsa a vidéki redukciónak*. Pontosan tervező mechanizmusok ezek, ahol bizonyos középtávú koncepció határozza meg az újságkészítés gerincét, melyre a pillanatnyi helyi érdek, a tűzoltás, az óvatoskodás, az aktuálpolitika, a protokolligény rétegei rakódnak.

A *verseny-társ-nélküliség elkényelmese-sít*, az újságnál az „új” másodlagossá válik, ami mindenképpen kedvez a minden szerkesztőségben jelenlévő közép-szerűeknek. Ha azt mondom, hogy mindenütt jelen vannak, annak az a magyarázata, hogy sokszor nem is jut máshoz a vidéken működő szerkesztő. Itt nem csábít kiváló erőket a bér, nem kecsegtet senkit a külföldi utazás, itt nem nyílik meg senki előtt a rádió és a tévé nyilvánossága, a legtöbbször zavaros profilú megyei folyóiratok negyedévenként megjelenő

példányai nem teremtenek lehetőséget jó irányú ambíciók valóra váltásához. *A pályára kívánczók között elvétve akad olyan, akit valóban az írás és közlés vágya, a közre hatni akarás indultat irányít*. Ha végigtekintünk a megyék lapjain, azt kell látni, hogy a harmincöt év felettiek derékhada tartja vállán az újságokat, előttük a régen odakerült, gyakran pályára alkalmatlan öregekkel, mögöttük a fiatal közép-szerűekkel.

Tekintélyt, de hogyan?

Érthető tehát Bényei József és hozzá hasonlóan sokak nyugtalansága, ki-út-keresése, meditálása a vidéken megjelenő magyar sajtó jelenéről és jövő-jéről. Főleg akkor, ha tudjuk: a tendencia egyértelmű, a vidéken írott újságok példányszáma rohamosan emelkedik, s minden erőlködés ellenére, a nagy kampányok nyomását is túlélve, csökken a központi újságok ol-

vasottsága. Márpedig az tény: *ma az országban a pártnak nincsen hatásosabb, mindennap megjelenő, olvasható és olvasott agitációs és propaganda-fóruma, mint a napilap, köztük vezető helyen a megjelenő megyei újság.* Ha valaha, hát most időszerű a válaszkeresés dilemmáinkra, a profil megtalálása, a vidéken folyó újságírás helyének és szerepének meghatározása. Ehhez elengedhetetlenül szükséges, hogy elismerjék a megyei lapok kezdeményezőképességének eredményeit, megadják a kellő bizalmat a vitathatatlanul elkötelezett újságíróknak, biztosítsák, hogy az újságok valóban politizáljanak. Amíg az újság kénytelen arra szorítkozni, hogy már meghozott határozatokat magyarázzon és értelmezzon, ahelyett hogy annak előkészítésében is részt venne, amíg a lap nem válik a társadalmi kontroll hatásos eszközévé, amíg korlátozott az a lehetősége, hogy provinciális vagy éppen partikuláris érdekek fölé emelkedjék, addig kevésbé reménykedhetünk abban, hogy az újság tekintélye jelentősen növekedjék, hogy a ma dolgozók presztízse előnyösen változzék, s hogy a legjobbak törekedjenek a szerkesztőségek felé.

Szándékosan nem itt említem a szerkesztőségek bér- és létszámgazdálkodási gondjait. Alapvetően a szakmához méltatlannak tartottam a MUOSZ közelmúltban készült felmérését a vidéki szerkesztőségek és dolgozók helyzetéről, pontosabban az azt követő választmányi vitát, mely mintegy koldusként emlegette a vidéki szakmát, s folytatott meddő vitát — a közeli megoldás reménye nélkül. A sorrendnél elsődlegesnek érzem a vidéken megjelenő újságok, az ott dolgozó újságírók helyének, szerepének, jelentőségének méltó megfogalmazását.

Egészen bizonyos, hogy a tévedések útvesztőjében bolyonganánk akkor, ha a vidéken dolgozók, a vidéken megjelenő újságok helyzetének változását csak külső tényezőktől, döntésektől, határozatoktól, deklarációktól, netán bérkérdésektől váránk. Utalt rá Bényei is érintőlegesen, hogy mind a megítélés, mind a kibontakozás egyik fon-

tos tényezője maga a megyei sajtó, egy-egy szerkesztőség. Kétségtelen, *senki nem teremthet tekintélyt egy újságnak az újságon kívül.* Mint ahogy nem is teremtett, s ennek ellenére felfutásuk üstökösszerű volt. Ez egyben jelzi, hogy a dilemmák korában csak kétirányú gondolkodás és erőfeszítés oldhatja fel a diszkrepanciákat. Meggyőződésem, ha a főszerkesztők nem a kiadóhivatalok béklyóiban küzdenének, hanem rangjukhoz méltó bizalmat kapnának a bér- és létszámgazdálkodás kérdéseiben, a jutalmazásban és büntetésben, akkor alapvetően lehetne javítani az újságírók személyi összetételén, a kiválasztás mechanizmusában. *Ila az agitációért és propagandáért felelős megyei vezetést jobban tudna „újságul”, bizonyára lényegesen több bizalmat adna a lapoknak, s elhinné: nem mindig a régi reflexek szerinti közlés, módszer a jó, hanem, mint az élet más területén, a portékát itt is modernebbül, fogyaszthatóbban kell kínálni.* Végére is: *az újság is áru, eladásra váró, melynek egy stabil és alapelveiben változatlan politikát mindig a piac követelményeinek megfelelő kontórszám, stílusban kell olvasói elé tárni.* Elismerem, Bényeinek igaza van akkor, amikor dicséri a megyei újságok formai változását, az uniformis levetését. De vajon a legtöbb helyen azt nem egy szintén konzervatív, óvatos forma váltotta fel? Vajon az ofszet megjelenése minden megyei lapnál meghozta a technika kínálta valamennyi jó változás jegeit? *Nem köt-e gúzsba még mindig az óvatoskodó — mondjuk ki — vidékiességet?*

Struccpolitikánk

A megyei lapok és a megyei lapoknál dolgozók tekintélyét alapvetően növelheti, ha jól tájékozottak. A szerkesztők, újságírók zöme érdekelt valamely párt- vagy tömegszervezetben, bizottságban, tanácsban, a pártoktatásban. Vagy a hivatali funkció, vagy az egyéni ambíció, néha a lapnak szóló tiszteletkör, máskor a valóban ki-

érdemelt bizalom irányítja ezeket a hírlapírókat a közélet más szféráiba is. Tény, ezek az *alkalmak az aktív politizálás jó fórumai is, ugyanakkor az átfogó, sokrétű információk megszerzésére is alkalmas helyek, testületek.* Még azt is meg merném kockáztatni, hogy a helyi politikai élet kérdéseiről is kielégítő a tájékoztatás, főleg ha erre az újságírónak igénye is van. Sokkal nagyobb gondot jelent az országos, a nemzetközi élet, politika legfrissebb kérdéseinek megismerése. Sokszor hiányzik az országos kép ismerete, a háttér erdeiben való tájékozódási képesség, az európai vagy éppen világméretű kitekintés. Újságíró legyen a talpán, aki ezeket mégis megszerzi, saját ismeretrendszerébe illeszti és munkájában hasznosítja is. Ezért adódik néha aztán olyan furcsa helyzet, hogy a különben nagyon jó felkészültségű, irni tudó, elismert vidéki csetlik-botlik fővárosi kollégái között, akik vagy a valódi vagy jól megjártszott informáltsággal nyuszinak tekintik kollégájukat.

Mindebből szinte természetesen következik, hogy *a biztonságos megműködni a helyi politika állásai mögött, nem keveredni bonyodalmakba, kiismerni a helyi érdekviszonyokat, elkerülni a személyes súrlódásokat, szürke biztonságossággal nem törődni az élet, a lap dilemmáival.* Ha valahol valami elősegíti azt, hogy a vidéki újság, annak egy-egy száma, valóban provinciális, akkor ez az ok is közte szerepel. Nagyon gyorsan hozzáteszem: *ez senkinek nem jó.* Végső következménye a politika számára is hátrányos, a lap tekintélyét is csökkenti, s előbb-utóbb feloldhatatlan konfliktust jelent az újságíróknak is. *Az olvasó ugyanis vidéken is felneve!* Pillanatok alatt meglátja — ha nem látható, hát megérzi —, hol vergődik, izzad, taktikázik az újságíró, hol kerül meg a a valós gondot, hol lihegi túl az eredményt. Egy ilyen helyzet kialakulása nem egyszerűen csak a megyei lap sajtós gondja. Mint a politika végrehajtásának eszköze az újság mindig

tükre, kifejezője egy terület politikai magatartásának, reakciója abból fakad.

Lenézett igehirdetők

Bár Bényei József többször is óvott attól írásában, hogy a vidéken megjelenő lapok, az ott dolgozók dilemmáit *a fővárosban és a vidéken dolgozók szembeállításával próbáljuk feloldani,* mégis, vissza-visszatérően ez a valós ellentét mindig előtérbe kerül. Botorság lenne hát megkerülni, hiszen ha az egész magyar újságírás érdekeit tartjuk szem előtt, akkor erről is őszintén szólni kell. Az ellentéteknek — ezt láthattuk — vannak objektív okai. Ezekről egyik fél sem tehet. Azokról a szubjektív okokról azonban igen, melynek létrejöttében mindkét fél ludas. *Fővárosi kollégáink egyszerűen nem ismerik, nem olvassák a megyei lapokat.* Az ott dolgozókról legfeljebb annyit tudnak: vidéki. A megyei szerkesztőségek munkakörülményeiről, követelményeiről csak hallomásból tudnak. Még kísért a múlt, amikor vidéken dolgozni felért a száműzetéssel. Igen sokan a valóban provinciális külsővel és tartalommal megjelenő, hűsz-hűszonót év előtti újságok alapján ítélnék ma is. *A szigorú helyi kontroll miatt többnyire szerény vidéki újságírókat egyszerűen éltethetlennak vélik,* országos, központi sajtónál betöltött státusuk biztos fedezékéből lenézik. Fölényüknek tápot ad sokszor valóban jobb tájékozottságuk, anyagi biztonságuk, bizonyos körökhöz tartozásuk, gyakran ki sem érdemelt nyilvános szerepléseik, munkaadójuk tekintélye.

A másik oldal sem hibátlan. Tény, hogy a tehetséges, *vidéken dolgozó újságírók hamar feladják,* hogy jó írásaikkal ostromolják a lapokat. Gyakran *saját kényelmességüket* azzal védik ki, hogy a „fővárosi maffiak” bevehetetlenek. *Kialakult vidéken is egyféle góg,* melynek gyökere: a megyei lapnál működő sokkal többet dolgozik, jobban ismeri az életet, állandó részese

városa közéletének, személyes ismertségével sokszor nem vetekedhet a fővárosi átlagújságíró, s ha nem is próféta, mindenesetre ismert igehirdető megyéjében. Kár, hogy gyakorta ott bujkál a sértődöttség, a szembenállás túlhangsúlyozása, az egyéni tehetetlenség közrangra emelése is. *Egy vidéken dolgozó újságíró* — s ezt a tapasztalat mutatja — *csak akkor válhat országosan is ismertté, ha felkerül a*

fővárosba. Egy vidéki újság csak akkor kerülhet a rádió, a tévé lapszemléjébe, a Látóhatárba, ha valamilyen megyei hónap, vagy bemutatkozás van. Készen fogalmazta meg egy vidéki újságíró: Őt többet szemlézi a Szabad Európa, mint a budapesti rádió. Őszintén sajnálom, hogy mindeddig a MUOSZ sem tudott semmit sem tenni, hogy egyenrangúsodjék a magyar újságíró-társadalom.

Polgár Miklós

Hang és visszhang

Újságírói pályám három évtizede alatt mind a megyei lapok, mind a vidéki rádióstúdiók működésének objektív feltételeiben roppant nagy fejlődés következett be. Kezdő újságíró koromban még telexgépe sem volt a megyei lap szerkesztőségének és éjszakai szerkesztőként gyakran futva tettem meg az utat az MTI helyi kirendeltségébe, ahonnan flekkenként hordtuk a friss híryananyagot a nyomdába. Képtávíró? Ofszet nyomás? Még álmodozni sem mertünk ezekről.

Hasonlóképpen kedvezően változtak a vidéki rádióstúdiók tárgyi-anyagi feltételei. Hol vannak már a 15–20 kilós magnók, a középhullámon már-már élvezhetetlen helyi műsorokat pedig ma már számos URH-adó sugározza nagyobb hangerővel, kristálytisztán és jóval nagyobb területre, mint akár csak tíz évvel ezelőtt. Azonban a legkorszerűbb eszköz is csak lehetőség, az ofszetnyomás sem segít,

ha egy írás unalmas, és a legjobb magnó is csak azt rögzítheti, amit a riporter és alanya a mikrofonba mondtak. Ezért tartom a vidéki újságírás, rádiózás színvonalának fejlesztéséért folyó munkában alapvetőnek a szubjektív feltételeket, azaz magyarán: milyen politikai és szakmai felkészültségű, milyen műveltségű és nem utolsósorban, milyen morális tartású emberek írják a megyei lapot, készítik a helyi rádió műsorát. De nem kevésbé meghatározó szubjektív feltételnek tartom azt is, milyen társadalmi közegben él és dolgozik az újságíró, milyen azoknak az embereknek a politikai és szakmai felkészültsége, tudati és morális állapota, akikkel az újságíró naponta érintkezik, akiktől információt vagy nyilatkozatot kér, akiknek véleményét hangsúlyosra szeretné rögzíteni. Ezek a belső és külső szubjektív feltételek kölcsönösen hatnak egymásra és befolyásolják az egész újságírói tevékenységet.

Kezdet 1953-ban

A vidéki újságírásnak a magyar sajtó történetében régi haladó hagyományai vannak. Más a helyzet a vidéki rádiózás esetében, amelynek nem voltak, nem lehettek hagyományai. Ezért a tömegkommunikáció eme területének mai sajátos problémái csak akkor válnak érthetővé, ha megismerjük a vidéki rádiózás történeti fejlődését kialakulásától napjainkig.

A vidéki rádióstúdiók — a nyíregyházi, a győri, a pécsi, a miskolci és a szolnoki — előzmény és tapasztalat nélkül, egy párthatározat alapján alakultak az ötvenes évek elején. A határozat a közvetlen politikai agitációban jelölte meg a vidéki rádiók feladatát. Létrehozásukban szerepet játszott az is, hogy a hidegháború legfagyosabb időszakában — rendkívüli körülményekkel is számolva — a vezetés szükségesnek tartotta a központi rádió mellett a vidéki stúdió- és adóhálózat megszervezését is. Az események úgy alakultak, hogy néhány vidéki stúdió már nem sokkal működésének megkezdése után — pozitív és negatív értelemben egyaránt — a gyakorlatban is bizonyította, milyen különleges szerepet tölthet be *rendkívüli körülmények* között.

A győri stúdió 1953. január első napjaiban kezdte meg rendszeres, napi egyórás önálló műsorának sugárzását. A mindössze 2-3 fős szerkesztőség még jórészt a műsorkészítés kísérleti időszakában tartott, amikor 1954 júliusában pusztító árvíz tört a Szigetközre. A gátszakadást követő órákban tucatnyinál több község lakosságát kellett kitelepíteni. Családok, szülők, és gyerekeik szakadtak el ideiglenesen egymástól, az ártól fenyegetett otthonaikban hagyva szinte mindent. Ebben a súlyos helyzetben csak a helyi rádió volt alkalmas arra, hogy — áttérve az egész napos adásra — a körülményekhez képest megnyugtassa és tájékoztassa az érintett terület lakosságát, első kapcsolatot teremtsen az egymástól elszakadt családtagok között, megelőzze a pánikot és a kétségbeesést.

Lenni, vagy nem lenni

A vázlatos történeti előzmények ismeretében bizonyára meglepő, hogy a szocialista építőmunka immár konszolidált körülményei között ismételten napirendre került a kérdés: olyan kis országban, mint hazánk, *szükség van-e vidéki stúdiókra?* Van-e jövőjük ezeknek a kislétszámú szerkesztőségeknek, képesek-e megbirkózni az igényes műsorkészítés egyre nehezebb feladataival, meg tudnak-e felelni egyrészt a párt- és állami irányítás, másrészt a hallgatóság egyre nagyobb kíváncsiságának?

Az aggályoskodó kérdéseknek reális alapja volt: a vidéki rádióstúdiók mind az objektív, mind a szubjektív feltételek tekintetében elmaradtak a központi rádiótól és a megyei lapoktól egyaránt. A technikai elmaradottság, a létszám- és bérhelyzet, a korlátozott szakmai és politikai fejlődés és számos más gond a perspektívatlanság érzését váltotta ki a vidéki stúdiók munkatársaiból, ők voltak a „mostohagyerekek” a Magyar Rádió nagy családjában.

A hetvenes évek derekán pozitívan zárult a vidéki rádiózás „lenni vagy nem lenni” vitája. A rádió illetékesei mélyrehatóan elemezték a vidéki stúdiók helyzetét, gondjait és meghatározták sajátos szerepüket a hazai rádiózásban, majd ennek megfelelő szervezeti intézkedéseket tettek. A Körzeti és Nemzetiségi Adások Főszerkesztőségének létrehozásával megkezdődött a korábbi elmaradottság felszámolása, kibontakoztak azok a feltételek, amelyek alapján a körzeti és nemzetiségi szerkesztőségek immár integrálódhattak a Magyar Rádió tevékenységébe.

A vidéki rádiózás szerepének, helyének tisztázása természetesen csak kiindulópontja lehetett annak a hosszúra tartó, nem kevés gonddal, problémával terhes folyamatnak, amelyet magunk között úgy hívunk: *a korszerű regionális műsorkészítés kialakítása.*

A nehéz gazdasági helyzet ellenére is viszonylag könnyebb volt a korábbi anyagi-technikai elmaradottság felszá-

molása, sokkal nehezebb a színvonalas műsorkészítés szubjektív feltételeinek kialakítása.

Nagyobb a teher, mint a lapoknál

A körzeti szerkesztőségekben dolgozó újságírók zöme egyetemet, főiskolát végzett és diplomát szerzett a MUOSZ Újságíró Iskoláján. Alapképzettségük tehát hasonló a többi kollégáéhoz, további szakmai és politikai fejlődésüket azonban nehezíti, hogy munkakörülményeik, leterheltségük nagyobb, mint a fővárosi vagy megyei lapoknál dolgozó kollégáiké.

Ennek oka elsősorban a kicsi létszám. Míg egy megyei lapnál átlagosan 25—30 újságíró dolgozik, addig a körzeti szerkesztőség két-három, sőt négy megyének szánt napi műsorát mindössze 12—14 riporter és szerkesztő készíti. Ebből következik, hogy fizikai lehetetlenség személyesen részt venni az adásterület valamennyi jelentős eseményén. Igaz, a külsős tudósítói hálózat kiépítése valamelyest enyhít ezen a gondon, de érdemi, színvonalas, provincializmustól mentes anyagokat alig lehet elvárni azoktól a tudósítóktól, akik ezernyi szállal kötődnek a helyi érdekviszonyokhoz.

Ilyen körülmények között alig jut ideje a riporternek, hogy érdemben felkészüljön egy-egy témára, hiszen miközben az egyik anyagot készíti, félig már a következőn jár az esze, amit még az aznapi adás kezdetéig vár tőle a szerkesztő. Emiatt azután a vidéki stúdiók „száguldó riporterei” nem egyszer sebtében felvett, felszínes anyagokat tesznek le a szerkesztő asztalára.

Az előbbiekből következik, hogy a körzeti szerkesztőségekben nincsenek a megyei lapokhoz hasonló rovatok. A vidéki rádiósnak — legalábbis elvben — mindenhez kell egy kicsit értenie. Aligha kell részletezni, hogy az ily módon hosszú időn át végzett munka végül is igénytelenséget szül, nehezíti a szakmai fejlődést, és így a riporter előbb-utóbb rutinújságíróvá válik.

E nehézségek ellenére a körzeti szerkesztőségek műsorai a legutóbbi években megújultak, frissebbé, színesebbé, hallgatottabbá váltak. Elsősorban az információs munka és a szolgáltató tevékenység fejlődött sokat. Kedvezően alakul a gyors, hiteles hírszolgáltatás, ami a korszerű rádiózás egyik alapkövetelménye. Ebben szerepe van annak is, hogy a korábbiakkal ellentétben mind gyakoribbak az élő műsorok.

Az információ, a tényközlés azonban az újságírásnak, rádiózásnak csak az egyik oldala. Az olvasó és a hallgató azt is elvárja, hogy az újságíró, a riporter maga is foglaljon állást életünk sokszor honyolult, ellentmondásos kérdéseiben. Ebben a tekintetben még sok a pótolnivaló. Újságírásunknak ma-napság egyébként sem erős oldala a személyes hangvételű, egyéni stílusú, vitázva érvelő publicisztika. Hiányzik ez a vidéki rádiók műsoraiból is. Az elhangzó jegyzetek, kommentárok túlságosan is tárgyszerű, mégis általános és személytelen hangja nem kelt igazi visszhangot.

A publicisztika kibontakozásához megfelelő társadalmi háttér, olyan közéleti környezet is kell, amely ösztönzi és bátorítja, segítőtársnak tekinti a vidéken dolgozó újságírót, rádióst. Világos és őszinte tájékoztatáspolitikai elveink ellenére a vidéki újságíró bizony még mindig túlfut sok tilalomfába, rosszul értelmezett óvatosságba ütközik. Az írott sajtó munkatársai is tapasztalják ezt, de még nehezebb a dolga sok esetben a rádiósoknak. Mindennapos jelenség, hogy kisebb-nagyobb beosztású vezetők amúgy „báráti alapon” érdekes, hasznos, eredeti gondolatokat mondanak el az újságírónak — de csak addig, amíg nem forog a magnószalag! Aztán mikor „él” a mikrofon, ugyanattól a személytől csak közhelyekre, általánosságokra telik, mert fél az önálló állásfoglalás felelősségétől a nyilvánosság előtt.

Vannak másféle „tilalomfák” is. Elvben ma minden jó szándékú, segítőkész nézet, vélemény, javaslat nyilvánosságot kaphat a sajtóban, a rádió-

ban. Igen ám, de hogyan szólaljon meg szabadon, befolyástól mentesen az üzemi munkás, amikor a művezetőtől az igazgatóig egész sereg főnök „bábáskodik” a rádió riportere mellett, mert — úgymond — az egyszerű munkásnak nincs kellő áttekintése a dolgokról...

A vidéki sajtó és rádió főként a helyi szervek és testületek döntéseiről tájékoztatja az olvasót, a hallgatót. De a döntést megelőző vitákról, esetleges alternatív javaslatokról alig értesül a közvélemény. Helyi tanácsaink még ügyelnek is rá, hogy ne értesüljön. Egy felsőbb, jó szándékú és az informálást segítő rendelkezés szerint, minden tanácsi előterjesztésen olvasható a minősítés: „A sajtó tájékoztatható”, vagy „A sajtó nem tájékoztatható”. Sokszor pedig éppen ez utóbbiak foglalkoznak a lakosságot igazán érdeklő, sőt izgató helyi kérdésekkel, és az eseten-

kénti megoldási változatok közlése még a tanácsi demokratizmust is mutathatná.

A kisszerű, többnyire indokolatlan óvatoskodás ma még eléggé általános a vidéki gyakorlatban. „Amiről nem beszélünk, abból nem lehet baj!” — gondolják sokan, félve az egyéni felelősségvállalástól. De mit tegyen ilyen helyzetben a megyei lap vagy a körzeti rádió munkatársa? Ezt a konfliktust csak a társadalmi viszonyok szocialista vonásainak erősödése oldhatja fel. A közéleti demokratizmus elevenebb érvényesülése a gyakorlatban: ez az a társadalmi háttér, amely a vidéki újságírás, rádiózás további fejlődéséhez vezethet. De fordítva is igaz: a vidéki tömegkommunikációs szervek egyik fő feladata, hogy a maguk eszközeivel segítsék, bátorítsák a közélet szocialista vonásainak erősödését.

Gáldonyi Béla

Mi a jó?

Mennyivel más volt újságot írni, lapot szerkeszteni mondjuk három évtizeddel ezelőtt! A Szolnokon, Magyar Laci bácsi főszerkesztősége alatt megjelenő Tiszavidéknél tökéletes volt az összhang. „Én írom a politikát a vezércikkben, maga, segédszerkesztő úr a sztorikat az olvasóknak!” A főszerkesztő írt a pártharcokról, én írtam a törökszentmiklósi kulákgyűlésről, ahol felismeretek, megverték és kiseprűztek a faluból.

Kinek írtunk?

Az előfizetőknek. Egyszer bejött Laci bácsi a Mária utcai redakcióba, ahol a nyomda is volt, és megállt az iroda ajtajában: „Képzelve el, segéd-

szerkesztő úr, ma már háromszáz példányban jelentünk meg!” S ahogyan visszaemlékezem, az előfizetők többsége hirdetéseket adott fel és mindig azt böngészte, hogy a konkurencia mit kínál. Alig akadt pártatlan előfizető.

Azokban az években még kísértett a háború előtti múlt. Nem az olvasó volt a fontos, hanem a pénzes előfizető, aki hirdetéseket ad fel. Neki kellett írni, szerkeszteni a lapot, függetlenül a politikai, a pártállásától.

Főszereplő a főszerkesztő volt, aki tarokkozás közben kipuhította az előfizetők igényét és másnap reggel lediktálta a szempontokat. Például azt, hogy az alispán karambolozott; egy

szembejövő autó elvakította, és halálra gázolt egy férfit. Ezt jól poentírozzam ki, de a szembejövő kocsit egyszerűen hallgassam el. Csak az a fontos, hogy az alispánt ne válasszák újra, mert a városnak más jelöltje van. Emlékszem, a városi rendőrkapitány még szivarral is megkínált, amikor megtudta, kiről és mit akarok megírni.

Azokban az években meg sem próbálkoztam önálló írással, gondolattal. A főszerkesztő kihúzta volna, mert nem akart ujjat húzni politikai irányítóival. Hozzáteszem: a kommunista párt irányvonalát követtük általánosan és általában, de az egyéni érdekeket szolgáltuk részleteiben és az újság hasábjain.

Azt is hozzáteszem, hogy — szerintem — az volt az utolsó igazi újság: újdonságok, hírek, napi, friss újságok összessége. Más dolog, hogy akkor a hírek a háromszáz előfizetőhöz szóltak, de szóltak mindenről, ami a városban, a megyében történt. Az idősebb kollégák még jól emlékeznek rá, hogy a mainál sokkal szélesebb hasábjakon egymást érték a hírek. Fettel szedtük (én is szedtem, kézzel, s csipesszel korrigáltam) az első két-három szót és utána következett a leírás. Az egyes híreket mindössze a „fett kiemelés” választotta el, vagy egy nagyobb pont, négy-szög, háromszög, ami éppen volt a betűszekrényben.

Hírrel vagy hír nélkül

Később az információ tartalma változott meg.

Emlékszem, egyszer — még Pécsen — azért róttak meg, mert a népfrent megyei értekezletéről minden felszólalót név szerint megemlítettem, hozzátéve azt is, amit mondott. Konkrétan, még akkor is, ha bíráló hozzászólás volt. Elég lett volna a megyei vezetők felszólalását megírni és semmit konkrétan. Először a politika, hogy mire célzott, milyen „lelkiesen méltatta az elért eredményeket!” (sic!) Egyszerre könnyű lett az újságírás, nem kellett odafigyelni a konkrét tartalomra. Ele-

gendő volt a szövegeket ismételni, s máris jó volt az írás, az újságíró.

Ez is tájékoztatás volt, de egysíkú és nagyon is irányított.

Igazán felszabadult újságírást először az ellenforradalom után tapasztaltam. Sőt, az volt a csúcspont. Az emberek falták a híreket, a nagy híreiséget pedig ki kellett elégíteni. Jártuk a várost, a megyét, gyalog, kerékpáron és telefonon adtuk a friss híreket. Hétfőn ki a járásokba, szombaton haza, egy hét szünet és újra kezdődött előlről. Mert az újságíráshoz hozzátartozik az eszköz is, aminek segítségével hozzájutunk a hírekhez, az eseményekhez. Egyszer kint aludtam Óbányán, mert akkor még nem volt bekötőútja a kis falunak. Hírekért mentem és belecsepepentem egy lakodalomba. Amikor harmadnap újra bent voltam a redakcióban, kértem(!), engedje meg a főszerkesztő, hogy riportot írjak a hangulatos, népi szokásokban gazdag lagziról. „Lehet, de előbb leadod az információidat a holnapi lapha!”

Mert újságot csináltunk.

Még akkor is, ha úgy nézett ki, hogy másnap reggel a postások sztrájkja miatt nem kerül az olvasóhoz. Am mégis odakerült, mert Garay Feri kollégámmal egy-egy köteget a hónunk alá kaptunk és kivittük az utcára. Kétszer is fordultunk. Elkapkodták az újságot. Pedig egyetlen szép, olvasmányos riport sem volt benne. Hiányoztak a termelési tudósítások és a tonnák, százalékok, hiányoztak a kemény hangú publicisztikák.

Jó, jó! Más időszak volt, amikor a legkisebb hírek is nagy ereje, mozgató hatása volt. De *hír* volt: *tájékoztatás* az olvasó számára, és ez ma is megszívlelendő.

Késésben vagyunk

Azután újabb korszak kezdődött a szerkesztésben. Tegyük színessé, érdekessé az újságot! Azt hittük és hisszük még ma is, ha játszadozunk a nyomdai technikával és formákkal, színekkel, betűtípusokkal, máris színes, érdekes

az újság. Pedig a rossz írást nem lehet eltakarni beütésekkel, fettelésekkel, iniciálékkal és hangzatos közéimékkel. Csak felesigázzuk az olvasó érdeklődését és a végén csalódottan teszi le az újságot. A törekvés helyes volt, a megvalósításba már sok-sok hiba csúszott és ez nem egyértelműen a szerkesztőknek róható fel. Sokkal inkább egyes elpuhuló kollégáknak.

Közbeszölt ugyanis a technika. Egyre több gépkocsi lett a szerkesztőségekben. Ez jó. Az viszont nem, hogy egy gépkocsival legalább három kolléga utazzon ki a megyébe. Egyémásra vártak, egymástól nem tudtak dolgozni. És ne feledkezzünk meg a napidíjról sem. Várjunk még egy-két órát, hogy meglegyen a teljes napidíj! Beültünk hát a kocsmába és biliárdoztunk.

Igen, a technika negatívan hatott az újságírássra, a szerkesztésre. A rossz, zakatoló, öreg nyomdagépeken elég volt 4—5 óra, hogy hajnalra kinyomjuk a lapot. Éjfélkor a pécsi Rákóczi úton elütött egy kerékpárost az autóbusz. A kerékpáros meghalt. Berohantam a nyomdába. Jogom volt kivenni egy anyagot és betenni helyette a halálos közúti balesetet. Reggel öt órakor már olvasták a városban.

Ma ezt nem tehetem meg, akármilyen későn fekvő vagyok. Nemcsak a korai lapzártás miatt...

De miért van korai lapzártás? Mert megkészszerződött, sőt egyes lapoknál megháromszorozódott a példányszám. Meghosszabbodott a lap előállítási ideje. Nagy pénzért, sőt, valutáért vásároltuk a drága gépeket, berendezéseket, a fényszedőt, a Zirkon gépet stb. — és közben előregedett az újság. A lényeg sikkadt el, hogy újság legyen, hírlap legyen a naponta megjelenő példány.

Ott tartunk a sok gépkocsi korszakában, hogy a délutáni eseményekről csak nagyon ritkán számolunk be a másnapi újságban. A friss információ hiányosságait, hézagait még megbocsátja az olvasó, hiszen örül a gyors megjelenésnek, tájékoztatásnak. De a harmadnap közölt írástól már számon kéri mindazt, amit ő időközben a „szájhagyományok”-ból megtudott,

esetleg többet, érdekesebbet, mint amit az újságíró megírt.

Ezért harmadnap már nem közölhetünk sima tudósítást. Többet, tartalmasabbat kell adni az olvasónak, hogy elnézze a késést. Írjunk egy kisriportot, egy kisinterjút a témáról, olvassunk hozzá olyan adalékot, ami növeli az olvasó tájékozottságát stb.

Lassítanunk kell!

Na, és itt vannak az értekezletek.

Napjaink újságírásának a rákfenéi. Hiába hozott határozatot a megyei pártbizottság, hogy csökkenteni kell a protokollt, hogy csak a legmagasabb rangú személy nevét kell megírni a résztvevők közül, de az övét is csak akkor, ha szerepe volt a tanácskozáson. Írjuk, közöljük a semmitmondó, lélektelen tudósításokat naponta válogatás nélkül.

Aztán ott vannak a hosszú lére eresztett termelési beszámolók. Már az a beszámoló is hosszú, aminek alapján az anyagot írjuk. Ez a kijegyzetelt anyag lesz a termelésről szóló írás az első vagy a harmadik, tehát a két főoldalon. Aki a beszámolót készítette, legfeljebb azért olvassa el, hogy mit kell majd reklamálnia az újságírónál. Az olvasó meg ránéz és továbblapoz.

Senki sem várja, követeli tőlünk, hogy ez így legyen. Mit mondanak a megyei pártbizottságon, a megyei tanácson? „Írjatok erről vagy arról a kérdésről!” Azt már az újságíróra bízák, hogy miként ír a témáról. Csak-hogy a legtöbb esetben az újságíró következetes kérdése: „Nincs erről valamilyen írásos anyag?” Dehogy nincs! Hiszen valamilyen fórumra készítették ilyet, azt megvitták, elfogadták, határozattá emelték. Ha jól kijegyzeteli az újságíró, nyert ügye van: nem tévedhet, nem szúrják le felülről, hiszen az ő döntésükről írt.

Ha viszont elmélyed a témában, ha utána néz a dolognak, esetleg szembe kerülhet a beszámoló készítőivel. Válgatnia kell a felelősséget, vagy legalábbis egy megrovó telefont.

Kinek ír hát az újságíró?

Senkinek!

Az így megírt anyagok a levegőben lógnak, céltalanok — de jól kitöltötték a fő oldalon a főhelyet; az írások 32—35 százaléka senkihez sem szóló.

Mit kellene tenni — teszem fel magamnak is a kérdést. Ha sürgősen kell az első oldalra anyag, vagy az utolsóra kishír, tudósítás, elő a beszámolókkal, jegyzőkönyvekkel, vagy egy telefon: „Nem történt nálatok valami?” Dehogynem történt. Értekezlet manapság mindenütt és mindig van. Már jegyzem is . . . de minek, kinek?

Könnyű lenne most azt írnom, hogy a felgyorsult életforma teszi mindezt. Nem vagyunk képesek kilépni a ránk

nehezülő bűvös gyorsulásból. Pedig lassítanunk kell az újságírásban, mégpedig úgy, hogy az újság viszont frissebb, gyorsabb legyen. Ebben nincs ellentmondás! Több időt kell fordítanunk a *gondolkodásra*. Azon kellene töprengenünk mindig, hogy mit kap ebből, ettől az olvasó. Idegbajt, fejfájást, vagy jó, friss és tartalmas tájékoztatást. Aki csak azért ír le valamit, hogy ezzel elintézettnek vélje aznapi teljesítményét, inkább ne írjon. Ma ez jelenti a legcsúfosabb anyagiasságot az újságírásban.

Higgyük el már végre, hogy nincs külön pártos, politikus és könnyed, bulvár újságírás, ezek ötvözete az, amit ma várnak az olvasók.

Havasi János

Gondolataink röghöz kötése

Könnyű az olvasónak: ha gondja, bánata van, tollat ragad és „beír az újságba”. Sokszor nagyobb eredménnyel, mint ha valamelyik hatósághoz fordult volna. De mit tegyen az újságíró, amikor úgy érzi, hogy munkahelyi sérelem érte? Hova írjon, kihez forduljon ő, akit a közvélemény jó része egy „nagyhatalom” képviselőjének tart?

Kéziratot visszakapni nem jó. Különösen akkor, ha az ember érzi, hogy nem az írás szerkezetével, stílusával, hanem a mondanivalójával adott okot a visszautasításra. Ám a legrosszabb az, ha a szerző — egy megyei napilap robotosa — el sem küldheti a kéziratot. Egyszerűen nincs is rá joga, hogy egy másik lap mérlegén mértesse meg magát.

Úgy tudom, változatlanul hatályban van az a rendelkezés, hogy újságíró még

alkalmi tevékenységet sem folytathat főszerkesztőjének engedélye nélkül. A Baranya megyei Lapkiadó Vállalat kollektív szerződésében legalábbis kiradírozhatatlan axiómaként szerepel ez a mondat. Természetesen alkalmi munkának minősül az is, ha valaki egy másik lap számára cikket, fotót, novellát küld. Nem tudom, hogy ezt a rendelkezést hol, mennyire veszik szigorúan. A Dunántúli Naplóban eddig még nem volt precedens főszerkesztői vétóra, de még előzetes láttamozásra sem. Lehet, hogy így van ez a napilapok többségénél, ám a kérdés ettől függetlenül még kérdés marad: megírhatja-e az ÉS-be, az Új Tükörbe, a Népszavába azt, ami odahaza nem jelenhetett meg?

Elvben természetesen megírhatja. El is küldheti, meg is jelenhet, ha színvo-

nalas írásról van szó. Ám színvonalas írást „csak úgy” nem szoktak a helyi lapnál sem visszautasítani. A mellőzésnek rendszerint az az oka, hogy a cikk kényes témát feszeget, „nem politikus”, „nem időszerű” a megjelentetése. (Olyan remekül kifejtették az okokat az előttem szólók!) Mit tehet ilyen esetben a szerző? Felejtse el a témát, vagy csúsztassa a fiókba az írást, hogy aztán évek múlva lobogtathassa: „lám, én megmondtam”? Vagy ajánlja föl a témát a rádió, a Népszabadság helyi tudósítójának, mivel ők nagyobb mozgás- (és vélemény-) szabadsággal rendelkeznek? Érthető, ha vonakodik ettől: megdolgozott, megszenvedett érte, miért passzolja át olyanak, aki ugyanannak az újságírószövetségnek a tagja, talán még tapasztalatlanabb is, de helyzeti előnyben van, védi őt lapjának tekintélye — és főszerkesztője.

Végül van egy harmadik út is: válalva a következményeket, főnökének megkérdése nélkül megírja és elküldi a cikket.

Elhiszem Bényei Józsefnek, hogy istenkísértés főszerkesztőnek lenni. De bizonyára tudja ő is, hogy ugyanilyen istenkísértés munkatársként rosszat írni a megyéről egy országos lapba. Lehet, hogy nem minden szerkesztőségben van így — legnagyobb tiszteletleni a kivételeknek —, de hogy sehol nem dicsérik meg érte az újságírókat, az biztos. A liberális szerkesztőségekben csak a cikk megjelenése után kezd csapkodni

a villám, legelőször is a főszerkesztő körül, a szigorúbb rendet tartóknál már a postára adás előtt. Itt nincs felsőbb dörgedelem, mert az írás el sem jut a nyilvánosságához.

Van a dolognak adminisztratív buktatója is: esetünkben a megyei lap főszerkesztője *szerkeszti*, pontosabban *cenzúrázza* az országos lapot! Van-e joga hozzá? Ha egy munkatársa bekopog hozzá és a szabályoknak megfelelően közli, hogy írását, mondjuk, az Új Tükörnek szánja, megakadályozhatja-e elküldését a helyi főszerkesztő, ha a cikk nem sérti másnak a személyhez fűződő jogát, a szerzői jogot, az etikai kódex előírásait? Meggátolhatja-e az írás publikálását pusztán arra hivatkozva, hogy az megyei érdekeket sért? S ha az újságíró mégis elküldi cikkét, ki fogja őt megvédeni? A hetilap főszerkesztője? A MUOSZ etikai bizottsága?

Nem csupán hatásköri vita ez. Az újságíró munkamorálját, közérzetét befolyásoló kérdés. Megírhatja-e azt, aminek igazában biztos, aminek igazában mindenütt hisznek, csak éppen ott nem, ahol dolgozik? Azt még el lehet fogadni (talán), hogy egy megyei pártlap nem írhat meg mindent, amit egy réteglap megírhat. (Ez a „rétegadas”, „réteglap”-konceptió is megérne egy misét...) De vajon nem furcsa, hogy demokratikusnak tartott sajtónkban létezik olyan rendelkezés, amellyel szentesíthető a gondolatok röghöz kötése?

Szigethy András

Konfliktus nélkül nem megy

Mintha két Magyarország lenne. Az egyik a központi napilapoknak van fenntartva, a másik az, amelyet a vidéki napilapok hasábjai tükröznek vissza. Mondanom sem kell, hogy az

igazi ügyek, az igazi dolgok a központi napilapok számára tartatnak fenn. A vidéken élő újságírók genetikai kódjába lassan-lassan már beépül egy József Attila-i DNS-információ, mely szerint itt

„örökkön kicsik a dolgok”. Ők is kicsik, mondjam inkább úgy, mi is kicsik vagyunk. Főszerkesztőként, főmunkatársként, rovatvezetőként, munkatársaként, gyakornokként, külsősként egyaránt.

A „titkok” őrzői

Miből adódik kicsiségünk? Abból, hogy nem tisztázott kellőképpen semmilyen szinten, hogy mire való a vidék, a megye, az ország eme sajtóorgánuma. Mi a funkciója, feladata a több mint másfél millió példányszámban megjelenő vidéki napilapoknak? Milyen szerep vár rájuk a közvélemény, a társadalom formálásában, alakításában, s milyen feladat juthat ebben a lapok újságíróinak?

Nem hiszem, hogy más, mint a központi napilapoknak, abból a már említett és igen egyszerű okból kifolyólag, hogy egy társadalomért dolgozunk.

Meggyőződésem szerint az a feladatunk, hogy felelős partnerként vonjuk be a megye lakosságát, a dolgozók okos gyülekezetét közös sorsunk intézésébe. Ez azonban igen sok esetben elnapolódik: félig-meddig avatjuk be a lakosságot „titkainkba”, cserébe teljes azonosulást és odaadást kívánva. És itt most nem arra gondolok, hogy visszaéléseket, összefonódásokat, esetleg bűnténnyé váló dolgokat is elhallgatunk néha. (Ezek sekunder folyamatok. Az elsődleges dolgunk az, hogy a nyilvánosság erejével olyan közmorált teremtsünk, amely eleve megakadályozza a visszaéléseket, a bűnténybe torkolló kegyes csalásokat.) Azért kell dolgoznunk, hogy az eddigieknél sokkalta alaposabb vitákon, valóságos érdeklődéseken kialakuló döntések szülessenek a köz érdekében, hogy a sajtó agórává váljon, ahol az ügyek a legnagyobb nyilvánosság előtt és tudtával, e nyilvánosság — rövid távon esetleg negatív, de hosszú távon mindenképpen előnyös — hatásaival számolva kerüljenek terítékre.

Súlykérdés

Évekkel ezelőtt interjút készítettem Nyers Rezsővel, aki akkor így fogalmazott: „Nem egyszerűen központilag kell cselekednünk a nép érdekében, hanem vele együtt. Ennek érdekében tovább kell decentralizálni mind a gazdasági, mind a politikai mechanizmust, növelni a helyi szervek döntési szabadságát. Az embereket egyre kevésbé lehet csak azért egybegyűjteni, hogy csupán helyeseljenek vagy kritizáljanak valamit. Az emberek azt szeretnék látni, ha történik valami, van értelme a közösségi aktivitásnak. Ehhez viszont az szükséges, hogy a beleszólásnak legyen tényleges súlya.”

Nos, úgy érzem, hogy kevés a megyei lap beleszólásának a súlya. Nem tudom, máshol hogy van, lehet, hogy szélsőségesen szubjektívek a tapasztalataim. Mi teljes szellemi súlyunkkal kívánunk részt venni közügyekben, s hol meglepődve, hol rezignáltan vesszük tudomásul, hogy meg sem billentjük a mérleg nyelvét. Félreértés ne essék, nem az újságot és az újságíró személyét kívánom előtérbe tolni, hanem az általa képviselt nyilvánosságot. Meggyőződésem, ha az agóra-teremtő funkciót súlyának megfelelően kezeli a társadalom, akkor megoldódnak majd a származékos problémák is. Akkor nem fordul majd elő, hogy egyetemet végzett, nagy felkészültségű újságíró évek óta hányódik albérlétről albérletre, mialatt harmadrangú labdarúgók jutnak ugyanazon a megyeszékhelyen játszói könnyedséggel lakáshoz és kollégám számára elérhetetlen anyagi előnyökhöz.

Felelősség egy megyéért

Természetesen ahhoz, hogy ez a változás végbemenjen, divatos szóval élve némi szemléletváltozásra van szükség. Például, hogy azt a megyei lapot tartsa gazdája jónak, amely az alkotó megoldásokat keresi, meghozza úgy, hogy a meglevő ellentéteket, ellentmondásokat a nyilvánosság elé viszi. Ezt nem én találtam ki, egy hajdani újságíró-

kollégánk — Marx Károly — a Neue Rheinische Zeitung hasábjain a következőket írta: „A legjobb államforma az, amelyben a társadalmi ellentéteket nem kenik el, nem béklyózzák meg erőszakkal, tehát csak mesterségesen, tehát csak látszatra. A legjobb államforma az, amelyben ezek az ellentétek a nyílt harcig és ezáltal a megoldásig jutnak.”

Könnyen úgy tetszhet az eddigiekből, hogy a megyei sajtónak és az újságíróknak egyetlen feladata, hogy ellentmondások után kutassanak, mindenképp ezekre irányítsák a figyelmet. Bár a haladás általában ellentmondásokon keresztül valósul meg, korántsem ezek manifestálása a fő feladatunk. Bényei úgy fogalmaz, hogy eredménycentrikus vagy problémacentrikus legyen-e a lap. Másképpen fogalmaznám a kérdést: konfliktusokkal vagy azok nélkül? Azt tartom a legnagyobb hibának, ha a sajtó konfliktusmentes megye- és társadalomképet sugall, amelyben a dolgok úgyis megoldódnak majd, hiszen mindig helyes döntések születnek a megfellebbezhetetlen fórumokon. Szomorú történelmi tapasztalatunk van rá, hová vezet az a politika, amely a tömegkommunikációban saját előregyártott elképzeléseit, és csakis azt kívánta visszaigazoltnak látni.

Az lenne kíváncsi, hogy egy-egy lap felelős partnere lenne a megyei párt és állami vezetésének, fősatorná-

ja az információ, a döntésselőkészítés, a döntés és a végrehajtás oda-vissza csatlakozó véráramának. Ennek nem mond ellent az egypárt-rendszer struktúrájára épülő megyei napilaprendszer, sőt megköveteli ezt a funkciót.

Hogy alkalmasak-e erre jelenleg a megyei szerkesztőségek? Nem valószínű, hiszen eddig nem is terhelték ezzel őket. A központi napilapok és a megyeiek között emiatt is vannak minőségi különbségek. Üdvös lenne, ha ezek minéműségbeli különbségekké alakulnának át.

Ennek természetesen nagyon sok konzekvenciájával kellene számolni. Káderpolitikai, bér, létszám, oldalterjedelmi és sok egyéb mással. A sorrend azonban lényeges. Elsőként azt kell eldönteni, mire valók vagyunk. Kétségtelen az is, hogy a jelenlegi lehetőségeken, kereteken belül is sok mindent meg lehetne és meg kellene oldani.

Hiba, hogy a vidéki lapok helyzetét, gondjait csaknem kizárólag propagandisztikus szempontból vizsgálják és vitatják, nem pedig távlatokba mutató teoretikus igénnyel. Pedig erre volna igazán szükség. Az ország előtt álló nem csekély feladatok megoldásában ugyanis nem nélkülözhető tovább a helyi szellemi és gazdasági erőközpontok maximális kihasználása. S ebben sokkalta nagyobb és másfajta szerepre hivatottak a megyei lapok, és a lapoknál dolgozó újságírók is.

ABSTRACT: According to reports from all over the world the position of regional mass communication is getting stronger everywhere. This is also indicated by the answers of researchers given to our questionnaire: most of them considered this as the most important phenomenon in the development of his/her country's mass communication system (see in the first part of this issue). On the basis of the article of József Bényei, editor of the regional daily „Hajdú-Bihari Napló” we also started a discussion on the problems, possibilities, perspectives of „provincial” journalism.

Zöldi László

Többen vagy jobban?

Az Élet és Irodalom népesedési vitája ürügyén

NÉPESEDÉSI GONDOK — ezzel a címmel jelent meg egy kétrészes publicisztika az Élet és Irodalom 1981. november 14-i és 21-i számában. A terjedelmes írás nyomán hosszú vita kerekedett az irodalmi és politikai hetilap hasábjain. Négy hónap alatt a szerkesztőség 54 hozzászólást — köztük 28 olvasói levelet — közölt. További 130 levélnek és 12 tanulmánynak — főként terjedelmi vagy műfaji okból — nem adott helyet. Az egyéb orgánumok, mindenekelőtt a napilapok legalább 30–40 cikkben, netán műsorban reagáltak az ÉS vitájára, kapcsolódtak egy-egy hozzászóláshoz, illetve fogalmazták meg — nem föltétlenül dicsérő — véleményüket a hetilap kezdeményezéséről.

Ennyit, röviden és előljáróban, a legutóbbi vitáról. Mielőtt magát a polémia jellemzőit, érdemes néhány gondolatban érzékeltetni az előzményeket. Elsősorban azt, hogy a népesedéspolitikai témakörben milyen (sajtó-) csatározások előzték meg a mostani eszmecserét, milyen szellemi-szemléleti közegben vállalkozott az ÉS szerkesztősége a nézetek nyilvános ütköztetésére. Érdemes volna, persze, arról is beszámolni e szakmai folyóirat olvasóinak, hogy a Népesedési gondok miként illik az ÉS vitahagyományaiiba, a Jel-Kép 1981/4. számában azonban — a *Továbbjutni (ha lehet)* című polémia ürügyén — már részletesen érzékeltettem a szakmai-módszertani tanulságokat. Emlékeztetőül elég talán annyi, hogy a Népesedési gondok ÉS-beli vita-előzményei közismertek: *Kesudió* (1976), *Tani-tani* (1977–78), *Ilyen gazdagok vagyunk?* (1978), *Továbbjutni (ha lehet)* (1980). Két olyan következtetés, amely eleve befolyásolta a folytatást, a *Népesedési gondok* fogadtatását, mindeusztal nyilvánvaló.

Az egyik: az említett eszmecserék

nagyon is alkalmasnak bizonyultak arra, hogy az írók — egy irodalmi lap hasábjain! — a megszokottnál oldottabban, élesebben, ha úgy tetszik: *direktebben* fejtsék ki nézeteiket. Fogalmazhatnám úgy is, hogy a nyilvánosság előtt — persze, egy viszonylag szűk körű, értelmiségi *réteglap* hasábjain — demonstrálhatták az irodalmi-kulturális-társadalmi-gazdasági kérdésekről vallott, meglehetősen eltérő felfogásokat. A másik következtetés: bármennyire élvezte, izgalommal kísérte az értelmiségi közvélemény ezeket a disputákat, talán az egy ilyen gazdagok vagyunk? kivételével fájoan hiányoztak belőlük a tudósi állásfoglalások. Nos, a nézetkülönbségek nyilvános demonstrálására, valamint az írók és tudósok összehozására tett kísérletet az Élet és Irodalom szerkesztősége. Ráadásul egy olyan témában, a népesedés kérdéskörében, amelynek végiggondolása, az alternatívák kimunkálása — talán nem patetikus a kifejezés — sorsdöntő jelentőségű Magyarország, mi több: a magyarság jövője szempontjából.

Folyamatos vita — megszakításokkal

Mulatságos mozzanat, amely pontosan érzékelteti a mostani vita jelentőségét. Alig fejeztük be — 1982 márciusában — az eszmecserét, szerkesztőségünk jogi képviselőjének máris bíróság elé kellett állnia. Egyik, egyébként közgazdasági végzettségű olvasónk, beperelte a lapot, sok minden mellett azért, mert az Élet és Irodalom kezdeményezőnek tartja magát az 1981. november 14-én bejelentett vitában, holott a polémia voltaképpen az Alföld című debreceni folyóirat hasábjain vette kezdetét, az 1981/10. számban. S mert — állította a felperes — a folyóirat mindig a hó elején lát napvilágot, a benne közölt népesedéspolitikai tanulmány szerzője tekinthető az igazi kezdeményezőnek. A felperes és a szerző névszándékosan nem írom ki, inkább csak a tanulság kedvéért jegyzem meg: a sokadik fellebbezés után, a sokadik tárgyaláson derült ki, hogy a szerkesztőségünket perlő olvasó — aki maga is hozzászolt a vitához — a folyóirat-cikkíró (volt) felesége... Az ÉS jogi képviselője tényekkel bizonyította, hogy Varga Domokos vitaindító publicisztikája jóval korábban elkészült, mint ahogy közzétük, a számunkra kedvező bírósági végzés alapvető oka azonban mégiscsak abban keresendő, hogy a népesedéspolitikai viták kezdeményezőjét szinte lehetetlen megállapítani.

Már csak azért is, mert ez a vita folyamatosan zajlik. Ha föltétlenül publicista nevéhez kell kötni, hát nagyjából a századforduló óta, amikor is Rákosi Viktor meghirdette a harmincmillió magyar vágyálmát. A társadalom- és irodalomtörténetből tudjuk, hogy a harmincas évek elején — Illyés Gyula tollából és ellenkező előjellel, inkább a nemzethalál-felfogás jegyében — ismét terítékre került a téma. Később, az úgynevezett Ratkó-korszakban, vagyis az ötvenes évek első felében nem illett vitatkozni a népesedéspolitikáról, ettől függetlenül azonban forrtak körülötte az indulatok. Aztán, a hatvanas évek második harmadában,

a megváltozott politikai légkörben — a szellemi konszolidáció, a közéleti demokratizmus kibontakozása idején — újfent alkalom nyílt arra, hogy az írók megpendítsék a témát. A polémia indítására, meglehet akaratlanul, a Kortárs című folyóirat vállalkozott, erre reagált *hosszú*, több mint fél esztendeig tartó vitával az Élet és Irodalom.

Az ÉS első népesedési vitáját az jellemezte, hogy szinte kizárólag írók, közírók, újságírók szóltak hozzá, egyebek közt Varga Domokos és Fekete Gyula is, az 1981/82-es disputa aktív résztvevői; a témával foglalkozó társadalomtudósok tartózkodtak az irodalmi sajtóban való megnyilatkozástól. De az is jellemezte a disputát, hogy a természetszerűleg publicisztikus hevületű hozzászólások erősen érzelmi töltésűek voltak, s mert csaknem huszonöt-ezer példányban láttak napvilágot — a Kortárs nyilvánossága jóval korlátozottabb volt —, jócskán felhorzolták az értelmiségi közvéleményt. A vita azzal az előnnyel járt, hogy a kétségkívül folyamatosan zajló, de éles nézetütköztetéssé ritkán sűrűsödő (népesedéspolitikai) véleménynyilvánítások után *először* vált összefüggő, jól nyomon követhető, szemléletformáló eszmecserévé. Persze, mindebből következik a vita hátránya is: az érzelmi töltésű, nem mindig megalapozott írói-közírói állásfoglalások találkoztak a hasonlóképpen érzelmi indíttatású értelmiségi közvélemény helyeslésével. Következésképpen azt a bizonyos, előbb említett *szemléletformáló* hatást korántsem vélhetem egyértelműnek, s akkor még udvariasan fogalmaztam.

A hatvanas évek második felében — nagyjából egyidőben azzal, hogy a gazdaságirányítás új rendszerét kidolgozó közgazdászok ösztönzésére át kellett térni a fejlesztés extenzív szakaszáról az intenzívre — megint csak előtérbe került a népesedés gondja. A kezdeményező Fekete Gyula író és publicista volt, a korábbi viták aktív, sőt talán legaktívabb résztvevője. Több cikkben fogalmazta meg koncepcióját a népességfogyás okairól, a hetvenes évek legelején pedig összegezte elkép-

zeléseit. 1972-ben megjelentette *Éljünk magunknak?* című dokumentumkötetét — a Magyarország felfedezése című szociográfiai sorozatban —, ekörül sűrűsödött ismét vitává az eszmecsere. A Népszabadság hasábjain Pozsgay Imre reflektált a könyvre — *Értekezés a módszerről, Megjegyzések egy levélgyűjteményről és egy tanulmányról*. 1972. július 2. —, majd ugyanennek a könyvnek az ürügyén polémia robbant ki a Világosság és a Kritika című folyóiratok hasábjain is. (A nézetütköztetés gyakorlata módfelett jellemzi a korabeli sajtóirányítást. Terjedelmes recenzió jelent meg a szociográfiáról, erre vitairatban válaszolt az elmarasztalt szerző, akinek markánsan megfogalmazott véleményét a recenzió viszontválaszával együtt közölte az adott szerkesztőség.) Ebbe a sokszálú polémiába kapcsolódott bele az Élet és Irodalom, immár másodszor; a hozzászólások kitöltötték az 1972-es nyári „uborkaszegzont”, de áthúzódtak 1973 elejére is.

A más lapokban kezdeményezett, de mégiscsak az irodalmi hetilap hasábjain összegezett második ÉS-vitát az jellemezte, hogy a polémia még mindig irodalmi orgánumban zajlott, de már bekapcsolódtak — méghozzá kezdeményező módon — a világnézeti jellegű lapok is. A válaszokat többnyire a párt központi lapja készítette elő, a folytatásra viszont a materialista világnézeti folyóirat (a Világosság), illetve az éppen akkoriban újjászervezett művelődéspolitikai folyóirat (a Kritika) vállalkozott. De az is új szint kölcsönözött a népesedéspolitikai vitának, hogy bár a tudósok még viszonylag ritkán szólaltak meg a szélesebb nyilvánosság előtt — nézeteiket inkább szakmai orgánumban fejtették ki, ebből a szempontból különösen figyelemre méltó a Demográfia, illetve a Statisztikai Szemle tevékenysége —, a tudományosabb elemzések iránt érdeklődőbb értelmiségi közvélemény már megismerkedhetett és gyakorta meg is ismerkedett a kutatói felfogásokkal. Legföljebb az okozott némi szemléletformálási gondot, hogy a túlnyomórészt még mindig ér-

zelmi alapú írói-közírói vélekedések a nagyobb publicitású lapokban láttak napvilágot.

De mindezekkel az ellentmondásokkal együtt is kedvezőbben alakult a *tudatformálási folyamat*, mint a hatvanas évek első felében. Mert nemcsak a vitatkozók bizonyultak érettebbeknek, nemcsak a sajtóirányítás módszerei változtak előnyösen, hanem a kényes kérdések nyilvános tárgyalására megérett közvélemény is alkalmasabbá vált az olykor merőben különböző nézetek feldolgozására. Fogalmazhatnám úgy is, hogy a kötetekkel, tanulmányokkal, napilap- és folyóirat-közleményekkel tarkított ÉS-vita akarva-akaratlanul előkészítette az 1973. évi népesedéspolitikai határozatot. (Mégint csak humoros mozzanat, noha van benne valami: Fekete Gyula többször is kifejtette, írásban vagy „csak” tanácskozásokon, hogy a kormányzat voltaképpen rá hallgatott, amikor a gyermekgondozási segély mellett döntött.)

A harmadik — termékeny háromszög

Az 1973-as határozat-sorozat következői, egyebek közt a diszfunkcionálisokról is beszámolt *Klínger András* demográfus, a témakör egyik legavatottabb szakértője. *A népesedéspolitikai határozat eredményei 1973.—1979.* című tanulmánya, amely a Statisztikai Szemle 1980/5—6. számában látott napvilágot, kimondatlanul is tartalmazza azt a felismerést, hogy az olajárrobbanás „begyűrűzése”, illetve az árak folyamatos emelkedése következtében az akkoriban egyértelműen kedvezőnek mondható határozat nem valósult meg maradéktalanul. Mindenekelőtt azért nem, sejteti a tudós szerző, mert a gyermeknevelésre folyósított (állami) támogatások jelentékeny részét fölemésztették az életszínvonal növekvő költségei.

Ebben a helyzetben *helyzetelemző és szemléletformáló* kezdeményezésre volt szükség. Már csak azért is, mert a sajtóban — igaz, „csak” az aránylag ke-

vesek által olvasott *Új Ember* hasábjain, mégpedig az 1980. június 27-i számban — megjelentek a rosszabbodó közérzetről árulkodó címek. (Némi íze-lítő. A *Háromévente egy Don-kanyar* című vesztesség-formula először az említett felekezeti lapban bukkant föl, hogy aztán búvópatakok módjára feltör-jön a különböző publicisztikákban. Más címek a napisajtóból, a hangulatfokozás jegyében: *Népesedéspolitikáról, vi-szonylag higgadtan*, Magyar Nemzet, 1981. június 7.; *Népesedéspolitikánk di-lemmái*, Magyar Hírlap, 1981. augusz-tus 9.; *Csökken a szülési kedv, nő a ha-lálozás — Hányan vagyunk, hányan le-gyünk?*, Népszava, 1981. június 2.; *Da-gály után apály*, Délmagyarország, 1982. július 16.; *Miért fogynak?*, Petőfi Népe, 1982. május 6.; *Megszűnni vagy megmaradni?*, Magyar Hírlap, 1982. május 12.) Nyilvánvaló, ha a látványos címadás gyakorlata erre az évre is át-húzódtott, akkor különösen szükség volt arra a tanácskozásra, amelyet 1981. június elején rendezett a Magyar Tu-dományos Akadémia gazdaság- és jog-tudományi osztálya, valamint a Köz-ponti Statisztikai Hivatal.

A tudományos konferencia szervezői nyolc író-t is meghívtak — egyébként a korábbi viták legaktívabb hozzá-szólóit —, akik közül egy sem jelent meg. A tanácskozást nélkülük tartot-ták meg, megnyitotta az egészségügyi miniszter, előadást tartott szociológus és demográfus, mortalitás-szakértő és népességnyilvántartó; a vitaülés anya-ga pedig kötetben is megjelent, *Népe-sedés és népesedéspolitika* címmel. Az ezer példányban és néhány hét alatt kinyomtatott tanulmánygyűjteményt a távol maradt íróknak is elküldték. Egyikük, a két korábbi ÉS-vitában már közreműködött Varga Domokos azon melegeiben elolvasta a kiadványt, gondolatait harminc kéziratoldálnyi terjedelemben kifejtette és az Élet és Irodalom rendelkezésére bocsátotta. A szerkesztőség végül — többszöri, de a szerző lényegi mondanóját nem érin-tő átdolgoztatás után — *Népesedési gondok* címmel közölte a publicisztikát. S mert alkalmasnak találta arra, hogy

újabb népesedéspolitikai polémia-t kez-deményezzen, immár a harmadikat 1963/64 óta, a vitairatot elolvastatta néhány potenciális hozzászólóval, pél-dául tudósokkal is.

Tette ezt azzal a bevallott szándék-kal, hogy végre kiküszöböli az efféle viták buktatóját. Azt tudniillik, amit a beköszöntőben is megfogalmazott: „Az eddigi polémia-k legnagyobb hiá-nyossága alighanem éppen az volt, hogy más-más szinteken és fórumokon mondták el tapasztalataikat írók és tudósok, publicisták és politikusok. Szerkesztőségünk most arra tesz kísér-leket, hogy egy értelmiségi réteg-lap ha-sábjain hozza össze az egymást el-el-kerülő vitapartnereket.” E gondolat jegyében juttattuk el az alapcikk-et *Kulcsár Kálmán* szociológushoz és *Klin-ger András* demográfushoz. Amikor te-hát a lap 1981. november 14-i száma-ban kezdetét vette a vita, a több mint kéthónapos előkészületek hatására már az első két válaszcikk is a birtokunk-ban volt. A továbbiakban ugyanez a módszer jellemezte a szerkesztői gya-korlatot. A korábbi ÉS-polémia-kból szerzett tapasztalatok alapján — erről is részletesen beszámoltam a Jel—Kép 1981/4. számában — csupán akkor vál-lalkoztunk egy-egy vitatható szemléle-tű írás közlésére, ha már elkészült a válaszcikk. Az az írás, amelyet vagy ugyanabban a számban közöltünk, vagy — ez történt gyakrabban, egy hetilap megengedheti magának ezt a luxust — a következő számban.

Magát a vitát, amely 1981. novem-ber 14-től 1982. március 12-ig tartott, nem célok ismertetni. Körülbelül hat-vanezer példányban jelent meg egy-egy lapszám — ilyenkor mindig nő a pél-dányszám —, nagy visszhangot keltett a napisajtóban meg a rádióban és a te-levízióban is. Azért sem érdemes ismer-tetni a vitát, mert a Kossuth Könyv-kiadó *Reflektor* című cikkgyűjteménye, az 1982/3. számban, valamint a *Látó-határ* című utánközlő folyóirat, az 1982/6. számban negyven-negyven oldalnyi összeállítást szentelt a Népesedési gon-dok leglényegesebb megállapításainak. Annyi mindenesetre a tévedés kocká-

zata nélkül is megállapítható, hogy lényegében ugyanazok az írók, közírók szólaltak meg, akik a legutóbbi két évtizedben számtalanszor hallatták hangjukat a népesedéspolitika témakörében (Fekete Gyula, Varga Domokos, Molnár Zoltán, vagy a szegedi demográfus-közíró, Kováts Zoltán). Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a véleménycsere a magyar szellemi élet *hagyományos* törésvonala mentén zajlott: a népi felfogás hívei vitatkoztak a — hadd mondjam így — népi — nemzeti problematika iránt érzéketlen(ebb) szerzőkkel.

Ezt csupán ténymegállapításnak számomra, s nem értékítéletnek. Már csak azért sem szánhatom értékítéletnek, mert ugyanakkor érdekes változás figyelhető meg. Nemcsak és nem elsősorban az — bár erre is föl kell figyelni —, hogy a mindkét szekértáborból megmutatkozó árnyaltabban, kulturáltabban, ha úgy tetszik: egymás felfogását tudomásul véve fejtették ki nézeteiket. Hanem az az igazi változás, az eddigi vitákhoz képest, hogy a népi szemléletű írók és közírók beépítették a maguk változatlanul vallott felfogásába a tudósok kutatási eredményeit. Vagyis szakértőbbek lettek, azaz pontosabban képesek érzékeltetni a népesedéscsökkenés okait (tartalmas cikkekkel olvashattunk a történelmi kudarcélményekről, a településfejlesztés ellentmondásairól, a lakáskérdés megoldatlanságáról, a család és a házasság megbomlásáról; a végtelenségig sorolhatnám az okokat). Másfelől, a vitában megnyilatkozó tudósok is hatott a társadalomlélektani tényező: az irodalmi sajtó sajátos közege, az író-vitapartnerek (viszonylagos) toleranciája. Az a türelmi politika, amely a három közül leginkább ebben az ÉS-vitában mutatkozott meg.

Az eszmecsere gondolati hozadéka az is, hogy a nyilvánosság előtt kiderült: a frontvonalak nem föltétlenül az írók és a tudósok között húzódnak. Akadtak merőben más szemléletű írók, akik a „minél többen vagyunk, annál jobban leszünk” álláspont helyett az élet minőségét vélték fejlesztendőnek. És akadt tudós — igaz, nem az Élet és Iro-

dalom hasábjain, hanem egy rádióműsorban —, aki kifejtette: „Azoknak a nacionalista íróknak nem kellene nyilvánosságot adni, akik a nemzethalál rémével ijesztgetik a lakosságot, és meggondolatlan népesedéspolitikai intézkedésekbe hajszolják a politikusokat.” Anélkül tehát, hogy eszményíteni a *Népesedési gondok* című vitát, megkockáztatom, hogy két tendencia többé-kevésbé kirajzolódott. Az egyik: változatlanul szembenállnak egymással azok a népesedési szakemberek — ezúttal szándékosan nem használom az *író* vagy *tudós* kifejezést —, akik az oknyomozás, a helyzetértékelés közben, *vagy* a magyarság mennyiségét, *vagy* a magyarországi élet minőségét vélik mérvadónak, fejlesztendőnek. A másik tendencia: még nem került igazán előtérbe, de egyre inkább hódít az a felismerés — és éppen az ÉS-ben —, hogy a Többen vagy jobban? alternatíva a Többen és jobban! (reális) igényével helyettesíthető.

Voltaképpen a két tendencia ütközése nemesítette konstruktívá az Élet és Irodalom népesedéspolitikai vitáját. Ha nem volna visszatetsző a vitaszerkesztő tollából a megállapítás, a legszívesebben ezt írnám: a különbözőképpen vélekedők nemcsak ijesztgettek, hanem érveltek is véleményük mellett, javaslatokkal bombázták a népesedési gondok megoldásában illetékes politikusokat. De mert szerencsésebb, ha e tömegkommunikációs folyóirat szerzője módszertani tapasztalatairól számol be, visszafoготabb módon szeretném összegezni a legutóbbi ÉS-vita tömegkommunikációs tanulságait. Mindenekelőtt azt, hogy a polémia nem légtüres térben zajlott, a vitazáró cikket megelőző egy évben legalább kétszáz, érdeminek nevezhető publikáció jelent meg, hangzott el a népesedési gondokról, a tennivalókról.

Ebben a szemléleti és tömegközlési kavalkádban teremtettt rendet, láttatott áttekinthető frontokat az Élet és Irodalom — vitasúrítménye révén. A megjelent vitairatok reális gondokat hoztak felszínre (olykor irreális módon), a vitatkozóak éltek állampolgári javas-

lattevő jogukkal, ilyenformán egy réteglap nyilvánossága előtt demonstrálták a közvéleményben rejlő vélekedéseket. Nemcsak egyszerűen a témával foglalkozó írók és tudósok között sikerült kapcsolatot teremteni, egy és ugyanazon fórumon, hanem — a levelek tanúsága szerint — *termékeny háromszög* alakult ki az írók, a tudósok meg az (értelmiségi) olvasók között. Ez azért fontos fejlemény — utólag nyugodtan bevallhatom, nem várt eredmény —, mert az olvasói megnyilatkozásokból arra következtethetünk, hogy az értelmiségi közvélemény éppen a legfontosabb, ha úgy tetszik: sorsdöntő kérdésekben igényli az esetleges érdeellentétek nyílt(abb) demonstrálását. Egyszermind — ez is megszívlelendő tapasztalat — ugyanez a nyilvánvalóan korlátozott hatású, de korántsem lebecsülendő jelentőségű közvélemény türelmesebben, s ami ezzel egyet jelent: könnyebben veszi tudomásul az érzelmi-szemléleti töltésű sajtópolémiaikat.

Vitatükör

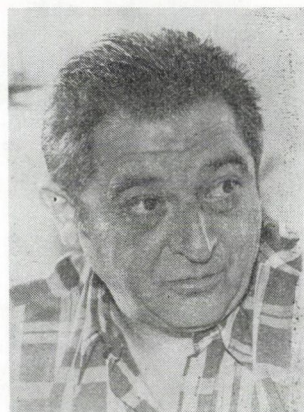
1981. november 14.: Szerkesztőségi beköszöntő. Varga Domokos: Népesedési gondok I.; november 21.: Varga Domokos: Népesedési gondok II.; november 28.: Klinger András: Ahogy a demográfus látja. Miskolczi Miklós: Szél ellen.; december 5.: Kulcsár Kálmán: Miért és hogyan kell megmaradnunk? Dr. Koncz Edit: Egy anya véleménye.; december 12.: Buda Ferenc: Csak szükséges gyerek van. Czeizel Endre: Mit tehetne az egészségügy? Dr. Papp Sándor: Ellenpéldák. Petrőczy Éva: Szín-

lelni boldog szülőt?; december 23.: Termékeny települések, dr. Romány Pállal beszélget Halász Ferenc.; 1982. január 1.: Hegyes Zoltán: Ugyanaz — másként. Páskándi Géza: A tudat „lakáskérdései” I.; január 8.: Páskándi Géza: A tudat „lakáskérdései” II. Olvasóink írják: Sárdi Márta dr., Asztalos István, Szűk László, E. Á.-né, Pichovszky Antal Kálmán, dr. Tokaji Nagy Miklós, Labudy Norbert, Berki Sándor, dr. Hajnal Mihályné, Kádas Béláné, Kopp Mária dr., Bene Katalin, dr. Lavicska Kálmán, Mester Sándor, Miksa Lajos, Balogh Imre.; január 15.: Kovács Zoltán: Ahogy a történeti demográfus látja. Eszéki Erzsébet: A svédek is vitatkoznak. Beke Kata: A kedv vagy a lehetőség.; január 22.: Hatvani Dániel: Fogyasztói gondok. N. Sándor László: Szovjet helyzetkép.; január 29.: Szabó A. Ferenc: Beszéljünk konkrétabban.; február 5.: Fekete Gyula: Leltár 12 tételben. Kényszer vagy felismerés? Ferge Zsuzsával beszélget Wisinger István.; február 12.: Molnár Zoltán: Tizenhét esztendő. Talpalló Piroska: Egy javaslat.; február 19.: Tamás Pál: Demográfiai hadiállapot? Olvasóink írják: dr. Becker Sándorné, Péterfia Zoltán, Ring Éva, Forrai Mária, dr. Del Medico Imre, F. Nagy Piroska, Szállási Árpád dr., Bíró Dávid. Petrőczy Éva: Százötvenegyetik zsol-tár, (vers).; február 26.: Rétvári László: Népeségvonzó településpolitikát! Szényi Katalin: A fáraóizmus, az ipari robotok meg a nemzeti identitástudat.; március 5.: Varga Domokos: Mire jutottunk?; március 12.: Száraz György: Demográfiai magatartásunk. Vítázáró helyett.

ABSTRACT: Demographic Problems — the Hungarian literary weekly „Élet és Irodalom” (ÉI) published under this title a two-part essay in its November 14 and 21 issue in 1981. The lengthy publication provoked a long debate: in four months the periodical published 54 contributions — among them 28 letters to the editor, 130 letters and 12 studies could not appear — mainly for reasons in connection with size and genre. Other media, first of all dailies reacted to the debate in the ÉI in at least 30–40 articles and programs, joining the contributors on formulating their — not necessarily favourable — opinion on the weekly’s initiative.

A szakma partizánja?

Róbert Lászlóval beszélget Nádor Tamás

Fotó: Moldvay József

— Azok közé tartozik, akikkel mindig történik valami. Helyesebben: akik úgy élnek, hogy örökösen történjék valami körülöttük-velük. Azt, hogy újságot ír, csak következménynek, ráadásnak hiszem. Ha így van, joggal kérdezhetek az okokra, előzményekre. Megkérem tehát: mondja el dióhéjban az életét.

— 1926. február 13-án, pénteken születtem. Agnosztikus zsidó családból származom, apám hol kereskedősegéd, hol bérelszámoló volt, 1929-ben halt meg, egy „időzített” doberdói szilánk következményeképpen. Akkor a rokonság összedobott annyi pénzt, hogy anyám kis szatócsüzletet nyithatott Pécsen, a Petrezselyem utca sarkán. A gróf Széchenyi István reálgymnáziumba jártam. Kedvenc nevelőm, Petrovics Ede — egyetlen paptanárunk — latint tanított. A tanár úr aztán neves Pécs-történész lett. Ma is él: kilencvenhárom esztendő.

1943-ban kezdtem lejárni a szociáldemokratákhoz. Előbb csak pingpongozni, beszélgetni. Az iskolában csupán Petrovics tanár úr és Fábián István igazgatónk (aki a Magyar Diák verseskönyvet szerkesztette, amelyben először állt antológia élén József Attila) tudott a dologról. Később részt vettem gyűléseken, a németek bejövetele után néhány kisdud utcai akcióban is. 1944 tavaszán lecsuktak egy hétre, de kiszabadultam. Barátaim, Belgrádból menekült szerb joghallgatók társaságában át akartam szökni Tito partizánjaihoz, ám anyám egy pofonnal visszatérített az érettségihez. Matura után a gettó jött, majd a 104/VII-es büntetőszázad. Akkor egy évig Honvédet szívtam, mint munkaszolgálatos. Egy ízben félig agyonvertek, meg is ásatták a síromat, de a mányi SS-ektől az utolsó előtti pillanatban kihozott egy tartalékos hadapród őrmester, volt sátoraljaújhelyi

szociáldemokrata. Negyedszázada későülök megírni ezt a történetet. Végül Stern nevű munkaszolgálatos bajtársammal — aki most egy kommunista-barát kibuc tagja Izraelben — szépen hazagyalogoltunk. Martonvásárnál megállított egy SS-tábor kerítését építő szovjet hadnagy, s elkérte a kesztyűmet. Pár órát mi is építettünk, majd visszakaptam a kesztyűt.

Pécsett csakhamar megalapítottuk a MADISZ-t, én lettem a titkára. Beiratkoztam a városban ideiglenesen létesített bölcsészkarra. A francia irodalomra Győry professzor oktatótt. Ő ismertetett meg a Roland-énekkal, s tőle hallottam először a trockizmusról is. Amikor egyetemünk egy év múlva megszűnt, én már a Baranya megyei pártbizottság ifjtitkára voltam, s annak a párttitkárnak az égisze alatt dolgoztam, akit később a pártból kizártak. Az én időmben csak azt tudtam róla, hogy 19-es kommunista és nagyszerű ember. . . Nem sokáig lehettem mellette, mert apám régi barátja, Szalai András — akiről Pécsett ma utca van elnevezve — fölvitt Pestre, a Karolina úti pártiskola első egyetemi (bölcsész-kari) évfolyamára. Többek közt Rudas László és Andics Erzsébet tanított. 1946-ban a bölcsészhallgatók egyesülésének főtitkára lettem, vele párhuzamosan a MADISZ külügyi osztályának megbízott vezetője.

Közben zajlott a politikai élet. Az 1945-ös választásokon a szociáldemokrata plakátokra ráragasztottuk a Kommunista Párt plakátjait. A szociáldemokrata ifik tiltakoztak, de én vezetőjüknek, az ismert bokszolónak — hisz többen voltunk — lekentem egy pofont. Eszünkbe sem jutott, hogy törvénytelen az eljárásunk. Akkor hírem, tekintélyem lett ettől a pofontól, hogy még a Pécsre látogató Rákosi Mátyás is megszólított: — Na-na, fiam! De azért jól van. . . Én pedig úgy megdicsőültem ettől, hogy évekig abban a tudatban éltem, jól megleckéztettem a szociáldemokrata munkásárulót. S hogy miféle tévhitekkel kezdtük az életünket. . . Amikor például az 1947-es választásokon különböző személyi iga-

zolvánnyal szavaztam, meg voltam róla győződve, hogy helyesen cselekszünk, hiszen történelmileg és erkölcsileg nekünk van igazunk, kár tehát a demokrácia formális játékszabályai-val bíbelődnünk. . .

1947-ben — minthogy közben magyar—francia szakos tanárnak készültem a bölcsészkaron — külügyminisztériumi ösztöndíjként kiküldtek Párizsba. A diplomataképző főiskolán végeztem egy szemesztert. S közben a párizsi DIVSZ-központban is kaptam feladatot. . . Úgy volt, hogy tanulmányaim befejeztével a külügyminisztériumban dolgozom. De amikor hazajövet munkára jelentkeztem, alkalmatlannak minősítettek, mert „kiderült”, hogy kispolgári származású vagyok. (Ezt egy szőnyegkereskedő-származék személyzetis közölte velünk, aki 1956 óta külföldre szakadt hazánk-lánya.) Ösztöndíjas társamat, Mányik Pált — a későbbi nagykövetet — pedig mint középparaszt-származékot penderítették ki. Akkor, 1948 nyarán lettem először segédmunkás. Fél év múlva visszavettek a MINSZ-be, mert már így hívták az ifjúsági szervezetet. 1949-ben a MEFESZ külügyi osztályának helyettes vezetője lettem. 1949-ben a szervezet külügyi vezetőjeként a budapesti VIT-et szerveztem. . . A Rajk-per nyilvánosságra hozatalakor azonban ismét fordult a kocka. A MEFESZ-ben beszéltünk az „árulókról”. (Mert persze, elhittem csaknem mindent.) Megjegyeztem — Csak azt nem értem, hogy került közéjük Szalai Sándor: ő édesanyám barátja, én magam is gyermekkorom óta ismerem. . . Naivitásom következményeként másodszor is segédmunkás lettem. A Nemzeti Bútor szállító Vállalatnál, illetve a Tonalit Hanglemezgyár raktárában dolgoztam. De aztán „kiemeltek”, mert lelepleztük a gazdasági igazgató korrupciós üzelmeit. (Ma is megvan akkori feljegyzésem másolata: a szocialista demokráciát hiányoltam.) Közben Nonn György beszámolt Farkas Mihálynak az ügymiről, s közölte vele, hogy tévedés történt. Ennek köszönhetem, hogy nem csuktak le, minden bizonnyal azt is, hogy

ma itt vagyok és beszélgethetünk. E „tisztázás” után vett fel Fenyő Béla, a Rádió külföldi adások osztályának vezetője, saját felelősségére, hirszerkesztőnek. Ezzel kezdődött rádiós és újságíró életem.

— *Beszéljünk tehát a szakmáról. Szellemi életrajza is ilyen hepehupás és kacskaringós? Akik jóakarattal közelségből ismerik, még azok is konfliktusok sorozataként látják munkásságát...*

— Kérdés, ki hogyan ítéli meg. Akkortájt is megesett velem egy-két éredekesség. Egyszer például, mert valahol a SZU rövidítést használtam, a soros pártcsoport-értekezleten szigorúan megfeddtek, hogy lebecsülöm a Szovjetuniót. ... 53-ra, az első Nagy Imre-kormány idejére „elfelejtődtek” korábbi és újabb keletű „vétkeim”. ... Kineveztek tehát a francia–spanyol–olasz szekció felelős szerkesztőjévé. A munka készítetett arra, hogy nyelveket tanuljak. Franciául már tudtam, az idők során olaszul, spanyolul és valamelyest angolul is megtanultam. 1956-ban eljártam a Petőfi-körbe, október 23-án ott voltam a felvonuláson. A Bem téren francia származású feleségem, aki a francia kommunista pártban nőtt fel (ápolónőként ismerkedtem meg vele 1948-ban, Párizsban, Szegeden szakértésigizett, majd kutató röntgen-orvos lett), figyelmeztetett: — Vigyázz, itt valami más is készül! Az utolsó busszal bementem tehát a Rádióba, s ott is maradtam. Később a fejemnek épp azt a pontját súrolta egy golyó, ahol az SS-ek 1944-ben katonalapáttal fejbevertek. Horoszkópom aztán igazolta, hogy az efféle életveszélyben nagy mázlista vagyok.

1957-ben — minthogy a laptól diszsidált valaki — átkerültem a Népakarathoz, a Népszava elődjéhez (illetve: utódjához). Érdekes, izgalmas, változatos időszak következett. Számomra különösen, hiszen istenigazában akkor tanultam meg az újságírást. Abban a meggyőződésben vetettem papírra legkülönbözőbb műfajú kül- és belpolitikai tárgyú cikkeimet, tárcáimat, hogy a párterkölcshen, a párton belüli demokráciában, a közéletben, közgondol-

kodásban teljesen új életet kezdünk. 1957—58-ban megjelent írásaim talán tanúskodnak erről. . .

1958-ban utaztam először külföldre. (1954-ben szóba került, hogy kiküldenek a berlini külügyminiszteri értekezletre, de francia feleségem miatt végül nem mehettem. Hogy ő is régi kommunista, mit sem számított.) Először a nyugat-afrikai szakszervezeti mozgalmakat kutattam. . . 1962—66 között a lap „kölcsonadott”, így lettem négy évig római rádiótudósító.

Tudósítói esztendőim letelével visszamentem a Népszavához, korábbi beosztásomba, külpolitikai főmunkatársnak. Ott — Egy pécsi tüke vallomása című riportom miatt — csakhamar öszszekülönböztem egyes főnökeimmel. Megírtam ugyanis, hogy írásom főszerplője, a Baranya megyei szénbányák párttitkára azok közé tartozott, akik a Rajk-per kapcsán „okkal” kerültek börtönbe. Ő ugyanis megmondta a véleményét. Szememre vetették, hogy miért beszélek ismét a Rajk-perről. A Baranya megyei pártbizottságtól azért mégis megkaptam életem egyetlen hivatalos dicséretét. . . De a történetek után szívesen elfogadtam a Rádió visszahívását: 1967-től ismét rádiós lettem. 1971—72-ben párizsi tudósító voltam. Az időben kezdtem el — esti kommentárokkal — televíziózni. Először, nyilván hiúságból kedveltem a műfajt, de csakhamar kiderült: az ilyen nyakendős, higgadt munkához nemigen fűlik a fogam.

— *Vannak, akik keményebben fogalmaznak, s e magatartást nyughatatlan-nak, időnként összeférhetetlennek, s a munkastílust rámenősnak, sőt agresszív-nak nevezik. Jómagam lényegtelennek tartom e jelzőket, s lenyegesenek csak azt, ami a riporter személyiségéből a képernyőn vagy a mikrofonban látszik illetve hallatszik. Mégis érdek: mitől lesz szakmai „rossz híre” annak, akit a közönség természetes egyszerűségéért szereti?*

— Ha ugyanezt néhány esztendővel ezelőtt kérdezi, azonnal rávágom: hirtelenségen, gyakran csakugyan agresszív munkastílusom, vagy — szebben szólva —: konok céltudatosságom mi-

att. De azóta sok minden történt. Többek közt elkezdtem jógázni, s ez meditációra, önfegyelemre és talán némi bölcsességre is szoktatott. Azt azért nem állítom, hogy ma már nincs rajtam korrigálnivaló. De mielőtt az önkritikából mea culpázásra váltanék, mondom inkább a tényeket. . .

Párizsi időmben ért véget a vietnami háború. Már többször jártam e távoli országban, de most mindenképpen szerettem volna Saigonba kijutni. (Vietnamban összesen két évet töltöttem el.) Tervem végrehajtásához igénybe vettem néhány „kiskaput”. Kérésem végül eredménnyel járt — külügyi állományba vettek —, így ismét ott lehettem, ahol valami történt. Másodosztályú tanácsosként küldtek ki Saigonba. Tagja voltam a magyar delegációnak, mely részt vett a nemzetközi ellenőrző bizottságban, és az egyik elemző csoportot vezettem. Eközben elkészítettem Milyenek a magyarok Vietnamban? és — a „Csendes amerikai” nyomába szegődő — Graham Greene-filmjeimet.

Hazatérve tapasztalhattam: „partizánkodásomat” nem vették jó néven. Hozzájárult ehhez, hogy álláspontomat néha erőszakosan védelmeztem, s némelyekkel elég vad vitákba keveredtem. Magatartásomat nem találták ildomosnak, s azt tanácsolták: írjam tele a műsört, ha akarom, de keressek új munkahelyet. Összesen 23 évet töltöttem el a rádióban, melyről akkor is az volt, most is az a véleményem: az ország egyik legjobb szellemű és szervezettégű intézménye. A tanács tehát, hogy úgy mondjam, telibe talált: idegösszeroppanást kaptam, kórházba vittek. Mindez 1976-ban történt, mikor belekezdtem a Tisztelendők-be; az olasz sorozat félig már el is készült. Bejöttek hozzám a televíziós kollégák, úgy találták, nem illik hozzám a betegség. Így hát saját felelősségemre kijöttem a kórházból, és befejeztük a vágást, az utómunkálatokat.

Akkor én már sehová sem akartam státusha menni, de az illetékesek följánlották: mehetek a Filmhíradóhoz. Lehet, hogy úgy gondolták: van itt egy ember, aki körül mindig fölforró-

sodik a levegő, menjen a perifériára. Nos hát, én egyáltalán nem tartom perifériának „cégemet”, s a mai munkámat — szerkesztő-dramaturg vagyok — sem hiszem periférikusnak. Összeállítást készítettem itt már François Mitterrand-ról, interjút Willy Brandttal, forgattam az Európa Parlamentben, de az érdi téesz fejjő-gulyásával is csináltam riportot. S számomra, megvallom, egyre izgalmasabb: külföldi tapasztalataimat hogyan tudom hazai dolgainkra átvéteni. Sőt, ha igazán őszinte vagyok: a nagyvilág ügyei is elsősorban azért érdekelnek, hogy mit lehet (lehetne) belőlük idehaza hasznosítani. Az idők során arra is rájöttem: jobban szeretem a kis házakat, mint a nagyokat. S úgy látszik, ők is könnyebben elviselnek engem . . .

Visszatérve mégis a kérdéshez, mely persze, engem is foglalkoztat: csakugyan a szakma magányos partizánja lennék, aki konokul csak a maga útját járja? Én, aki egyedül üdvözítőként hiszek a kollektíva erejében? . . . Mégis sokszor tapasztalom, amikor valamilyen — mondjuk, a világ- vagy hazamegváltásban — össze kellene tartanunk, egyfelé kellene húznunk, lehetőségeink szélső vagy felső határáig el kellene jutnunk: mielőtt konfliktusokba keverednénk, lemorzsolódnak a legjobb szövetségesek. Ilyenkor próbálkozom egyéni akcióval. Hiúság, hogy nem adom föl? Az is, de nemcsak az, természetesen. Baj viszont, hogy sokszor nem győzöm kivárni a taktikailag legkedvezőbb pillanatot, s ha valamit nagyon elhatároztam, vagy a munkámat ez-az bosszantóan akadályozza — ajtóstul rontok a házba. S ettől nem mindig haladok fürgébben, csak az lesz a hírem, hogy Róbert a szakma fegyelmezetlen embere. Pedig, ha valamire büszke lehetek, az az, hogy a munkában — a szó legbürokratikusabb értelmében — fegyelmezett vagyok. Soha el nem késem a stúdióból, percre betartom a szakmai randevúkat, és felháborít, ha a dologban felelőtlenséget, trehánytságot tapasztalok.

Kétségtelen azonban, hogy folyamatosan nyüzsgök. Miből adódhat ez?

Nyilván ilyen az alaptermészetem: nemigen tudok egy helyen, egyvalami-ben megragadni, unom az egyformaságot. Így is mondhatnám: voltaképpen az unalom ellenében izgek-mozgok, élem nyüzsgöve az életemet. (Beszélgetésünk időpontjában is három könyvön — cikkösszeállítás, meditatív riportkötet, „útinapló” Izraelről — fő a fejem. S tervezek persze, számos különféle cikket, ilyen-olyan dokumentumfilmeket. A „kitalációhoz” nincs fantáziám.) A Graham Greene-nel folytatott beszélgetések során kaptam különben a magam természetére, élet- és munkastílusára a legbőlcsebb magyarázatot. Ő mondta nekem: „Az ember mindig valami belső unalom ellen küzdve próbál csinálni valamit...” Olyan önzés tehát az unalomlelküzdés, mely közhaszonnal is járhat.

Egyik mottómnak tudom Scott Fitzgerald mondását: „A dolgok reménytelenek, ennek tudatában kell folytatni őket.” Én ezt a tételt nem borúlátónak, lemondónak, csak realistának hiszem. Maradtak és maradnak tehát illúzióim. Ha egyik-másik szétfoszlik, leülök az asztalhoz, megírom csalódásaimat, aztán fölkelek, s újabb illúziót, ha úgy tetszik, reményt kergetek és táplálok magamban. Így aztán teljesen mindegy, hogy pesszimistának vagy optimistának neveznek-e. Volt idő — a sztálini években —, amikor kincstári optimizmussal néztem a világot, s vajon használtam-e bárkinek is vele? Karinthy töprengése jut eszembe erről: az optimista a legcsúnyább alommal kezdi, a pesszimista a legszebbet eszi meg először... De ettől persze, minden alma olyan marad, amilyen. S amúgy sem a morfondírozáson múlnak a dolgok. Becsaptak-e vagy sem, csalódom, nem csalódom — mindez magánügy.

A lényeg: hogyan reagálok, s mit teszek. Fölismerem-e azt, amit föl kell ismernem, hajlok-e arra, hogy lelkileg korrumpálódjam, vagy meg tudom-e tartani magamat. Meglátom-e és elmondom-e pl. — a megfelelő fórumokon —, hogy megítélésem szerint nálunk még nincsenek meg a szocialista

demokratizmus továbbfejlődéséhez szükséges összes intézményes formák, szervezett biztosítékok; hogy még mindig nincs igazi vita; hogy nem kap elegendő teret az a bizonyos emberi tényező... Számomra tehát nem „lelkizés” kérdése mindez, hanem azt próbálom minden, számomra adott esz-közzel kimondani, hogy megítélésem szerint nem használjuk ki eléggé azokat az emberi, erkölcsi, politikai stb. tartalékokat, amelyeket pedig a magunk javára fordíthatnánk... Ezekért mérgeledöm, s vállalom lelkiismeret-furdalás nélkül, hogy egyesek esetleg összeférhetetlennek tituláljanak. Mert tudom: az számít, kivel-mivel összeférhetetlen az ember. Túlhaladott dolgokkal, intrikákkal vagy egyszerűen rossz, silány emberekkel sosem akartam, ezután sem akarok összeférni.

— *Jó ideje, ha a Róbert László nevet kimondja valaki, tüstént a Tiszteletendőket társítja hozzá: a dialógus, a türelem filmsorozatát. Mivel magyarázza, hogy híres türelmetlenségétől a toleranciáig jutott?*

— Nem én jutottam idáig: a világ változott, és — sokak közt — kényszerítő erővel engem is megváltoztatott. Rá kellett jönnünk: az együttélés, a kölcsönös tudomásulvétel vagy megértés létszükségletünk. De, amint az ilyenkor lenni szokott, a mindennapi gyakorlatban kinek-kinek sok ellenállást, gyanakvást kell leküzdenie, mire a szándékból valóság lesz. A Tiszteletendő „indulása” azonban szerencsésen egybeesett egy világpolitikai értékű-súlyú eseménnyel: Kádár János akkoriban járt VI. Pálnál. S a pápa meglátogatása „szalonképesebbé” tette vállalkozásunkat.

A munka azonban még így sem haladhatott zökkenőmentesen. Először fordult elő a Magyar Televízió történetében, hogy az egyházakról dokumentumfilm-sorozat készült, ezért az egyes részeket szorgosan lektorálták. Hadd mondjak el egy jellemző epizódot. Pellegrini, torinói bíboros, a későbbi pápa-jelölt, többek közt ezeket mondta nekem a tévéinterjú során: „Talán tudja, Olaszországban én szorgalmaztam a

munkás papok mozgalmát. Sok bírálat ért ezért engem, a Vatikán részéről is, de én fenntartom véleményemet: Isten népéhez legjobban a munkáosztály hasonlít. Nekünk papoknak ezért az a kötelességünk, hogy a munkáosztály soraiba vigyük az evangélium igéit.” Az egyik elfogadó fölkapta erre a fejét: „Mit beszél ez az ember?!” Egy másik elfogadó így felelt neki: „Miért csodálkozol? Mit gondolsz, mire kap fizetést a torinói bíboros? Talán, hogy a marxizmus—leninizmus igéit hintse a munkáosztály soraiba?” Az már az én jutalomjátékom volt, hogy az említett „kifogásoló” a bemutató után nyakamba borulva gratulált, mondván: „odafenn” több, mint hasznosnak találta filmünket. Azóta a Tisztelendők-sorozatnak 27 része készült el.

Egyik „fejezetében” egy barcelonai jezsuita például ezt találta mondani: „Mióta kommunista lettem, azóta érzem magam jobb kereszténynek.” Nincsenek tehát mindig egyszerű, tiszta képletek. De a bonyolult képleteket is érdemes igazán megismerni, s ha lehet, megoldani... Az más kérdés, hogy egymás megértését, a türelmet, a lojalitást, véleményem szerint, csakugyan baráti, vagyis kölcsönösen kritikusabb módon lehetne gyakorolni.

Hogy személy szerint miért oly fontos nekem a vallás, az egyház? Noha, mint említettem, agnosztikus családból származom, s az idők folyamán (és e párbeszédek során) sem lett belőlem istenhívő. Am gyermekkori tapasztalataimból adódott, hogy sohasem voltam mindenre eltökélt, „véres” ateista. Egy paptól tanultam gondolkodni, egy ferences baráttól focizni. Láthattam: nemcsak kulturált, de éppoly becsületes és erkölcsös emberek lehetnek a papok, a hívők, mint az ateisták.

Meggyőződésem: az elkövetkezendő években világszerte a vallásnak, vagy valamiféle hitnek — más híján: egyszerűen az istenhitnek — különböző, de elsősorban baloldali, tehát haladó, sőt, adott esetben forradalmi formáiban bizonyos újjászületés megy majd végbe. S mindez egybeesik a természet-

hez való, szinte rousseau-i visszafordulással. Ezért is örülök annak, hogy (remélem, nem hiszik önelégültségnek) idejekorán ráéreztem nemcsak e témára, hanem a várható változásra is. Más kérdés, hogy ez a vallási megújulás magával hozta ellentmondásos, nemegyszer tragikus formáit is. (Bővebben szölok erről Khomeini-könyvemben.)

— *A módszerről, a sajtós Róbert László-i stílusról, a beszédhibát, nyelvhelyességi bakugrásokat is elfogadtató modorról, hangnemről még nem szöltünk, holott rádió- és tévéműsorait, riportjait épp keresetlenségükért kedveli a közönség. Sokak szerint ön egyike azoknak, akik a mikrofonban és a képernyőn „föltalálták” a természetességet.*

— Hogy lehet föltalálni azt, ami eleve adott? Miért nem természetes az, hogy otthon, baráti társaságban, udvarlás közben, a munkahelyen, a szószéken, a szónoki emelvényen vagy a nyilvánosság bármely más helyszínén, élőbeszédben, avagy írásban — természetesen vagyunk? A póz, a „viselkedés”, a „megjátás”, a „szereplés” mindig fed, vagy fedni szeretne valamit. A demokratikus rádiós-televíziós nyilvánosságnak viszont — ahogy az ilyen közéletnek is — alfája-omegája, alapkövetelménye a nyíltság. A mesterkéltnyíltság pedig maga a képtelenség...

Jómagam, talán, mert eredetileg nem akartam újságíró lenni, sőt, hogy így mondjam, „fegyelmi úton” lettem zsurnaliszta, nem is ismertem más hangot, hangnemet. 1949-ig funkcionárius, vagyis „hivatásos forradalmár” voltam. Nemi akartam más csinálni, mint forradalmat, és benne élni. Lehet, hogy furcsán hangzik, de így van: ha végiggondolom, én elsősorban a szervezéshez értek. Gyermekkorom óta tartottam a magánytól, ezért szerveztem barátokat, közösséget magam köré. Féltem egyedül lenni, szükségem volt másokra, ezért teremtettem folytonosan kapcsolatokat. Tudomásul kellett vennem, amit ismét egyik szellemi atyámtól, Graham Greene-től tanultam: A kontaktushoz az embernek mindenekelőtt saját magát kell adnia — kiadnia! —, másként nem jöhet létre semmilyen

kapcsolat... A legprofibb profi sem képes boldogulni — nagy szóval élve — emberekbe vetett hit nélkül. És az sem igaz, hogy a stílus az ember. Lehet valaki kifejezetten modortalan, nyers, goromba, ha „lelke”, szenvedélye, igaz és közhasznú akarata, cselekvő- és döntésképesége van. Szent Ágoston — akit különben nem tekintek „bibliámnak” — mondja valahol: „Csinálhatsz bármit, csak szeress, szeress!” Ha nem szeretek, vagy nem tudok gyűlölni szükséges esetben, fabatkát sem ér a munkám. Mert e stílus azt is jelenti — ha az ember egyáltalán valamiféle hatásban reménykedik —: képtelenség számomra személytelennek lenni. A riporter kérdése-válasza az ő személyes véleménye, érdeklődése kell, hogy legyen. Személytelenül nem lehet rádiózni, televíziózni, nem lehet beszélgetni, nem lehet dolgozni, gyárat vezetni, játszani, egyáltalán: nem lehet csinálni semmit sem. A természetesség tehát maga a személyesség, az, hogy amit teszek, ahhoz közöm van, abban tetőtől talpig részes vagyok.

— *Részt venni persze, sok mindenben és sokféleképpen lehet. Van, aki mindenben megforgatja magát, mégis haszontalanul eltékozolja az életét. Más egyszerűen kibeszéli önmagából, amit érdemes volna cselekvéssé átváltania. Beszélgetésünkben többször is említettük: Ön századunk sok eseményének tanúja volt. Miért vállalja mégis oly ritkán a tanúskodást? Magyarán: miért ír, forgat viszonylag keveset?*

— Olcsó és nagyképű válasz volna, ha erre rávágnám: megválogatom munkáimat. Az sem fedné a teljes igazságot, ha feleségem szentenciáját idézném, aki szerint egyszerűen én vagyok az a magyar újságíró, aki a legtöbbször dumál, a legkevesebbet ír. Ha ezt szó szerint kellene érteni, azt jelentené, hogy csupán „kidumálom”, elpletykálom a témáimat. Tény: nagyon szeretek beszélgetni. Sok írnivalóm van, de a megírásra, s általában munkám végleges formába öntésére nehezen szánom el magam.

Mit szeretnék én voltaképpen? Szerénytelenül ismét Georges Mitterrand-ra

hivatkozom. Ő mondta nekem életrajzi filmjében: „Én a partizánosztagban többet tanultam fegyelemben és türelemben, mint gyermekkori tanítómszereimtől. Ha azt mondják, türelmem végtelen, ez végtelen türelmetlenségemből származik.” E mondást bizvást oda-biggyeszthetem nyugtalanságom fölé.

Persze, hogy türelmetlenül ott akartam lenni Khomeini gépén, vagy Saigonban, természetes, hogy el akartam menni az izraeliek által körülzárt Bejrúthra, s hogy a látottakról képen, hangban, írásban tudósítottam. Hiszem: mindennél fontosabb, hogy jelen lehessünk, s olykor tevőlegesen is részt vegyünk az eseményekben. Szerencsés vagyok, hogy csakugyan átélhettem ezt a félszázadot. Sikerült például — diplomata státusomat fölhasználva — egy saigoni katolikus paptól megszereznem a Vietkong-hadifoglyok igazi listáját, melyről kiderült, hogy nem húsz-, hanem kétszázezer ember sínylődik Thieu börtöneiben. Aztán e névsort eljuttattam egyik Washington Post-beli barátomhoz, hogy nyilvánosságra hozhassa a valódi adatokat... Életem ilyen nem publikált mozzanatai több jó érzéssel töltötték el, mint a legkülönb újságírósíkerek. Nem mintha ennyire szerény volnék, hisz végül a hiúságom is ösztönzött arra, hogy a megtörténtek egy részét — a sűrítményét — nyilvánosságra hozzam. De magukhoz a történetekhez képest ezek csakugyan másodlagosak.

— *Tervezetten tervszerűtlen életvezetéséről beszélgettünk ez idáig. Befejezésül hadd kérdezzem meg: van-e valamiféle mesterségbeli ars poeticája? Vagy ez is folytonosan változik?*

— Bár nem szokásom „alapelveimet” pontokba szedni, az egyik miskolci filmfesztiválon rákényszerültem erre. Mire szeretnék tehát ügyelni riporter munkámban? Arra, hogy mit tartsak jobban a kezemben, a mikrofont vagy a témát; hogy a riportalanyt — világnézetétől és műveltségétől, szókincsétől és beosztásától függően, azaz függetlenül se nézzem hülyének; hogy ne csak tudjam, mit akarok kérdezni

és mondatni, de legyen is kérdezni-
azaz mondanivalóm; hogy minél keve-
sebbet kérdezzek, s olyat, amire még
én is kíváncsi vagyok; hogy felelni is
tudjak, ha a kérdezett esetleg vissza-
kérdez; hogy a narrátorszöveg alanyai
és állítmányai a helyükön legyenek;
hogy a riportalanyoknak ne csak szá-
juk, hanem fülük, arcuk, májuk, hara-
gosuk, feleségük, illetve szerelmük is le-
gyen: hogy az is láttassék, amit elhall-
gatnak; hogy soha ne rendeljem magam
a riportalany fölé. S hogy mit kellene
elsajátítani? Meg kellene próbálni össz-
hangzattant tanulni a tények, helye-
sebben az objektív emberi magatartás
és elfogultságunk, érzelmeink láttatása

között; mégpedig úgy, hogy ez a de-
mokratikus harmóniának legalább az
illúzióját keltse az alsó, a középső és
a felső kívánalmak között; különbsé-
get kellene tenni hiúság és hiúság kö-
zött. A primitív egyénieskedés helyett
elfogadni azt a tételt, amelyet — azt
hiszem — Thomas Mann hányászott
elő a goethe-i levelezésből, s amely így
hangzik: „Mindenki szidja a hiúságot.
Pedig nélküle durvábbak lennének az
emberek. A hiúság elfojtásával meg-
állna a társadalom fejlődése is...”
Érdemes Goethét idézni, hisz ugye, szé-
pen akarunk szerepelni, ha nem is a
történelem, de legalább annak egyik
szereplője, a néző, az olvasó előtt.

Graham Greene—Róbert László

Vietnam nem ereszt

Előszó a Hotel Majestic angol nyelvű kiadásához (részletek)

Kedves Róbert László!
Örülök, hogy megírtam A csendes amerikaiit. Általa született ez a — mások számára különösnek tűnhető — mély barátság is egy kommunista író-újságíró, és egy katolikus író között.

Amikor Párizsban először találkoztunk, Ön már belevágott abba a nemes és kilátástalan vállalkozásba, hogy megkísérlje nyomon követni regényem, A csendes amerikai hősének, Pyle-nek eredeti alakját.

Azért volt kilátástalan a kísérlete, mert hősöm kizárólag képzeletem születte, még ha sok élő honfitársa Pyle-hez hasonlóan gondolkodott is. Ám e kétségbeesett nyomozás során Ön egy sokkal izgalmasabb, vonzóbb témára bukkant. A fegyverszünet témájára, amelyet egyetlen író, egyetlen újságíró sem dolgozott fel így. Filmes szenvedélye vitte Önt a vietnami fegyverszünet nemzetközi ellenőrző bizottsága tagjainak sorába. És Ön megragadta az egyedülállóan kínálkozó alkalmat, hogy egyaránt láttassa mindkét oldalt, Északot és Délét. Ebben a könyvben pedig lelkileg is feltérképezte Ho Shi Minh harcosait és Thieu katonáit. Humorral és együttérzéssel írta le a párizsi fegyverszüneti egyezményt követő örült hónapokat az amerikaiak kivonulása előtt. Így ábrázolta e se háború, se béke állapot szomorúságát és annak vad komédiáját is. Könyvének lapjairól valóságos jellemek tűnnek fel, s épp ezért hitelesebbek az én alakjaimnál. Legyen az kommunista Viet-Kong

tiszt, amerikai diplomata vagy saigoni prostituált — az Ön megértését irántuk szerettem nem befolyásolják politikai ideológiák.

Az a Vietnam, amelyet leír, sok mindenben különbözik attól a Vietnamtól, amelyet én ismertem húsz évvel korábban, a francia háború idején. De egy ország nem változhat meg teljesen, még tragikus időkben sem. Könyvének minden lapján felismerem A csendes amerikai Vietnámját. Ez az elbűvölő ország szeretetet és nosztalgiát ébreszt bennem, éppúgy, mint azokban, akik végigharcolták ezt a haszontalan háborút: az öregedő francia tisztben, a nyugtalan amerikaiban, a pilótában és azokban is, akik megfigyelői voltak ennek a két háborúnak. Mint Ön meg én: a kommunista és a katolikus, akik — úgy érzem — egy időre legalábbis „pihentették” egymástól eltérő ideológiájukat.

Szeretettel
Graham Greene

Kedves Graham Greene!
„... csak a tolvajok és a vándorcigányok mondják: soha nem szabad oda visszatérni, ahol már jártak egyszer...”

Szinte csupa lopás, kisajátítás lesz ez a levélnek becézett bevezetés.

Ön Kierkegaardtól vette kölcsön a mottót első önéletrajzi könyvében, a Sort of Life-ban. Én most Öntől tulajdonítom el.

Keserű és boldog emlékek, a monszun lankasztó unalma, a háború és a lányok izgalma — mindegy: Vietnam nem ereszt. Ezért pedig Ön személy szerint is felelős.

Pontosabban Fowler, illetve A csendes amerikai...

Két évtizeddel Ön után érkeztem Saigonba. Thieu rendőrsége és a véletlen szövetségtek: ugyanazt a szállodát utalták ki nekem, ahol Ön lakott jóval Dien Bien Phu előtt. Ahol megfogant A csendes amerikai.

Mint diplomatának álcázott újságíró, a Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság (ICCS) tagja ültem egy este a Hotel Majestic második emeleti sarkoszobájában. Előttem az ablakpárkányon az Ön regénye. Előző nap guberáltam ki a Marché des Voleurs, a tolvajpiac dugárui közül.

Akkor vonult ki Saigontól, a Camp Davis támaszponttól az utolsó amerikai zászlóalj. Bekapcsoltam a magnetofont. Visszahallgattam újra meg újra a párizsi egyezmény fejezeteit. Elviselhetetlen unalommal kongott a fülemben a paragrafusok monotonája. Kikapcsoltam a magnetofont. Ki akartam kapcsolódni mindabból, amit a reménytelennek tűnő politikai aktualitás, a maláriásan vacogó fegyverszünet testet-lelket gyilkoló huzavonája parancsolt rám.

„Remegek valami mesterkéltért, a szív sérelméért s valami törvénytelen processzusért. Hajlunk az ilyesmire a mi szörnyű kötelesség-fogalmainkkal...” — idézte Ön A csendes amerikai mottójában kedves költőjét, Clough-ot.

Kinyitottam az ablakot és a regényt:

„... egy riksahajtó karikázott végig az utcán lassan, a folyópart irányába; ott, ahol délután kirakták az új amerikai repülőgépeket...”

Kinéztem a folyópart irányába és újraolvastam az első bekezdést, majd ismét kinéztem a folyópart irányába: egy riksahajtó karikázott végig az utcán lassan, a folyópart irányába, és kirakták az új amerikai repülőgépeket...

Így kezdtem forgatni Dél-Vietnam-ban 1973 márciusa és októbere között azt a dokumentumfilmet, amelynek az lett a címe: „Filmlevél G. G.-hez 20 év után”.

Ezért „sajátítottam ki” nemcsak az Ön saigoni hoteljének szobáját, hanem A csendes amerikai színhelyeit is. Nyolc hónapon át kutattam, kergettem — néha mániákusan — Pyle, Fowler, Phuong és az Ön többi hősené esetlegesen valóságos hasonmásait.

A saigoni „nyomozás” idején írtam Önnek azt a levelet, amelynek egy részletéből lett a könyv hátsó borítólapja. Fiktív levél volt, először csak a film számára készült. Mégis abban a reményben írtam, hogy egyszer az életben még személyesen is megismerhetem.

Amikor 1973 őszén saigoni küldetésem véget ért, újra írtam Önnek már ténylegesen Antiès-be, s ismét a Majestic levélpapírján. „Pszichotaktikai” műveletem bevált: mint első levélben válaszolta: megdobbant a szíve, amikor meglátta a saigoni levélpapírt. („It gave me a pang to see the note-paper of the Hotel Majestic...”). Azután, 1975 januárjában találkoztunk Párizsban.

Emlékszik, elvitt vacsorázni. Melegünk lett a vörös bortól és a saigoni emlékektől. Engedje meg, hogy most A csendes amerikai lombikjában „meglegítsem fel” a greene-i, vagy ha úgy tetszik, a fowleri tárgyilagosság módszerével próbálkozva az én saigoni, párizsi és budapesti kísérleteimet, amelyekhez az Ön regénye szolgáltatja az alapanyagot.

Akkor, az első párizsi estén Ön kérdezett: hogy megvan-e még a vendéglő a dakaoi híd mellett, ahol Ön „megölette” Pyle-t, a csendes amerikait. Mondtam, hogy hiába kerestem. Helyén homokzsákokkal körülbástyázva géppuskás Thieu-katona állt.

Amikor másnap a Boulevard Malesherbes-en újra találkoztam Önnel, anélkül, hogy ezt előzetesen megbeszéltük volna, tévéstábot is vittem magammal. Talán ez nem volt egészen fair play, de az volt a vágyam, hogy ne csak nekem, de a nézőnek és az olvasónak is

elmondja a film akaratlan, spontán narrátoraként, mi volt regényében az átélt valóság és mi a fikció.

Így tudtam meg Öntől, hogy a csendes amerikai, Pyle alakjához az alapanyagot Salan tábornoknak köszönheti. Ő mesélte Önnek még jóval Dien Bien Phu előtt Saigonban: francia rendőrök a dakaoi hídhöz vezető úton letartóztattak egy amerikai követségi tisztviselőt, amint éppen biciklire szerelhető bombák készítéséhez alkalmas plasztik alapanyagot szállított az amerikaiak ügynöke, Thé tábornok kommandóinak. Azoknak, akik a többi között a Hotel Continental előtti merényletet hajtották végre. Hogy azután a polgári áldozatokat az amerikai propaganda Ho Shi Minh, tehát a kommunisták számájára írja.

A párizsi beszélgetés során Ön megkérdezte tőlem: „Emlékszik-e a Lifemagazin híres fotójára? Erdemes lenne előszedni az archívumból. Talán tudná használni a filmjében is, mert a kép pontosan abban a pillanatban készült, amikor a bomba robbant. Látható rajta egy ember, akinek lábait levitte a bomba, de a teste még nem ért földet. Így a Life fotóriporterét valószínűleg előre figyelmeztették” — mondta Ön.

Nem, a Life fotóját nem találtam meg. Őszintén szólva el is feledkeztem róla. De húsz évvel később Jeanette a Continental teraszán bemutatott egy barátnőjének, akinek a férjét a valóságban tépte darabokra a Continental előtt a kerékpárokra szerelt bomba. Az az asszony is szerepel a filmben.

Párizsban szerettem volna tovább mesélni Önnek azokról a néha már kétségbeesett kísérletekről, amelyek során felbukkant húsz évvel később egy valóságos csendes amerikai. Szerettem volna elmondani, hogyan akadt fenn a nyolchónapi rostán a Camp Davis bázis tornatermében, a bowling és a paddle-ball partyk során, a Rue Catinat aszfaltján, a fogadásokon és hadifogolycseréken Kennedy Béke Hadtestének diplomatává vagy katonai tanácsadóvá avanzsált „naiv ifjoncai” között Pyle hasonmása. De ahogy a párizsi beszélgetés haladt, úgy váltak egyre monoto-

nabb sztereotípiává az újra meg újra megismétlődő mondatok: hogyan, miként volt az Ön idejében, s hogyan, miként húsz évvel később. . .

A hálám amiatt, hogy Ön életében először tévékamera elé áll, valamiféle restelkedő szorongással keveredett. A helyzet objektíve is paradox volt: szóban mutatok be Önnek egy olyan filmet, amelynek végső formája még magamban sem alakult ki. Amelyben a Dien Bien Phu-i csata közelharcainak homályos, karcos, megtépett, fekete-fehér dokumentumképei keverednek A csendes amerikai budapesti színházi előadásának mesterkélt színes jeleneivel, váltogatva az 1973-as Saigon általán átélt mindennapjaival. Mindezek után pedig megkértem Önt, hogy — párhuzamot vonva a regény és a valóság, az 50-es és 70-es évek Saigonja között — legyen a narrátora egy félig kész filmnek, amelyet nem is láthatott. Máig sem értem teljesen, miért vállalta el. Jó lenne, ha egyszer elmondaná.

Akkor, 1975 januárjában, amikor a filmfelvétel véget ért, csupán annyit kérdeztem Öntől:

— Nem gondolt arra, hogy újra elmenjen Saigonba?

— Gondoltam rá, de félek visszamenni — felelte Ön. — Félnék a sok változástól, ami az amerikanizálódás oly hosszú ideje alatt végbement. Különben nem hinném, hogy Thieu szívesen látna.

Párizsban Ön így búcsúzott tőlem: — Nem szeretek senkinek tanácsot adni, mégis azt mondanám, ha megírja filmjének back-groundját is, tegye már félre az én könyvemet. Azokról írjon, akiket a regénytől függetlenül ténylegesen és mélyen megismert.

Tanácsát nem tudtam megfogadni. Az, amit én ténylegesen átéltem, akarva-akaratlan hozzánőtt, hozzátapadt magamban A csendes amerikai alakjaihoz. Annyira, hogy már nem törődtem azzal: a párhuzamban mi lehet az erőszakolt és mi a hiteles.

Miután az interjúval, tehát az Ön narrátor-szövegével Párizsból visszatértem Budapestre, a tévé montázs-szobájának homályában heteken, hó-

napokon át kísérleteztünk, hogyan bé-kitsük össze a fikciót a valósággal, annak a nézőnek a számára is, aki még nem olvasta az Ön regényét, vagy nem látta annak színházi változatát.

A tervek szerint e félig játék, félig dokumentumfilm az Ön párizsi lakásán fejeződött volna be. Tehát 1975 januárjában. A film utolsó mondata eredetileg az lett volna, amire Ön A csendes amerikai ajánlásában is figyelmeztet: „Regényt írtam, nem történelmet.”

És akkor, 1975 márciusában közbeszólt a főrendező, a történelem, amelyet az Ön regénye még a francia verekedés előtt vetített előre. Megindult Giap tábornok offenzívája.

Nem tudom, hisz-e a jóslatokban, vagy legalábbis a véletlenek emberfeletti erejében. Nekem 1973 májusában Jeanette, a saigoni asszony egy nap különbséggel jóslta meg, hogy mikor ér véget vietnami küldetésem. És azt is, hogy 1975 márciusában valami baj ér, de májusban ismét Saigonban lesznek.

Jeanette történetével, a számomra beláthatatlan jövő ígéretével akartam egyébként pontot tenni a könyv végére is. Vagy mert pontot akartam tenni Vietnam után? Hogy elég volt belőle? Abban mindenképpen biztos voltam, hogy a Thieu-rendszer Saigona engem már nem lát viszont. Nem hiszem, hogy még egyszer türelmünk lett volna egymáshoz. De túl a szubjektív politikai pesszimizmuson, a katonai erőviszonyok még 1975 januárjában sem sugallták, hogy a rezsim úgy omlik össze, mint a kártyavár (azt hiszem egyébként, hogy erre nemcsak Washingtonban, de Hanoiban sem számítottak). Talán az Ön Fowlerje — aki hiába magyarázta a csendes amerikainak, hogy a partizánokat hosszú távon megverni nem lehet —, talán ő megsejthetett volna valamit.

Hitetlenségem becsapott. 1975 márciusában megbetegedtem. Az Önhöz címzett film félbemaradt, és Jeanette jóslata mindenben bevált. Április végén egy öreg francia FAO-pilóta, aki „természetesen” Önt is szállította, leg-

alábbis szállíthatta volna 1951-ben és 1953-ban, Hanoi és Saigon között — öreg Dakotájával 1975. május elsején engem tett le a hanoi repülőtérre. És a következő napok során Giap csapatainak nyomában egy ócska buszon elindulhattam Saigon felé.

Igy adta meg a szakmai szerencse, a véletlen istene, hogy mire Saigonba értem, félhivatalosan már átkeresztelődött a város (Saigon eredeti jelene: Ajándék az Idegennek). Ezért küldhettem Önnek a film utolsó jeleneteként már Ho Shi Minh-városból, a Saigon folyó partjáról a Hotel Majestic teraszáról egy fiktív levelet.

A forgatás véget ért. Felmentem a szobámba, amely már nem a régi volt. De a Majestic levélpapírjából még maradt. Azon kezdtem el ezt a levelet. Kinnéztem az ablakon: egy riksahajtó karikázott végig az utcán. Ott horgonyzott a hajó is. Állta az időt. Árbocán csillagos vörös lobogót áztatott a májusi monszun zápora.

Úristen, kezdek patetikus lenni. Holott most — újabb évek múltán igazán itt lenne az ideje, hogy ha nem is kívülről (ez végül Folwernek sem sikerült), de kívülről száraz, akár cinikusnak is tűnhető „fowleri” tudósítói tárgyilagossággal éljem át pl. azokat az órákat, amelyeket Önnel töltöttem 1975 őszén, amikor is Önnek — úgy látszik — nem akadt jobb dolga, mint hogy eljöjjön Budapestre meg nézni végre azt az Önhöz címzett filmet, amelynek láthatatlanul — a riporter erőszakossága folytán — „botcsinálta” narrátora lett.

Amikor a repülőtéren toporogtam — még nem tudtam, hogy nemcsak Graham Greene-t, az író várom, hogy napokon át az egykori saigoni habitudósító gesztusait, reakcióit lessem. Mert így figyeltem a tekintetét a tévé vetítőjében, amikor pergett a film. Csak a regény színházi adaptációjából átvett, enyhén mesterkéltnél húzta el a száját.

— Sok a színház — súgta.

Mintha csak akkor villant volna fel a szeme, amikor a Dien Bien Phu-i közelharcok dokumentumképei peregték,

és Ho Shi Minh nézett fel a térképről az erdei tisztáson.

— Honnan szerezte ezt a régi filmet? — kérdezte.

— Hanoiban kaptam — feleltem. — De azt hiszem, készítői közül senki sem él már.

— Én is Hanoiban kaptam — felelte. — Ajándékba Ho Shi Minh-től, amikor 1955-ben meghívott Hanoiba. Bevallom, mielőtt elmentem hozzá, akit nagyra becsültem és talán éppen ezért bátorságot akartam meríteni a találkozáshoz — előtte elszívtam néhány ópiumpipát. (Mintha Fowler ült volna mellettem a vetítőben.)

Este — ismét a véletlen akarta így — fogadás volt a vietnami nemzeti ünnep alkalmából. Bemutattam egy fiatal vietnami diplomatának. Mondtam neki, hogy íme itt van Mr. Greene, aki több ízben nyilatkozta, hogy míg az amerikaiak Vietnámban vannak, addig ő nem kíván odalátogatni. Mire a fiatalember így felelt:

— Igazán örülök, hogy megismerhettem Önt, mi legyőztük az amerikai imperializmust, de soha semmi bajunk sem volt az amerikai néppel, és a jövőben az USA kormányával is készek vagyunk az egyenlőség alapján szíves kapcsolatokot létesíteni stb. stb.

Zavartan álltam egyik lábamról a másikra. Mondtam neki, hogy Mr. Greene írta A csendes amerikait, amelyből részletek annak idején Hanoiban is megjelentek. S hogy Mr. Greene 1950-ben találkozott Ho Shi Minh-hel és hogy Ho Shi Minh-től kapta ajándékba azt a Dien Bien Phu-i dokumentumfilmet, amely a mi filmünkben szerepel. Meg hogy Mr. Greene antiimperialista író és hogy esetleg szeretne most már a felszabadult Saigonba ellátogatni.

Mire beszélgetőpartnerünk változatlan mosollyal hangsúlyozta, hogy Mr. Greene bizonyára szívesen látott vendég lesz, és hogy kormánya az Egyesült Államokkal kész a jövőben... stb. Ön mosolygott, megköszönte, koccintottunk egy kupica lua-moi rizspálinkával a vietnami és az amerikai

nép barátságára és elbúcsúztunk. Ön pedig így szólt hozzám:

— Mondja, maga tényleg úgy gondolja, hogy ennek a fiatalembernek az elmúlt húsz évben nem volt fontosabb dolga, mint az én regényeimet olvasni?

Mondtam Önnek: ha már vietnami barátunknak nem sikerült azonosítani Önt — úgy legalább nekem segítsen. Emlékeztettem párizsi beszélgetésünkre, amelynek során mindenáron rá akartam beszélni, hogy ne csak a film dokumentális erejének kedvéért, de saját meggyőződéseim igazolására is „vállalja el” visszamenőleg Fowler szerepét.

Mikor most e levelet írom Önnek, a magnetofonról a következő mondatokat hallom vissza:

— Nem, én nem voltam Fowler. Soha nem szerepelek regényeimben. Nyilvánvaló, hogy bizonyos fokig osztom Fowler nézeteit, ami melegebbé tesz egyes kifejezéseket. De megpróbáltam elszakítani magamat a főhöstől, és remélem, hogy Fowler jelleme nem azonos az enyémmel.

— Miért reméli?

— Többek között azért, mert ő nagyon féltékeny ember és sokkal közőnyösebb, semlegesebb, mint én valaha is voltam.

Aztán egy magyar katolikus folyóiratban olvastam az Ön egyik levelét, amelyet Elisabeth Brown írónőhöz írt. Ott találkoztam egy tézisével. Ez ugyan a katolikus egyházhoz és az Ön hitéhez való viszonyára utalt, nekem mégis arra volt jó, hogy valamivel jobban megértsem, miért tiltakozik Ön általában a hőseivel való azonosulás feltételezésének „vádja” ellen.

„A hűtlenség — írta — úgy tűnik nekem, mint az egyetlen dolog, amire a művész igényt tarthat. Ez adja az írónak az együttérzés extradimenzióját.”

Csak a Budapesten együtt töltött napok után döbbsentem rá, hogy az én szembesítési kísérletezéseim mögött nem objektív érvek, hanem „mindössze” egy szorongó lelkiállapot áll. A Saigonba visszavetett szorongáso-

mé. Hogy éppen Fowler hasonmása után kutattam hiába nyolc hónapon át.

Az én saigoni hónapjaim talán ezért voltak számomra a legizgalmasabbak, mert néha azon kaptam magamat, hogy szeretnék Fowlerrel azonosulni. Hogy az ő szerepét tulajdonképpen én magam akarom eljátszani. Nem annyira a filmben és ebben a könyvben, de magam előtt. Minden objektív jellem- és stílusbeli különbség ellenére én magam akartam az Ön haditudósítójának bőrébe bújni. Ezért teremtettem néha önkéntelen unaloműzésből is olyan szituációkat, amelyekbe Ön és az Ön jóvoltából Fowler került. Ez a szerepjátszás Saigonban időnként kétszeresen juttatott egy hol tudatosan előidézett, hol spontán, játékos skizofrénia állapotába. Minél intenzívebben éltem bele magam Fowler szerepébe, annál inkább azonosítottam Önnel s az Ön egykori haditudósítói mi voltát a saját helyzetemmel.

A levél végéhez értem.

Valahogy mégis nehezen tudok lemondani arról, hogy elvégezzem az „azonosítás” utolsó próbáját.

Jött egy meghívás. Két — húsz év után egymásra talált hanoi, illetve saigoni — jóbarát, egykori egyetemi osztálytársak és egyúttal az én barátaim is, szívből örülnének, ha Graham Greene még egyszer „leellenőrizné” velem együtt A csendes amerikai színhelyeit. S szinte a meghívással egyidejűleg érkezett az Ön levele. Jelzi, hogy megkapta Hotel Majestic című könyvem eredeti, magyar, tehát az Ön számára érthetetlen példányát. Így csak annak örülhettem, hogy — mint írja — a könyv néhány fényképe nosztalgiát ébresztett Önben.

Most mondjam azt: Nem bánnám, ha ezt a nosztalgiát felfedezhetné most már e könyv soraiban, vagy akár a sorok között.

Egy biztos: Jó lenne egyszer — „ esetleg harmasban” —, Fowler társaságában kinézni együtt a folyópart, a Saigon River irányába a Hotel Majestic ablakán.

Üdvözlettel
Róbert László

Dvorszky Hedvig

Jelek az idegen utasnak

Tapasztalatból mindannyian tudjuk, hogy a látvány, a környezet élményei iránt mennyivel fogékonyabbak vagyunk, ha idegen országba utazunk. Különösen első hétköznapi élményeinkre „tágul” ilyenkor élenkben teljes vizuális apparátusunk. Hiszen egy repülőjegy, egy vasúti jegy vagy az országúti eligazító tábla életbevágóan fontos információt tartalmazhat számunkra.

Pszichológiai megváltozásunk egyik indítéka az a teljes információs képi láncolat, amelybe ilyen esetben úgy kapcsolódunk bele, hogy a helyzet azonnali döntéseinket is megkívánhatja. Az idegenek megszokottságainktól még eltérő életrendje, ennek hétköznapi vetületei kiváló alkalmat nyújtanak arra, hogy a nyelvismeretünkön túl (tétélezzük fel az optimális nyelvtudást) próbára tehesük a vizuális kommunikáció elnevezés mögött rejlő reakcióképességünk elég széles skáláját.

A mindennapokat átszövő, a megszokottságok közül kiemelkedő jelképi és informatív rendszer ma már egy olyan új, sajátos nyelv, amelyet nemzeti hovatartozástól függetlenül világszerte megtanul az emberiség. A designer feladata az, hogy elkerülje a túlzott absztrahálásba rejlő veszélyt, s hogy megértesse a nyelvi különbségek fölé emelt jelben kifejezésre juttatott kulturális tartalmat.

A feliratok és az információs jelek persze a designeri tevékenységnek csak egyik területét jelentik. A modern

ember életében mindennapos jelenlévő modern design informatív jellege azonban olyan sajátos kulturális értékrementés, amely éppen a jól megtalált arányok megértetéséhez nyújtja a legnagyobb segítséget, bármilyen speciális szakterületről származzék is az.

Ha egy utas egy angolai repülőtérre, a vámhoz érkezik, azonnal talál egy olyan jelzést (betűvel), amely szerint az Európai Gazdasági Közösséghez tartozó polgárok és a többiek közötti megkülönböztetés szerint kell beállnia a sorba (EEC passport).

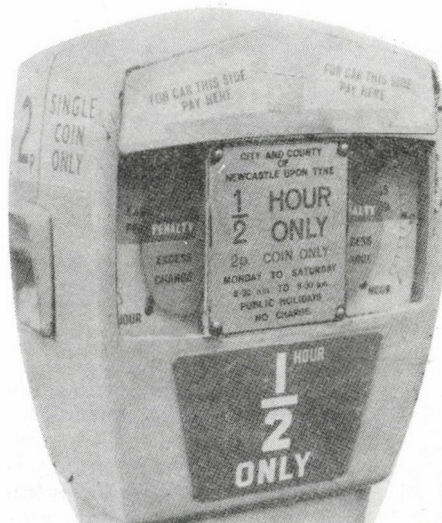
A világ internacionalizálódó kommunikációs rendszeréből most mintegy mintaképpen azokat a legjellemzőbb szituációkat említjük meg, amelyekkel egy idegen országba való utazás során természetesen találkozunk. Választásunk a jelenleg legelterjedtebb nyelvhasználat miatt is Angliára esett. A designerek jól tudják, hogy ez azért is indokolt, mert az európai design egyik legkiegyensúlyozottabb, legdemokratikusabb szellemű országában a mai napig is mértéktartó törekvésekkel igyekeznek az ember által jól „megélhető” környezettervezést szinkronba hozni a tradíciókkal és a modern életvitel szükségzerű standardizálásával. (A különböző szituációk szöveges és képes eligazító jelzéseit — amelyeket M. R. Pearce: English Sign Language című könyve alapján mutatunk be — folyóiratunk következő oldalain találhatják olvasóink).

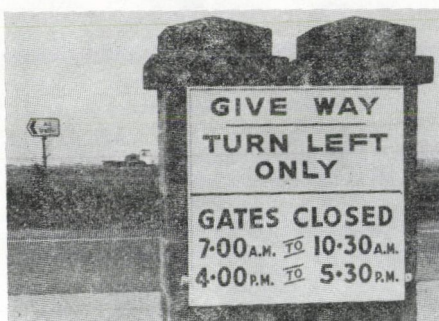
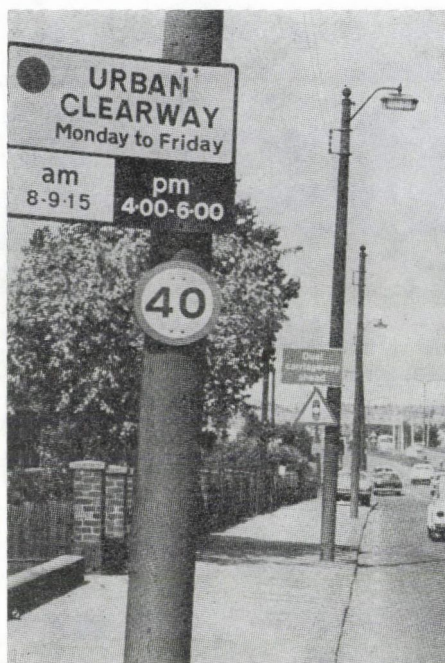
Ha az utas a csomagmegőrző felé halad, szöveges és képes eligazítást talál, de itt a legbiztosabb az irányjelző, a nyíl. Ugyanezt az információs módszert követik azon a ponton is, ahol az utastömeg széteszlik, a repülőtéri kijáratokhoz, illetve a repülőtérrel induló vonatokhoz, autóbuszokhoz, a bankba vagy az étterembe. Az információ szöveges, de egyidejűleg jellel is operál — első sorban az irányjelző nyíllal, majd a tárgy szimbolikus jelével. Ez a jel nem absztrakt, hanem sematizált.

Ha az idegen utas jól megjegyezte például a vonat jelét, s el is jutott a vonatához, innentől kezdve a sokféle utazási iroda hirdetésével, illetve a napi és heti használatban is változatos jegyvásárlásra vonatkozó szöveges, de változatos tipográfiájú feliratokkal találja magát szemben.

Menjünk egy parkolóórához. Az automatizált időmérő a bedobandó érmevel kezd működni. Lehet-e jelekkel közölni egy ilyen készüléken, hogy mit is kell tennie a várakozó autós? A legbiztosabb, a lényeg kiemelése számokkal.

A hétköznapiakból ismerős utcaképbe a helybeli polgár is belefárad. A harsányság az unalom elűzésének egyik fogása. Van azonban még egy olyan fontos szituáció, ahol a harsányság életbevágóan fontos: ez a veszélyeket jelző információk világa. Minden veszély aggodalommal is társul, így nem csoda, ha az információs jelképrendszer kidolgozásában érdekelt designerek fantáziájukat és sajnos, ritkán tapasztalható humorukat ezen a területen aztán végképp mellőzik.

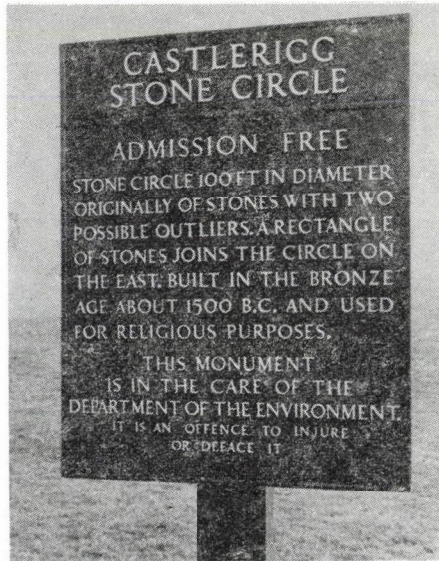
Ha autóval utazunk, akkor a ma már Európa-szerte elfogadott (Magyarországon KRESZ-jelekként megtanult) információláncolaton haladunk végig Angliában is. Itt a lehető legrövidebb idő alatt felfogható jelrendszernek, illetve információtömegnek kell koncentrálnia: helységnév, úttípus, haladási irányító jel (nyíl), tiltó és engedményező jelek (pl. sebesség, körforgalom), várható következő információk előrejelzése (elágazás stb.). Ezen a ponton válik a legkritikusabbá a szöveg és a jel együttes, avagy külön „nyelv-ként” való használata és az előlött való vita. Tény, hogy ma a szöveges jelek, információk együttes alkalmazása a legbiztonságosabb. A szűkített jelkép használatának értelme kizárólag egy meghatározott létszámmra korlátozódhat. Azaz országúti közlekedés esetén egy előzetesen megtanult és vizsgával ellenőrzett ismeret feltételezése és megkövetelése az alapja annak, hogy a közlekedési jelek csupán csak jelek lehessenek (főútvonal, elsőbbség, kanyarodás stb.). De ezekben az országúti szituációkban sem lehet az ott általánossá vált „törvénytől” esetenként eltérő információt (pl. időmeghatározás, bizonyos járművek tiltása stb.) szóbeli információ nélkül biztosítani.

Milyen jelekkel találkozhat a gyalogos a városban? Utcanevekkel és mindenfajta olyan reklámmal, amelyek sétálásra, illetve vásárlásra és fogyasztásra biztatják. A reklám a kereskedelem létfeltétele, s egyben a designerek legbiztosabb tervezői területe. De mi most a leghétköznapibb utcai információkkal foglalkozunk. Milyenek is legyenek ezek a bizonyos hétköznapi utcai jelek, különösen akkor, ha stílust és karaktert is érzékeltetni szeretnének? Jelenleg az a legelterjedtebb megoldás, ha az ilyen háttér-információt is magában foglaló terv még mindig figyelembe veszi a régies hatású betűtipusokat. A tipográfia régi és modern betűket kínál, illetve ezek vegyítésével igen jól lehet vizuálisan is érzékeltetni a patinás rangot vagy márkát és a jelenre vonatkozó tárgyszerű közlés közötti lényegi különbséget.

A tradíciókat büszkén vállaló Angliában mindazok a helyek és a látnivalókban gazdag épületek, melyekben a több száz éves „múlt” tekinthető meg, tartózkodó eleganciával érzékeltetik a hely szellemét az eligazító felirataikban.

A modern nagyvárosban az olyan jellegzetes tömegvonzó helyeken, mint a közlekedési csomópontok, illetve a nagy áruházak, a „fogyasztót” terelő jelek alig különböznek egymástól a tömeg célszerű irányítása szempontjából. A tájékozódást, illetve a vásárlást gyorsító — tehát árakat is közlő — feliratos táblák stílusa a tömörítésben egységes, a megkülönböztetést kezdetleges rajz vagy szenzációs márkajelek, illetve sematizált képek jelentik.

Sok húron pendülnek

Riportfilm a popzenészek szakszervezetének találkozójáról

Megalakult a popzenészek szakszervezete. Ez persze nem hír, hiszen működik már jó ideje. A televízió 2. műsorában, 1982. augusztus 25-én bemutatott riportfilm a kezdet örömteli pillanatait rögzítette. De nemcsak ezt. Akinek jó füle van, több szólamot is felfedezhet a popzenészek kórusában, következő — Vitatkozunk... című — írásunkhoz is kapcsolódó hangokat. A riportban elhangzott szöveget kissé stilizáltuk, rövidítettük.

Sztevanovity Zorán: Azzal bombáznak minket, hogy az idősebb generáció különböző védelmi pozíciókba helyezkedett, és úgy próbálja megvédeni elért eredményeit, hogy lehetetlenné teszi a feltörekvő generáció placra lépését. Na most ennek kapcsán indult el bennem ez az egész gondolat sor, hogy mi is van tulajdonképpen az utánpótlással, és két ellentmondó dolgot vettem észre. Az egyik az, hogy már így is sokkal többen vagyunk, mint amennyien egzisztálni tudnak ebben az országban. Kétezeröttszáz érvényes működési engedély van kiadva, de a működési engedéllyel rendelkezőknek valószínűleg csak a fele dolgozik, a másik fele tengődik. Tehát ez az egyik oldala a dolgoknak. A másik pedig az, hogy végül is arra is gondolnunk kell, hogy nem az elkövetkezendő egy vagy két évről van szó, ami az utánpótlást illeti, hanem arról, hogy ez a generáció, és az utánunk következő (most én speciel az énutánam következő második generációra értem ezt), egy bizonyos idő után le fogja tenni a gitárt. Vagyis van valami felelősség rajtunk abból a szempontból is, hogy mi lesz öt vagy tíz év múlva. Kérésünk a KISZ-hez is meg a szakszervezethez is a következő:

nyújtsanak nekünk anyagi támogatást mivelhogy a tagsági díj nem elég semmihez. Szeretnénk egy klubot létesíteni. Helyiséget már találtunk, megtörténtek a felmérések, az anyagot megcsinálták a tervezők, előkalkuláció van ésatöbbi. Hogy az összeget is, odavágjam a fejekhez: hárommillió forintba lenne szükségünk.

Pataki Attila (Edda): Mi is filóztunk a srácokkal az Eddán belül, és kieszelünk valami hasonlót, teljesen csöndben. Itt csak azért vettem fel, hogy a KISZ segítségét és a szakszervezet segítségét kérjem hozzá. Én építészeti dolgokkal foglalkoztam régebben, és összehozok egy olyan javaslatot, hogy csinálunk egy könnyűzenei csarnokot. Amit persze nem úgy kell elképzelni, hogy az kívül-belül valami csoda, hanem egy tévesztálló könnyűvázszerkezetből. Ehhez, gondolom, Miskolc összes diákjára számítani lehet. Persze ebben a komoly zene is helyet kap, hogyha befér az időbe és belekalkulálják, de elsősorban könnyűzenei rendezvények lesznek benne, hiszen azokat látogatják két-háromezren, és ha erre meg lehet nyerni az illetékeseket, akkor meglesz a helye. Mondjuk először ott, Miskolcon, vagy mit tudom

én, ahol sikerül összehozni. De ha ezt országos kampánnyá sikerülne duzzasztani, az nagyon csodálatos, jó dolog lenne. Végre lennének csarnokok, ahol elkerülhetők lennének ezek az atrocitások, az oda-vissza kapok-osztok meg egyebek. De ezt inkább — nem tudom, a rendőrség részéről ki lesz itt illetékes — majd avval az elvtárssal kellene megbeszélni. Ott tényleg lenne egy olyan gárda, aki ezekért a házakért felelne, tehát semmi gond nem lenne, csak víz kell, meg a szennyvizet kell elvezetni, meg egy-két dolog, de nem akarom túldumálni, szóval kész, ennyi.

*

Egyik szakácsnő: Legyen olyan kedves nekünk végig aláírni!

Győrffy Miklós: Tetszik egyáltalán tudni, hogy a fiúk miért vannak itt ilyen sokan?

Egyik szakácsnő: Nem tudjuk, mert még nem mondta senki se meg nekünk, csak annyit, hogy jönnek és...

Győrffy Miklós: De miféle népség ez?

Egyik szakácsnő: Hát énnekem csak művészek, meg minden.

Győrffy Miklós: Többnyire beaténekesek. Szereti ezt a zenét?

Egyik szakácsnő: Szeretjük, hogyne szeretnénk. Alig várjuk, hogy a Koncz Zsuzsa egy-két számot, legalább egy-két kedves számot aláírjon a papírunkra.

Győrffy Miklós: Szóval nem hallották senkitől, hogy miért vannak itt?

Egyik szakácsnő: Miért vannak itt, Margit?

Másik szakácsnő: Gondolom, a szakszervezeti ügyben vannak, úgy hallottam. Igen, a táncdalénekesek, a művészek szakszervezete most alakul, úgy tudom. De nem vagyok benne éppen biztos.

Egyik szakácsnő: Még nem mondta senki sem, hogy...

Győrffy Miklós: Hogy miről van szó a beszélgetéseken?

Másik szakácsnő: Hát azt nem, hát sajnos, azt nem tudjuk.

*

Bródy János: Ha jól tudom, ez a KISZ K.B.-nak a rendezvénye.

Győrffy Miklós: El akard határolni magad?

Bródy János: Nem akarom elhatárolni magam, csak nem akarom túlságosan pozitívnak föltüntetni. Ez még nem a mi kezdeményezésünk.

Győrffy Miklós: Tudja valaki, hogy mi a pontos neve a szakszervezetnek?

Bródy János: Nem tudjuk.

Frenreisz Károly (Skorpió): Körülbelül az, hogy Szabadfoglalkozású Előadóművészek Önálló Szakszervezete. Azt hiszem, hogy így van.

Győrffy Miklós: Egyébként ti milyen tisztségviselők vagytok ebben a szakszervezetben? Vezetőség?

Presser Gábor (LGT): Többé-kevésbé.

Bródy János: Mindannyian tagok vagyunk, tagok vagyunk ebben a szervezetben.

Győrffy Miklós: Bergendy, van valami funkciód?

Bergendy István: Én is benne vagyok a megválasztott vezetőségben, ugyanúgy mint Bródy Jancsi.

Győrffy Miklós: Na most tulajdonképpen miért hoztátok létre, vagy miért szorgalmaztátok ezt a szakszervezetet? Valamiféle érdekvédelem miatt? Te voltál a szellemi atyja az egésznek?

Bródy János: Hát természetesen az érdekvédelem miatt. De meg kell mondanom, hogy nem mi szorgalmaztuk, hanem a szakszervezet lehetőséget adott rá. Ez a társaság, akiket popzenészeknek neveziünk, Magyarországon az elmúlt tizenöt évben sehova sem tartozott és nem is tartozhatott. A szakszervezet azt mondta, hogy amennyiben akartok éstudtok, most itt a lehetőség arra, hogy megpróbáljátok a

dolgaitokat közösen megbeszélni és a közös érdekeket közösen védeni.

Györfly Miklós: Úgy gondoljátok, hogy ebben a szakszervezetben képviselve van mindenki, aki Magyarországon popzenével foglalkozik?

Presser Gábor: Nem. Csak aki be akar lépni.

Györfly Miklós: Tehát a szakszervezet bárkinek a rendelkezésére áll?

Presser Gábor: Nem bárkinek. Van egy alapszabály, amit én most nem akarok itt elmondani, mert annak vannak megfogalmazott mondatai. Az alapszabály szerint minden szabadfoglalkozású és nem munkaviszonyban levő zenész, akinek működési engedélye van, tehát nem amatőr, az ide beléphet.

Benkő László (Omega): És még valamit tegyünk hozzá, azt hiszem, ez is elég lényeges: mi elsősorban nem a saját érdekeinket akarjuk képviselni, hanem a mi tapasztalatunk alapján az utánunk következő száz, kétszáz vagy ezer együttesét, akiknek majd ezt dolguk lesz továbbfolytatni a következő évtizedben.

Györfly Miklós: Nem tudom, hallottatok-e róla, hogy van-e érdeklődés azok között az együttesek között, akik most alakulgatnak, vagy mit tudom én, most kezdenek híresek lenni, a szakszervezet iránt?

Bródy János: Nem tudom. Van érdeklődés, Feri?

Nagy Ferenc (Beatrice): Nem tudom. Én úgy érzem, hogy mindenki várakozó állásponton van. Megvárják, hogy egyáltalán mit tud ez a szakszervezet, és szerintem csak azután várható majd, hogy szélesebb körből belépnek a srácok.

*

Benkő László: Egyre kevesebb a lehetőség nagy koncerteket és turnékat rendezni az Országos Rendező Irodával, holott ezt szeretnénk. Most ott tartunk (csak durva számításokat mondok), hogy ha valaminek ezer forint a rezsije, akkor az 250 százalékba kerül

Országos Rendező Iroda fejléccel. Ezenkívül az a bizonyos véleményezési jog. Rendben van, valakinek el kell dönteni, hogy mikor lesz az amatőrből profi. De az emberek általában azzal az álommal indulnak erre a pályára, hogy ha végre van egy ORI működési engedélyük, akkor megnyílik az út előttük a nagyvilág felé. Pedig ez tulajdonképpen semmit nem jelent, a megélhetést sem. És ha továbbmegyünk, akkor ez a véleményezési jog az egész életükön végigkíséri őket. Ha az ember mocanni akar (bárki legyen az, kicsi, nagy, közepes, óriás), végső soron — ha hülyén hangzik is —, a gazdihoz, kénytelen odamenni, ahhoz a gazdihoz, akit Országos Rendező Irodának hívnak, és aki tulajdonképpen mégsem a gazda.

Sebő Ferenc: A legnagyobb gond ennek a műfajnak az utánpótlásában az, hogy már a működési engedélyek kiadásánál probléma van. Jelen pillanatban csak az ORI-hoz lehet menni, esetleg a Filharmóniához. De akik elmennek oda, egy olyan bizottsággal találják szemben magukat, akik nem-hogy nem ismerik ezt a kérdést, hanem nem is kívánnak ezzel foglalkozni. Persze, nem kritika ez, amit én mondok, hanem kérdés. Hogy kerüljön ez is az asztalra.

Koncz Szusza (énekes): Sürgősen volt szükségem az útlevelemre, mint magyar állampolgárnak, ezért abszolút nem hivatalosan megkértek a koncertiroda dolgozói, hogy menjek fel, és intézzem el egymagam, mert ha ez a maga hivatalos útján megy, ez körülbelül két hét. Nem hittem a saját szememnek, amikor a titkárságról elküldtek a sarokba, a sarokból elküldtek a szomszéd szobába, mindenhol egy dolgozó aláírt. Ha mármost koncertrendezésre sem marad ideje a dolgozónak, nem marad ideje arra sem, hogy önszántából vagy szakmai szeretetből koncerteket látogasson. Az Interkoncert dolgozói esetenként előfordulnak egy koncerten, a televízió dolgozóit esetenként üdvözölhetem egy-egy koncertemen, a Magyar Rádió dolgozóit esetenként üdvözölhetem egy-egy kon-

certemen, a Hanglemezyártó Vállalat többnyire minden koncerten ott van. Na, ez az Országos Rendező Irodával még soha nem fordult elő.

Gál Gabriella (népdalénekes): Én mérhetetlenül naiv vagyok és rettentő elesett, és szeretnék egy hatóságot, aki legalább annyira képviseli az én érdekeimet, mint a művelődési házakét... Az Országos Rendező Irodát miért nem bízták meg azzal, hogy minket is védjen az esetleges csibészektől, kiskirályoktól, akikből aztán van ám elég. És az csak látszat, tetszik tudni, hogy én naiv vagyok, én azért ismerem a bekötőutakat is. Személy szerint — ezt is el kell, hogy mondjam — én egy idősebb generációt képviselek itt, ez is rám van írva. És néha valóban kapunk segítséget, de ezek egyedi esetek. Bemegyek, mondjuk, és kiverem a dilit. Akkor a Bali elvtárs, hogy megszabaduljon tőlem, valóban több esetben elintézte már az ügyeinket. De miért nincs hatásköre, hogy minket is megvédjen?

Merczel András: Ez még nem is lenne olyan nagy gond. De közben lett család, lettek gyerekek, nem kapunk OTP-t, nincs a gyerekeknek munkahelyi ajánlás. De még ez sem igazán gond. Mi történik azonban akkor, ha valaki egy baleset vagy egy komoly műtét következtében megrokkant, és a családjának kell majd eltartania? Amíg meg nem oldódik, hogy mi valahova tartozunk, tűzoltósághoz, vagy bárhová, teljesen mindegy, addig mi törvényen kívül maradunk.

*

Pataki Attila: Tegnap, amikor találkoztunk illetékesekkel, hat-nyolc illetékes ült az asztalnál, láttam közöttük döbrent arcokat is.

Gyórfy Miklós: Szóval hatásos volt ez az egész, úgy gondolod?

Som Lajos (Piramis): Most döbbenem rá, amikor felvonult a szakma egész élvonala, hogy itt már tovább nem lehet odázni a dolgokat. Ez a találkozás nagyon jó volt arra, hogy egy-

szerűen, szemtől szembe, tehát nem telefonon, nem üzengetve, nem audienciát kérve, el lehet mondani a dolgokat.

*

Erdős Péter (Hanglemezyártó Vállalat): Velem kapcsolatban fölmerült itt az a legenda, hogy fúrom a szakszervezetet, ami már önmagában is nevetséges megfogalmazása a dolgoknak. Először is szeretném közölni veletek, hogy a MÜDOSZ tagja vagyok. Aki engem ismer, tudja, hogy még életben nem léptem be semmibe elvi meggyőződés nélkül, kilépni pedig nem szoktam, ki szoktak zárni időnként, szintén elvi meggyőződésből. Már az nem az én elvi meggyőződésesem. Tehát már csak azért sem lehetek szakszervezetellenes, mert magam is szakszervezeti tag vagyok, méghozzá elég komolyan vesszük a Hanglemezyártó Vállalatnál a magunk MÜDOSZ alapszervét. Bródy, Koncz Zsuzsa, Presser meg még jó néhányan, Benkő Laci különösen, tudják, hogy tíz éve a Hanglemezyártó Vállalat is, és ezen belül magam is vereksznék azért, hogy kaptatok meg a társadalmi elismerést. Na, nálunk ezt mindig meg is kaptátok. Kettő: hogy legyen érdekvédelmi szervezetek, érdekvédelmi lehetőségek. Aggasztani engem az aggaszt, hogy tízévi elmaradás után éppen egy elég válságos gazdasági helyzetben, és egyszerre estek neki (ha nem fogadjátok el az én baráti tanácsomat meg mások baráti tanácsát), mint tót az anyjának, az összes probléma megoldásának, és beleütköztök a realitások falába. Kénytelenek vagyunk mindnyájan szembenézni azzal, hogy a világon nemcsak igazság van meg igazságtalanság, nemcsak szép dolgok vannak meg csúnya dolgok, hanem realitások is vannak... Most, amikor a kormány — amelynek tevékenységével, bár ennek semmi jelentősége nincs, a magam részéről nagyon meg vagyok elégedve, évek óta — az országot arra kéri, hogy tűrjön el néhány évig egy életszínvonal-stagnálást, nagyon nehéz elképzelni, hogy ilyen

viszonyok között a ti összes jogos igényeiteket és követeléseiteket egyszerre érvényesíteni lehetne. Ráadásul a popzenei struktúra el van maradva a magyar popzene fejlettségi színvonalától, ~~azt~~ három-négy éve mindnyájan tudjuk. A struktúra hozzáigazítása a jogos igényekhez, és ahhoz a vágyunkhoz, hogy a magyar popzene fejlődjön, sokszor beleütközik a bürokrácia lassúságába és nehézségébe. Na de gyerekek, hát ti most az ügybe belekapcsolódó jóhiszemű szakszervezeti funkcionáriust meg tudnátok etetni?! Az Állami Ifjúsági Bizottságot?! A minisztériumot?! De hát mi együtt élünk, ismerjük a jövedelmi viszonyokat! A Szovjetunióba lasszóval fogja az Interkoncert, hogy ki hajlandó két hónapra kimenni. Igaz, hogy nehéz turné, igaz, hogy nehéz a cuccot megőrizni a nagy távolságokon. Na de hát, könyörgöm, háromszázezer forintot lehet két hónap alatt keresni... És az Edda egyetlen nagylemezén bruttó közel egymillió forintot keresett... Igazatok van abban, hogy ti, ha nem itt élték, hetven százalékban már rég éhen haltatok volna, harminc százalékotok pedig milliomos lenne. De itt élték, és ezt valószínűleg ti döntöttétek el. Ez a mi életünk. Itt azt mondani, hogy na de az Edda hat éve csinálja?!... Igaz, hogy hat éve csinálja, de az orvos, amikor kétezerhatszáz forintért elmegy a kórházba dolgozni, öt évet tanult, vagy hat évet tanult.

Pataki Attila: Neki garanciája van rá, Péter, neki garanciája van, hogy orvos lesz...

Erdős Péter: Nézzük meg a garancia kérdését...

Pataki Attila: Itt pedig senki nem garantált nekem semmit, csak a hitem garantált.

Erdős Péter: Dehogynem garantált. Rögtön megmondom, ha kíváncsi vagy, hallgasd meg!

Pataki Attila: Meghallgatom, persze.

Erdős Péter: Garancia. Angliában ötvenezer, ez egy tényszám, egy szociológiai könyvből van, amit ebben a szakmában autentikusnak fogadnak el az egész világban, ötvenezer popegyüttes

van, a popba rockot, mindent beleérték. Ebből ezer új nagylemez jelenik meg egy évben, tehát az ötvenezerből ezernek van sansza nagylemezre. Pedig Angliában is van szakszervezet, sőt, ott találták ki! Sőt, olyan okos szakszervezet van Angliában, hogy a Fonográfot nem engedte be Angliába, csak akkor, ha mi is meghívunk egy angol countryzenekart, olyan erős... Gyerekek, egymás között vagyunk! Miért, nálatok nincs rendkívüli segély?

Pataki Attila: Nekem nem volt...

Erdős Péter: Miért, ha ti bejöttetek hozzám valamiért...

Pataki Attila: Nem, ne arról beszéljünk! A hat évről volt szó.

Erdős Péter: Rögtön! Itt hallgatom ezeket a jogos, még egyszer hangsúlyozom, jogos panaszokat, hogy az útlevelet az ORI-nál öten írják alá. Azt nem mondjátok, hogy hozzám bárki bejöhet, hogy írjam alá az útlevélkérelmét? Nincs rá se jogom, se alpom, mégis mindig aláírtam, és a Belügy elfogadta, mert azt se tudták, hogy ki az. Írok telefonajánlást, lakásügyi kérelmet. Zalatnay Cininek megírtam a Pozsgay elvtárhoz a szívhezszóló lakáskérő levelét. Megkapta a lakást. Nem arról van szó, hogy ti jól élték. Legyetek erősek, én se élek jól, ti vizstrk haza autón, ha míszem van a metróba lemenni. Nem élünk jól. De a magyar munkások se élnek olyan rettenetes jól, meg a magyar parasztok se élnek olyan jól... Jelenleg egy olyan nemzetközi és politikai helyzet van, amikor függetlenül attól, hogy igazatok van, vagy nincs igazatok, a hőbörgés ront a ti helyzeteteken is, meg az ország helyzetén is. Ne örüljetekek meg! Egyetlen út van: öt év alatt megdupláztuk a nagylemezforgalmat, és van egy teljesen reális tervünk, hogy újabb öt év alatt újból megduplázzuk. Verekedjétek ki a szakszervezet segítségével, ha lehet, a nagyobb benzinköltséget, meg oldjátok meg ezt a csip-csup kategóriaproblémát. De igazi megoldás egyetlenegy van: együtt előre haladni. És ahogy elértük azt, hogy már száz-ezer példányt eladni egy lemezből, az nem olyan rettenetesen nagy dolog, el

fogjuk érni, hogy háromezrezt eladni sem lesz olyan nagy dolog. Pláne, ha nem engedjük a nyugati popzenét nyaklónélkül rázúdulni a magyar piacra, amivel a jugoszláv beatzenét öt-hat évvel ezelőtt egyik napról a másikra tönkretették. . . Na most én nem félek ettől a Beatrice-kérdéstől sem. Miért kell melleszélni? Mi igenis védjük a kormány kultúrpolitikáját, mint egyik eszközét az ország konszolidált viszonyainak. Nem óhajtunk balhét, nem óhajtunk nagy társadalmi konfliktusokat, mert féltjük az országot. . . Gondolkodtatok azon, hogy miért minket izélgat a sajtó? . . . Miért, a Filmgyárban nincs, hogy is fejezzem ki magam, dobozban maradt film? Dehogynincs! Miért, a könyvkiadók mindent kiadnak? Dehogy! Miért, a lapokban mindent meg lehet írni? Nem lehet! Akkor miért velünk van a baj? Én azt szeretném, ha azt csinálnátok, amit mondok nektek, és aztán öröklakást építettek a Rózsadombon, meg meghódítjátok a világot, meg meghódítjátok Cannes-t, meg meghódítjátok az európai poppiacot. Ezt akarom elérni, ehhez kérem a segítségeteket. Végezetül és összefoglalóul, a mi álmunk a következő: egy erős, monopolhelyzetben lévő, a társadalmi kritika által irányított állami vállalat, és körülötte a magánvállalkozások széles gyűrűje, amit az állami gazdaság- és kultúrpolitika jegyében mi képesek vagyunk irányítani. Erre törekszünk, és meg kell nektek mondanom, hogy ha ti hagyjátok, akkor öt év múlva ezek a mai anyagi problémáitok mind nevetségesek lesznek. A mi fizetésünk akkor se fog szerencsére változni, mert így nyugodtabb a lelkiismeretünk.

Pataki Attila: Mióta Péter belőtte a levegőbe ezt az egymilliót, azóta összetöpörödtem. Teljesen milliommánsnak érzem magam és állati rosszul. Azért enged meg, Péter, hadd mondjam el, mert. . .

Erdős Péter: Gondolom, azt érted, hogy én örülök neki.

Pataki Attila: Persze, nincs evvel semmi probléma. . .

Erdős Péter: Már készül a következő is.

Pataki Attila: Akiknek néhány lemezük megjelent, tudják, hogy ez mit jelent, ez a millió. De vannak itt olyanok is, akiknek tényleg, ahogy beszéltünk, esetleg százforintos problémáik vannak. Öelöttük meg ciki, hogy ugye, itt van a Pataki, a milliomos meg a zenekara. Nagyon röviden: hat évvel ezelőtt kezdtük ezt az egész ügyet. Az égvilágon senki nem hitt benne. Egyetlenegy arc maradt meg mellettem, Slamovics István. Senki nem garantált soha semmit. A környezet cikizett, mindenki cikizett. Ha állati nagy szerencsénk nincs a kislemez ügyben, amit Som Lajos prezentált, akkor nincs nagylemez. És így nyugodtan ki merem jelenteni, hogy soha az életben nem fogom azokat megtagadni, akik a barátaim voltak és segítettek. Még akkor sem, ha ma bizonyos embereknek és a sajtónak nem tetszik a pofájuk. Ide tartozik Som Lajos is, ő az egyes számú. Ennyi erről. A másik pedig az, hogy ha ebben az évben ez a millió így belő a levegőbe, az egy nagyon kemény dolog. De ez a millió igazából nem is millió. Abból, ha megjelenik az az adó, amiről majd hosszú tárgyalások lesznek, mindjárt nem lesz több, mint csak hatszázezer. Ha a hatszázezret elosztjuk ötfelé, mert az Edda, ugye, öttagú, akkor az a száz rongy, úgy, már nem olyan félelmetes.

*

Barabás János (az ÁIB titkára): A fő cél az, amiért a magam részéről ezen a beszélgetésen és más beszélgetéseken is, sok-sok beszélgetésen szívesen részt veszek, és amiért ezt a döntéshozó munkát elvégezzük, az az, hogy az ifjúsági szórakozás feltételeit, körülményeit és lehetőségeit a társadalom és az ifjúság igazi érdekeivel összhangban javítsuk. Tehát az ifjúsági szórakozás javítása a cél. Ennek érdekében a szövetségeskeresés, a nem elvtelen szövetségeskeresés érdekében szükségünk tartjuk, hogy a szakma régóta megoldatlan, jogos igényeit kielégítsük, rendezett, tisztázott, szabályozott viszonyokat teremtsünk. Ennek az anyag-

nak a legfőbb céljai a következők: hogy ezen a műfajon belül is megteremtse az orientálásnak, az értékek szerint való jobb differenciálásnak a feltételeit, abból kiindulva, hogy ezen a műfajon belül is lehet értékest és kevésbé értékest differenciálni. De az értékkiválasztásnak nem a művelődéspolitikai szintjén kell lejátszódnia, hanem az egyes műhelyek szintjén, és ehhez fórumok kellenek. És még egy: azt hiszem, meg kell teremteni a képzésnek, a továbbképzésnek valami olyan rendjét, ami ugyan csak hozzájárul a tisztább, emancipáltabb jogi szervezeti viszonyokhoz. És végül a legutolsó gondolat: az értékek szerinti differenciálódást nemcsak a produkciókban kell megvalósítani, hanem ha szabad, politikai, ideológiai síkon is annyiban, hogy a szórakozásnak, az ifjúsági szórakozás eme formáinak ugyan fel kell vállalnia az ifjúságpolitikai konfliktusokat, de ugyanakkor nem szabad magába engedni egy olyan mögöttes, elsősorban értelmiségi ideológiai bázist, ami ezt a szórakozási jelenséget és a műfajt és a szakmát olyan funkciókkal kívánja felruházni, amelyek nem szervesülhetnek igazán a szakma funkciói közé, amelyek ráerőltetettek, amelyek külsődlegesek, amelyek olyan dolgot várnának el kimondani, aminek nem az az adekvát fóruma, ahol ez a szakma megnyilvánul. Hát ez az én alappozícióm.

Dr. Tóth Dezső, művelődési miniszterhelyettes: Az önök művészetében a zene nyilván nagyon meghatározó valami. De az biztos, hogy a dalnak van szövege, és az is biztos, hogy az előadási módor, annak az egész habitusa, az öltözködéstől a gesztusokig, komplex valamit képez. Kérem önöket, hogy azokat a normális, értelem szerű, hivatalosan nem körülírható, de minden tisztességes ember által érzékelhető határokat, amelyeken belül bőven kifejezésre lehet juttatni azt, ami minden emberben él, tartsák tiszteltben. Senki nem mondja azt, hogy a sok társadalmi kötöttség, a munkakötelezettség és így tovább, az valami paradicsomi öröm, mert az emberiség nagy vágya vetődik abba, hogy munka nélkül, kötöt-

ségek nélkül, kötelezettségek nélkül, normák nélkül szeretne élni. Ezért azt, hogy az ember valamilyen formában kifejezésre juttatja a vágyát, én természetes dolognak veszem. De amikor ez a kifejezés olyan formát kap, hogy kategorikusan és közvetlenül valami ellen beszél, hogy egy mihilista, egy munka nélkül való élés, egy szervezett társadalomellenesség hangulatát, atmoszféráját, akusztikáját terjeszti a maga nagyon hatásos eszközeivel, az általában sem helyes. Röviden azt is mondhatnám, hogy tilos. És ez nem valami határszűkítés, hanem az eddig is meglévő, értelemszerűen meglévő határoknak a művelődéspolitikai részéről történő kategorikusabb betartását és betartatását jelenti. Kérem szépen, én megkérdem maguktól, hogy mi a francnak, már bocsánatot kérek, olyan nevet adni együtteseknek, hogy Orgazmus? Vagy magyarázzák meg nekem, hogy miért adnak egy együttesnek olyan nevet, hogy URH? Most azt mondják, hogy na, ez az öreg pali itten micsoda prűd, vagy micsoda ízé. Hát nem értik, hogy itt tulajdonképpen a normális emberi ízlés van megficskázva az orra alatt?! Bagatell dolog, elismerem. Nem is szól bele a Művelődési Minisztérium, soha az életben nem fog beleszólni, hogy hogy neveznek el egy együttest. De jó ez? Persze meg lehet magyarázni, de ha nekem egy óráig magyarázzák, akkor is megmaradok amellett a normális emberi reflexió mellett, amelyik ezt az elnevezést összeköti azzal, amivel nagyon is összeköthető.

Kérem szépen, nem lesz olyan dal, amelyik arról szól, hogy a Moszkva téren felszáll a villamosra az ellenőr, majd a dal végétől az ellenőrtől kérdezik meg, hogy az egész világra van-e bérlete. Nem lesz! Ahol ilyen elhangzik, hivatalos szerv által rendezett rendezvényen, magánúton, művelődési otthonban, bárhol, a működési engedélyt bevonjuk. Akkor, kérem szépen, mikor az irodalmi folyóiratok szerkesztőivel, a színházigazgatókkal, a filmrendezőkkel, a stúdióvezetőkkel a művelődéspolitikai egy korrekt partnerviszony

alapján ideológiai és politikai érdekű vitákat folytat, konszenzusra tudnak jutni, a kölcsönös felelősség alapján, akkor csak nem gondolják, hogy éppen itt, pardon, hogy itt pedig nem fogjuk ezt csinálni! Mert bizonyos értelemben és összefüggésekben ez is egyenrangú bármely más művészeti ággal. Ezt, kérem, vegyék tudomásul mindazok, akik egy művészeti ágat kompromittálni akarnak a közvélemény előtt.

Bródy János: Azt szeretném mondani — és azt hiszem, hogy ezt minden itt jelenlevő nevében kijelenthetem —, hogy nagyon határozottan szeretnék magunkat attól a vádtól elhatárolni, hogy társadalomellenesek lennénk. Én határozottan ebben a társadalomban élőknek érzem, és ehhez a társadalomhoz tartozónak tartom magunkat. Mi nem vagyunk társadalomellenesek semmiféle formában, de a társadalomnak vannak bizonyos intézményei, amelyek olyan lassan örölnék és olyan lassan változnak, és olyan lassan igazítják a struktúrájukat a valós élethez, hogy mi ezekkel az intézményekkel bizonyos mértékig szembenállunk, mégpedig éppen azért, mert dolgozni akarunk. Amikor azt kéri tőlünk a kulturális vezetés, hogy viselkedjünk olyan módon, mint igazi művészek, akkor mi azt kérjük, hogy ennek teremtsék meg a feltételeit. Legyünk a társadalomban megbecsült, felelősségteljes munkát végző művészek, és akkor azoknak fogjuk magunkat tekinteni.

Benkő László: Állandóan azt hallom, hogy ez tilos, az tilos, keveset hallottam ezzel szemben azt, hogy mit szabad, meddig szabad. Azt értettem, vagy szerettem volna ebből kiérezni, hogy ezek változnak. A lehet és a szabad. A politikai légkörtől, helyzetünkől, gazdasági, politikai és egyéb körülményeinktől függően. De a változásokat csak akkor tudjuk igazán megérteni, ha kapunk egy állandó tájékoztatást, és ha mi is el tudjuk mondani problémáinkat.

Presser Gábor: Elnézést, hogy egy kicsit össze-vissza fogok beszélni — szokásomhoz híven —, mert sokmindenfelét felírtam ide magamnak. Összesen

ötten beszéltünk eddig, és a társadalmi felelősség kifejezés az, ami a legtöbbször elhangzott. Ez azért érdekes, mert ahogy a Tinédzser is elmondta, itt tulajdonképpen a legnagyobb társadalmi felelősség, hogy úgy mondjam, „tőlünk van számon kérve”. Azoktól, akik így vagy úgy — és most tekintsünk el az én kitüntetésemről — másodosztályú művészek vagyunk. Én ott voltam a zeneművész szövetségben is. Egy csomó kicsinyes dologról volt szó, és ez bizonyos ingerültséget váltott ki a vezetésben. De az, hogy ott társadalmi felelősséget senkitől nem kérték számon, az biztos.

Na most ugye a zeneművész szövetség minket akkor egyértelműen kikeresztelt, mint ahogy arra talán tetszik is emlékezni. Ott egy-két erőszakos ember — csak hogy tudjátok — elkezdte, hogy a zeneművész szövetség elnökségébe válasszanak-e könnyűzenészeket. Még azokat, illetve azt az egy Victor Matyit, aki mióta az eszemet tudom, a zeneművész szövetség tömegzenei osztályán képviselt bennünket, azt is kidobták. Itt is már minden elhangzott, csak az nem, hogy mi végül is zenészek vagyunk, tudunk akkordokat, és zenélni szeretnénk. És ez az, amihez a Tinédzsertől a Benkő Laciig mindenki kérte a segítséget.

Földes László (Hobó): Én a rockzenét ugyanolyan értékeknek tartom — nem tartom magasabb rendűnek —, mint a többi. És nem érzem, hogy az irodalom vagy bármelyik más művészet magasabb rendű lenne. Egyébként se szeretem ezeket az úgynevezett elit kultúrakategóriákat. Úgy gondolom, hogy ennek a műfajnak, aminek a legszélesebb kategóriája a popzene, olyan képviselői vannak, magyar képviselői is, akik tizenöt-husz esztendő alatt bőven behizonyították azt, hogy vannak annyira elitek, elnézést a kifejezésért, mint az egymillió költő országában az Életem lerágott almája magok nélkül című köteteknek a szerzői. Egyébként úgy gondolom, hogy azok az eredmények, amik itt tizenöt esztendőn keresztül születtek, alapjában véve nem vezettek súlyos konfliktusokhoz a tár-

sadalom vagy a társadalom szervei és a műfaj között. Aztán szóba került itt az, hogy ez egy szórakoztató műfaj, amely a kikapcsolódásra kell, hogy fektesse az erejét. Nekem az a véleményem, hogy a kikapcsolódás mellett mint önkifejező művészetnek ugyanolyan dolgokra kellene törekednie és törekedik is, amire a többi művészetek.

Dr. Tóth Dezső: Nagyon örülök — és nem a szakszervezetnek akarok itten ilyen időszerű módon tisztelni —, hogy ez a szakszervezeti csoport megalakult, mert tulajdonképpen először vált ez a művészeti ág intézményesen valahogy foghatóvá, és vált a mi körülményeink és adottságaink mellett, hogy úgy mondjam, hivatalos tárgyalópartnerre. És végül kérem, fogadják el, nem mentegetődzésnek, nem magyarázkodásnak a felszólalásom interpretációját azzal, hogy gondolják meg, miként értettem, gondolják meg, hogy miért mondtam. Egyébként pedig ha már Erdős elvtárs is ilyen relatív optimizmussal nyilatkozott, akkor én azt hiszem, a Művelődési Minisztérium is igazán megengedheti magának, hogy a művészeti ág jövőjét illetően egy összefogáson, egy relatív konszenzuson alapuló, vitáktól mentes, de mégiscsak egy fölfelé menő, közösen végigjárandó út távlatában higgyen.

Frenreisz Károly: Én személy szerint nagyon örülök, hogy eljutottunk oda, hogy több, mint tíz év után először ültünk össze miniszterhelyettesi rangban lévő, művészeti ágakkal és művé-

szetpolitikával foglalkozó felelős személlyel, aki nagyon sok okos dolgot mondott nekünk. Remélem, hogy mi is sok okos dolgot mondtunk neki. Elincluded tehát egy információcsere, amire nagyon régóta várunk, és ha ez így folyik tovább, akkor valami jó fog belőle kiderülni.

Sztevanovity Zorán: Sikerként közös nevezőre jutnunk sok, eddig szinte megoldhatatlannak látszó kérdésben, és ez hatalmas eredménye ennek a háromnapos összejövetelnek.

Presser Gábor: Ez a szakszervezet most jött tető alá. És az, hogy sikerült összerántani a szakmát egy hét leforgása alatt három napra, olyan dolog, ami még soha, azt hiszem, senkinek nem sikerült. Volt, aki innen utazott előadásra, volt, aki előadásról ide visszajött éjjel, meg hajnalban, meg délután, meg tévézett és rohant ide, és nagyjából itt volt mindenki, aki számít, aki az országban tartózkodik ebben a pillanatban közülünk. . .

Györfly Miklós: Most mit vártok ettől végeredményben? Valami gyors eredményt, vagy pedig lassú, de azért hatásos segítséget a munkáthoz?

Bródy János: Erre egy nagyon jó példát mondott tegnap Maróti János: a szombathelyi villamosvezető látja, hogy az utas rendkívül ideges a villamoson. Az utas meg is szólítja őt, hogy bocsánat, lekésem a vonatmat, nem tudna egy kicsit gyorsabban menni? Mire a villamosvezető: én tudnék, de hát nem akarom itthagyni a villamost.

ABSTRACT: The trade union of pop musicians has been formed. Of course, this is not news, since it has been functioning for a long time. The report film shown on 25th August, 1982 in the Second Programme of television recorded the joyful moments of the beginning. Those who have sharp ears can discover various parts in the choir of pop musicians. The text of the report has been edited and abridged somewhat.

D. Hoffmann Márta—Rudas János

Vitatkozunk...

Elemzés és értelmezés

Ritka élményben részesültek egy késő estén a televízió 2. programjának nézői. Olyan vitának lehettek tanúi, amelyben valóban vitatkoztak egymással a résztvevők. A kérdés — hogyan?

.

Sokat vitázunk. Párosban és hármasban. Szűk baráti társaságban és tág munkahelyi fórumon. Hidegen, szenvtelenül és robbanni akaró indulatokat takaró szenvedéllyel. Pártosan és pártatlanul. Személyeskedve és tárgyilagosan. Elegánsan, finoman és alpárian, durván. Időnként az egeket ostromoljuk vitáinkban, máskor beleragadunk a sárba. Szeretettel vitázunk és gyűlölettel. Optimistán és pesszimistán. Vitatkozunk napilapban és folyóiratban. Néha a televízióban is, vagy legalábbis nézzük, hogy mások hogyan vitatkoznak, és másnap — akarva-akaratlanul — magunkkal viszünk valamit belőle, ami életünk része lesz.

Az előzmények

1981 januárjában két cikk jelent meg az Esti Hírlapban, amelyekben a szerzők egyes konkrét esetek kapcsán élesen bírálták a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat kiadáspolitikáját. Nem sokkal ezután a tévé kulturális hetilapja, a Stúdió '81 szerkesztősége elhatározta, hogy fórumot nyújt az újságírók és a hanglemezkiadók közötti vitának. Az MHV vezetői azonban — mint ezt a vállalat igazgatója a Stúdió '81 egyik februári adásában kifejtette — nem kívántak „egy asztalhoz ülni” az Esti Hírlap munkatársaival, mert a lap

nem adott nyilvánosságot az MHV vezetői által írt válaszevélnek. Az igazgató néhány érdemi kérdésben ugyanebben az adásban elmondta véleményét, majd a műsorvezető azzal búcsúzott, hogy a következő héten visszatérnek a témára — a másik fél megszólaltatásával. A beígért beszélgetésre csak több hét múlva, április 9-én került sor — képmagnófelvételtől, a 2. műsorban, a késő esti órákban — a Stúdió '81 különkiadásaként.

E sorok szerzői az adás után jutottak arra a gondolatra, hogy az egyórás vitát érdemes lenne elemezni. Fölvetődhet az a kérdés, hogy miért éppen ezt a műsort választottuk ki. Több okunk is volt.

Egyrészt hosszú évek óta először éreztük, hogy olyan vita zajlik a képernyőn, ahol valóban *vitatkoznak* egymással a résztvevők. Közismertek ugyanis a tömegkommunikációs médiumokat elárasztó álviták, amelyekben különböző személyek jólfésült mondatokat váltanak, udvariasan egyet-értenek egymással vagy kiegészítik egymást, esetleg „elbeszélnek” egymás érvei mellett.

Másrészt úgy láttuk, hogy a vita témája — a popzene és a hanglemezkiadási politika — eléggé periférikus jellegű ahhoz, hogy a résztvevők nyíltabban, szabadabban, kevesebb öncenzúrával mondják el véleményüket,

mint politikai, közéleti szempontból centralisabb témák esetén. Egyúttal viszont a téma azért nem annyira periferikus, hogy ne nyilvánulna meg benne — hol kimondva, hol rejtetten — számos igen fontos és aktuális társadalmi probléma, közéleti értékkonfliktus, politikai és emberi dilemma.

A vitaműsor műfajáról az a véleményünk, hogy tükrözni és ösztönözni is képes a demokratikusabb közhangulat és közélet kialakulását, ugyanakkor önmaga is egy lépést jelenthet ebben az irányban. Mármost erre csak akkor nyílik lehetőség, ha a szóban forgó vita résztvevői között hatalmi egyensúly áll fenn, és ezt ők maguk is érzékelik. Választásunk következő oka éppen az volt, hogy két, hatalmi háttérét tekintve nagyjából kiegyensúlyozottnak tekinthető fél állt egymással szemben: a Budapesti Pártbizottság lapja, az Esti Hírlap és a hazai legfelsőbb kulturális irányítás támogatását is élvező Magyar Hanglemezgyártó Vállalat. Ezt a körülményt annál is fontosabbnak tartottuk, mert nem egy olyan „vitaműsort” láttunk, ahol sikeres vállalati igazgatók vagy nemzetközi híruszakemberek óvakodtak attól, hogy ellentmondjanak a jelenlevő minisztériumi főosztályvezetőnek vagy rendőrezredesnek, aki viszont hatalmi pozíciójából eredő magabiztossággal „söpörte le” partnerei véleményét az asztalról.

Végül megemlíthetjük indokaink között a műsorvezető frappáns stílusát, ami hozzájárult a vitaműsor elemezhetőségéhez.

Mindezzel nem azt akarjuk mondani, hogy elemzésünk tárgya egész valóját tekintve tökéletes, ideális műsor; a következőkben éppen azt próbáljuk bizonyítani, hogy milyen kevéssé tudunk még vitatkozni, különösen a képernyőn.

Cikkünk lényegében esettanulmány egy vitaműsorról; elkészülését több, különféle kutatási módszer alkalmazása előzte meg. (A teljes műsort videoszalagra rögzítettük, majd a felvételt többször egymás után végignéztük, szó szerint leírtuk. Így közöljük az idéze-

teket is. A felvételek alapján mennyiségileg regisztráltunk bizonyos egyértelműen körülírható és definiálható megnyilvánulásokat, viselkedéselemeket, metakommunikatív elemeket. R. F. Bales, S. D. Duncan és mások kommunikáció- és interakció-elemzési eljárásait használtuk. Az említett technikákkal kapott adatokat és információkat, illetve magát a vitafolyamatot minőségi-logikai elemzésnek vetettük alá. A különböző módszerek együttes alkalmazásával készült esettanulmány teljes terjedelmében a Tömegkommunikációs Kutatóközpont Tanulmányok c. sorozatában jelent meg, itt most csak minőségi-logikai analízisünk főbb mozzanataival ismertethetjük meg az olvasót.)

Meg kell jegyeznünk, hogy nem tartottuk feladatunknak sem az Esti Hírlapban megjelenő cikkek elemzését, sem a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat popzenei lemezkiadási politikájának hírlátatát vagy dicséretét. Minket „csak” ez a kérdés érdekelt: milyenek a mi vitáink (ezeken belül a tévé-vitaműsorok), hogyan vitatkozunk?

Mi történt 56 perc alatt?

A videofelvételről sugárzott vitában öten vettek részt: az Esti Hírlap részéről *Riskó Géza*, az említett cikkek egyik szerzője és *Fodor Lajos* zenekritikus; a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat részéről *Bors Jenő* igazgató és az akkori reklámfőnök *Erdős Péter*; a vitát *Györfly Miklós* vezette. (A vita résztvevőit a továbbiakban nevük kezdőbetűi szerint említjük, szimbolizálva, hogy kizárólag az általuk hordozott jelenségeket, vitastílusokat, viselkedésmódokat akarjuk értelmezni, általánosabb, a személyeken túlmutató tanulságok érdekében).

Nézzük tehát: mi történt 56 perc alatt?

Gy. M. R. G.-nak adja meg először a szót, aki meglehetősen agresszív hangot üt meg, ezzel már a vita legelején feszültséget teremtve. „B. J. többek kö-

zött azt mondotta, hogy az Esti Hírlap cikkei valótlanságokat állítanak, továbbá nem ül le velünk egy asztalhoz, vitatkozni, illetve beszélgetni, mert mi elzárkóztunk az Esti Hírlap részéről, mert nem kerestük meg őket a cikkek megírása előtt. Azt hiszem, hogy... „elmondhatom, hogy nem vagyunk kötelesek megkeresni egyetlenegy olyan intézményt vagy szervet sem, amelyet esetleg bírálunk.” — Ezután R. G. lényegében vitatémákat javasol (itt érhetjük tetten először azt a sajátos csoportdinamikai jelenséget, amely később többször megismétlődik, hogy a vita valamely résztvevője rivalizálni próbál a vita formális vezetőjével, aki e próbálkozásokat sorozatosan elhárítja): „A magyar hanglemezgyártásnak esetleg túl nagy súlya van a magyar popsajtóra, és itt mindig a popzenét értem ezalatt, továbbá nem megfelelő ritmusban kapnak együttesek nagylemezeket stb., ez, gondolom, majd mind folytatódik a vitában. Azt hiszem, hogy egyetlenegy olyan közös dolog lehet, amiért itt ülünk öten, hogy a magyar popzene fejlődését és a magyar popzene jövőjét illetően a tölünk telhetőt megtegyük azért, hogy minél nagyobb sikerrel...”

Gy. M. nem adja át a vita vezetését R. G.-nak, hanem megkéri, hogy ismeresse a cikkeken foglaltakat, amire B. J. reflektál: „Talán a végén kezdeném, annak a végén, amit itt Géza felvetett. Azt gondolom, hogy a rendelkezésre álló akármennyi műsoridőt okosan be kell osztani, és én azt javaslom, hogy a vállalat monopolhelyzetéről ne nagyon nyissunk vitát, én a múltkor is elmondtam, hogy ebben nem vagyunk illetékesek.”

Újra feltűnik tehát a már említett rivalizálás. A monopolhelyzet megvitatását tekintélyérvvel hátrítja el, pedig a hivatali illetékesség hiánya önmagában nem zárja ki a vita lehetőségét.

A vitavezető kérdésére B. J. ezután kifejti, hogy az MHV-t Franciaországban a világ nagy hanglemezcégei között tavaly az ötödik helyre sorolták. Az érvelés nem tűnik elég meggyőzőnek, mert rögtön kérdések sora vetődik fel:

Ki minősített? Milyen szempontok alapján? Ha a besorolás a minőségre vonatkozik, hol áll a vállalat a megnyitási versenyben? Komoly zenére vagy popzenére vonatkozik-e a besorolás? Egyes lemezek színvonaláról van-e szó, vagy az összeséről? Alkalmazható-e ez a hazai helyzetre? Arangsor csak a kiadott lemezek alapján készült, de mi a helyzet az el nem fogadott lemezekkel? Sajnos e kérdésekre B. J. szavaiban nem találunk választ, de a vitabeli ellenfélnek sem jutott eszébe, hogy ilyen kérdéseket feltegyen.

Továbbá: „A fő kérdés, ahogy itt Géza elmondta, az, hogy visszaélünk a monopolhelyzetünkkel... röviden, tömören szólva, véleményünk szerint, érzésünk, legjobb meggyőződésünk szerint — nem.” Ez jellegzetes formája annak a gyakori jelenségnek, amikor vitázók és szónokok az észérvek meggyőző erejét érzelmi fokozással, szinonimák halmozásával kívánják pótolni.

R. G. további megjegyzése: „Nem akarok kekeckedni, és nem az újságíró beszél belőlem elsősorban, de megintcsak helyre kell tennem azt a részt, hogy mi azért nem helyesbítettünk, mert véleményünk szerint nincs mit helyesbíteni. Mi az olvasókat hagyjuk abban a tudatban, amit megírtunk... ez az újságírók véleménye.” Itt egy nagyon gyakori klisé tűnik fel, mégpedig valamiféle önvédelmi mechanizmus. A vitázó véleményt mond, és az elején leszögezi, hogy nem akar kekeckedni, de végül is ezt teszi. Ugyanilyen: „nem az újságíró beszél belőlem”... majd később bejelenti, hogy ez az újságírók véleménye.

A vitavezető felkérésére E. P. veszi át a szót, mondván: „Ha megengeditek, ebbe a mézbe csepegtetnék egy kis mérget.”

Közli, hogy a popzenei lemezek propagandájára 3 millió forintot költenek, a komoly zenei lemezekére pedig 17,5 milliót. (Feltehetőleg évente, bár ez nem derül ki szavaiból.) „Ez egy egészséges, normális, okos arány a mi megítélésünk szerint, de ebben nem szoktak velünk vitatkozni.”

Újra felvetődik néhány gond az érveléssel kapcsolatban. Az egyik az, hogy E. P. hallgat a Qualiton márkanév alatt megjelenő operett- és magyarnótalemezek propagandaköltségéről. Ez nyilván megváltoztatja a komoly zene és a könnyűzene propagandaköltségeinek ismertetett arányát. Másrészt az, hogy a komoly zene propagálására többet költenek, önmagában nem mond semmit, hiszen ez jellemző szinte a világ minden hanglemezgyártó cégére. Harmadrészt, a kijelentés tekintélyérv, részben mások, részben saját tekintélyére hivatkozik.

E. P. ekkor újra felveti a helyreigazítás, illetve a levélváltás kérdését, amivel megint visszatér a vita szempontjából lényegtelen témákhoz. Eközben a következőket mondja: „Hát, természetesen, mi tiszteljük... bármelyik magyar újságíró véleményét. Tényekkel vitatkoztunk... igaz, nem indítottunk helyreigazítási pert. Hát csak nem fogunk az Esti Hírlappal, a Nagybudapesti Pártbizottság lapjával pereskedni! Lehet, hogy valaki ezt teszi, de mi, úgy tudom, semmi esetre nem fogjuk soha ezt megtenni.”

Ezek az érvek a helyzettől elvonatkoztatva sem meggyőzőek, egyrészt, mert miért is kellene bármelyik magyar újságíró véleményét tisztelni, csak azért mert újságíró? Nyilván vannak tiszteletreméltó és kevésbé tiszteletreméltó újságírók és vélemények is. Másrészt, miért ne lehetne pereskedni egy pártbizottság lapjával? (Egyébként a Magyarországon megjelenő napilapok többsége pártszervek égisze alatt jelenik meg.)

E. P. ezután elkezd fejtegetni, hogy az MHV nem igazán rendelkezik propagandaszközökkel: ekkor szól közbe B. J.: „De elnézést kérek, én még azt sem egészen értem, hogy miért csúszunk át a reklám kérdésére az alapvető kérdésről: a kiadáspolitikáról?” B. J. ezen rivalizáló akcióját Gy. M. saját szerepe elleni támadásnak érzi, ezért gyorsan megmagyarázza, hogy miért hagyja a vitát az eddigi mederben tovább folyni. Ezzel visszaveri B. J. akcióját, holott ha elfogadná, valóban

közelebb kerülnének a lényegi kérdésekhez.

A vita ekkor új fordulatot vesz, átalakul „csetepatévá”: olyan érzésünk támad, mintha bábszínházban ülnénk, a Vitéz László előadásán, ahol a szereplők hirtelen előkapják palacsinta-sütőiket és egymás fejének esnek.

R. G.: „A Pesti Műsor... olyan anyagokat közölt a poprovatában úgynevezett lemezpódium címén, amelyért — én most nem tudom pontosan és nem vagyok fölkészülve — az MHV, illetve a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat költségvetéséből 800 ezer vagy 1 millió 200 ezer forintot utaltatok át...”

E. P.: „No de előbb kell felkészülni, Géza, aztán írni!”

R. G.: „Egy pillanat... utaltatok át, az én tudomásom szerint. Ebben a rovatban évekig torzulásokat véltünk fölfedezni és torzulásokat láttunk.”

E. P.: „Tehát másnak a véleménye torzulás lehet, de a ti véleményetek, az egy szabad vélemény.”

R. G.: „Nem. Te, aki újságíró voltál és nagyon jól tudod a sajtóetikát, ha fizeteses-hirdeteses...”

E. P.: „Bocsáss meg...”

Gy. M.: „De hadd fejezze be Géza.”

R. G.: „Hát vagy vitatkozunk, hiszen én is tiszteletben tartom...”

E. P.: „Persze.”

Gy. M.: „Folytasd!”

E. P.: „Ha heves is a vita, tiszteletben tényleg nincs hiány egyik oldalról sem.”

F. L. ekkor szólal meg először. Színtén kifogásolja, hogy a vita érdektelen részletek felé sodródik, de az eddig megszólalókkal ellentétben érthetően fejti ki véleményét, és érdemleges kérdésekről beszél: „... az a helyzet alakult ki, hogy egy amatőrből profivá lett együttes egzisztenciája nagyon erősen függ attól, hogy a Magyar Hanglemezgyártó készít-e velük nagylemezt vagy nem készít hanglemezt. Az, hogy a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat milyen alapon dönti el, hogy ezzel az együttesel most csinálunk egy nagylemezt, ezzel, ha kell, kettőt is, azzal meg egyet sem, erről sokat lehetne vitatkozni, ha ez merő üzletpolitikai

vagy művelődéspolitikai kérdés lenne. De itt húsba vág, azért, mert ezeknek a fiatal embereknek, köztük nagyon sok tehetséges fiatal embernek, az egzisztenciájáról van szó."

B. J.: „Milyen érdeke fűződhet a Hanglezgyártó Vállalatnak ahhoz, hogy ne minél több eladható, jó minőségű, magas színvonalú együttes legyen Magyarországon?"

Bár F. L. érvelése a hanglezgyár bírálatát rejtí magában, azt nem mondta, anire B. J. szónoki kérdése utal — így B. J. lényegében a tétel fölcserélésének logikái hibáját követi el.

F. L.: „Én nem akarok kiállni egyik együttesért sem. Köztünk zajlottak le már előszóban viták arról, hogy milyen szempontok szerint szelektáltak... úgy fogalmazták meg, legalábbis annak idején számomra ezeket az érveket, hogy abból messzemenően nem egy kereskedelmi, üzleti vagy szolgáltató vállalkozásnak az üzletpolitikája sugárzott... és nem is egyszerűen kultúrpolitika, mert ez egy kulturális intézmény, itt kultúrpolitikához kell tartanotok magatokat vagy kultúrpolitikát kell kialakítani, ugyanúgy, mint üzletpolitikát. Na most, az érveitek viszont olyanok voltak, amelyek számomra már egy ilyen hatósági beavatkozást jelentettek. Szóval, hogyha ti fölvetettétek nekem azt, hogy X, Z, N együttesnek a koncertjein milyen botrányok vannak — én nem járok ezekre a koncertekre, nem tudom ellenőrizni —, hogy ezek ilyen módonban rajcsúroznak, azok olyan módonban rajcsúroznak, rendbontásnak tekinthető az, amit csinálnak, akkor azt mondtam, ez nem tartozik rátok. Ez nem lehet kizáró ok abban a kérdésben, hogy legyen-e nagylemezük vagy sem. Az a szempont érvényesülhet csak nálatok, hogy jók kínálnak-e lemezre vagy rosszat."

B. J.: „... egyrészt egy két évvel ezelőtti magánbeszélgetést behozni ebbe a vitába, nem hiszem, hogy célszerű..."

Bár F. L. az egyik leglényegesebb kérdést, a hanglezgyár hatósági-hatalmi szerepét kezdte boncolni, nyílt megnyilvánulásával szemben B. J.

deklarálja, hogy létezik egy magánbeszélgetésekre és egy hivatalos megbeszélésekre tartogatott véleménye. (Ráadásul, mint erre a vitavezető is fölívja a figyelmet, az F. L. által idézett érvek a Stúdió '81 korábbi adásában is elhangzottak B. J. szájából.)

*

Ezután huzakodás folyik arról, hogy R. G. miért nem vállalja a saját cikkében leírtakat. A vitavezető azzal próbálja továbblendíteni a percek óta álló vitát, hogy az egyik vitatott együttes vitatott szövege alapján fölteszi a kérdést: a szövegek jóváhagyásában milyen szerepe van az Esti Hírlap cikkében is említett sanzonbizottságnak?

B. J.: „Ezt néhány érdekelt szerv, Zeneműkiadó, Rádió, Tévé, szerzői jogvédő, ORI, Koncertigazgatóság, Hanglezgyártó Vállalat hozta létre... A sanzonbizottság egy előszürizést végez, azt mondja a beadott számok egy részére, hogy ezt nem javasolja kiadásra, koncertelőadásra, rádióban sugárzásra. Ez nem kötelező senkire nézve, de általában abban állapodtunk meg egymás között, hogy betartjuk, és akkor ezekkel a számokkal egyikünk sem foglalkozik. Arra, hogy ha a sanzonbizottság nem kifogásolja, nem kötöttünk olyan megállapodást, hogy akkor mindegyikünk ezt felvételre, sugározásra elfogadja."

E. P.: „Cseh Tamás nem jelent volna meg, mert a sanzonbizottság nem hagyta jóvá, mi ennek ellenére kiadtuk."

B. J.: „Ez fordítva is előfordul (hangzavar): a sanzonbizottság azt mondja, hogy nem kifogásolja, mi kiadjuk lemezen, a rádió könnyűzenei szerkesztősége úgy dönt, hogy ezeket viszont nem sugározza, mert ő úgy gondolja, hogy ez a rádió műsorpolitikájával nem összeegyeztethető."

R. G.: „Világosan látszik a sanzonbizottság szerepe Magyarországon, mert ha vannak olyan együttesek, melyek a sanzonbizottság által mint kulturális hatóság vagy nem tudom én

milyen féle szerv, amely jóváhagyja a számokat, és ők erre engedélyt kapnak, hogy játsszák és ezt játszhatják több száz koncerten, és külföldön, még a Szovjetunióban is játszhatják, KISZ KB szolidaritási rockfesztiválon játszhatják, az egész országban mindenki ezeket a dalokat fújja, énekli. Én magam láttam olyan koncerteket, ahol több tízezer fiatal van. Ugyanakkor lemezen nem kaphatja meg.”

B. J.: „... Egyszer tisztáztuk, hogy a sanzonbizottság ez egy tanácsadó testület, az érdekelt szervezetek mellett, tehát azt, hogy mi elfogadjuk vagy nem a döntéseit, ez nem egy hatósági szerep. Úgy hoztuk létre, ez benne van a játékszabályokban. Második lépcsőben a sanzonbizottság nem hagyja jóvá azokat a Beatrice-szövegeket, amelyeket mi nem fogadtunk el lemezre. A sanzonbizottság sem hagyta jóvá, pedig az se lenne kötelező miránk nézve tehát, ha a sanzonbizottság jóváhagyta volna, nem jelentené, hogy mi kötelesek vagyunk lemezen kiadni.”

F. L.: „És ha nem hagyja jóvá, ti attól még kiadhatjátok?”

B. J.: „Kiadhatjuk, a játékszabály azonban az, miután mi hoztuk létre a sanzonbizottságot, hogy ilyenkor visszavisszük ezeket a szövegeket és megpróbáljuk meggyőzni a sanzonbizottságot, hogy járuljon hozzá, mert nekünk, ilyen és ilyen érvek szólnak amellett, hogy kiadjuk.”

Hogy a sanzonbizottság szerepe mennyire nem egyértelmű, az is mutatja, hogy néhány perc leforgása alatt a következő ellentmondásos állítások hangzottak el egymást követően vele kapcsolatban:

- a sanzonbizottság előzsűrizést, előlektorálást folytat;

- a sanzonbizottság nem hatóság;

- a sanzonbizottság döntéseit mindenki betartja;

- a sanzonbizottság döntései nem kötelezőek senkire;

- előfordul, hogy a sanzonbizottság jóváhagy valamit, de ezt lemezen nem adják ki;

- előfordul, hogy a sanzonbizott-

ság kifogásol valamit, de ez mégis megjelenik lemezen;

- előfordul, hogy a sanzonbizottság kifogásol valamit, ez esetben újra megpróbálják meggyőzni a sanzonbizottságot;

- előfordul, hogy a sanzonbizottság nem kifogásol valamit, ezt koncerteken játsszák, de lemezen nem adják ki;

- előfordul, hogy a sanzonbizottság nem kifogásol valamit, ezt lemezen kiadják, de a rádió nem sugározza.

Azért idéztük ilyen hosszasan a vita szövegét, hogy az olvasóval is érzékeltesük azt a képet, ami számunkra ebből a fejtegetésből kikerekedett. Az elmondottak alapján ugyanis az a benyomásunk, hogy a sanzonbizottság esetében egy olyan bürokratikus szervvel van dolgunk, amelynek egyetlen funkciója, hogy a létrehozó szervek döntéseit és akár azok ellenkezőit is törvényesítse.

Gy. M. megkérdezi, hogy az MHV nem talált-e érveket a sanzonbizottság számára az inkriminált szövegű dalok védelmében.

B. J. válaszol: „Fordítva. Mi, személy szerint, a vállalat vezetői, a legjobb meggyőződésünk szerint nem kívánjuk ezeket kiadni és terjeszteni, mert meggyőződésünk, hogy ezek olyan magatartásformákat terjesztenek a fiatalok körében, amelyek terjesztéséhez mi nem kívánunk hozzájárulni.”

B. J. érvelése két szempontból is sántít. Egyrészt tautologikus, hiszen azt mondja, hogy nem kívánják terjeszteni, mert nem kívánják terjeszteni. Másrészt a nagy érzelmi erővel kimondott „meggyőződésünk” önmagában még nem növeli az érv bizonyító erejét.

E. P.: „Egyetértetek ti azzal, hogy mi kiadjunk olyan P. Mobil szöveget... ami azt fújja a gyerekeknek, hogy boldog az ember csak az elmeegógyintézetben lehet, hogy akkor boldog az ember, ha megnyomja a gombot az orvos, és az elektrosokktól elveszti az eszméletét? Miért adjuk ki? Az ország többsége nem ért egyet a gyerekek hűlyítésével.”

Mondhatnánk erre, hogy az ország többsége nem ért egyet E. P.-vel, de nem mondjuk, mert ugyanúgy nincs semmi információnk az ország véleményéről, mint ahogy E. P.-nek sincs. A szükséges tisztesség és hitelesség kedvéért közöljük a P. Mobil A király c. számának csonkítatlan szövegét:

Fém a rács és őr vigyáz
Csend, nyugalom, tele van a ház
Gyógyszerek töltik be a termet
Oriás söpri fel a kertet
Jól van, minden rendben van
Jól van, jól érzem magam
Jó így, az élet gondtalan
Jó így, jól érzem magam
Én, én vagyok a király
Én, én vagyok a király
Főnököm, feldobom a labdát
Nyerni kell, menj előre hát
Doktor úr megnyom majd egy gombot
És én leszek, én leszek csak boldog
Jól van ... stb.

A P. Mobil dalszövege számunkra eléggé világosan utal Ken Kesey: Száll a kakukk fészkére c. nálunk is több kiadást megért regényére és a belőle készült filmre. A dalszöveg gondolataival természetesen senki sem köteles azonosulni; „hülyítésről” beszélni azonban — túlzásnak tekinthető.

E. P. a továbbiakban arról beszél, hogy az MHV nem támogatja azokat az együtteseket, amelyek „botrányokozásban utaznak”.

F. L.: „Péter is tett egy-két olyan megjegyzést, amelyet egyszerűen nem értek ... az az érzésem, hogy ti botrányoknak tartotok olyasmit is, ami az ifjúságnál egy hecc ...”

E. P.: „Lajos, hát válaszolj, a kábítószerek-propagandát heccnek tartod, vagy ifjúságot veszélyeztető ... mert meg vagyunk győződve, hogy az ország többsége — és ez nem politikai kérdés — egyetért velünk a tizenévesek védelmében.”

Már kissé ízetlennek tűnik a senki által nem ismert közvéleményre való ismételt apellálás, a már kifogásolt „meg vagyunk győződve” fordulattal együtt. Kétségeink vannak afelől is, hogy a kábítószerek említése egy dal-

szövegben automatikusan kábítószer-propagandának tekinthető-e (vagyis hogy a téma azonos-e a tartalommal).

Ezután B. J. felháborodva olvassa fel a Beatrice együttes egyik dalának néhány sorát. A hitelesség kedvéért megintcsak szeretnénk pontosan és kiragadás nélkül idézni, ezúttal a Beatrice együttes *Nagyvárosi farkas* c. számát:

Egyszer volt, hol nem volt,
még a külvárosi tengeren is túl.
Élt egyszer egy farkaskölyök,
hallgasd meg történetét.
Elunta a szülei meséjét,
a meddő vitatkozást.
Elszökött otthonról végleg,
hogy elkezdjen egy új mesét.
Elment a városba, metróra szállt,
kutyába sem vették.
Az aluljáróba kergette a sintér,
kutyának nézték.
Jó pénzért elmehegetett volna
ugatni egy ház körül.
Rákaptott az itálra
és úgy érezte szabadon él.
Nem értem, miért,
úgy érezte szabadon él,
jóra nevelték,
úgy érezte, szabadon él.
Elment a városba ... stb.

Az egész farkaskölyök témával kapcsolatban F. L. megjegyzi: „Nekem van egy olyan érzésem, hogy ezt a farkaskölyök-szimbólumot, ami — ilyen állatszimbólum sok mindenben előfordul —, úgy, ahogy te most előadtad, lehet, hogy van benne kifogásolható él valami ellen, de az is lehet, hogy te is másképp érted, a New Musical Express is másképp érti, és nagyon másképp értik a gyerekek.”

F. L. megpróbál az eddigieknél mélyebb magyarázatot adni arra, hogy az idézett dalok miért vonzzák a fiatalokat: „... ezek a gyerekek ráadásul örökölték egy szorongást. A modern művészet majd minden ága, még a legvidámabb műfajok is, ha egy kicsit megvakarod, szorongásalapra épülnek. Azért, mert benne van az emberiségben ez a szorongás. Akik ezt el akarják mismásolni, azok hazug művészetet csinálnának. Ma ezt nem lehet figyel-

men kívül hagyni... Ezek a gyerekek tizenéves korukban üvöltve tiltakoznak ez ellen a szorongás ellen, amit kezdenek érezni... Ezt a gyerekek hallgatják. Elsősorban nem is azért, mert a szöveg annyira tetszik nekik, hanem azért, mert ez a zene tetszik neki, és erről ma például még alig esett szó, hogy itt zenéről van szó elsősorban. Az a zene, amelyben ők kiüvölthetik a tiltakozásukat sok ilyesmi ellen, mint ez a szorongás... A gyerekek azt hiányolják, hogy kapjanak lemezen is — miután kevés a koncert, meg nem tudnak mindenhol elutazni — ilyen zenét, ami valamiféle, még kommunikációs eszköz is egymás között. Hát, suta gyerekeket látok és láttam azelőtt, míg fiatalabb volt a fiam, de most is észrevehetjük, hogy nem tudnak egymással beszélni. De ha ott egymással szemben lötyögnek és a zene mond valami olyat — és nem a szöveg, hanem a kettő legalábbis együtt —, amiben egyetértenek, már kommunikálnak.”

F. L. ezekkel a szavaival a vitát sokkal általánosabb síkra tereli. Elsősorban itt érhetjük tetten, hogy két alapvető tulajdonságban különbözik vitapartnereitől. Egyrészt a számára idegen társadalmi jelenségekkel szembeni toleranciája, másrészt empátiás képessége tűnik föl. Ezzel szemben E. P. és B. J. hatalmi (nem csupán gazdasági) pozíciójából részben az következik, hogy a véleményüktől eltérő viselkedést, magatartásformákat mereven elutasítják. Szükségszerű, hogy bizonyos hatalmi pozíciók intoleranciával és empátiahiánnyal járnak együtt?

E. P. ezután visszatér a vitát a praktikusabb síkra: „Te Lajos, akkor menjünk vissza ebben a vitában. Én értelek téged. Te attól félsz, magyarul, hogy mi ilyen szektáns, szűklátókörű censorok vagyunk. De erről nincs szó! A lelkünket kitesszük! Engedmények tömegét tesszük. Ha ezek az együttesek, ezek a botrány-rockegyüttesek csak egy mozdulatot tesznek felénk, már nyitjuk az ajtót!”

E. P. nem vállalja a kiadáspolitikai döntések felelősségét, hanem külső

tényezőkre, elsősorban az együttesekre hárítja. A hálátlan együttesekre, amelyek oly sok fejfájást okoznak a szegény kitért lelkű lemezkiadónak. A racionalitás szintjén viszont nem teljesen világos, hogy ha ezek az együttesek „botrány”-együttesek, és elitelendők, akkor miért elegendő csak „egy mozdulat” a szalonképessé váláshoz?

Ezután a résztvevők több lényegi témát vetnek föl, de a vita itt már olyan érzelmi hőfokra jut, ami megakadályozza bármelyik kifejtését. A vitatkozók egymás szavába vágnak, új témákat villantanak fel. Ezek közül egyet említünk, amelyben mindkét fél (sőt a vitavezető is) kifejti álláspontját: ez a szöveg és a zene viszonyának kérdése. F. L. azt a nézetet képviseli, hogy a dalokat pusztán szöveg alapján nem lehet megítélni, míg B. J. a szöveget tartja alapvető fontosságúnak, a zenét legfeljebb a szöveg „hordozójának”. R. G. okkal jegyzi meg, hogy az MHV képviselői eddig egyetlen zenei megjegyzést sem tettek a kifogásolt zeneművekkel kapcsolatban.

B. J. vet véget ennek a zűrzavarnak azzal, hogy ezúttal igen világosan és eléggé általánosan megfogalmazza álláspontját, lényeges kérdésekről ítélkezve: „...olyat tartalmaz, olyan életformákat sugall, hogy a társadalomból való kivonulás, a társadalommal való szembefordulás... Nem általában a társadalomkritikától félünk... A vízválasztót ott érezzük ezeknél a szövegeknél, hogy egy alapvetően pozitív, társadalmon belüli platformról fejez ki valamilyen kritikát, vagy pedig a társadalomból való kivonulást, a társadalommal való szembefordulást propagálja-e, éppen a 14—15—16 éves gyerekek körében, akik ráadásul sok minden oknál fogva még a legkevésbé képesek a kritikai feldolgozásra, tehát viszonylag legkönnyebben fogadják el azokat a magatartásmintákat. És még egyszer hangsúlyozom, hogy én nem a Kisstadionban való padrongálást értem a magatartás alatt, hanem a felnőtt generációval való totális szembefordulást.”

E tömör összefoglaláshoz néhány kételkedő kérdésünk van: Ki határozza meg, hogy mi a társadalmon belüli és kívüli? Valóban általában a társadalomról van szó vagy talán egy konkrét társadalmi helyzetről? Hol található annak a kijelentésnek a fejlődéslélektani megalapozása, hogy éppen ez a korosztály képes legkevésbé kritikai feldolgozásra? Bizonyította valaki, hogy éppen ők fogadnak el legkönnyebben magatartásmintákat? És a magatartásminták átvétele csak a kritikai feldolgozás képtelenségével magyarázható? Ha a társadalommal szembe forduló lemezeit nem adjuk ki, akkor ezzel talán visszahozzuk őket és közönségüket a társadalomba? És még valamit: ha egy felnövekvő generáció egy része valóban totálisan szembe fordul a felnőtt generációval, nem az utóbbi felelősségét kellene-e elsősorban megállapítanunk?

És végül: egy kérdés

Tanulmányunk befejezésekképpen egyetlen kérdésre próbálunk meg valamiféle hipotetikus feleletet adni; miért volt ez a vitaműsor olyan, amilyen?

Válaszunkat egy ismert közéleti szó-lás parafrázálásával kezdhetjük: minden népek olyan vitaműsorai vannak, amilyeneket megérdemel. Vagyis nem hisszük, hogy a Stúdió '81 rendkívüli adásának erőnyeit és hibáit elsősorban a műsorkészítők képessége és hozzáértése határozta volna meg. Egy televíziós vita nem lehet sem lényegesen jobb, sem lényegesen rosszabb, mint az országban folyó munkahelyi, közéleti, szakmai, politikai viták átlaga. (Természetesen vannak eltérések mindkét irányban, ezek a kivételek azonban nem gyöngítik a szabályt.)

Az igazi viták során nemcsak különböző — horribile dictu: ellentétes — nézetek, hanem ezek mögött különböző érdekek csapnak össze. Mi azonban szeretjük a véleményeket és az érdekeket egységesnek, megbonthatatlanak feltüntetni, annál inkább, minél közelebb esik a téma a centrális tár-

sadalmi problémákhoz. Ebből következik, hogy mindenki igyekszik a saját véleményét egyedül igaznak és valamiféle össztársadalmi érdek hordozójának föltüntetni; másrészt folyton a társadalmi hierarchia magasabb lépcsőfokaira pislogunk, és várjuk hogy valaki majd közli, mi az istenbizony helyes álláspont. Nyilvánvaló, hogy ameddig nem ismerjük el a különböző csoport-érdekek és az ezeket tükröző ideologikus különbözőségek létezését — és ebből következően megkíséreljük elfojtani maszk nélküli megnyilvánulásukat — addig igazi vitákra sem számíthatunk sem a tévében, sem másutt.

A viták milyensége azoktól a szokásoktól, normáktól, magatartásmódoktól, értékektől is függ, amelyeket a társadalom kultúrájának szoktunk nevezni. Közhelyszámba megy, hogy hazánkban az elmúlt évtizedekben-évszázadokban kialakult társadalmi kultúra nem tudta eléggé magába építeni a sokféle érdekeket tükröző vélemények nyílt konfrontációit. Összefüggésben a politikai mechanizmussal, nem terjedhetek el azok a szokások, normák, magatartásmódok és értékek, amelyek hatására általánossá válhattak volna a valóban őszinte, hátsó gondolatok és félelmek nélküli szellemi csatározások. Hadd említsünk két olyan körülményt, amely a szóban forgó sajátos kultúra kialakulásának eredménye, egyúttal a jóízű és fölszabadult viták nehezen félretolható akadályai.

Az egyik: mindenféle vita, illetve vitajellegű képződmény túlzott megterhelése „rejtett üzenetekkel”. Amikor az explicit szövegek számos implicit indulatot, szenvedélyt, előítéletet, nacionalizmust, fagyűlöletet, agressziót, hátbaszúrást és nyelvcsapást, taktikai meggondolást stb. takarnak el vagy éppen fednek föl. Az eredmény: az ilyen viták és vitatkozók hiteltelenülése, elértéktelenedése, vagy a vitaszervezők (tévé, rádió, újság, vállalat, társadalmi szervezet stb.) és a „köznép” közötti távolság növekedése, esetleg mindkettő. (Számunkra nem kétséges például, hogy a hanglemezgyártásról és környékéről zajló viták rejtett moti-

vumaként a sztálinizmustól az antiszemitizmusig különféle „szőnyeg alá söpört” ideológiák is szerepet játszottak; éppen elfojtottságuk miatt fortyogó és első pillantásra nem mindig világos irányú indulatként.)

A másik: a nemzedékeken keresztül működő monolit hierarchikus társadalmi-politikai struktúrák, illetve meghatározott irányú honoráló és szankcionáló mechanizmusok eredményeképpen „átörökített” és fenntartott, vagyis ismételten szocializált és megerősített tekintélyelvű mentalitás kiemelkedő szerepe és támogatottsága az ilyen vitákban. Ebbe a mentalitásba az irra-

cionális tekintélytisztelet és a konvencionális értékrendszer éppúgy belefér, mint az eltérő életvitellel szembeni türelmetlenség, a merev gondolkodásmód és a „másság” üldözése.

Végül, ha e gondolatsor után valaki föltenné e sorok szerzőinek azt a kérdést, hogy érdemes-e vitaműsört csinálni a televízióban, akkor — vállalván a megalapozatlan optimizmus vádját — azt mondanánk: igen, érdemes.

Hát ennyit akartunk elmondani arról, hogy hogyan vitázunk itt mi Közép-Európában, Kelet-Európában, Közép-Kelet-Európában. Kelet-Közép-Európában. (Nem kívánt törlendő!)

ABSTRACT: Viewers of the Second Programme of television could see an extraordinary programme night, a debate in which the participants were indeed arguing. The question is how.

Lányi Gusztáv

A futball(tele)vizionálás társadalomlélektana

E cikk írója nem elvakult futballrajongó, ám nem is szent: sok millió társával együtt (kik itthon és szerte a nagyvilágban szinte egy hónapig „láthatatlan közösséget” alkottak) szorgalmasan végignézte — a tévé jóvoltából — a Mundialt. Írásából ezért a „résztvevő megfigyelő”, azaz a néző szemszögéből készült „jegyzőkönyv” néhány adatát, összefüggését ismerheti meg az olvasó.

Nem kétséges: az elmúlt év legnagyobb tévéshowja a futball-világhajnokság közvetítése volt. Ezen ugyan a kényesebb ízlésű ítések kételkedve elboronghatnak, sőt fennkölt arisztokratizmusukban szinte önsanyargatóan ki is zárhatják (egy gombnyomással) magukat a „valósághól”, de ettől a valóság még az marad, ami: valóság. Másfelől az elvakult rajongók, akik e „valóság” alkotói és befogadói, szinte epikuroszai élvezettel elmerülnek benne, ezért — miként önsanyargató ellenlábasaik is — képtelenek viszonyulni hozzá, sztoikus távolságtartással, ám a tények beleérző elfogadásával reflektálni a valóságra.

**A tények: vélemények —
a vélemények: tények**

Mindenekelőtt: mik is ezek a tények? Kérdésfelvetésünk látszólag ártatlan, de reméljük, az olvasóban is a rácsodálkozás mozzanatával társul. (Szokratész — nem a doktor, aki brazil futballistasztár, hanem az ókori görög bölcselelő előd — óta tudjuk, hogy a megismerés a valóságra való rácsodálkozással kezdődik.) Csodálkozásunk

tárgya maga a tény: a labdarúgás halhatatlan népszerűsége. A VB megnyitóját, az Argentína—Belgium mérkőzést 120 ezer néző szurkolta végig a helyszínen, a barcelonai Nou Camp lelátóin, a műholdas tévéközvetítéssel pedig világszerte — becslések szerint — egy és negyed milliárd néző az otthonában volt ennek az eseménynek a tanúja. A madridi döntőt, az egyhónapos labdarúgó-fiesta NSZK és Olaszország nemzeti tizenegye által előadott zárómérkőzését — szintén a tévé képernyője előtt — másfél milliárd ember nézte végig. A helyszínen 110 ezren voltak, közöttük — s ezeket az információkat gondosan adagolták a hírközlés minden elképzelhető csatornáján — 700 „különleges vendég”: így pl. — magunk is láthattuk a képernyőn — I. János Károly spanyol király, Helmut Schmidt akkor még nyugatnémet kancellár, Sandro Pertini olasz köztársasági elnök, Leopoldo Calvo Sotelo (azóta megbukott) spanyol miniszterelnök etc. etc. A korábbi olasz—lengyel mérkőzést II. János Pál is végignézte (a tévében) az éppen Rómában tartózkodó József Glemp, a lengyel katolikus egyházfő társaságában.

A fentebb emlegetett „láthatatlan

közösség”, mely nem annyira a „szentlélek”, sokkal inkább a tévé által teremtődik, tehát mondhatni (s ez esetben még stilszerű is): egyetemes. Az olasz—lengyel mérkőzés után — tudósítók hírei szerint — „az örök város lengyel papi kollégiumában csend és mélabú honolt”. Nem így az olaszoknál: önekik — megint a tudósítók szerint — még egy kormányválságot is sikerült elkerülniük; „Rossit áldják a kormánypártiak”, „a mind izgalmasabb Mundial alatt az olaszok édeskeveset törődnek a politikával”, Spadolini be is jelentette: Madridba utazik a döntő megtekintésére.

De nemcsak a politikára hatott a labdarúgó-fiesta — a tévé által világméretűvé növesztett — népszerűsége, hanem — hogy az előbbi rangos (név-) sor láthatatlan, mintegy az „alvilág” mélyébe lenyúló ellentétjéről is szó legyen — a bűnözők tevékenységét is befolyásolta. Így pl. Nyugat-Berlinben a bűncselekmények száma ugrásszerűen megnőtt, mert — tudhattuk meg a VB köré duzzasztott hírözönből — mindenki a tévékészülék elé szegezve ült, kivéve a józan és vállalkozó kedvű betörőket s egyéb kétes elemeket. Magyarországon viszont — értesülhettünk a „Kék fény” egyik adásából — a prosztituáltak panaszkodtak, mert a VB következtében „forgalmuk csökkent”, s aktivitásuk ezért, mondhatni „parlagon hevert”. Mellesleg a Mundial egyhónapos „megpróbáltatásairól” nemcsak a „hivatásosak”: az utca (törvényellenesen piacoló) leányai, hanem a jogi állásukban rendezett „házi(as) feleségek” is panaszkodtak; férjeik állítólag megfeledeztek „férji kötelességükről”. Ami „itt” veszteség, „amott” — a tévének — nyereség: az NSZK-ban pl. júniusban 66 százalékkal több színes készülék s 139 százalékkal több képmagnó talált gazdára, mint a tavalyi év azonos időszakában.

Kérdésünk ezek után így hangzik: miért igaz az, hogy „A labdarúgás a földkerekség legjelentősebb sportja: nincs még egy sportág, amelynek világbajnokságát több milliárd ember nézné

végig. A futball országok népeit teszi boldoggá (lásd az olaszokat), kudarc esetén valóságos nemzeti gyászt okoz. A mérkőzések történései egy VB idején a Föld lakosságának többségét foglalkoztatják.”? (Zsolt Róbert: VB a fonákjáról. Magyar Nemzet. 1982. júl. 24.) Miért igaz az, hogy „a labdarúgóvilágbajnokság a szó szoros értelmében a földkerekség ügyévé tud válni”? sőt: miért van az, hogy a futballt szerető emberek (s mint láttuk, ezek nem kevesen vannak) „a világot négyeszedes ciklusokban mérik” — miként ezt Zalka András, a Testnevelési Főiskola rektora, az MLSZ elnökhelyettese véli (lásd: Népsport, 1982. júl. 14.), s tévednének, ha ezeket a véleményeket csak valamiféle hivatali-szakmai „hangsúlyozás” okából eredeztetnénk.

Miért gondolja Szepesi György azt, hogy „a labdarúgás a huszadik század vallása” (lásd Wisinger István interjúját: „Középüzem a zöld gyepen”. Élet és Irodalom. 1982. aug. 13.)? Szepesi György ugyan Ortega y Gassetra, a neves spanyol filozófusra hivatkozik az idézett filozofikus mélységű aforizma forrását illetően, ám mi úgy véljük, noha nem néztünk utána, hogy Ortega y Gasset ezt inkább a „tömegek lázadása” negatív tüneteként, s nem a Szepesi-értelmezés pozitív ki-csengésében érthette. Szórszálhasogatások helyett azonban figyelmünket összpontosítsuk magára a jelenségre: a labdarúgás — úgy tűnik — látható világunkon túli (vagy inneni) népszerűségére. Hiszen az előbbi — ortegai eredetű — állítás arról tanúskodik, mint-ha Szepesi összebeszélt volna Socrates-szel — nem az ókori görög bölcselővel, hanem a brazil doktor futballistaszórtárral —, mert szerinte is a „futball olyan mint a vallás”. A sztár, Szepesihez hasonlóan, a futball „nemzeti öntudatban” játszott szerepéről sem feledkezik meg, csak míg Szepesi — higgadtan — a nemzeti öntudat „közhangulati” elemeként kezeli, Socrates doktor e „közhangulat” dél-amerikai (noha máshol sem ismeretlen) harcosaként a „zászló dicsőségéért” futballozik. (Lásd Népsport, 1982. júl. 11.)

Miért van (volt) az, hogy pl. június 23-án a tévénezők többsége az Argentiná—Salvador mérkőzést nézte — köztük Feleki László is, miként erről július 2-án az Élet és Irodalom hasábjain be is számolt — a Televíziós (ál)mesék felnőtteknek (ál)misztikus sorozat Atlantisz című darabja helyett, mely egyébként a „bennfenteseken” kívül a nézőket alig-alig érdeklő vesztprémi tévétalálkozó egyik unalmas darabja volt.

Miért választotta a néző (sőt: a Néző) elsüllyedt földrészek szimbolikus és elektronikus (tehát „modern”) misztériuma helyett inkább a valóságos misztérium örömeit, bánatait, a műösi látomások helyett a futball (tele)vizionálás nem kevésbé misztikus, mindenesetre valóságosabb „menny- és pokoljárásait”?

Miért emlékezünk jobban — szerény magán-közvéleménykutatásunk szerint még a nők is — a szokásos szombat esti „vers-ötpercek” helyett a korántsem irodalmi stílusban megszólaló Mészöly Kálmán egy-egy pályaszéli „jótanácsára” (mely a gondosan elhelyezett mikrofonok jóvoltából nemcsak az érdekelt játékosok, hanem a tévé előtt ülő szurkolók és nem szurkolók lelkében, fülében is visszhangra talált)? Miért emlékezünk jobban a képernyőn igazságot osztogató „nemes lelkű bandita” harsány handabandázásai helyett szintén Mészöly Kálmán néma, sirással küszködő arcára (a Vitray Tamásnak adott interjúbán) a „balszerencsés” belga—magyar mérkőzés után?

Miért volt „gyönyörködtetőbb” — főként az ifjabb hölgyek körében, szintén szerény magán-közvéleménykutatásunk adatai szerint — Lato tar koponyája, Fischer, Rummenigge, Tigana, Socrates „muzsikáló mozgása”, Maradona és Rossi „összeizzadt kócosága”, mint az (egyébként nem tehetségtelen) Margereta Mikaeljan szovjet rendező által az Osztrovszkij-darabból elszabott Férfiszepeység című tévéfilm brillantinos bájgúnár-csapata?

A futball „metafizikája”, avagy tévé által homályosan: a labda

Nem árt rögzítenünk: a sport, így a labdarúgás is küzdelem; még pontosabban: a küzdelem (szimbolikus) modellje. Valóságos modell egyben, azaz együttműködés és versengés kitalált, ám reálisan létező szabályok által megszabott mederben. Ezért a játékban, mint a valóság modelljében az érintkezések szabályozottak. A modell mintát nyújt az alá-fölérendeltség, áttételesen: az értékstruktúra kialakulására, egyfajta „rendet” visz a bizonytalanságba. Ráadásul úgy, hogy magát a tökéletes bizonytalanságot — a kerek labdát — a véletlen szabályozásán keresztül próbálja „(le)kezelní”, ami azonban sohasem sikerülhet. A labda, éppen mert kerek, gömb alakú: ingtag. A bizonytalanságot növeli, hogy a pályán a játékban lévő labdához (ellentétben sok más labdajátékkal) kézzel nem szabad hozzáérni. Ennek a nagyon egyszerű eszköznek — a labdának — a közvetítésével az ingadozásból adódó esélyek kiaknázása érdekében a pályán szabályozott küzdelem folyik. Olyan érintkezések sorozata alakul ki, amelyben csoporton belül és csoportok között a cselekvésváltozatok szinte végtelen hálójára jön létre, miközben valójában — ezt az újabb bizonytalanságot csillapító — korlátozott társas viselkedési készséglet valósul meg, amit stílusnak, harcmodornak is nevezhetünk, és amit az „ellenfél” tudatosan mérlegel saját elképzelései megtervezésekor. Ezért a bizonytalanság, a „végtelen” mégis befogható, megbecsülhető, amiből táplálkozhat a „gól”, a győzelem reménye.

A labdarúgás — a fentiekből következik — szembeállításra alapozott csoportjáték, mely az emberi agressziót az értelem számára elérhető eszközök és szabályok keretei közé tereli.

Mit jelent ez?

A labdarúgás nem pusztán koreográfia, nem „esztétikai sport”, mint pl. a művészi torna, a műkorcsolyázás, ahol a „másikkal” való kontaktus és agresszió csak jelképes: csak a megmé-

rettetésben (az „objektív” zsüri segítségével) áttételesen van jelen. Nem is ügyességi játék, mint pl. az atlétika, ahol a szembenállás — az idő, a távolság, a magasság stb. „legyőzésével” — megint csak közvetett. A labdarúgás a páros küzdelmekben leginkább feltűnő nyílt és személyre irányuló agressziónak sem ad nagyon teret, miként az ókori gladiátorküzdelmekkel leginkább rokonságot tartó ökölvívás és birkózás (vagy még inkább ezek amerikanizált változata: az izomszaggató, csontrepesztő pankráció), a labdarúgás ugyanis a csoportszembenállás törvényeinek veti alá az esetlegesen feltörő egyéni agressziót is.

Az esztétikai és atlétikai sportok már-már műélvezetté légiessítik az eredetileg agresszív érintkezést, ezért a befogadó — a néző — is csak vékony közeget keresztül köthet a látványhoz. A küzdőfelekkel való azonosulás lehetővé teszi leginkább egy személyhez kötődik. A majdnem nyíltan agresszív páros küzdelmek viszont a néző rejtett agresszióján keresztül, mely a szurkolás lázában sokszor nyíltan is kitör, gátlástalan lehet: éppen mert emocionális-ösztönös alapokon nyugszik a látvány, s nem az esztétikum vagy a tér, idő, távolság által megnevesített szembenállás élményén. Ha pedig az eredetileg szintén nyílt és páros konfrontáció egyfajta arisztokratikusan megemelt távolságba kerül (pl. vívás, tenisz), a befogadó újfent csak az esztétikai sportokra jellemző, főként egy személyhez kötődő korlátozott azonosulási mechanizmus révén kapcsolódik a látványhoz.

A labdarúgás mindezekkel szemben a nyílt szembenállást csoportösszefüggésben szabályozza: az erőszak, a küzdelem, a „kemény belemenések” stb. a legitim taktika részei, ám ezek sohasem önmagukban érvényesek (mint pl. az ökölvívásban a kiütés), hiszen a testi belemenés, kitartás, erő etc. csak az együttműködés, a csoportszellem áttételén keresztül hatékony. Ezért a szembenállás nem cél, csak eszköz. Ezt az „eszközt” viszont valóban célszerűen: ésszerű eszközként az adott és köl-

csönösen elfogadott szabályok keretei között lehet és érdemes felhasználni.

A labdarúgás tehát csoportok összefüggésében létrehozott szabályozó szembenállás. Játék képében az élet, a társadalom sok más versenyének és csoportküzdelmének modellje, mintája. Egyfelől leképezi azokat, másfelől példát is mutat.

Érdemes talán megjegyeznünk — éppen a csoportösszefüggésben gerjedő befogadói, nézői aktivitás természetrajzával összefüggésben —, hogy a labdarúgás (miként ezt a feleségek és egyéb hölgyek is pontosan érzékelték a férfiak „energiaátcsoportosításának” sajátos tényét tapasztalva) valóban maszkulin sport. Ennek egyfelől gyermekkorba nyúló előzményei is lehetnek, hiszen a csoportalkotási küzdelmek a fiúk serdülőkorában, ellentétben a lányokkal, sokkal hevesebbek. A fiúk inkább hajlamosak bandákba tömörülni, mely csoportok létét és dinamikáját éppen az uralomért folyó küzdelmek tartják fenn (melyekben a testi erő mellett a szellemi kvalitások: találékonyság, jó fellépés, kitartás stb. szerepe sem elhanyagolható). Másfelől a férfias csoportharc iránti fogékonyságnak az emberiség „gyermekkorába” nyúló előzménye is lehet: a nyílt csoportközi (csapatközi) harc a történelem tanúsága szerint — „férfimulatság” (lásd háborúk).

E főként lélektani tényezőkben véljük látni azokat az okokat, amelyek egyrészt a futball jellegzetes s társadalmilag nem elhanyagolható népszerűségét magyarázzák, másrészt azon okokat is, amelyek a befogadó oldalán felkeltik magát az élményt is, sokszor persze tudattalanul. Ám valójában nem ettől homályosodik el a labda által szimbolizált küzdelem, amely — Ron Greenwood, az angol válogatott kapitánya szerint — „az élet egyszerű dolgait jelenti. Azokat az egyszerű dolgokat, viszonyokat, amelyeket oly nehéz elérni, megérteni mindennapi életünkben”. (Surányi András: Aranycsapat. Budapest: Mafilm, 1982. 73. old.)

Ez a homály nem a szurkolók és nem szurkolók szemeinek esetleges „farkas-

vakságából”, hanem — többek között a tévé által is leképezett, sőt világnyira növesztett — szociológiai viszonyokból ered.

A sztár- és kibiclélet

A szurkoló üljön (vagy álljon stb.) testközelben érintkezésben társaival az aréna lelátóin vagy otthoni környezetében „meghitt” képernyőjére meredve, manapság már nem egyszerűen csak játékot, hanem sokkal inkább szolgáltatást kap. Nemcsak néző, hanem fogyasztó is.

Ez nem érték-, hanem tényítélet, s ráadásul — sztoikus alapállásunkhoz illeszkedő — szociológiai közhely ismétlése, ezért korántsem csatlakozunk a múltba merengő, „régis szép idők”-et visszasírókhoz. Mindazonáltal megértjük a „régis szép idők” nosztalgiját is, hiszen akkor a futball játék s nem foglalkozás volt, a futballista játékos és nem gladiátor, aki pénzért előadást nyújt. A játékos — a „régis szép időkben” — még „egy volt közülünk”, talán már „többre jutott” (pl. kocsit vehetett), de még „hozzánk tartozott”, így a vele való azonosulás — főként mert a lokálpatriotizmus — „mi-tudatában” gyökerezett — ellenérzésektől mentes volt. Játékosát a szurkoló „szerette”; ha rosszul játszott, alaposan megszidta; ha jó és szép játékkal ajándékozta meg, örült és megdicsérte.

A szurkoló és játékos e meghitt, közösségi viszonya még nem ismerte a mai kemény kettős szereposztást, amikor a játékos show-sztár és gladiátor, aki pénzért előadást nyújt: látványt, sőt „életminőséget” szállít; a szurkoló pedig fogyasztó és „ezerfejú cészár”, aki a korábbi szolid örömei és bánatok helyett az áhítat és gyűlölet terrorját gyakorolja, mert a pénzért /jó/ előadást vár. Mindazonáltal a szurkoló, otthon a tévé előtt vagy az aréna lelátóin, manapság a show-man játékosoknak csak kibicel; noha „mindent tudónak” hiszi magát, sokszor még az alapvető játékszabályokkal sincs tisztában,

miként ez Erdősi Sándornak, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont kutatójának az ország felnőtt lakosságát a VB előtt megszondázó tanulmányából kiderült.

A kibicelő néző és a show-man sztár kapcsolata ezért csak látszatintimitás. A korábbi elsődleges, természetes elkötelezettség helyére a látványosságon nyugvó, piac által közvetített akciók léptek. A tévé ezen „akciók” közül talán a leghatékonyabb tömegközlelési eszköz, amely a látványt show-vá változtatja: a látvány élménynyújtó izgalmi értékét világméretűvé is növelheti. Mármost ez az izgalomnövelés legalábbis két szférában: a gazdaság és a hatalom (politika) birodalmában válik fontossá.

Nézzük előbb ez utóbbit.

A hatalom jelei — a jelek hatalma

A futball, éppen mert show, nyilvánosságot teremt, ezért e nyilvánosságért és nyilvánosságban való versengés, különösen egy VB keretei között, nem kis tét. Például: 1982 nyarán Spanyolországnak azt kellett bemutatnia a világnak, hogy stabil, rendezett, demokratikus ország. A megnyitó ünnepségen sportolók százai (állítólag kétezer) előbb futball-labdát, majd ebből átalakulva — a jelek a tartalmi összefüggést is sugallták — békegalambot (Picasso) formáltak ki, miközben több ezer (állítólag pontosan 5000) fehér galamb repkedett és tizezer színes léggömb emelkedett a magasba. Ugyanakkor erre a „békére” 22 ezer rendőr, 5 ezer csendőr, 3 és fél ezer civil ruhás nyomozó vigyázott (pl. az ETÁ-tól tartva), mert a világbajnokság hírverőképességét a baszk terroristák is ki szeretnék volna használni.

Noha Picasso békegalambja valóságosan (ti. galambként) és ember formálta jelképként is jelen volt, béke és háború azonban — mondhatni — (mostoha) „testvérfogalmak”, és a Mundial békés küzdelme („békeharc”) sem kerülhet ki ezt a realitást, konkrétan: a Falkland-(Malvin)-szigeti háborút.

Ezért az argentin játékosokat kétszer annyi rendőr vigyázta, mint pl. a magyarokat. Az egyik argentin játékos, Ardiles bátyja, aki repülőtisztként vett részt a háborúban, meghalt. „Ha viszszererem a lelkierőmet — nyilatkozta Ardiles —, megpróbálok a pályán bosszút állni a történetekért. A lehető legjobb játékkal...” A „bosszú” ez esetben „játékká” nemesült. Amit a labdarúgás szembenállást modellező jellegéről korábban elvontan mondtunk, itt konkrét esetben válhat világossá. Miként ugyanezt a lélektani összefüggést mutatja, csak már persze a hatalom konkrét szociológiai realitásaitól „szennyezett” állapotban, Menottinak, az argentin csapat kapitányának megnyilatkozása is. Menotti ugyanis a Falkland-szigeti háborúhoz hasonlított labdarúgóinak világ bajnoki mérkőzéseit, és hozzátette: itt nem teszik le a fegyvert. A magyarok elleni mérkőzés előtt pedig ezt mondta: „Vagy legyőzzük a magyarokat, vagy meghalunk!” (Magyar Ifjúság, 1982. jún. 25. 61. old.)

De nemcsak az angol—argentin politikai ellentét, hanem az arab—izraeli konfliktus is „beszennyezte” a Mundial békegalambját. A Perzsa-öböl menti arab országok televíziói ugyanis bojkottálták a Brazília—Olaszország mérkőzést, mivel annak játékvezetője az izraeli Abraham Klein volt.

A politikának, ill. a politikai döntéshozóknak elemi érdeke, hogy a nyilvánosság előtt — a nézők tudatába — sulykolják önmaguk jogos uralmát és a sikeres (vagy csak annak vélt) csapat közötti összefüggést. A vezető politikusok megjelennek a mérkőzések „díszpályáiban”, akár szeretik magánemberként a futballt, akár nem. Ha nem jelennek meg, akkor is — a tömegkommunikáció eszközein keresztül — jelzik érdeklődésüket. (Így tett Mitterrand francia elnök is, aki magyarországi fontos tárgyalásai közben is szorított magának 90 percet a nevezetes francia — nyugatnémet mérkőzés megtekintésére.) A jó és sikeres szerepléshez gratulálnak, később díszebédet, díszvacsorát, fogadást adnak, esetleg kitüntetést is, miként Roberto Suazo Cordova, a

hondurasi elnök, aki — a hírügynökségi jelentések szerint — „az ország legmagasabb kitüntetésével, a José Cecilio del Valle renddel tüntette ki a világ bajnokságon helytállt hondurasi labdarúgó-válogatottat”.

A (futball)piac gazdaságtana

A futball-show gazdasági versengés, egyéb szolgáltatások alternatívája és életminőséget megjelenítő racionális eszköz lett.

Mi is láthattuk itthon a képernyőn: a spanyol tévések nemcsak I. János Károly délceg, férfias („királyi”) megjelenésére — image-ére — ügyeltek. Gondosan adagolták minden mérkőzés előtt a helyszín, a város, a régió vonzó színhelyeit: a tengerparti strandokat, a pálmafás utcácskázatokat, a gondtalan sétálókat, közelről, a részletek felvillantásával, s távolról, magasból, e részleteket a látvány egységébe olvasztó légifelvétellel.

De ugyanez a mechanizmus csinál a játékosból nemcsak show-mant: gazdasági vállalkozót is. Ennek előfeltétele, miként máshol is, a szaktudás: a racionális munkafolyamatokat mintegy modelláló játékerő, agresszivitás, kitartás, találékonyság, kooperációs készség és teljesítményorientáció. Ha ez a munkakultúra — a játékban is — a magától értetődőség szintjén van jelen, s nem — ahogy nálunk inkább dívik — a direktívák, ráolvasások imamalmaiban, akkor a kézzel fogható eredmények mellett ráadásul a szurkoló, a néző (üljön az aréna lelátóin vagy tévé képernyőjére meredve) az a racionális illúzióban: az (eredményes) együttjátszásban. El fogja hinni, akár csak egykor Napóleon katonája, hogy zsebében a marsallbot, hogy ő is „hős” lehet: meggazdagodhat, miként Maradona, az argentin szupersztár, akinek a neve, a lába, minden mozdulata (fogpasztareklám-mosolya a tévében) üzleti győzelem.

A futball vágyteljesítő gazdasággerjesztő funkciójában ábránd és valóság szinte kiismerhetetlenül össze-

kuszálódhat. Nem ebben rejlik a baj, hiszen ez serkentheti is a vállalkozókedvet. Akkor van probléma, ha a hétről hétre megváltott illúziók (gondoljunk csak a nálunk is népes táborral rendelkező totózókra) a napóleoni marsallbot helyett még őrmesteri pálcát sem rejtenek. És ez — talán már az olvasó is sejti — nem egyszerűen a futball, hanem a hatékony munkakultúrán nyugvó gazdasági szisztéma kérdése.

A futball itt is modell, hiszen a labdarúgók — sokakkal ellentétben — tartósan nem kerülhetik el a komoly tétmérközéseket, ellenfeleiket nem ők, hanem — mondjuk így — a piac erői választják ki, tudásuk végül is a nagy nyilvánosság előtt méretik meg. Ezért a képességektől és teljesítményektől független anyagi juttatások rendszere: a „fosztogató-osztogató” szisztéma romboló hatalma az emberekben (a nézőben, a totózókban) meglévő valós értékrend alkalmazása jóvoltából viszonylag könnyen lelepleződik — a mérkőzést elveszti az ilyen csapat.

Tudjuk persze, hogy ilyenkor beindulhatnak az „önáltató körforgások”: a korábbi remények és a (mostani) kiábrándító valóság közötti távolság áthidalását célzó észlelési torzítások, önfelmentő magyarázkodások (a bűnbakképzéstől kezdve a „balszerencse” ostromozásáig). És midőn a tévé előtt ülő Magyar Néző lelkében is mélahúit tanyát — a „balszerencsésen” elvesztett belga—magyar mérkőzés után, azonosulva a visszafojtott sírástól elnémult Mészöly Kálmánnal —, akkor szinte gyógyírként éri a néző lelkét a „de-legalább-szép-halál-volt!” Szepesiféle csatakiáltás (ugyanabban a Vitray-interjúban.)

A Sztoikus Néző azonban, ki persze szintén mélahúis, beleérző lény is. Ám nem engedi (el)vérezní lelkét. A Sztoikus Néző ugyanis nemcsak a futball-történelemből (pl. az 1954-es VB-n elvérzett magyar Aranycsapat „balszerencséjéből”) tanul, hanem a magyar (egyetemes) történelemből is, ezért kiábrándítóan ismerősen hangzik neki a „szép halál”-csatakiáltás. Mentalitás-történeti képzettársításokat mozgósítván még a „szép halállal” kimúlt mohácsi csatavesztőkre — Tomori Pál érsekre (kapitányra) — is hajlamos gondolni. Ám éppen ezért marad józan és inkább azt mondja: „Nekünk nem szép halál, hanem inkább csúnya győzelem kellene!” És halga módon hozzáteszi: „Tanuljunk a belgáktól (is)!”

Mindazonáltal a Sztoikus Néző azzal is tisztában van, hogy — noha talán nem tanulságnélküliek az ilyen véres és csatakiáltásoktól hangos mentalitás-történeti képzettársítások — nem kell mindent mellre szívní: futballról, játékról van szó. És egyébként is ismeri az egyik mohácsi csatavesztő-utód: Esterházy Péter *Agnes* című kisregényének mottóját: Die Lage ist hoffnungslos, aber nicht ernst. (A helyzet reménytelen, de nem komoly.)

Ám akár „reménytelen”, akár „nem komoly” a helyzet, a tévé előtt ülő Néző — a tanú — végül is tudja: az a csapat *nyert*, emez pedig *vesztett*. A leg-egyszerűbb (futball-)gazdaságtani törvényt ezért nem lehet (tartósan) „megbundázni”. És ezért tetszett nekünk 1982 nyarán, itthon, a tévé képernyője előtt ülni a spanyolországi futball-világbajnokság, ez a világméretű show-műsor. Mert a sok infantilizáló műsor mellett (helyett) egy valós küzdelem illúzióját élhettük át.

ABSTRACT: The author of this article is not a blind football fan, but he is not a saint either: together with millions of people (who formed an „invisible community” in our country and all over the world for almost a year) he steadily watched the Mundial, thanks to television. His writing presents some data and observations included in the „report” on the events prepared from the point of view of the „participant observer”, i. e. the viewer.

Vargha Balázs

Bukfenc a fejünkben

Vázlat az X-es szerkezetekről

Az emberagy éjjel-nappal szüntelenül alkot analógiákat. Képzetkapcsolásaink azonban többnyire tévesek, önkényesek. („Minden hasonlat sántít”.) Az egyéni tévesztések közösségi tévedésekké nővik ki magukat a mítoszokban, hiedelmekben, de nyelvi alakzatokban is. A tudományos szemlélet régóta irtja az emberiség gondolkodásának ezeket a téves képzeit. De kevés sikerrel. A nyelv nemcsak ősi jögon őriz vad analógiákat, hanem ma is bőven termeli őket.

Megpróbáljuk most itt szétszálazni az analógiák egyik sokat ígérő csomóját: a keresztvezést — tükrözést — megfordítást. Vargha Balázs gondolatmenetével kapcsolatban természettudósok is elmondják véleményüket.

Id. Benkő József karcsai lakos így mondta el a boszorkánymesterség átadásának módját:

„Ha valaki tudományt akart szerezni magának, vette át egyik a másikatul az ördögös dolgokat, akkor ű féltizenkettőkor mindig a keresztútra ment és ott tudta egyik a másikatul átvenni. Ott átadta amaz emennek, akkor aztán ű hazament. De mindig úgy ment, hogy ne tanálkozzon senkivel, csak magánosan legyen, de mán másnap tanálkozhatott bárkivel vagy bármit csinálhatott, de akkor nem szabad vót neki, mindig csak bal kézzel enni, bal kézzel inni. Meg ha ivott, mindig olyan fonákul kellett venni, hogy úgy igyon, mert ha akarta, hogy biztos legyen neki a tudománya, akkor mindent fonákul kellett neki csinálni jószerivel.” (Balassa István: Karcsai mondák 345.)

Mágikus X-ek

A boszorkányjelöltre kötelező viselkedés jól beillene Lewis Carroll: *Through the Looking-glass* (Alice Tükörországban) című regényének „másik” szobájába, ahova a kandalló fölé akasz-

tott tükrön át lehet bepillantani, és ahol minden ott van, ami a *rendes* szobában található, csak éppen megfordítva.

A boszorkányjelölt fonák, balkezes mozgatai azt demonstrálják, hogy ő egy másik világba lépett át, ahol jobb a bal és bal a jobb, ahol hatnak ugyan a meg nem fordított világ törvényei, de visszásan, kifordítva.

Szépen összecseng a népi hiedelem a matematikus meseíró agyafúrt eszjárásával. Hogy Carroll eljátszik regényében a tükrös szimmetria jellegzetességeivel, így a tükrörírással is — ez természetes. Meglepőbb az, hogy a népi hiedelmek, mikor bűbájosságról, ártó hatalmakról, ellenük való védekezésről beszélnek, analógiás szerkezeti összefüggések egész rendszerét építik ki.

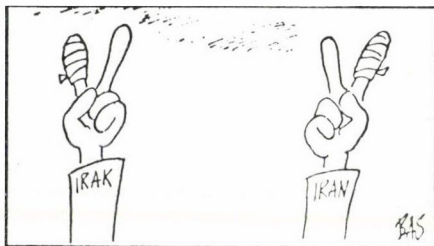
A keresztút, a balkéz és a tükrő egyaránt beletartozik ebbe a rendszerbe. Még néhány példát hozok a *Karcsai mondákból*.

A hazajáró lélek megrendszabályozásának radikális módja: ki kell ásni a holttestet, arcával a koporsó feneke felé fordítani, majd így, fordítva oda-szegezni a koporsó deszkájához. Ha a megbabonázott lovak nem tudnak el-

indulni a szekérrel, a tengelyvégszöveget fordítva, alulról fölfelé kell bedugni. Varázsereje van a visszafelé mondott szövegnek, például a fordított miatyánknak.

Pócs Éva néprajzkutató foglalkozik a megfordítások szerepével a hiedelmekben. Kaptam tőle néhány igen jellegzetes adalékot. Erdőben eltévedt ember megcseréli lábán a csizmákat, hogy hazataláljon. A boszorkány hátul jön be az ajtón. („Úgy jön, mintha menne.”) A „küldött” farkasnak fölül van a hasa, alul a háta stb.

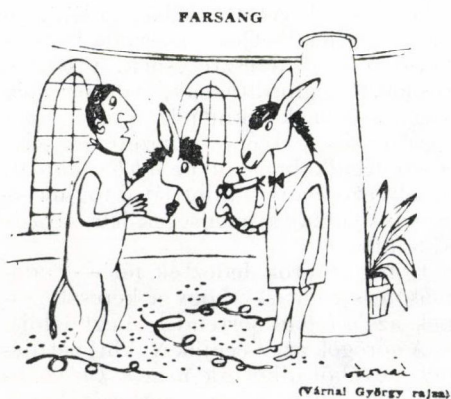
A magyar varázshiedelmekhez antik analógiát is találunk. Lukianosz *Heté-rák párbeszédei* című sorozatában elmondanak egy boszorkányreceptet vetélytársnő legyőzésére, elcsábított partner visszahódítására: „... lesnem kell a leány lába nyomát, és ahogy továbblép, a bal lába nyomába a jobb lábammal kell beletaposnom, hogy ne lássék, aztán a jobb lába nyomába a bal lábammal, és közben állandóan ezt mondogatnom: Eltiporlak, föléd kerültem.” (Lukianosz összes művei 1974. II. 437—438. Jánosy István fordítása.) Eltaposni valakinek a lába nyomát — ez nem elég. Keresztelve, megcserélt lábbal — ez ad igazi hatalmat az ellenfélén.

Mai magyar általános iskolások — budapestiek és vidékiek — egész varázsszisztemet ismernek és gyakorolnak X-es alapon. A bűvös mozdulat a mutatóujj és a középső ujj keresztbe rakása, a *csuri*. Fogócskánál a csuri a „vár”, de egyes közlőim szerint csak akkor hatásos, ha az „ember” közben a másik kezével a fejét ütögeti. Tudva levő, hogy ha viszket az ember orra, bosszúság éri. De a készülő bosszúságot is tovább lehet küldeni csurival, ha keresztbe tett ujjakkal valakit észrevétlenül megérintünk. Ha zöld taxit látunk, a csuri mozdulat szerencsét hoz. Helyi változata ennek egy vasúti iskolában: ha az ablak előtt piros mozdony halad át, minden gyerek csurit mutat, hogy valami öröm érje.

Testrészek keresztvezésének sokféle tulajdonítanak oldó és kötő erőt. Hittek ebben azok a braziliai táncosok is, akikről Albert Camus ír dél-amerikai útinaplójában. Egy *macumba* szertartáson váratlan rendreutasításban volt része. „Egyszer csak az egyik táncos odajön hozzám és megszólít. Arra kérnek, mondja a tolmácsom, hogy ne álljak karba tett kézzel, mert emiatt a szellem nem tud közénk leszállni.” (Nagyvilág 1980. I. 107. 1.)

A keresztbe font karok az európai társasági szemiotikában elzárkózást, bizalmatlanságot, védekező magatartást jeleznek. Lehet, hogy Camus ilyen alapon fonta össze karjait, míg a szokatlan, táncos szertartást szemlélte. A táncosok viszont ártó mágjának, a szellem megkötésének minősítették Camus mozdulatát.

Ide számíthatunk olyan mindennapos szokásokat, amelyeknek hiedelemalapja alig sejlik föl. Ilyen a „melyik kezében van?” kérdés, amit szintén keresztbe rakott kezekkel tesznek fel. Ilyen a keresztbe-kézfogás tilalma.

Szertartásos mozdulatok nyomán haladva eljuthatunk az egyiptomi ábrázolások keresztező kézmozdulataig, a törökülésig, Buddha-ülésig, jóga-pózokig. S vegyük ide azt a nagyon is szertartásos, bár nem vallásos mozdulatot, amivel az elkapott gengszter keresztbe rakja a két kezét a bilincseléshez.

Paradox gyógyeljárások

Schroeder mai német orvos-kutató a lágyvíz fogvasztásának ártalmait vizsgálja. Kutatásainak eredményét így összegezte: „lágyvíz-kemény artériák, keményvíz-lágy artériák”. (Magyarország 1980. 51—52. sz. 45.)

Semmi okunk sincs rá, hogy ebben a tömör megfogalmazásban babonás hiedelmek nyomát keressük. Mégis valószínű, hogy a paradox szövegezés segíti majd Schroedert tételének elterjesztésében, közegészségügyi érvényesítésében.

Lencsés Györgynek, Báthori István főszakácsmesterének 1577 körül írt kéziratos orvosi könyvét Varjas Béla adta ki 1943-ban. Sok paradox fogalmazású recept olvasható benne. A köszvény gyógyítására rendelt flastromról például ezt írja: „Nyárban ezt csináld hidegön az fájdalmas ízekre, télben pedig melegön. (393.)

Ebben a receptben nincs misztikum, szemernyi sem. Természetes, hogy köszvényes fájdalmakat hőségben hűtéssel, hidegben melegítéssel lehet csillapítani.

Apáczai Csere János általános maximumként közli *Enciklopédiájában*: „A nyilvánvaló belső rosszullétel ellenkező nyilvánvaló minéműségű orvosságokkal javíttatik meg: Annakokáért a meleg hidegekkel, a hideg melegekkel, a nedves szárazokkal, a száraz nedves orvosságokkal, a kelletlenül vékonyabb temérdekítőkkal, a temérdek

vékonyítottokkal, a kemény lágyítottokkal s a t.” (197.) (A *vékony* jelentése itt: ritka; a *temérdeké*: sűrű.)

Komáromy János, Thököli Imre titkára 1703-ban ezt írja a jelovai, törökországi fürdőről: „Akinek nyavalyája nincs, ez a víz felkeresi benne, ha kinek van, sokaknak meggyógyítja”. (Kliegl könyv 1842. I. 193.) Ez már — úgy érezzük, vérbeli obskurus hiedelem. De be kell látnunk, hogy igen emlékeztet Thomas Mann *Varázshegyéne* paradoxonára: Hans Castorp, az egészséges fiatalember, megbetegszik itt, a betegek némelyike pedig meggyógyul.

Ennek a tézisnek sokfelé ágazik a rokonsága. Közismert időjárési bölcsesség: „Mátvás ront, ha talál (jeget), ha nem talál, csinál.” Apáczai Csere *Enciklopédiája* is feljegyzi egy változatát: „Mátvás ha jeget talál, eltöri, ha hol nem, csinál.” (284.)

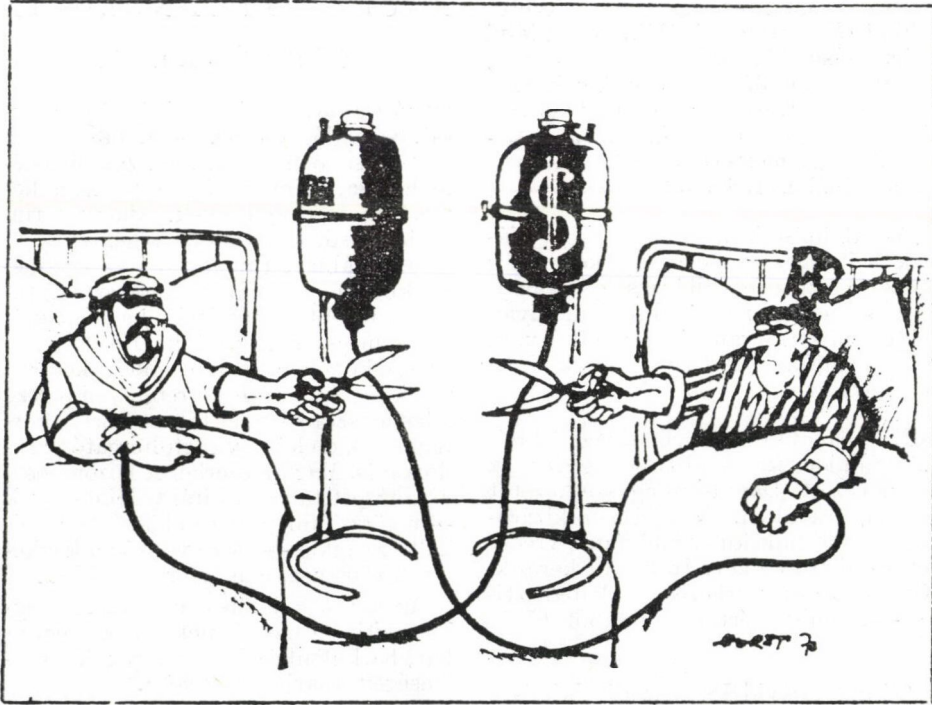
Faludi Ferenc *Téli éjszakák* című fordításgyűjteményében sok paradox hiedelem olvasható. Ezek egyike például éppen idevág: „Dodo helységben kút vagyon, ha az égő fáklyát belemártod, eloltja, és ha az elaludt fáklyát megint belemártod, meggyújtja.” (1900. 68.)

ABBA

Az eddig idézett hiedelmek és gyógyítási eljárások mind egy srófra járnak. Értelmezhetjük őket olyan módon, hogy közös szerkezetük kitűnjék. Ezt a közös szerkezetet azonban különböző módokon jelölhetjük, aszerint, hogy a belső rendet keresztkezésnek, visszatérésnek, megfordításnak, tükrözésnek vagy egyébnek tekintjük. Nyelvi megfogalmazások ilyen szerkezetének jelölésére legalkalmasabb az *a b b a* képlet, amely azonban — mint látni fogjuk — egyéb ilyenfajta jelenségek leírására is alkalmas.

Görög rétorok fedezték fel — tudomásom szerint —, hogy a keresztkezésnek az *a b b a* sorrend a megfelelője.

A görögök az ábécéjük X (khi) betűjének nevéből alkották meg a *khiasmus* fogalmát olyan nyelvi szerkezetek jel-

Kép szöveg nélkül (tz München)

lemzésére, amelyekben az elemek $a b b a$ rendben helyezkednek el.

Hogy mi köze a khinek az $a b b a$ sorrendhez, azt nem nehéz belátni. Ha az X jelet alkotó két egyenesdarabot a -val és b -vel jelöljük, akkor a keresztezés egyik oldalán a és b , míg a másikon b és a lesz a sorrend. Hogy melyik oldal az *egyik*, melyik *a másik*, az mindegy.

Erről az ábráról függőlegesen is, vízszintesen is $a b b a$ -t olvashatunk le. Úgy is mondhatjuk: a kétdimenziós

X -nek egydimenziós megfelelője az $a b b a$.

Figyeljünk meg néhány előbb idézett hiedelmet, hogyan mutatkozik bennük az X -es rend:

(ivóvíz és artéria) lágy — kemény;
kemény — lágy;
(fáklya és kút) az égőt eloltja; az eloltottat meggyújtja.

Nem ilyen nyilvánvaló az $a b b a$ szerkezet a Mátyás-napi időjósításban, de azért könnyen megszerkeszthető:

van jég — nem lesz; nincs jég — lesz.

Vagy akár: + — — +

Ez a szabályosság, ez a szimmetrikus fölépítés szuggesztív erőt ad az egyébként is hihető állításoknak, de hitelesíthet akármilyen képtelenséget is. Siker-

rel alkalmazták az *a b b a* szerkezetet alkimisták, aranycsinálók. Az erdélyi származású 17. századi adeptusnak, Bánfihunyadi Jánosnak arcképén ez a jelmondat olvasható: „Változtasd szilárdá a légneműt és légneművé a szilárdat, s lesz mesterremeked.” (Magyar aranycsinálók 1980. 52.)

Az alkimisták „smaragd táblá”-jának sejtelmes szövege így kezdődik: „Megtévesztés nélküli igazság, bizonyos és a legigazabb: ami alul van, olyan mint ami felül van, és ami felül van, olyan, mint ami alul van, csodák létrehozására az egyedülvaló.”

Ez a banálisan hangzó szöveg Schreiber Sándor szíves közlése szerint az úgynevezett Dávid-csillag szerkezetét foglalja szavakba. Ez a jel nem kizárólagos zsidó kultikus szimbólum, eredetét valahol az ókori Indiában keresik. Kereszteléses szerkezete a kabalisztikus—alkimista értelmezésekből tűnik ki.

Gömöry Dávid 18. századi alkimista ábrásra a Dávid-csillagot a káosz jelének fogja föl. Ha a csillagot alkotó két háromszöget széttolja, első lépésként a szétválasztható káosz jelét kapja, majd teljesen elkülönítve a kettőt tűzre és vízre osztja szét.

Gömöry ábrájához igen hasonló az a formula, amelyet korunk kultúr-alkimistája, Theodore Roszak szerkeszt meg *Unfinished Animal* című könyvében.

MÍTOSZ

MÁGIA MISZTÉRIUM

A kultúra e három ereje szekularizálódott, és ez a folyamat nem kevesebb, mint az európai kulturális fejlődés útja: a mítoszból történelem lett, a mágiából technológia, a misztériumból pedig ráció. A „szent háromszög” viszájára fordult, és kialakult a „profán háromszög” — mondja Roszak.

RÁCIÓ TECHNOLOGIA

TÖRTÉNELEM

(Bíró Dávid: Az ellenkultúra ideológiái. Szociológia 1980. 3—4. 443.)

A versekben a rímeknek van olyasféle hatása, mint az ilyen párosan keresztetű szerkezeteknek. Ahogy a rím „kijön”, sőt sok verssor végén előre ki lehet találni a rímelő szót az előzményekből, úgy az ilyen szerkesztésű tételek, receptek, jóslások, hiedelmek is előre megszerkeszthetők. Ha megvan az első két elem, csak meg kell őket cserélni, és kész az *a b b a* rend, ami persze lehet pusztá sorrend (alma, körte; körte, alma), de lehet világfölgörgető paradoxon is. Maga a szerkezet közömbös a ráruházott tartalom iránt. Mi emberek — a törzsi kultúrában élőkől tudós és költő zsenikig — eleve vonzódunk a keresztetésekhez, a megfordításokhoz.

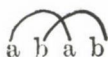
Az *a b b a* jelölés használata megkönnyíti, de meg is nehezíti a dolgot, ha különböző tárgykörök X-es jelenségeit akarjuk vizsgálni.

A magyar zenei folklórban az új stílusú népdalok egyik csoportjának pontosan A B B A a szerkezete. (Pl. Szánt a habám, csireg-csörög, sej-haj, a járom; Este van már, csillag van az égen stb.) Vannak ilyen szerkezetű műdalok, sőt műdalparódiák is, pl. Julcsa, ha kimegyen a piacra... Nem ilyen könnyű ráhúzni az *a b b a*-t bonyolultabb, de tükröz-szimmetrikus zenei szerkezetekre, pl. az *a b a c a b a* rondó formára — holott az analógia szembeűnő. Még nehezebb *a b b a* szerkezetnek tekinteni egy dallamot és „rák” fordítását, ha belátjuk is, hogy közük van egymáshoz, hiszen mindegyik esetben valamiféle megfordítás történt. Műveltségünk egyik vonása, hogy tudunk disztíngálni, nem keverünk össze egybe nem tartozó dolgokat analógiás alapon, mint ahogy a karcsai hiedelmek közli.

Még inkább zavarba jöhetünk, ha a rímelhelyezés jelölését és terminológiáját szemléljük. A verstan ugyanis az *a b a b* sorrendet nevezi keresztírmnek,

Viszont az $a b b a$ -t, amelyet mi eddig — görög rétorok nyomán — keresztezésnek tartottunk, *ölelkező* rímelésnek mondja.

Zavaró, de végül is jogos a verstani terminológia. Elég, ha egy-egy ívvel kötjük össze a keresztrím képletének azonos betűit, s rögtön előtűnik a keresztezés:

Az ölelkező rím elnevezése is indokolható: a két a közrefogja, átöleli a két b -t. Csokonai „körbe menő kádenciá”-nak nevezte ezt a rímszerkezetet.

Ha most a rímképletek szempontjából újra megnézzük a keresztezés ábráját, újabb furcsaságot találunk:

Itt ugyanis éppen a körbe menő leolvasás adja az $a b a b$ -t, vagyis a keresztrím képletét.

Sajátságos egybefonódások. Az $a b a b$ és az $a b b a$ egyforma joggal nevezhető keresztezésnek. A keresztezés viszont, aminek ábrája a legtüskebb, legizgkonyabb írásjel, mindkét ágon egybe-kapcsolható a legnyugalmasabb, a befejezettséget, tökéletességet sugalló jellel: az O-val, a körrel. Vegyük ide a harmadikat is: a nullával.

X rejtőzik a *végtelen* matematikai jelében is: a fekvő nyolcas olyan keresztezés, amelynek két-két végét összeköttették, s ezzel végtelenítették: ∞ . Fölállítva „rendes” 8-as lesz belőle. De ezt a nyolcast —, illetve végtelent — úgy is fölfoghatom, mint egy félfordulattal megcsavart nullát. Oskar Schlemmer, a Bauhaus tanára a keresztfönt karokkal is összekapcsolta a végtelen matematikai jelét. (Lásd Bauhaus 206.) Eddigi vizsgálódásaink alapján azt mondhatjuk: teljes joggal.

Párhuzamos keresztezések

A geometria szerint a párhuzamos egyenesek a végtelenben metszik egymást. Nem könnyű belátni, de kétségtelen, hogy a párhuzamosság fogalmában benne van a keresztezés.

Ennek a geometriai tételnek távoli analógiája sejlik föl a nyelvben. A szóval megfogalmazott keresztező szerkezetek egy részében ugyanis párhuzamosság is van.

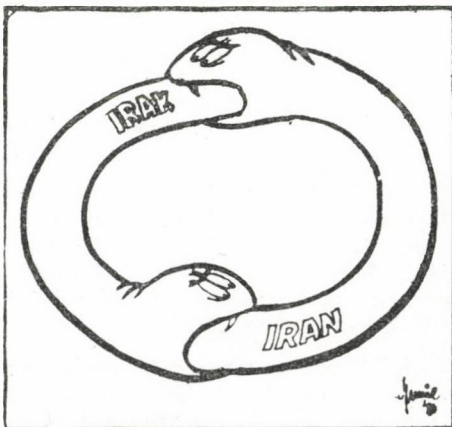
Példának vehetjük mindjárt a khiazmus klasszikus görög paradigmáját:

Tücsök a tücsöknek kedves,
hangyának a hangya.

A nyelvi alakok $a b b a$ sorrendet tartanak, ezért tekinthetjük a mondatot a rétorok nyomán khiasztikusnak. A tücsök — tücsök, hangya — hangya szavak viszont párhuzamosan illenek bele.

Előfordul olyan nyelvi szerkezet is, amelyben a szemmel látható X-es helyzet nyelvi kifejezése párhuzamos, míg a párhuzamos jelenséget X-esként kell megfogalmaznunk.

Énekes-táncos falusi lányjátékokban, mikor két lány együtt forog, kétféleképpen kapaszkodhatnak össze: vagy keresztezik a kezüket, vagy párhuzamosan fogják meg. Keresztezésnél bal kéz fogja a balt, jobb a jobbot ($a a b b$), párhuzamosnál viszont bal a jobbot, jobb a balt ($a b b a$).

Helyzet és leírás keresztező viszonyban van így egymással. (A szemben állók ugyanis tükörképei egymásnak.)

X a szexben

A szexuális életben gazdag sorozatát leljük a megfordításoknak. A négy meztelen talp (maga is *a b b a* sorrendű) az alapformációt ábrázolja. Ennek megfordítása: a másik fél kerüljön fölé. Újabb megfordítás: *a tergo*. Majd a 69-nek nevezett változat. A következő X-es ügylet a partnercsere. Végül Shakespeare vígjátékának gyakori szerepcseréje: a fiú a lány, a lány a fiú.

A biblia keményen tiltja az ilyen átöltözést: Az asszonyi állat ne viselje a férfiú fegyverét, se a férfiú ne öltözzön asszonyember ruhájába, mert a te Uradnak Istenednek előtte utálatos, valaki azt műveli. (V. Mózes 22:5.) Jan Kott szerint „...nem csupán szerelemre való felkérés, hanem orgiára való felszólítás van minden ilyen ruhacsereben. A ruhacsere sokkal mélyebb értelmű ördögi találmány...” (Kortársunk, Shakespeare, 319.)

Körbe-keresztbe

Ami a páternoszter felvonóból látszik: két fülkesor, amelyek ellentétes irányban mozognak. Ami nem látszik: a földszint alatt és a felső emelet fölött a fülkesorok összekapcsolódása és az azt mozgásban tartó szerkezet.

A két ellentétes irányú mozgás tehát nem kettő, hanem *egy*. Hasonló a körbekapcsolt láncéhoz, a végtelenített magnószalagéhoz stb.

Ez a páternoszter-képzet sokkal régiebb, mint az ilyenfajta fölvonók gyártása. Maga a név is visszafelé mutat időben: az *olvasó*hoz, a végnélküli imádkozás segédeszközéhez.

Bibliai páternoszter-szerű szerkezet: a létra, amit Jákob látott álmában, „Ímé egy lajtorja áll vala a földön,

mellynek magassága az eget éri vala, és ímé az istennek angyali felmennek vala, és alájönnek vala azon. (I. Mózes 28:12). A középkori ábrázolásokon kettős létra látható, amelynek egyik szárán fölfelé szállnak az angyalok, a másikon fejjel lefelé érkeznek.

A bibliai szöveg nem fűzi tovább a létra motívumát. De a körbenjárásnak ez a képzete azóta is sokféle formában foglalkoztatja írók és nem írók képzeletét.

Hérodotosz az egész történelmi mozgást ebből bontja ki: „...van az emberi dolgoknak egy bizonyos körforgása, mely nem engedi, hogy mindig ugyanazok legyenek szerencsések.” Az így jellemzett körforgást mindjárt át is írja fogalmi és nyelvi keresztezéssel: „Amik régen nagyok voltak, többnyire kicsinyek lettek, s amik az én időmben nagyok, korábban kicsinyek voltak.” (I. 207.)

Ennek a hérodotoszi körforgásnak tárgyasított és megszemélyesített változata Fortuna kereké, amelyben szétterpesztett lábbal, ferdén föltartott kezekkel forog a szerencse istenasszonya. Sajat testéből formál így keresztet.

Fortuna szekere — a szerencsekerék — fogalmának változatai megszámlálhatatlanok, egészen a „Hun kerek, hun talp” paraszti közmondásig.

Giordano Bruno a lépcső metaforáját használja — sok vallásalapítóval és okkult bölcselővel egybehangzóan. A lépcső a színhelye annak a kettős mozgásnak, amelyben egyesül öszerinte a felső régiókba törekedő kutató és az önmagát kinyilatkoztató istenség.

A létezők lépcsőjének, létrájának, illetve láncolatának fogalmáról sokat tusakodtak a 18. század filozófusai. A fiziko-teológia körforgás-elméletének magyarországi megjelenéséről, különösen pedig Csokonaira tett hatásáról Szauder József értekezett. (Az estve és az álom 220—270.)

Az önmagukba visszatérő nagy világkörök külön tanulmányt kívánó rend-

AZ ÉSZAK-DÉL PARBESZÉD

Kép szöveg nélkül

(Nebelspalter)

jét egyetlen kétsoros vers képviselje most. Weöres Sándoré:

Ha pokolra jutsz, legmélyére térj:
az már a menny, mert minden körbe ér.
(A fogak tornáca)

X-jelek

A keresztezésekhez fűződő hiedelmektől eltekintve is igen sokrétű az X-es figurációk alkalmazása. Mindenekelőtt magáé az X-betűé. A latin ábécének legváltozatosabb értelmű, legtöbbször aszociációt keltő, képzeletünket legerősebben ingerlő betűje ez.

A közbeszédben jelenthet meghatározhatatlan számot (X-szer megmondtam már...), meg nem nevezett, titkolni szándékolt személyt, helyet, s ezen az alapon veszedelmeset, rejtélyeset, kétségest vagy nevetségest.

Egypár irodalmi példa. Voltaire egyik furcsa figurája: Xixifu Conchigramki. A *Pikkó hercegből* az első magyar

énekes játékban Xixixaveros-nak hívják a halottakat föltámasztó varázslót. Weöres Sándor *Holdbeli csónakosában* így bolondozik Paprika Jancsi: „Ne haragudj, de nekem X-lábam van, ezért csak az X-es neveket tudom megjegyezni: Praxidia, Polixenia, Eudoxia.”

Bűnügyi regények X-e: a tettes, a felkutatandó főbűnös, bandavezér.

Mint a matematikában használt betűjel, jelölheti az ismeretlent, az egyenlet keresendő megoldását, meghatározatlan mennyiséget, függvényben a független változót stb.

A fizikusok az egykor rejtélyes röntgensugarat nevezték X-sugárnak.

Sajtóban a fizetett hirdetést.

Az x-betűtől független eredetű az X mint római szám. Az *iksz* egyik jelentése a közbeszédben: egy évtized. Betöltötte a hetedik ikset: elmúlt hetven éves.

Szendrei Lőrinc *Egy napig lóg a gyár* című elbeszélésében a „beixeltem” azt jelenti: erősen leittam magam. (Új Tükör, 1980. 26. sz.)

Lottószelvényen, totószelvényen, tesztlap mezőjében már nem betű az X, hanem lefoglaló jel.

Csokonai *Karnyónéja*, a szerelmes boltosné érvényteleníti a lovagja tartozását, mondván: „ah! igen nagyon szeretlek, és ha te is szeretsz, vedd kedvesem tőlem ezt a 3 XXX-et.”

Hasonlóan érvényteleníti az X-es áthúzás a mai árleszállítások hirdetésében a régi árat.

Rokon ezzel a jelentéssel az elintézett teendő kiiskszelése, például előjegyzési naptárban.

Az *elintezés* szónak más, vészesebb jelentése is van. Heinrich Böll *Gondviselő ostromzár* című regényének egyik szereplője: „...maga elé képzelt valakit, amint utólag átkiszeli a fényképeket, és aláírja, hogy elintézve.”

Nálunk az építkezéseken az ablakokra meszelt X azt jelenti: „Vigyázat, ide már beszereltük az üveget!” A Egyesült Államokban éppen fordítva: a lebontásra ítélt épületek ablakai kapnak X-jelet.

1944-ben papírszalagból ragasztottak X-eket az ablakszemekre. Lövés, robbanás ellen csöppet sem védett ez, mégis valahogy az erősítés, a védekezés illúzióját adta.

A náci lágeretek lakóinak kezeslábasára nagy piros X-et festettek. Adott esetben (pl. szökésnél) ez azt jelentette: pusztulásra ítéltetett — akárcsak az erdészetben a ledöntésre kijelölt fa piros festékes X-jele.

Vasúti vagonok a pályafutásuk végén kapnak X-jelet, amely kizárja őket a forgalomból.

Az X mint közlekedési jel több értelmű. Az utakon a dupla kereszt arra figyelmezteti a vezetőket: Vigyázat, vasúti keresztezés! A körbe írt kereszt — kék alapon pirossal: a megállást tiltja. Viszont a vasúti szemaforok tetejére szerelt ideiglenes X jelentése: ezt a jelzőt ne tessék figyelembe venni. Hasonló érvénytelenítő X az a vörös festéskereszt, amellyel Kazimir Malevics „sújtotta” Leonardo Mona Lisáját, a festmények festményét 1914-ben. Ha egy utca neve megváltozik, egyelőre megtartják az új tábla alatt a régit, pirossal átitelve.

Üzemek, pályaudvarok, vasúti kocsik piktogramjain a keresztező áthúzás többnyire azt jelenti: tilos (dohányozni, üveget kidobni). Az átjárást, bemenetet tiltó ábra viszont — sajátságosan — egy terpeszállásba helyezkedett, széttárt karú emberalak: eleven X. „Csak a testemen keresztül” — ez nemcsak szólás, hanem jellegzetes mozdulat is, amelyet igen jól alkalmazott a piktogram megalkotója.

Az X betű és számjel meg az X-es áthúzás mellé negyediknek vehetjük tárgyak keresztezését.

Középkori sírköveken a koponya és az alá kifaragott, egymást keresztező két lábszárcsont azt hirdette, hogy az utolsó ítélet napjáig nyugalom vár az elhunyt. (Ez a siri jel figyelmeztető lett napjainkra: magasfeszültség, életveszély.) Viszont a lovagi és hadi címerek keresztbe rakott fegyverei, zászlói az ellenfelet, ellenséget intették: „harcra készen állok”. Hasonló erőmutogatás

a pápai címer két keresztbe rakott kulcsa: „Hatalmamat Szent Pétertől kaptam.” A történelmi térképek keresztbe tett két kardja csatahelyet jelent. Az általános iskolások mai történelmi szemléltető képein a két kardból két géppisztoly lett, de szintén keresztbe téve. Hadi és nemesi címerekről leszállt a keresztezés a céhjelvényekre, most már nem elriasztó, hanem hívogató szándékkal: „szerszámaim használatban vannak”. A céhjelvényektől már csak egy lépés a cégtábla, ahol szintén így ábrázolják a szerszámokat: késesét, kefekötőt, csizmadiát. Sportdresszen, sportos gyerekruhákon szintén ott vannak a keresztbe tett eszközök.

Fordított világ

Weöres Orbis pictus sorozatának egyik strófája:

Mi a fenn s lenn? — A fák fordítva sejtik:
gyökérük felfelé, langy földbe sző,
nemüket le, a levegőbe rejtik,
honnan felszáll a hó, fagy és eső.
(Nyírfa)

A felfordított fát, az „arbor inversát” a keresztény misztika is ismerte, ez azonban éppen megfordítva volt fordított, mint Weöres Sándoré. Az égben gyökerezett, s onnan terjesztette ki áldó ágait a hívek felé.

Több köze van Weöres fájának Jonathan Swift seprűjéhez, amit ő talán éppen az „arbor inversa” profanizálásának szánt: „E seprűnyél most a legjobb esetben is csak fordítottja annak, ami valaha volt: feje tetejére állított fa, ágai a földön, gyökérzete pedig a levegőben.” A seprűnyél feje állított lecsupaszított fa — mondja Swift. S ezt értelmezi át az emberi lény jelképévé: „De hát mi egyéb az ember, ha nem fején álló lény. Állati őstőnei örökösen fölébe kerekednek értelmi képességeinek, feje pedig lenn csúszik, ahol a sárknak kellene lenni, a földön.” (Szatírák és röpiratok, 1961. 44.)

Ha a fordított világ képzetének szer-
teágazó megjelenési formáit valami-
lyen racionális rendbe próbáljuk bele-
foglalni, mindenekeelőtt az tűnik fel,
hogy ennek a fogalomnak rendkívül
nagy a játéktere: a tréfától a véres tör-
ténelmi fordulatokig, egyéni képzelgés-
től a társadalmi mozgásokig, cinizmus-
tól a heroizmusig. S nem is könnyű el-
dönteni, hogy a tréfás megfordítások
valóban tréfálnak-e, vagy valami nagy
felfordulás vágyát sejtetik.

Egy német gyermekmondóka szerint:

Eins, zwei, drei,
alt ist nicht neu,
neu ist nicht alt,
warm ist nicht kalt,
kalt ist nicht warm,
reich ist nicht arm,
arm ist nicht reich.

A kettős tagadásoknak ez a megfordí-
tásos versbeli szerkezete igazában nem
fordított világot mutat, hanem változ-
hatatlan rendet, amelyben szegény a
szegény és gazdag a gazdag.

Villon verse viszont, a *Kiforgatott
igazságok éneke* mindent visszajára for-
dít, de kereszttezéses nyelvi szerkezet
nélkül.

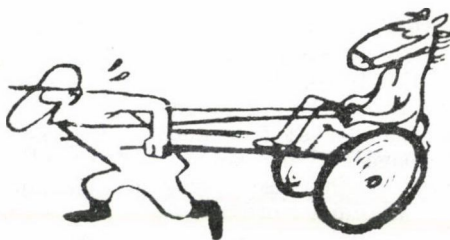
Kit baj emészt, az nyughatik.
Ragyog neved, ha lepi sár.
Jól csengnek rossz dukátjaid.
Nincs épeszűbb a trotlinál.
Egy nyikhaj bárkit lepipál.
Bölcsességet csak bamba mond.
Csélcscap lotyó szívébe zár,
Nagyeszű az, ki nőbolond.
(Mészöly Dezső fordítása)

A kiforgatott erkölcsű világ cinikus
dalát Macbeth boszorkányai éneklük:

Szép a rút és rút a szép.

Őket visszhangozza a Faustban a
minden szépbe belerondító Thersztízis:

A szép a rút, a rút a szép,
az ép a korcs, a korcs az ép;
gyógyír nekem e szenvedély,
ez így legyen, hol ember él.

Ady verse: *A Nincsen himnusza* nihi-
lista játékként kezdődik, amely előbb
egy perverz fordított világ képévé
bomlik ki, majd a forradalom himnu-
szává emelkedik.

Weöres Sándor *Rongyszőnyeg* soro-
zatának 27. verse *A Nincsen himnu-
szát* variálja, lehet, hogy tudatosan:

A Van mindig bizonytalan,
csak egy biztos: a Nincsen.

Adyé: „holnapra” várt fordulat
(lásd még: a *Magyar jakobinus da-
lát*), Weöresé: eszmélkedés az egyetlen
örök axiómáról, a Nincsenről.

A 18—19. század filozófiai, politikai
vitáiban visszatérő érvelés: Cáfoljunk
rá a világ rendjét feje tetejére állító
gondolatrendszerre, hogy vissza le-
hessen állítani a természetes, ésszerű,
logikus stabil rendet.

Az ilyen filozófiai megfordításoknak,
jó lábra állításoknak kései, de klasszi-
kus változatát Bartók írta 1907-ben,
Geyer Stefinek:

„Hosszas gondolkodás után bizonyos
megállapodásokra jutottam önmagam-
mal szemben, melyek a következő —
korrigált — bibliai nyilatkozatokban
fogalhatók össze:

A biblia csodálatos következetesség-
gel éppen a földi igazságok ellenkező-
jét hirdeti: hiszen nem isten teremtette
az embert saját képére és hasonlato-
ságára, hanem az ember alkotta az istent
saját hasonlatosságára. Hiszen nem a
test halandó és a lélek halhatatlan,
hanem éppen fordítva, a lélek múlandó
és a test (*vagyis az anyag*) örökkévaló!”

Nemcsak világnézeti tartalmukkal,
hanem keményen kimunkált szerke-
zetükkel is igen jellemzők Bartókra
ezek a mondatok.

A bibliának egyes könyvei, a próféciák és az evangéliumok bővelkednek olyan megfordításokban, amelyek az elsőkből utolsókat, az utolsókból elsőket tesznek, a kevély gazdagokat meg-alázzák, a szegényeket, alázatosakat felmagasztalják. Fónagy Iván szellemes megjegyzése szerint a khiazmus társadalmi jelentése a nagy helycsere. A forradalom kétségtelenül khiazmus, de nem minden khiazmus forradalom, hiszen vannak a társadalmi megfordításnak tréfás, groteszk, sőt örült változatai is.

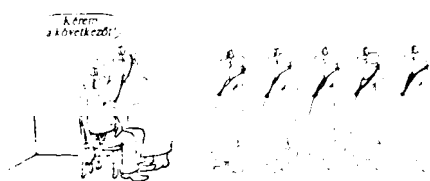
Így Poe *The System of Professor Fether* and Dr Tarr című novellájában az elmebetegek egészségesnek nyilvánítják magukat, s orvosukat kényszerítik gyógykezelésre.

Túróczy Trostler József: *A tótágast álló világ* című tanulmánya egy 17. századi magyar vers forrásait feltárva tréfás, gúnyos szerepcserék imponáló hálózatát mutatta be versekben, képekben. A tanulmány bevezető mondatai — 1943-ban! — a téma riasztó aktualitására figyelmeztetnek, nem is nagyon leplezetten: „Tegyük fel, hogy az ellenkezője történik mindennek, ami ésszerű és lehetséges, hogy érvényét veszti a logika és a természeti törvény, megszokott időszelemléletünk és térszelemléletünk. Nyilvánvaló, hogy ez a föltevés, mihelyt egyszer fölszabadította a képzeletet, végül is egy olyan világba torkollik, ahol minden szerepet cserélhet mindennel, az alany az állítmánnal vagy a tárggyal, a jelző a jelzett szóval, az állat az emberrel, a magas a mélyvel, a „fent” a „lent”-tel, a könnyű a nehézkel, a közel a távval, az ok az okozattal, a kép a tükörképpel, s ahol nincsen lehetetlen és minden lehetetlen.”

Barokk metszetet ír le Túróczy Trostler, amely huszonöt képen játssza végig a szerepcseréket és egyéb megfordításokat. Egypár példa: A szolga lóháton, a király gyalog. A tanuló veszszózi a pad előtt térdeplő tanítót. Disznó, szarvas, nyúl és medve üldözi a menekülő vadászt és kutyáját. Halak a fákon, madarak a vízben stb.

Az a vers, amely Túróczy Trostler József vizsgálódását elindította, már a címében is aktualizálást ígér: „A világhoz szabott ének.”

De ez a „világhoz szabás” feje tetejére állítja a fent idézett jelenetek fő irányzatát, azt az allegorikus figyelmeztetést, hogy a gyöngébb visszaüthet. A 17. századi nemes magyar szerzőt ugyanis éppen az készletti verses dohogásra, hogy neki, az úrnak fölébe nőnek holmi alantas emberkéik. A tótágashagyományból átvett képei — „Az poros utakon kompon hajózkálnak. Hajósok vizekben fa taligán járnak” stb. — ebben összegeződnek: „A pór itt előbb ül az úri rendeknél, az ultimatus status fejlebb az elsőnél.”

Hogy egy pszichopata úr rémképeit olvassuk-e itt versebe szedve, vagy csakugyan volt oka az ismeretlen szerzőnek, hogy hatalmát, rangját féltse a nála alábbvalóktól — ezt nem tudjuk kideríteni. De hogy Faludi Ferenc — a *Világhoz szabott versek* megírása után egy évszázaddal — miért írt két eklogát a fölfordult világról, az pontosan megokolható. A jezsuita rendet 1772-ben fölöslatta XIV. Kelemen pápa. Ez a rendelkezés a világ szép rendjének fölfordításaként hatott Faludira, és rendtársaira. A hatodik eklogában egy pásztor így kesereg:

Már azt is elhíszem: szántó vízen arat,
Bárány farkast kerget, a nyúl ver agarat,
A tél rózsákat hoz, a nyár kemény jeget,
A mord éjszaki szél izzasztó meleget.

Az ötödik eklogában még gnómatikusabban:

Büdös már a rózsá, méreg az orvosság...
Fehér már a holló, fekete a hattyú...

A *forradalomnak* a magyar nyelvben nemcsak szinonimája, hanem etimológikus párja is a *felfordulás*. A 18. század utolsó évtizedében sokféleképpen elmondták a párizsiakra, hogy a világot akarják fenekestül fölfordítani. Csokonai Kármánéjában egy hőbortos öltözetű gavallér láttán így szörnyülködnek: „... de tán a párizsiak az agyvelejükkel is fonákul fordították.”

Annak bizonyítására, hogy a fordított világ képzelete egyelőre nem veszti el aktualitását, elegendő egyetlen — 1980-as — idézet a kínai hadsereg lapjából, a Csiengfangcsün-ből: „Az elmúlt évben sok mindent a feje tetejére állítottak Kínában, a helyes dolgokat helytelennek minősítették és a hibákat pozitívként kezelték.”

Az örök béke utópikus képzelete megfordította ugyan a valóságnak, az emberfaj szüntelen háborújának, de a mi egzaktabb igényeink szerint nem keresztezéssel szerkesztették.

„És lakozik a farkas a báránnyal, és párduc a kecskefiúval fekszik...” (Jesaja 11:6.).

Am egyetlen csavarásra beáll az utópikus kihalás. Például Kondor Béla metszetén, amelynek címe: „A szelíd oroszán megeszi a vad bárányt.”

Továbbá...

Joggal kérdezheti a kedves olvasó — ha egyáltalán volt türelme eddig követni cikcakkos gondolatmenetemet —, hogy miről is szól hát ez a vázlat?

Hiedelmekről vagy heraldikáról? Verstanról vagy gyógyászatról? Zenéről vagy történetfilozófiáról?

Szó esett mindezekről, de amiről szó van, az olyan *valami*, amely mindezekben lényeges elemként jelen van. Mégpedig változatos formában és mindig hatásosan.

Ám ez még mindig csak kis része a keresztezés proteusi sokaságú alakváltozatainak.

X-es jellegű:

a nyelvi metatézis és inverzió;
az igekötők szórendjének Arany kifejtette törvénye:

sok szójáték, nyelvi tévesztés (baki);

a hasonlat megfordítása;
minden kecskerim;
egyes vesszoroknak, strófáknak, egész verseknek szerkezete;

sok paradoxon és visszájára fordított étel;

sok karikatúra;
sok dallam és zenei szerkezet;
látásunk és hallásunk;

sok idegpálya;
kezünknek és lábunknak (négy-lábúak lábainak) összehangolt mozgása;

a kétkarú emelő minden változata szerszámokban, gépekben;

sok matematikai forma, amelyeknek azonban semmiféle matematikai kapcsolata nincs egymással (kommutativitás, reciprocitás, aránypár stb.);

néhány logikai forma;
minden, amit bármely tudomány-

ág inverzióknak nevez;

mindenféle csere (tárgy-, hely-, szerep-, név- stb.);

mindenféle kölcsönös viszony;
minden oda-vissza mozgás;

és így tovább.

A címszavaknak ez a sora — bár erősen hiányos — máris azt a benyomást kelti, hogy a világon minden X-es, és gyűjtésen parttalan halmazzá dagadt. Erről szó sincs. Az X-es jelenségeket a nem X-esektől szabatosan el lehet határolni.

De jár-e valami intellektuális haszonnal a világ jelenségeinek ilyen szétválogatása?

Első érvnek talán megteszi ez: a keresztezések rejtett formáinak fölismérése, értelmezése elemi örömet okoz. A paradoxonok, megfordítások, szójátékok, kecskerímek serkentő hatása közismert. Tudják ezt a reklám szakemberei, azért bocsátanak szárnyra ilyen szövegeket: A tokaji a királyok bora, a borok királya. Minden szinten szinte minden.

Analógiák keresése, alkotása hasznos szellemi gimnasztika lehet. Bár az analógiák egy része kétes értékű, sőt nyilvánvalóan hibás (például minden történelmi analógia), mégsem űzhetjük ki gondolkodásunkból az analógiás kapcsolásokat.

Különösen azóta becsüljük meg az analógiákat, mióta megingott bizalmunk a pozitivista tudományrendszeren mindenhatóságában.

A szemiotika kutatói — tudtommal — még nem kísérelték meg, hogy gondolkodásunk, tájékozódásunk alapformáinak, s közülük talán a leggazdagabbnak, a kereskezésnek változatait vizsgálják.

Én magam nyelvi, irodalmi, s bizonyos művelődéstörténeti X-es megnyilvánulásokhoz tudok hozzájárulni. De nagyon szeretném hallani anatómusok, neurológusok, pszichológusok, etnológusok, szociológusok, esztéták, szemiotikusok, csillagászok, fizikusok, tudománytörténészek, néprajzosok, nyelvészek, verstankutatók véleményét: látnak-e ilyen vizsgálódásra érdemes anyagot.

Friedrich Péter

A „szerelmes” molekulák

Vargha Balázs írását olvasva egyrészt jól szórakoztam, másrészt jót bosszankodtam. Egy fárasztó munkanap estéjén, végigheverve az ágyon, üdítő hatású egy ilyen olvasmány, mert megtudhatja belőle az ember, hogy másnak is megvannak a maga problémái. A szerző válogatott talajtornászokat megszégyenítő mennyiségű bukfencet vetett (el) fejünkben és lenyűgöző méretű az a történeti-tematikai mező, ahová csapongó képzelete példaként elragadja. Permanens bukfencű világunkban ugyan ki ne lelné kedvét e szellemi vadvirágcsokorban?

Bosszankodásom viszont több gyökerű. Fő ága a kísérletes szaktudomány művelőjének berzenkedése mindentől, ami nagyon általános. Félreértés ne essék, a filozófiai szintű közös nevezőkeresés értelmét nem vonom kétségbe, magam is híve vagyok a diszciplínákon felülálló absztrakcióknak. De azért módjával. Sajnos túl sok példát látnunk rá, akár a természettudományokban is, hogy átfogó szintézisre irányuló kérdésfelvetések semmitmondó válaszokba torkollnak. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy Vargha Balázs felhívása szükségszerűen ide vezet, és különösen nem azt, hogy mondvacsínált jelenségeket vizsgál. Sőt. Bosszúságom másik gyökere éppen ez. Ha az X-es szerkezetek ilyen általánosak, miért ne volnának felfedezhetők mindenütt? S ha mindenütt vannak, akkor mi van? Túlzó analógiával élve: többet tudunk-e a világirodalomról, ha feltárjuk,

miként váltogatják egymást a magán- és mássalhangzók a klasszikusok műveiben? Nyilván nem, pedig a váltogatás ténye bizonyos. Hogy az X-es szerkezetekből kijön-e valami használható tanulság, azt nem tudom, ennek eldöntését meghagyom a szemiotikusoknak. De miután kellőképpen „megszóltam” a tárgyat, hadd járuljak hozzá a gyűjteményhez magam is egyetlen, ám igen alapvető példával a biokémia, azon belül is szűkebb szakterületem, az enzimológia tárgyköréből.

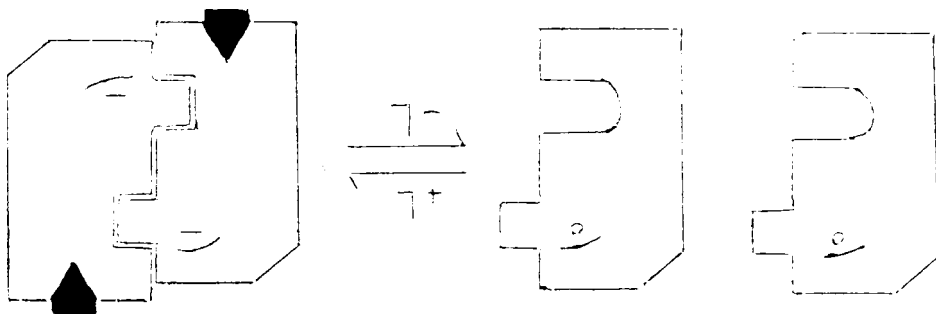
A 69-es alakzatot nem új utakat kereső szerelmesek fedezték fel a történelmi időkben, hanem a biológiai evolúció molekuláris mechanizmusa évmilliókkal ezelőtt. Az élőben előforduló óriásmolekulák felépítésének egyik alapelve ez. A kapcsolódó felszínek mindig *kiegészítői* (komplementerjei) egymásnak, azonos fehérjealegységek összekapcsolásához pedig a felszínnek *ön-kiegészítőnek* kell lennie. Ez nem más, mint a 69-es alakzat.

Egy sajtó alatt levő, angol nyelvű enzimológiai szakkönyvből vettem az alábbi sematikus ábrát, amely két enzim (fehérje) alegység asszociációját mutatja valamely kis molekula (L = fekete pöcök) hatására. (Lásd ábra)

A fenti példában a kis molekula szer-

kezetváltozást idéz elő az enzimben, ami egyik felszínét *ön-kiegészítővé* teszi. A kis molekulára nincs is mindig szükség. A testünk sejtjeiben levő fehérjék zöme ilyen elv alapján épül fel egyesből (monomér) többes (oligomér) szerkezetté. Ebből ered az oligomér fehérjék jellemző szimmetriája. A 69-es a leg-egyszerűbb szimmetrikus alakzat; 180°-kal elforgatva azonos képet nyújt. A kettőnél nagyobb tagszámú oligomérek szimmetriája jóval bonyolultabb lehet, de a rendező elv nem változik.

Az utóbbi évtizedben munkám részben az ilyen fehérjeszerkezetek tanulmányozására irányult. Ha tehát Vargha Balázs felteszi a kérdést, látok-e „X-es” vizsgálatra érdemes anyagot szakterületemen, akkor — már csak önigazolásul is — határozott igennel kell felelnem. Igaz, munka közben nem gondoltam sem Lukianoszra, sem Báthori István főszakácsmesterére és végképp nem özvegy Karnyónéra, legalábbis heurisztikus célzattal. Most már látom, hogy ez hiba volt. Mert ha az *abba* képlettel el lehet jutni az aranycsináláshoz, akkor a mai inséges időkben honpolgári kötelességünk ezen munkálkodni. De ne feledjük, a *siker*es aranycsinálók így írták a képletet: ABQA

Benedek Pál

A valóság és modellje

„1. Kezdetben teremté Isten az eget és a földet... 3. És monda Isten: Legyen világosság: és lőn világosság. 4. És látá Isten, hogy jó a világosság: és elválasztá Isten a világosságot a setétségtől.” Ebben a felfogásban — és ez a felfogás a görög filozófiában is megmaradt — a világosság és a setétség egymást kizáró, független létezőség. A teremtés első napjának termékei, hiszen csak később teremté Isten „a két nagy világító testet... 17. És helyezteté Isten azokat az ég mennyezetére, hogy világítsanak a földre. 18. És hogy uralkodjanak a nappalon és az éjszakán, és elválasszák a világosságot a setétségtől... 19. És lőn este és lőn reggel, negyedik nap.”*

A görög filozófiában úgy képzelték, hogy mind a setétség, mind a világosság valamiképpen, úgy mint a köd, fel száll és leszáll a dolgok rendje szerint. Ebben az értelemben a német gyermekmondóka kibővíthető két sorral:

A setét nem világos,
a világos nem setét.

Az idők múlásával a természetvizsgálók gondolatvilágában az ellentétpár feloldódik, megszűnik a setét önálló létezőség lenni, a világosság helyébe kerül a fény. A setét pedig a fény hiánya.

Most új kérdésre kell választ adni: mi is a fény, hogyan terjed a térben? Két válasz is születik, az egyik Newtontól: „Fénysugáron a fény legkisebb részét értem, és pedig azt, amelyik egy-

azon vonalban egymásután, vagy különböző vonalban egyidőben jelentkezik. Valóban nyilvánvaló, hogy a fény egymás után következő, vagy egyidőben létező részecskékből áll... Én fénysugárnak nevezem azt a legkisebb fényt vagy fényrészecskét, amely a fény többi részétől elválasztva egymagában is felfogható vagy kibocsátható...”** Newtonnál tehát a fényforrás fényrészecskéket bocsát ki, s ezek egyenes vonalú pályán repülnek, míg felfogó helyre kerülnek. A newtoni korpuszkuláris fény modell (1704) egy sereg fényjelenség jó magyarázatát adta.

Az idő tájt egy másik fényelmélet is született. Egy Römer nevű dán csillagász 1675-ben megmérte a fény terjedési sebességét, és ez az ismeret vezette Huygens holland fizikust arra a gondolatra, hogy a fény olyasféle jelenség, mint a hang, amelyről már akkor ismeretes volt, hogy közegben: a levegő rezgése folytán terjed. Minthogy a fény a világűrön keresztül is eljut hozzánk és a földön előállított vákuumban is terjed (a hang nem), ezért lennie kell az egész világegyetemet átható valaminek, ami rezeg és aminek hullámlázása magyarázata a fény terjedésének. Ez — a pontosan meghatározott mechanikai tulajdonságokkal felruházott valami — az éter. Ézen a modellen nyugszik a fény hullámelmélete, amely maga is egy sereg fényjelenség magyarázatára alkalmas.

Szemponunktól az az érdekes, hogy ugyanabban az időben két fényelmélet is létezik, mindegyik teljesítőképeségének megvan a maga korlátja. A német gyermekmondóka ekkor aktuális két sora ez lenne:

A részecske nem hullám,
a hullám nem részecske.

Az idők múlásával a természetvizsgálók gondolatvilágában a fényelmé-

• Szent Biblia. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Magyar Bibliatanács: Budapest, 1976. 5. lap.

• Isaac Newton. A Principiából és az Optikából stb. Kritérion Könyvkiadó. Bukarest, 1981: 101-102. lap.

letet egyre inkább a hullámmodell uralja, a részecskemodell pedig az anyagszerkezet (atom, molekula, kristályok) fizikáját hatotta át. A fényelmélet hatásköre a XIX. sz. végén nem csupán a látható fényre, hanem mindenféle egyéb sugárzásra is kiterjed. A XX. században aztán kiderült, hogy nem lehet mit kezdeni

a részecske nem hullám,
a hullám nem részecske

versike együgyű tagadásával. A természetvizsgálók mai gondolatvilágában az a felfogás uralkodik, hogy:

A részecskehez lehet hullámhosszat rendelni,
a hullámhosszhoz lehet részecskét rendelni.

A newtoni részecske a foton nevet kapta a mai elméletben, és „a” foton hol korpuszukulaként, hol hullámként manifesztálódik. A való világ olyan, amilyen, a való világ modellje pedig a természetvizsgáló fejében születik meg. A természetvizsgáló egyszerű modellekkel szeret dolgozni, ám a természet nem feltétlenül olyan egyszerű, mint a róla alkotott bármely modell. Ezért, ha a természet adott jelenségével szembesített modell csődöt mond, a természetvizsgáló javít a modellen, vagy teljesen újat alkot.

A társadalomvizsgáló is szeret egyszerű modellekkel dolgozni, ám a társadalom nem feltétlenül olyan egyszerű, mint a róla alkotott bármely modell. Ezért, ha a társadalom adott jelenségével szembesített modell csődöt mond, a társadalomvizsgáló javít a modellen, vagy teljesen újat alkot.

Hámori József

„Keresztezés” az idegrendszerben

Vargha Balázs számos érdekes nyelvtani, irodalmi, költészeti példán illusztrálja az X-es jelleg mindenütt-

jelenvalóságát. Az ötlet játékosága eleve szimpatikus, de második átolvasás után ennél is több: továbbgondolkodásra késztető. Persze kettőn áll a vásár: vajon milyen gondolatok generálódhatnak az eléggé „pozitivistá” módon dolgozó idegrendszer-anatómus kutatóban?

„Állati” kereszteződések

Amikor — szerkesztői ösztökélésre — az X-es jelleg biológiai vonatkozásairól kezdtem el spekulálni, először az jutott eszembe, hogy a legszebb biológiai példákat a kereszteződési elvre éppen az állatok és az ember idegrendszere kínálja. Ismeretes ugyanis, hogy a biológiai evolúció igen korai szakaszában — több mint 600 millió földi évvel ezelőtt — a fejlődő (gerinctelen) állati szervezetekben a bilaterálisitás vált általánossá, azaz a még igen primitív féregnek is már szinte tökéletesen szimmetrikus bal és jobb oldala volt. A testfelek mozgását, működését közvetlenül szabályozó, központosult idegrendszer — ma is megmagyarázhatatlan módon — e szimmetrikusságra az érző bemenetet (input) és a mozgató, végrehajtó kimenetet (output) alkotó idegek keresztezésével reagált. Ez annyit jelent, hogy a bal testfélből az érző impulzusok az idegrendszer jobb oldalába jutnak, és a (rendszerint motoros) válasz is a jobb oldalon elhelyezkedő idegsejtekből jut vissza a bal testfélbe.

Ez a tulajdonképpen kettős kereszteződés — mint a központosult idegrendszer egyik legjellegzetesebb, igen konzervatív tulajdonsága — megmaradt (ha eltekintünk kisebb, de nem lényeges mellékvágányoktól) az evolúció későbbi stádiumaiban is: a gerincesek, s közöttük az ember idegi pályáinak nagy része keresztezett. A jobb kar, a jobb láb és a jobb oldali törzsizmok működését a bal félteke motoros (kérgi) régiója „vezényli”, és megfordítva. Ezért van az, hogy a bal féltekét érintő agyvérzéseket követőleg a jobb testfél bénul meg, míg a jobb oldalon elhelyezkedő motoros kéreg

sérülése a bal testfél izmainak működés kiesését vonja maga után. Ez a „keresztezés” a legegyszerűbb, gerincvelői reflexpályák működésében is jól felismerhető. A gerincvelői, keresztezett hajlító-feszítő reflex lényege: ha pl. a jobb lábunk ujjait éri valamilyen veszélyes behatás, pl. hirtelen hőhatás (tűz), akkor a gerincvelőben rögzített program szerint az érintett jobb lábat visszahúzzuk (hajlítás), ezzel egyidőben viszont a másik láb feszítő izmai aktivizálódnak, így a bal lábbal előre mozdulunk. (Ennek persze elemi, biológiai, egyensúlymegőrző jelentősége is van.)

Érdekes, hogy míg a legtöbb állati elődünkben az érző (pl. látó) és mozgató idegi pályák teljes egészében kereszteződnek, az emberben az idegrostok egy kisebb része (hallásnál, látásnál, mozgásnál egyaránt) azonos oldali marad. Ennek természetes előnyei vannak: pl. a látás esetében a kifinomult háromdimenziós, térlátás. Mégis, mindent összevetve, az emberi agy működéseit is inkább a — rejtélyes — kereszteződési elv jellemzi.

Kennedy szalonképesebb volt

Milyen információkat szállítanak a kereszteződő idegpályák? Az állatvilágban (az énekesmadarak kivételével) az idegrendszer, illetve az agy szerkezetileg és funkcionálisan is teljesen szimmetrikus. Ez azt jelenti, hogy az agy bal féltékéje (pl. a kutyánál) pontosan annyi idegsejttel, lényegében ugyanúgy működik, mint a jobb féltéke. A kereszteződő motoros idegek tehát teljesen azonos információt szállítanak a test bal és jobb oldalához. Némi egyszerűsítéssel azt mondhatnánk, hogy az állati agy két azonos működési félagyból tevődik össze.

Egészen más a helyzet az emberi aggyal. Az utóbbi 20 év kutatásai ugyanis egyértelműen kimutatták, hogy a két féltéke jelentősen különbözik egymástól; nem is annyira szerkezetében, mint inkább működésében. Az esetek többségében (függetlenül a

kezűségtől) a bal féltéke „beszél”, míg a jobb féltéke néma. Következésképpen nyelvi képességeink is a bal féltékéhez vannak kötve, míg a jobb féltéke inkább zenei. A két féltéke különbözőképpen látja a világot: a jobb féltéke „látása” — elsősorban a térben való eligazodás, arcok, tárgyak felismerése tekintetében — jobb, mint a beszédes bal féltékéé. Érdekes különbség van a két féltéke között az emóciók, hangulatok feldolgozásában is: a jobb féltéke nemcsak alaposabb az emóciókat kiváltó hatások elemzésében, hanem — s ez is lényeges — a hangulatok, pillanatnyi reakciók arcjátékkal való kifejezésében is erőteljesebb. Ennek egyenes következménye, hogy az undor, az öröm stb. sokkal erőteljesebben és őszintébben jelentkezik — a keresztezés következtében — a *bal* arcunkon, mint a bal féltékét kifejező jobb arcfélen. Vigyázni kell tehát arra, hogy adott esetben melyik arcunkat „exponáljuk”. Ez a felfedezés, nevezetesen a hangulatok arci kifejezésének aszimmetriája új megvilágításba helyezi azt a tévévitát is, amely 1960-ban az elnökjelölt Richard Nixon és John Kennedy között zajlott, s amely a közvélemény-kutatások szerint döntő módon járult hozzá Kennedy megválasztásához. Igaz, Kennedy volt a jobb szónok és a vitában is sikeresebb volt. Mégis, ami különösen lényeges lehetett (mai tudásunk szerint), az a tévékamerák előtti beállítás volt. A véletlen úgy hozta, hogy Kennedynek a jobb — szalonképesebb — arcfelét, Nixonnak pedig a bal, őszintébb, „csúnyább” arcát vették (főként) a kamerák.

Munkamegosztás az agyban

A bal féltéke inkább számtani, a jobb mértani műveletek végzésében tud többet. A bal az információ feldolgozásában inkább elemző, a jobb pedig holisztikus módon működik.

A két féltéke különbözőképpen tanul, más az intelligenciaszintje is. Különösen lényeges, hogy az öntudat, azaz az élet végességének, az emberi

történelemnek, az univerzum létezésének tudata csak a beszélő félteke tulajdonsága.

Vitatott, hogy a két féltekéhez lokalizált működések mennyire esnek a „minden vagy semmi” kategóriába, vagy inkább fokozati, mennyiségi különbségek lennének közöttük; kétségtelen, hogy néhány alapvető jellegben (beszéd, nyelv) inkább kizárólagosak, míg pl. a tanulásban fokozatiak a különbségek.

Mégis, érdemes azokat a dichotomiákat leírni Springer és Deutsch (Left Brain, Right Brain, 1980) felsorolásában, amelyek — bár jelentős egyszerűsítéssel — jelzik a két agyfél eltérő, de egyben egymást ki is egészítő működéstendenciáit, folyamatait.

Bal félteke	jobb félteke
Értelmi	Ösztönös (megismerés)
Konvergens	Divergens
Szellemi	Érzéki
Következtető	Képzelfőző
Racionális	Metaforikus
Függőleges	Vízszintes
Diszkrét	
(mennyiségekből)	Folytonos
Absztrakt	Konkrét
Realisztikus	Impulzív
Irányított	Szabad
Megkülönböztető	Egzisztenciális
Szekvenciális	Összetett
Történelmi-történeli	Időtlen
Analitikus	Holisztikus
Explicit	Tacit
Objektív	Szubjektív
Szüksesszív	Szimultán
és a már említettek közül:	
Beszélő — nyelvi	Néma (bár muzikális)
Algebrikus	Geometrikus

Ismételten rá kell mutatnunk, hogy a felsorolt tulajdonságok (sokszor) nem választhatók szét élesen (nyilvánvaló, hogy *konkrét* műveletekre a bal félteke is alkalmas, megfordítva: a jobb félteke képességei *absztrakt* térábrázolásban eléggé ismertek), s inkább a tendenciákat jelzik. Vannak olyan további spekulációk is (Ornstein, The Psycho-

logy of Consciousness, 1970), melyek szerint a nyugati civilizáció technológiai beállítottsága, „racionális” embere a beszéd és logikai gondolkodás elemeit, azaz inkább a *bal* féltekét használja, míg az inkább intuitív, „misztikus” keleti ember inkább a *jobb* félteke emberi, intellektuális lehetőségeit hasznosítja — kulturális, társadalmi dimenziókban is. Ornstein szerint ennek egyik oka az iskolai nevelésben keresendő: a „nyugati” típusú iskolák elsősorban a bal féltekét trenírozzák.

Ornstein elképzelését, persze, kritikával kell fogadnunk — bármilyen tetszetős is első hallásra. Mindenesetre elgondolkoztató.

Visszakanyarodva eredeti problémánkhoz, néhány következtetés.

1. Biológiai objektum esetében az X-jelleg jól demonstrálható az idegrendszer működéseinek, pályáinak jobb-bal keresztelődésén.

2. Természetes, hogy az idegrendszeri keresztelődés jelensége a Vargha által említett (nyelvtani, irodalmi etc.) X-jelleggel legfeljebb homológ, de semmi esetre sem analóg.

3. Az idegi decussatiók kialakulása az állati szervezet kettős szimmetriájának következménye.

4. Az „X” az állatvilágban (néhány deviációtól eltekintve) funkcionálisan és szerkezetileg egyforma, tükör-szimmetrikus agyfeleket köt össze a test ellenoldali beidegzendő területeivel. Ezért egyszerű duplikációnak fogható fel.

5. Az embernél az agy bilaterális szimmetriája, éppen az emberi jelek kialakulásával kapcsolatban megszűnik. A féltekék nem pusztán másolatai egymásnak, sőt kísérleti pszichológiai vizsgálatokból tudjuk, hogy egymástól gyökeresen különböző működésekre képesek. A két félteke tudati szintje is alapvetően különbözik. Ezen túl az aszimmetrikus bal és jobb félteke tulajdonságai dichotomak és olyan *párokba* rendezhetők, amelyek a komplex pszichés folyamatok egymást kizáró vagy éppen kiegészítő vektoraiként

foghatók fel. Ez az, ami az állatvilágban tapasztaltakkal szemben nem látszólagos, hanem tényleges „X”-jellegnek tűnik.

Szentágotthai János

Igen is, meg nem is

Vargha Balázs írása érdekes és szellemes, habár meglehetősen kaleidoszkopikus (kevésbé udvariasan: „hetet-havat összehordó”) gondolatfoslányok gyűjteménye. Elvégre a néprajz, a folklór, a művészet szinte valamennyi ága kimeríthetetlen tárháza jelek-jelképek mérhetetlenül gazdag tér-időbeli változat-halmazainak, és ezekben a logikai vagy sokszor pusztán formai (idő- és sorrendi) megfordítások (vagy ellentétpárok) nyilvánvalóan érdekesebbek — hangképíleg is fordultatosabbak —, mint bármilyen más alakban való ismétlődésük. Habár Vargha Balázs ezekből érdeklődésének és szakismertének megfelelően inkább ezeknek nyelvben való megnyilvánulásait említi fel, mindenütt érzékelteti ama sejtését, hogy világunk rendjének valami fele eleve adott valósága — valami szükségszerű — rejtőzik e jelenségek mögött. Amint ez a továbbiak során saját szakterületéből vett néhány példából majd remélem kitűnik, ebben van is valami reális mag, csupán ez a realitás kevésbé „elegáns” (sajnos a magyarban hiányzik az amerikai „glamorous” szó, mely már gunyoros felhangjainál fogva is kifejezőbb).

Természetesen elismerem a „szemiotika” (potenciálisan) tudományos voltát, hiszen hogyan is lehetne másképp, amikor az emberre specifikus, hogy társadalmi „megegyezés” alapján gesztusokat, hangokat és elsősorban szavakat, sőt szókombinációkat használ fajtársaival való kommunikáció céljaira; ezen túlmenően egész társadalmi me-

chanizmusa jelekkel-jelképekkel való bonyolult, de szigorúan betartott törvényszerűségek alkalmazásán alapul. De az már felettébb vitatható, hogy ezeknek a ritkább esetben a dolgok valami belső szükségszerűségéből vagy logikájából eredő, gyakrabban viszont épp ellenkezőleg messzemenően arbitráris (önkényes) jeleknek a jelentőségét bármiféle egységes — pláne egyszerű és egyértelmű — törvényszerűségre lehetne visszavezetni. Mindennemű ilyen túlságosan explicit törekvéssel szembeni bizalmatlanságom persze részben szakmai ártalom: bárki, aki a harmincas évek elmeorvosát olyan orvosoktól hallgathatta, mint Schaffer Károly, Somogyi János, Lehoczy Tibor, Sántha Kálmán, az a dolgoknak (fogalmaknak, gondolatoknak) másodlagos, sőt harmadlagos jelentőség-tulajdonításával kapcsolatban szükségszerűen bizalmatlanná válik; kissé persze a freudi szemlélet ellenhatásaként is. A kóros elmebeli jelenségeknek egyik jellegzetessége, hogy a dolgoknak közvetlen — nyelvünk adta és ezért persze arbitráris — jelentőségén túl egy másik, sőt további jelentés ad, sőt e másodlagos (harmadlagos stb.) jelentések hamarosan önálló életre tesznek szert olyannyira, hogy az eredeti jelentés háttérbe szorul vagy el is enyészik.

Ilyen bizalmatlanság természetesen nem terjedhet odáig, hogy a második (harmadik... stb.) jelentést, illetve ennek jelentőségét tagadjuk. Hiszen ezzel egyúttal a művészi alkotás legfontosabb mélyebb rétegeit kérdőjeleznénk meg. Közismert, hogy a művészi alkotás annál mélyebb — úgy is mondhatnánk: univerzálisabb —, minél több réteg van jelen egy-egy a felszínen jelentkező elem mögött. A tudatosságot (legalábbis utólag) mindennél nagyobbra értékelő Edgar A. Poe híres „A műalkotás filozófiája” c. írásában (általában utókonstrukcióként felfogott művében) pontosan leírja, hogy a „Holló” c. híres versét milyen tudatos megfontolás alapján szerkesztette többek közt épp azzal a céllal is, hogy minél több elem „többrétegűvé” váljék. Ez a Poe által explicite is kimondott „undercurrents

of meaning" [a jelentés (szó szerint valaminek az értelme vagy értelmezése) mélyebb (föld alatti) áramlásai] természetesen minden műalkotás akár tudatos (inkább a „műköltészetben”), akár tudatalatti (inkább a népköltészetben) eleme. Se szeri, se száma a motívumok felhasználásánál azok megfordításának: költészetben, dekorációban (pl. népi kézimunka) és persze legmagasabb szinten a zenében (jellegzetes pl. a „rák”-nak nevezett visszafordítása a dallamnak). Távol álljon tőlem, hogy a legcsekélyebb mértékben is megkérdőjelezzem a műelemzésnek a ma sokszor „strukturális” szóval leértékelt törekvéseit, a mű ilyen értelemben minél több rétegének feltárását. Sőt, ellenkezőleg, a mű élvezetének hatványozódását érzem egy-egy jó ilyen irányú elemzésben, aminek mesteri példáival műelemzőink — Szabolcsi Miklóssal az élen — bennünket elkényeztetnek. Sajnos az ilyenefalatok túlságos halmozása gyomorrontást okoz, és lehetetlen nem emlékeznünk Arany Jánosnak sokat idézett (lehet, hogy a „si non e vero. . .” szólásmondás is ide kívánczok) „akarta a fene” széljegyzetére.

Mindezeket készségesen elismerve sem túl meggyőző Vargha Balázsnak meglehetősen hevenyészett felvetése, amely ha nem mondja is ki kereken, de sejteti, hogy a „világrend” lényeges eleme a kereszteződés. Persze készségesen elismerem, érdemes rajta elgondolkozni. Nem ismervén az írás végén (most jó értelemben) „provokált” szakmák válaszait, sejtésem az, hogy a válasz „igen is meg nem is” lesz: igaz talán annyiban, hogy a világ kozmikus rendjének lényeges eleme a *szimmetria*, valahol itt kell keresni az általános választ, ha egyáltalán van.

Történetesen a magasabb rendű állatok idegrendszere szolgáltatja a legszébb példákat a kereszteződésre, ezért joggal provokálja Vargha Balázs az anatómusokat és a neurológusokat. Világos, hogy az idegpályák kereszteződésének általános jelensége a kutatókat régóta foglalkoztatta. Az utóbbi időben ez az érdeklődés még fel is újult a zseniális kutatási eredményeire 1981-

ben Nobel-díjjal kitüntetett R. W. Sperry állapotban, majd súlyos, egyéb módon nem kezelhető epilepsziás állapotban lévő emberben is az agyféltekéket összekötő ún. kerges test (corpus callosum) átmetszéseiből (köznap szöval: „felezett agy”) leszűrhető eredmények nyomán. É kísérletek, illetve kezelések eredményeivel számos népszerűsítő cikkben és könyvben foglalkoztak, ezért ezekre hely hiányában itt nem térek ki. (Hámori József hozzászólásában részletesebben beszél róla.)

Elég jellemző az emberi gondolkodásra, hogy a kutatók — köztük olyan zseniálisak is, mint Ramón y Cajal, az idegrendszer szerkezetének legeredményesebb kutatója — egy oly izgalmas jelenséget, mint az idegpályák kereszteződése, kivétel nélkül teleologikus (célképzeti) szempontból vizsgálták: „Íme, milyen remek, célszerű megoldás”. . . pl. „hogy két szemünk jobb oldali látótere nagyobbára *bal* agyféltekénkbe vetül, amely viszont a *jobb* kéz segítségével (megint a kereszteződés miatt) a tőlünk jobbfelé eső dolgokba képes beavatkozni” stb. (Természetesen itt a gondolatmenetet és a tényeket a vulgarizálásig leegyszerűsítjük.) Csak nagyvon kevesen voltak, akik erre gondoltak, és tudatosan csak mi vizsgáltuk egyik munkatársammal, Székely Györggyel (ma a Debreceni Orvostudományi Egyetemen az anatómia tanára) a kérdést minden teleológiai motívumtól mentesen: mi lehet az oka az idegpályák kereszteződésének az idegrendszer fejlődése során? Ez a teleologikus gondolkodással szemben az egyedül lehetséges — filozófiailag is korrekt — tudományos kérdésfeltevés. E munkánk mélylélektani gyökere valahogy az 1953—56-os évek politikai szemléleti zavaraira reakcióképpen jelentkező játékoság volt (akkor még bizony fiatalok voltunk: én professzornak, munkatársam induló kutatónak).

*

Tudományos közleményünk 1956-ban jelent meg az Acta Biologica-ban

(Acta Biol. Acad. Sci. hung., 6: 215—229, 1956), azt hiszem, egyszer hivatkozott rá valaki, annyira szokatlan volt a problémafelvetés. Hamar rájöttünk, hogy az alapjelenség okairól többet árulhatnak el olyan, akkoriban még kevéssé ismert jelenségek, mint pl., hogy a külvilággal való kapcsolat (annak vetülete a központokra) gyakran kereszttezett egy oldalon belül is. (Az idegpályák keresztteződéséről a tudomány általában akkor beszél, ha egy bal agyközpont a jobb testféllel és fordítva kerül kapcsolatba.) Például az arcot ellátó érző agyideg (a nervus trigeminus) a nyúltvelő érző központjával úgy kapcsolódik össze, hogy az arc felső része (homlok, felső szemhéj) a nyúltvelői mag alsó, az arc alsó része pedig (alsó ajak, áll, nyelv) a nyúltvelői mag felső részébe vetül. Az érző szelvény — azaz a bőrnek egy zebra csikjaihoz hasonlító, a testtengelyre merőleges csikjai (övsömörben a sokszor nagyon fájdalmas betegség a bőr egy ilyen övszerű csikjában fejlődik ki) — a gerincvelőbe úgy vetül, hogy a bőrnek a hátra eső része a gerincvelő hátsó szarvában a középvonal felé tekintő részére, a bőrszelvény elülső (hasoldali része) pedig a hátsó szarv külső oldalára vetül. A mozgató idegsejtek közül a mély hátizmokat ellátók a gerincvelő elülső szarvában a középvonalhoz közel, azok pedig, amelyek a végtagot látják el, oldalsó részében ülnek. Ezáltal mind az érző, mind a mozgató rostoknak keresztteződniük kell, hogy a megfelelő külső területet (akár bőr, akár izom legyen az) a megfelelő központtal kössék össze. Ezeket a keresztteződéseket a nagy idegpályák oldal-kesztteződéseivel szemben *elemi keresztteződéseknek* neveztük el.

Ezek az elemi keresztteződések az embrionális fejlődés során aránylag könnyebben követhetők, és ezért gyorsan elvezettek ahhoz a sejtésünkhöz, hogy bennük az optikai projekció leg-
elemibb esete a „camera obscura” elv valósul meg, azaz egy sötét kamrának a falára a szemben lévő falon lévő apró lyukon keresztül a külvilág fordított-módon projiciálódik. Később a gyújtó-

lencsék alkalmazásával ugyanez az elv e régi fényképezőgépek homályos üvegén látható fordított képen valósult meg. (Ugyanezen az optikai elven alapul a szem recehártyájára vetülő fordított kicsinyített képe a látótérnek.) Ennek fizikai alapja nem más, mint a fénynek egyenes vonalban való terjedése (elhanyagolva persze a tömeg okozta fény-elhajlást). Ha tehát a kereszttezett projekció a fény egyenes vonalú terjedése következtében jön létre optikai rendszerekben — így okoskodtunk —, akkor az egyéb érző és mozgató projekciók, amelyekben a fény semmiféle szerepet nem vihet, szintén valamiféle egyenes vonalú terjedés következtében kell létrejöjjenek. Szövettenyészetekből már régóta ismert volt, hogy egy idegsejttelepből kinövő idegrostok (sejtnyúlványok) izotrop (saját rendezettség nélküli) közegben meglepően egyenes vonalúan nőnek. Persze az embrionális szövetek közel sem izotrop közegek, mégis számos példáját láttuk annak, hogy a növekvő idegrostok meglehetősen egyenes vonalban nőnek mindaddig, míg a közeg őket valamilyen irányban való rendezettsége vagy valami erősebb ellenállás (pl. tömörebb sejtcsoport) elhajlásra vagy elágazásra nem készteti. Ami ennél érdekesebb, az is kitűnt, hogy igen sok leendő idegsejt főnyúlványát már pontosan meghatározott irányban növeszti, amely a biliárdgolyó indításához hasonlóan az „előre kalkulálható” ütközések (az asztal peremével, ill. más golyókkal) segítségével a kívánt célhoz vezet. Persze csak nagyon durva analógiaként az idegrost kezdeti irányítása (célzása) után ez, beszámítva az útjába eső embrionális szövetek közegi orientáltságát (fehérjeszerű vagy mindenesetre makromolekuláris anyagból állván ez a közeg sohasem izotrop, hanem mindig valamire orientált molekulaszervezetű) az egyenes vonalú előrehaladás belső tendenciája mellett nagy valószínűséggel elvezeti az idegrostot a fejlődés „alapterve” szerint előírt céljához. Csak a cél közvetlen közelében lépnek fel beépített felületi vonzások (t. i. a sejthártya felületén lévő vonzó vagy taszító

molekuláris tényezők), amelyek meghatározzák, hogy az idegrost a megfelelő szövetellel (izom, leendő érző végkészülék, más idegsejt stb.) lépjen kapcsolatba.

A nagyobb pályakereszteződések közül a szemidegek ismert kereszteződését kísérletileg is vizsgáltuk. Már régebben ismert volt, hogy a korai embrió ún. prechordalis lemezének (a harmadik csíralemez létrejöttében jelentős igen korai sejtszopt) eltávolítása nyomán kételtű embrióban a két szem helyett egy középső szem fejlődik ki, azaz emberben is igen ritkán előforduló „cyclops” [az Odüsszeiában előforduló egyszemű óriás nyomán, kinek legrégebb művészi ábrázolásai is jelzik, hogy az ember már régóta helyesen megfigyelte e ritka és mindig életképtelenséggel járó fejlődési rendelleniséget (sértésben sokkal gyakoribb)] jön létre. Az ilyen cyclops szemek pontos mikroszkópi elemzése során kiderült, hogy tökéletes cyclops (küklöpsz) szemek a szemidegek a szem két feléből jövet már a lencse mögött (ilyenkor még nincs üvegtest) szabályosan kereszteződnek, és mindegyik keresztezett szár nekinő a szemgolyó ellentétes oldalfalának. Itt nem lévén a szemgolyón kívüli növekedéshez szükséges ún. „szemkehelynyél”, a növekedésük elakad. Valóban, az emberben megfigyelt cyclopsokban van ugyan egy nagy, középső, a homlok alatt lévő szem, de nincsen szemideg. Később a kísérleti feltételek alkalmas megválasztásával fekvő 8-as idomú fél-cyclopsokat is tudtunk létrehozni, többé-kevésbé jó középső szemkehelynyéllel, amikor is a szemidegek kereszteződése valamelyest utánozva a normális viszonyokat, jól-rosszul létrejött. E kísérletek rámutattak arra, hogy az előzőekben vizsgált egyszerűsített elképzelésünk elvben ugyan igaz, mégis van a rostokban valami belső tendencia is a kereszteződésre.

Kísérleteink végkövetkeztetése 1956-ban az volt, hogy az idegpályák egy részének kereszteződése szükségszerű, vagy legalábbis nagyon valószínű kétoldali szimmetriájú idegtelepekben. A

gerinces állatok központi idegtelepeinek kezdeménye — szakszóval a „velőcső” — az állat tengelyében elhelyezkedő és a középsíknak megfelelően (jobbról balra) összenyomott csőalakú sejttelep. Ebben a sejtek elsősorban a két oldalfalban (félcsőben) szaporodnak és alakulnak fokozatosan idegsejteké, míg a két felet felül (az állat hátoldalán) és alul (az állat hasoldalán) hidszerűen összekötő velőcsőrészen a sejtek nem szaporodnak. Számos embriológiai és szövettani modellkísérletben igazolt (már a 20-as évek óta), hogy két egymás szomszédságában, belső anyagának (sejtjeinek) gyarapodása révén növekvő telep között a közeg makromolekuláris szerkezete a két telep feszítő hatására harántul orientálttá válik. Ha tehát — amint ez óhatatlanul előfordul — növekvő idegrostok a két idegteleplelet összekötő hidszerű közegekhez közel kerülnek, a harántul orientált makromolekuláris szerkezet kényszerhatása alá kerülve átmennek az idegtelep másik felébe — azaz kereszteződnek. Ime tehát az idegpályák kereszteződésének okairól ma adható legvalószínűbb tudományos magyarázat: kétoldali (jobb-bal) szimmetriájú idegteleppel bíró állatban a pályák kereszteződése nagy valószínűséggel szükségszerű, és a magasabb rendű állatfajok kifejlődésének százmillió évnél hosszabb ideje során ez a „mechanikailag logikus” megoldás rögzült az élőlények fejlődési programjában.

Más szóval — és ez kissé hosszadalmasan kifejtett példánk valódi tanulsága — az idegpályák nem azért kereszteződnek, mert ez a célszerű, vagy a leendő működés szempontjából a kívánatos, hanem azért, mert ennek természet tudományosan belátható okai vannak; azaz teleologikus szempontok nem szükségesek a jelenség magyarázatához. Az állatvilágban már a férgek-től kezdve kevés kivételtől eltekintve a kétoldali szimmetria az általános, ezért általános az idegpályák kereszteződése. Vannak alacsonyabb rendű állattörzsek: medúzák, tiúskésbőrűek (tengeri sünn, tengeri csillag), amelyeknek teste radiálisan, többnyire öt-

ágú csillag módjára szimmetrikus, ezekben az idegpályák nagy kereszteződése nem is jelentkezik, bár az idegelemek kifejlődésének elemi mechanizmusai azonosak.

Fogas kérdés most már az — filozófiailag is —, hogy (amint ezt Hámori József dr. hozzászólásában helyesen kifejti) az idegpályák kereszteződése nagyon is célszerű megoldás az élőlény életműködései szempontjából. A biológiában az a csodálatos, hogy ami szűkségszerű, egyben célszerű is, és fordítva. A tudomány jelenleg nincs abban a helyzetben, hogy ezt a paradoxonszerű törvényszerűséget megmagyarázza; egyelőre be kell érünk azzal, hogy ez

is része a természet csodálatos és gyönyörű harmóniájának.

Ez a végkonklúzióm egyben magyarázatát adja Vargha Balázs gondolatébresztő írásával szembeni „dühreakciónak”, ami hozzászólásom kezdetéből nyilván kitűnik. Szándékosan nem korrigáltam és nem is enyhítettem legalább indulatos reakcióm tükröződését (bár ünnepélyesen bocsánatot kérek a szerzőtől, vissza nem vonom a mondottakat, mert kiértemeltem), maradjon ez annak érzékeltetésére, hogy a tudományos gondolkodás szigorú disziplináját feladni nem kívánónak miért ellenszenves a túl korai és túl gyors általánosítás.

ABSTRACT: The human mind incessantly forms analogies. Our associations of ideas are, however, erroneous, arbitrary („each analogy is false”). Individual mistakes grow into common dilusions in myths, beliefs and in linguistic formations as well. Science has been making efforts for a long time to eliminate these erroneous ideas of human thinking, however, with very little success. Language not only preserves wrong analogies, it goes on producing them. Here we try to disentangle a promising net of analogies: crossing — reflection — inversion.

The article of Balázs Vargha is completed by the comments of Sour scientists.

Miért üzen az orvos?

Képeslapjaink kedvelt rovata az orvosi üzenetek, különösen a szexuális kérdésekre válaszoló leveleket olvassák érdeklődéssel. Milyen tanácsot, segítséget várnak a levélírók, és hogyan tudnak megfelelni igényeiknek, milyen megoldásokat javasolnak az orvosok. Ezekre a kérdésekre keres választ a szerző öt folyóirat egy év alatt közölt orvosi üzenetei alapján. Cikkéhez mellékeljük az illetékes orvosok véleményét is.

Aki többé-kevésbé rendszeresen olvassa a lapokban az orvosi üzeneteket, minden bizonnyal észrevette, hogy egyre több közöttük a szexuális problémákra reagáló válasz. Ez így még csak szubjektív benyomás, de az már tény, hogy 1980-ban az Új Tükör, a Nők Lapja, a Magyar Ifjúság, a Családi Lap és a Világ Ifjúsága egy teljes évfolyamában 1256 orvosi üzenet jelent meg. Ezeknek csaknem a fele (43 százalék) szexuális témájú volt: anatómiai, fiziológiai, biológiai szempontból vagy erkölcsi, esztétikai, érzelmi illetve gyakorlati oldalról érintették a szexualitást.

Ez csak a jéghegy csúcsa, mert aki nem jelígével ír, de a nevét és címét is megadja, annak levélben válaszolnak. A szexuális témájú leveleknek ezt a spontán áradatát több szempontból is érdemes szemügyre venni. Kétségtávol megfogalmazódik itt az, hogy szükség van szexológiai tanácsadásra. Ha valakinek fáj a gyomra, kézenfekvő számára, hogy hol keressen orvoslást. Ha azonban valakinek szexuális problémái vagy megválaszolásra váró kérdései vannak, már nem ennyire egyértelmű, hová, kihez fordulhat személyesen. (Bár az is köztudott, hogy mennyi idő jut egy betegre a rendelőintézetekben, az szinte kizárt, hogy négy szemközt beszélhesse meg az orvossal panaszát.) Mivel az egészségügyi ágazaton belül ennek a szakterületnek nincsenek meg

az intézményes keretei, sőt hivatalosan képzett szakemberei sincsenek, így előállt az a paradox helyzet, hogy a levélírók intim, egyéni problémáikra a nyilvánosság előtt várnak választ. Gyakran személyiségüket mélyen érintő változásokat remélnék — sokszor töredékes információjú levelük alapján — ezen a közvetett és korlátozott lehetőségű csatornán.

Hézagpótlás

Így ezeknek az üzeneteknek elsődleges, hiánypótló funkciója a tanácsadás a jelíge mögött rejtőző problémáira. Az emberek azonban szívesen olvasnak mások gondjáról, bajáról, különösen akkor, ha olyan pikáns, kényes, tabunak számító életszféráról van szó, mint amilyen a szexualitás. Akad, akit megnyugtat, hogy mások is hasonló gondokkal küszködnek, van, akit éppen az nyugtat meg, hogy szerencséje neki nincsenek ilyen problémái. Beszédtem adhatnak az üzenetek. Mivel az orvosi üzenetek nemcsak a levelek íróinak, hanem szélesebb olvasóközönségnek is szólnak, hézagpótló szerepük van vagy lehet a szexuális kultúra színvonalának emelésében, az ismeretterjesztésben, az értékek és normák nyílt vagy burkolt közvetítésében.

Ami egy-egy levélírónak válságos élethelyzet vagy hétköznapijait megkeserítő gond, az más olvasóban is feszültséget kelthet, s ez, vagy akár a tálalás módja gyakran humor, élcelődés forrása lesz. Szexmagazinok, erotikus lapok híján az orvosi üzenetek valószínűleg jelentős olvasóréteg számára nyújtanak szórakozást is, és ebből a szempontból szintén hiányt pótolnak.

Tanácsalankok

A sajtó információhordozó szerepét és közvéleményformáló erejét szem előtt tartva több kérdés is felvethető. Milyen konkrét problémákat közvetítenek a szexuális témájú üzenetek? Milyen ismereteket, vagy éppen ismerethiányt tükröznek ezek a levelek? Milyen szemléletet képviselnek, vagy sugallnak az orvosok válaszai a szexuális kultúrát, morált, társadalmi normákat érintő kérdésekben? Mennyire egységes vagy különböző az álláspontjuk? Kik azok, akik szükségét érzik annak, hogy a tanácskérésnek ezt a sajátos módját válasszák? Hol adhat megoldást a válasz, hol van szüksége a levélíróknak további, másfajta segítségre?

Ezekre a kérdésekre a már említett öt képeslap egy teljes évfolyamában megjelent szexuális témájú levelek alapján kerestünk választ.

A szexuális témájú válaszok aránya az orvosi üzenetekben (százalékban)

Újságok	Sex	Egyéb	Összesen	n
Nők Lapja	25	75	100	150
Új Tükör	33	67	100	203
Családi Lap	49	51	100	379
Magyar Ifjúság	46	54	100	401
Világ Ifjúsága	51	49	100	123
Együtt:	43	57	100	1256

A levélírók igényeit tekintve a tanácskérésnek három csoportját, típusát fedezhettük fel, amelyet néhány példával is megvilágítunk. Az első csoportba tartoznak a felvilágosítást

váró, magyarázatot kereső, tehát ismeretszintű tanácskérések.

„Köbor Angyal.” Azt olvasta valahol, hogy a szűk farmer impotenciát csinál. — Hát... ha olyan szűk a nadrág, hogy az egész alsótest elhal tőle, csakugyan impotenciát okoz. (Új Tükör, 1980/21.).

A második csoportba tartozó levelekben a levélíró problémája megoldásához gyakorlati tanácsot vár, életvezetése szempontjából fontos döntéshez kéri az orvos véleményét.

„Vele miért nem?” Azt kérdezi, hogyan bizonyítsa be vőlegényének, hogy nem frigid, hiszen az önkielégítések során mindig ki tud elégülni, csak ezt nem meri neki bevallani. Pedig semmi oka nincs rá, hogy eltitkolja, sőt éppen ez a titkolózás lehet az együttes kielégülés egyik akadály. Javasoljuk, hogy alkalmazza az önkielégítés során bevált ingerlési módokat a partnerével való együttlétnél, akkor bizonyára sikerül eljutnia a kielégüléshez.” (Családi Lap, 1980/11.)

„Mit mondjak neki?” Jeligéjű lányt 9 éves korában megerőszkolták. Most az a problémája, megmondja-e vőlegényének, hogy már nem szűz, és mi történt vele. Természetesen mondja meg: ezen nincs mit szégyellni. (Világ Ifjúsága, 1980/3.)

A harmadik típusba azok a levelek tartoznak, ahol az értékelő, normatív szempontokon van a hangsúly. A levélíró bizonytalan, nem tudja eldönteni, hogy egy bizonyos helyzet, jelenség vagy viselkedés „normális-e”, vagy sem, ártalmas-e, vagy sem. Itt az esetek többségében nem az orvosok szaktudására van szüksége a tanácsot kérőnek, hanem az orvos üzenetében megfogalmazódó értékrendszer alapján szeretné magát besorolni, másokhoz viszonyítani: saját normarendszerének kialakításához, önértékelésének megvalósításához kér mintát, segítséget.

A „Csalí” jeligét egy 17 éves, kisvárosban élő lány választotta, aki alkoholista apjához nem fordulhat tanácsért, ezért tőlem, mint férfitől kérdezi, mi a véleményem arról, hogy szé-

gyen-e, ha valaki ilyen idősen még szűz? Oszálytársai közül ugyanis több fiú ezért csúfolja, márpedig ő nem talál olyan férfit, akit szeret és aki mellett úgy érzi, ki tud tartani, addig nem köt senkivel sem szexuális kapcsolatot, még akkor sem, ha hülyének tartják.

— ... Nézeteivel teljes mértékben egyetértek, jeliségével is! Nem szégyen! Csali szólamok hatására ne kerüljön azok horgára, akik zavaros nézeteikkel szeretnének eredményesen pecázní. (Magyar Ifjúság, 1980/29.)

„Szép ősz.” Szerencsésnek mondhatják magukat, hogy életük őszén zavartalan és gyakori nemi életet élnek. Ennek nincs semmi káros hatása. A megjegyzésnek, amelyre hivatkozott, semmiféle tudományos alapja nincs — lehet, hogy az irigység sugallta. (Családi Lap, 1980/4.)

„Korai még, lányok”

Az üzenetek egyszerre több funkciót is betölthetnek, hiszen a csupán felvilágosítást kérő levélre gyakran értékelő, sőt gyakorlati tanácsot is adó válasz jelenik meg a laphan.

Az orvosi üzenetek elsődleges funkciója a tájékoztatás, ismeretközlés. A válaszok kétharmada tartalmaz ilyen elemet. Fontos szerepük van azoknak válaszoknak, ahol az orvos valamilyen tévhitet cáfol vagy oszlat el, vagy éppen ellenkezőleg, megerősíti a levélíró ismeretét. De előfordul, hogy csak besorolja, címkézi a leírt jelenséget.

A második funkció a problémamegoldás, gyakorlati tanácsadás. De milyen lehetőségei vannak a már ismert korlátai mellett ennek a segítségnyújtásnak? Még jobban szűkítve a kérdést, hány levélírónak adhat megoldást az orvosi üzenetekben olvasható válasz? Háromféle megoldási módot és ezek kombinációit kínálják az orvosok. Már önmagában is megoldást jelenthet, ha a válasz felvilágosítás, magyarázat, cáfolat vagy akár megerősítés. Az 540 levélírónak mindössze 35 százaléka fordul olyan szexuális problémával a lapok levelezési rovatához, amelyekre az üzenet valóban orvoslást nyújthat. De mit tanácsolnak az orvosok, mit tegyenek a többiek? Ilyenkor a panaszok jellegétől függően

további segítséget ajánlanak a levélírók másik harmadának. Keressenek fel szakorvost, nőgyógyászt, urológust, ideggyógyászt, forduljanak pszichológushoz, szexológushoz, a Család- és Nővédelmi Tanácsadóhoz vagy felvilágosító könyvekhez. A panaszok egyharmada olyan, ahol a megoldás kulcsa a levélírók kezében van, ahhoz, hogy problémájuk megoldódjék, szemlélet- vagy életmódváltozásra van szükség.

Ilyenkor az a cél, hogy a levélírók nyugodjanak bele, fogadják el a helyzetüket, adottságaikat. Más esetekben törekedniük kell a kulturált szexuális magatartás szabályai szerint a kölcsönösségre, tapintatra, egymás tiszteletben tartására. Az orvosok segítséget adnak a partnerkapcsolatokra vonatkozó fontos döntésekhez azzal, hogy rábeszélük vagy lebeszélük a levélírókat valamilyen lépésükről, javasolják, hogy engedjenek-e a partnerük követelésének, szakítsanak-e vagy sem.

Az üzenetek harmadik funkciója abból következik, hogy a közzölt levélrészletek illetve az arra adott válaszok fele értékelő elemet is tartalmaz. Korántsem biztos, hogy amit a levélíró negatív jelenségnek tart, azt az orvos is negatívan ítéli meg és fordítva. A levelek nagy részéből pedig éppen a bizonytalanság tükröződik, írójuk nem tudja, hogyan is kell megítélni az érvényben lévő társadalmi normák szerint a párkapcsolat, a szexuális élet különböző jelenségeit. Mi az, ami megengedhető, mi az, ami elítélendő vagy éppen kívánatos, normális, vagy pedig a deviáns címek alá sorolandó. Az orvosok válaszai azonban ugyanezt a bizonytalanságot tükrözik, mivel ők maguk is eltérő módon ítélnék meg olyan jelenségeket, mint pl. az önkielégítés, a homoszexualitás, a szüzesség, a szexuális élet megkezdése vagy az időskori szexualitás. Az üzenetek szakmai szempontú elemzésébe itt és most nem tudunk mélyebben belemerülni. De az alábbi példák jól illusztrálják az üzenetek értékközvetítő szerepét, és azt is, hogy ezek mennyire eltérőek

lehetnek az egyes orvosok szemléletétől, beállítottságától függően.

„*Diákszerelem* 114.” Tizenhat éves gimnazista lány írja, hogy nagyon szeret egy fiút, de nem tartja az igazinak. „Egy” kivételével már minden megtörtént, de attól az egytől nagyon félnek, mert súlyos következménye lehet. De ha tovább folytatják, amit eddig tettek, aligha fogja elkerülni azt a kihagyott „egyet”. Mit tegyenek?

Én csak megerősítem, amit maguk is tudnak: veszélyes lenne folytatni! A gondolkodó ember azt az „egyet” ne tekintse jelentéktelen ajándéknak, amivel feltétlenül meg kell jutalmaznia a partnerét. Különösen akkor nem, ha már most nem tartja őt igazinak. Nagyon helyesen látja azt, hogy a tüzzel játszik, aminek következményként megégetheti magát! Az ilyenfajta „égési sérülések” gyakran nem múlnak el károsító nyom nélkül. Mit tegyenek? Ne játsszának a tüzzel! (Magyar Ifjúság, 80/17.)

„*Imre* 26.” 16 éves korban a lányok még éretlenek a nemi élet megkezdéséhez, ebben a korban fogamzásgátló tablettát sem ajánlatos szedni. Ne engedjen udvarlója sürgetésének, ériék be avval, hogy közösülés nélkül vezessék le vágyaikat. Ennek módjáról (szaknyelven pettingnek nevezik) a szexuális felvilágosító könyvekben találunk eligazítást. (Családi Lap, 80/1.)

„*Klára és Éva*.” Riadtan olvastam levelüket. Idézem (szó szerint): „Tisztelt Doktor úr, mi ketten 13 éves lányok vagyunk, szeretnénk közöszlőni, de félünk a következményektől.” Szerintem korai még, lányok. Ha mégsem tudnak tovább várni, javasolom, vásároljanak egy szexuális felvilágosító könyvet, és gondosan tanulmányozzák át... (pl. a „Szex, szerelem, család” címűt.) (Új Tükör, 80/37.)

Ha egy levélíró történetesen több lap orvosi üzenetét is elolvassa, ezektől még inkább elbizonytalanodhat.

Nők — 35-ön alul

Mivel a levelek döntő többségéből kiderül a levélíró neme, az első szembeötlő tény az, hogy a tanácsot kérők háromnegyed része nő, mindössze egy-negyede férfi. A nők helyzete, szerepe a társadalomban és a családon belül is fokozatosan átértékelődik, az értékstruktúrák megváltozása azonban sokak számára szerepkonfliktusokkal jár.

A nők szexuális magatartásának, a nő nemi szerepnek a liberalizálódása olyan konfliktushelyzeteket teremthet, amelyek feloldásához segítségre van szükségük.

Egy másik tanácsadó szolgálat, ahol a hívó őszintén megőrizheti névtelenségét és a kommunikáció itt is közvetett úton, nem pedig szemtől szembe történik, a Budapesti Lelki Elsősegély Telefonszolgálat. Itt a krízishelyzetben levőknek nyújtanak segítséget. A telefonálók között, korábbi adatok alapján, ugyancsak jóval több a nő, mint a férfi (70 százalék). Ez az arány is megerősíteni látszik azt a feltevésünket, hogy a nők számára nehezebben leküzdhetők azok a problémák, amelyekkel munkájuk, önmegvalósításuk során, a családban betöltendő szerepeikben vagy akár a párkapcsolatukban találják szembe magukat.

Az üzenetek háromnegyed része utal a levélírók korára is. Döntő többségben 35 éven aluliak fordulnak a lapok orvosi rovataihoz tanácsért. Köztük is a serdülő korosztályhoz tartozik minden ötödik levélíró. Kis számban találkozhatunk olyan levelekkel, amelyeket 36 és 55 év közöttiek írtak főként az Új Tükör orvosának. A levélírók 2 százaléka 55 évnél idősebb, legtöbbször a Nők Lapjától kér tanácsot. A fiatal korosztály levelei elsősorban azokat a gondokat tükrözik, amelyekkel a szexuális élet kezdetekor találkozhatnak. A biológiai érettség és a pszichoszexuális érettség közötti időbeli eltolódás a gyökere az olyan elsősorban morális, másodsorban ismeretszintű kérdéseknek, mint a szüzesség értéke, a csókolózás technikája, a petting, az első szexuális kapcsolat, a gátlásosság, a szorongás ezekben a helyzetekben. A levélíró fiatalok többsége sem a családtól, sem az iskolától nem kapja meg a szűi séges támaszt, sem az érzelmeik, sem a nélkülözhetetlen ismeretek terén.

A párválasztás, orientáció, párválasztási érettség, partnerkapcsolatok témakörébe tartozó levelekben a fiatalok nem elsősorban orvosi segítséget, hanem életvezetési tanácsot igényel-

nek. Főként a lányokra jellemző a tanácstalanság, a bizonytalanság az alakuló partnerkapcsolatokban, vagy a féltékenység, a reménytelen szerelem, zűrzavar az érzelmi és szexuális életben. Mindezek egyéni problémák, amelyek ugyan tanulságosak lehetnek mások számára is, de csak egyénre szabott tanácsot lehet rájuk adni. Ez pedig túlmegegy a rovat hatáskörén, de más fórum nem lévén a levélíró számára, az orvos néhány mondatának sorsdöntő élethelyzeteket kell „megoldania”.

Nem rájuk tartozik

Mindezek alapján jól látható, hogy az „orvosi üzenetek” címszó félrevezető is lehet, egyrészt mert sok szexuális kérdés meghaladja az orvosok hozzáértését, sokkal inkább pszichológusra vagy szexológusra tartozik, másrészt mert tévesen orientálja az olvasókat életvezetési, nevelési, kulturális és lelki problémákat tüntet föl orvosi problémaként. Sokan, különösen a fiatalok, éppen a szexuális kultúra, higiéne alapvető ismereteinek hiánya miatt nem képesek maguk megoldani problémájukat. Az azonban nemcsak tájékozatlanságuk következménye, hogy sem a családjukon belül, sem azon kívül nem találunk olyan fórumokat, ahonnan támogatást, segítséget vagy sokszor csak megértést remélhetnének. Működik, igaz, házasság előtti orvosi tanácsadás, és vannak család- és nővédelmi tanácsadók, de ezek elsősorban fogamzásgátlással kapcsolatos ismereteket és szaporodás-biológiai tanácsokat adnak. Olyan ismereteket tehát, amelyekre már jóval korábban lenne szükségük a fiataloknak, mint a házasság küszöbén. A társadalmi normák dinamikus változása következtében széles körű bizonytalanság tapasztalható a nemek közötti kapcsolatokban, a szexuális viselkedésnormák megítélésében, az „egészség” és „betegség” határainak kijelölésében.

A lapok orvosi üzenetei csak nagyon korlátozottan felelhetnek meg azoknak a követelményeknek, amelyeket a

levélírók támasztanak velük szemben. Ráadásul az orvosokra nemcsak az egyes levélírók felvilágosítása hárul, a szívesen olvasott orvosi üzenetektől a közvélemény befolyásolása, korszerű álláspontok terjesztése is elvárható. A jelenlegi helyzet azonban semmiképp sem lehet megoldás.

És hogyan látják az orvosok?

Dr. Czoma Antal, Nők Lapja

A Nők Lapja heterogén olvasótáborára számára az orvosi rovat tömegigényeket elégít ki. A több, mint 1 milliós példányszámban megjelenő hetilap alkalmas mind az ismeretterjesztő, mind az egészségnevelő tevékenységre.

A statisztikai adatok tükrében felvetődik a kérdés, hogy az újságok orvosi rovatában miért szerepelnek a szexuális témájú cikkek viszonylag nagy százalékban. Ennek az lehet a fő oka, hogy ezen a téren nincs olyan szakember, akihez közvetlenül lehetne fordulni, ugyanis nincs szexológusképzés Magyarországon. A szexológia viszonylag új tudomány. Csupán századunk embere érzi panaszának a szexuális élet zavarait. A megnövekedett igény ellenére is kevesen tartják magukat szexológusnak, ugyanis szinte valamennyi szexuális probléma megoldása sokoldalú képzettséget igényel, és több szakorvosi és társadalomtudományi területet érint: lehet nőgyógyászati, urológiai, endokrinológiai, bőrgyógyászati, pszichiátriai vonatkozású, ezen túlmenően jártasságot igényel a szociológiában, etikában, igazságügyben, művészetben stb. is.

E sokféle gátló tényező miatt valamennyi orvos — beleértve az újságban válaszoló orvosokat is — autodidakta módon szerezte meg, és mozaikokból építi fel szexológiai ismereteit. Emiatt nem is alakulhattak ki teljesen egységes elvek a tanácsadásban, bár az alap-

vető, társadalmi vonatkozású kérdésekben nem szabad, hogy nagy eltérés legyen a válaszadó orvosok között.

Dr. Veres Pál, Magyar Ifjúság

Módfelett visszás állapot, hogy hazánkban nem létezik milliók — nem költői túlzásként írom e számot! — igényeit szolgáló szexuális tanácsadás. Hol vagyunk ettől, hiszen hivatalosan a tanácsadók képzésének igénye sem merül fel!

Orvosi egyetemeinken nem oktatják a fizioiógias humán nemi élet kritériumait. Nincs összehasonlítás alap, és ezért értelmetlen a pszichiátriában nemi aberrációkról beszélni. Egyébként is, a tankönyvekben aberrációnak minősített egyes ténykedések nélkül az emberi szexuális kapcsolat az állati közösülés szintjére süllyedne. Jogos a szerző megállapítása: „sok szexuális kérdés meghaladja az orvosok hozzáértését, sokkal inkább pszichológusra vagy szexológusra tartoznak”.

Valóban, az orvos csak ahhoz ért, amit tanult, szexológiában is csak akkor jártas, ha autodidakta módon képezte magát. Mindettől függetlenül az egészségügyi szervezeteink a családi életre vonatkozó tanácsadást — a férfiak eligazítását is — sommásan a Család- és Nővédelmi Tanácsadókhöz, gyakorlatilag a nőorvosok hatáskörébe utalja. Természetesen a nőorvos is érthet hozzá, ha autodidakta módon el sajátította a tudnivalókat, egyébként csak úgy ért hozzá, mint a hangszerjavító a hangszer oktatásához, és aligha várható el egy hegedűreparátortól, hogy művészi szinten muzsikáljon.

A szexológiának, ennek az illegálitásban kényszerített tudományágnak alapvetően egészséges emberekkel kellene foglalkoznia, pszichológusok feladata lenne, az orvosok hatáskörébe pedig csupán a patológus esetek tartoznának.

Az alapvető pszichológiai oktatásról — ami nálunk tudomásom szerint

döbbenetes módon hiányzik — a főiskolák és egyetemek tananyagáért felelősöknek kellene nyilatkoznok.

Az újságban válaszoló orvosok szükből felelnek a különböző nem gyógyító jellegű problémákra is, mert őket keresik meg az olvasók gondjaikkal, őket tisztelik meg bizalmukkal. A magam részéről szívesen átirányítanám a leveleket és küldőiket egy illetékes állami vagy társadalmi szervhez.

Csak tudnám, hogy hova?

Dr. Székely Sándor, Családi Lap

Hajlok arra, hogy csak azt tartsam szexológiai problémának, amikor a szervi, illetve társadalmi rendellenességnek a partnerkapcsolatra kiható lélektani következménye van. Például: ha egy férfi a heréjádalmáról, egy nő a kismellűségéről, a rendellenes szőrnövekedéséről ír, ezt csak akkor tekintem szexológiai problémának, ha evvel összefüggésben partnerkapcsolati zavarokról számol be. Tudom, hogy mindez — és sok más is — valóban ilyen zavarokhoz vezethet (elsősorban neurózissal összefüggésben), de azt is tudom, hogy többnyire nem vezet ehhez. Ezekben az esetekben tehát nem szexológusra, hanem a megfelelő szakorvosi kezelésre, tanácsadásra van szükség. Hasonló példákat lehet felhozni a társadalmi szférából — hogy csak a lakáskérdést említsem —, amelyeknek „szakszerű” megoldása nehezebb és a legtöbb esetben ugyancsak nem szexológiai feladat. Szexológiai feladat persze az, ha a partnerkapcsolati zavar nem szűnik meg pl. a lakásprobléma megoldódása után sem: ez esetben a szexuálterápia nyújthat segítséget.

Egyetérték a szerzővel abban, hogy a nemi szervek működésével, a személyiséget mélyen érintő problémákkal és általában a szexualitással foglalkozó kérdések és válaszok az olvasók széles körét érdeklik, olykor szórakoztatják, olykor pedig okulnak belőlük. Az ér-

deklódás megmutatkozik abban is, hogy a Családi Lap e rovatát szívesen olvassák, vitatják, a válaszoknak elég nagy visszhangjuk van (sok levélíró evvel kezdi sorait). Azt is hozzá kell tennem: a negatív visszhang az évek során egyre halkul, egyre kevesebben tiltakoznak az ellen, hogy „Az orvos válaszol” ezekkel a kérdésekkel foglalkozzék. (Ugyanezt mondhatjuk a lapban megjelenő szexológiai cikkekről is.)

A cikkben közölt táblázat előtt a szerző több kérdést tesz fel. Ezek közül az első kettőről az a véleménye, hogy külön kellene választani a táblázatban egy kalap alá vett nemiszervi, illetve (a fent vázolt értelemben vett) szexológiai problémákat. A táblázat a Családi Lap vonatkozásában a megjelent 379 válasz 49 százalékát sorolja a „szex” alá. A válaszokat ezek után feldolgoztam és a két problémakört szétválasztva kiderül, hogy a 379 válaszból csak 75 szólt valóban szexológiai kérdésekről (nem egészen 20 százalék), a többi szex-válasz a nemi szervek működésével (beleértve a fogamzásgátlást és a reprodukció egész témakörét) foglalkozott, ami nőgyógyászati téma, férfiak esetén pedig urológiai-andrológiai szakkérdés. Most már rendelkezésre állnak az 1982. évi adatok is, amelyekből kitűnik, hogy az arány kissé a „szex” felé tolódott: a 377 válaszból 86 szexológiai, 168 pedig a genitális szervek működésével foglalkozik.

A nemi felvilágosításnak, ismeretterjesztésnek és nevelésnek igen nagy szerepe van a szexológiai problémák megelőzésében — ez ma már közhely. Mindent azonban ettől sem várhatunk, hiszen a társadalmi szféra hatására kialakuló szexológiai problémáknak csak egy része előzhető meg ily módon. A nemi szervek működésével kapcsolatos ismerethiányra egyébként szabadon néhány példát felhoznom. Kaptunk olyan levelet, amelyben egy asszony azt kérdezte, hogy a méhének eltávolítása után szülhet-e még gyereket. Többen is kérdezték ugyanezt mindkét petevezetékük eltávolításával vagy le-

kötésével kapcsolatban. Sokan azt hiszik, hogy az első közösülésből nem származhat terhesség. Mások (és nemcsak férfiak) az önkielégítés sterilitást okozó hatásáról érdeklődnek. A példákat hosszan lehetne még sorolni.

Egyébként a táblázat után következő első válasszal nem értek egyet. A szűk farniernadrág ugyanis ha impotenciát nem okozhat is, termékenyítő képtelenséget vagy csökkent termékenyítő képességet okozhat. Ugyanis a szűk farmer a heréket a testhez szorítja, miáltal a herék hőmérséklete emelkedik, a testhőmérséklettel lesz azonos. Ezáltal romlik az ondósejtek termékenyítő képessége. A „bölcös” természet ezért fejlesztette ki a herezacskót, amelyben a herék — a testmelegtől távolabb lévén — alacsonyabb hőmérsékletűek. A válasz tehát nem éppen „ismeretszintű”.

Fontos kérdés az, hogy mennyire egységes vagy különböző a válaszoló orvosok álláspontja. Erről a cikk három példát hoz, amelyek egy vonatkozásban egységesek: 13—16 éves lányoknak azt válaszolják, hogy a közösülés korai és elkerülendő. A megoldás, az „elhalasztás” tekintetében az álláspontok azonban valóban különbözőek. A Magyar Ifjúságban elriasztják, az Új Tükörben ismeretszerzésre buzdítják a kérdezőket, a Családi Lapban pedig a pettinget ajánljuk. 16 éves korban, amikor a fiatalok már eljutottak addig a bizonyos pontig, az elriasztás — véleményem szerint — nem hozhat eredményt. A Családi Lap válaszát a nemzetközi szexológiai tapasztalatok sugallták. Nemileg érett lányoknak tulajdonképpen az önkielégítést kellene ajánlani, de ez talán nem illik. Nem hinném azonban, hogy ha egy serdülőkorú lány ezeket a válaszokat mind elolvassa, elbizonytalanodik. Hiszen egy dolog kétségtelen: mindhármán elle-nezzük a korai „lefekvést”. A magam részéről ezt kiterjesztem 18 éves korig, különösen, ha a lány még tanuló.

A válaszokat konkrét kérdésekre írják, ebből azonban nem következik az, hogy általános információ hatásuk (ér-

tékük?) ne volna. Ezt a válasz megfogalmazásakor figyelembe kell venni. Ezzel kapcsolatban nem egy tapasztalatot szereztünk a reagálásokból. Egyetérttek avval, hogy a válaszok célja elsődlegesen a tájékoztatás, az ismeretközlés. Nem helyes, ha csak „besoroljuk, címkézzük” a leírt jelenséget. Ez utóbbira a szerző sajnos nem hoz példákat.

Végül, ami a megoldást, az orvoslást illeti. A nemi szervek működésével kapcsolatban igen gyakran valóban szakorvosi vizsgálatra, kezelésre van szükség — és persze tanácsadásra. Nem lehet a válaszoló szemére vetni azt, hogy a kérdezőt szakorvoshoz, szexológiai probléma esetén pszichológushoz, szexológushoz küldi. (Megjegyzem: ámbár hazánkban kifejezetten szexuálterápiás hálózat még nincs, megkezdtek a Család- és Nővédelmi Tanácsadók keretében a szexológia művelését is. Az orvosi egyetemeken működő tanácsadók, valamint néhány megyei tanácsadó is foglalkozik még szexológiával és szexuálterápiával, or-

vosok és pszichológusok együttműködésével.) Az igaz, hogy „A panaszok egyharmada olyan, ahol a megoldás kulcsa a levélíró kezében van, ahhoz, hogy problémájuk megoldódjék, szemlélet- vagy életmódváltoztatásra van szükség”. Az ebből levont következtetés első mondatával („Ilyenkor az a cél, hogy a levélírók nyugodjanak bele, fogadják el a helyzetüket, adottságaikat.”) azonban nem értek egyet. Jó lett volna, ha a szerző erre is példákat hoz. Én etekintetben a melldeformitásokra — egy gyakori problémára — gondolok, amely esetben (ha indokolt) kozmetikai plasztikai műtétet javasolunk. A társadalmi problémák megoldásában a válaszoló valóban kevesebbet segíthet. Tanácsot adhat ugyan, de a megoldás kulcsa valóban a levélíró kezében van.

Befejezésül: a cikk igen hasznos, és jó volna, ha az írottak kapcsán megbeszélések kezdődnének a választ adók között elsősorban a tapasztalatcsere és az egységes szempontok kialakítása érdekében.

ABSTRACT: Medical advice is a widely read part of our magazines, the public is especially interested in those offering solutions for sexual problems. What kind of aid is expected by the people seeking advice and how can the doctors satisfy their needs? The author tries to answer these questions on the basis of medical advice published in five magazines during a year. Her article is completed by the opinion of a few doctors concerned.

Legyen mindenkinek számítógépe

Írták: William D. Marbach, Gerald C. Lubenow, William J. Cook, Frank Gibney jr, Kim Willenson

Képzeljünk el egy szöfeldolgozót, amely több szót tud könnyen megérteni és kezelni, mint amennyit a legtöbb ember valaha is használ. Képzeljünk el egy végtelen türelmű tanárt, aki rá tud tapintani gyenge pontjainkra bármiben, a gépirástól a francia nyelvig. Egy sportmestert, aki kedvenc játékunkat játssza velünk. Egy kutatót, aki — némi telefonsegítséggel — keresgélni tud a világ legnagyobb könyveiben, meg tudja találni a legfrissebb híreket, a legújabb eredményeket a vesekutatásban, s mindezt odaszállítja otthonunk melegébe. És képzeljük el mindezt olyan változatos formába csomagolva, hogy még alkotóinak sincs fogalma, hol a határ — ha van egyáltalán. Hát ez az: az egyéni számítógép.

Öt évvel ezelőtt csak hobbi volt. A maroknyi gyártó apró, garázműhely nagyságú üzemekben állított elő évente néhány ezer gépet. Most hirtelen több milliárdos üzletág született. Sok mindenre képes, változatos egyéni számítógépeket használnak szinte mindenütt — olajfúró tornyokon és jachtokon, rockkoncertek színpalái mögött, számtalan lakásban és irodában. Az iparág vezetője, a Tandy Corporation 400 000 darabot adott el népszerű Radio Shack TRS—80-as számítógépéből, az óriás IBM pedig, amely csak tavaly augusztusban hozta ki Personal Computerét, nem tudja elég gyorsan gyártani, hogy kielégítthesse a keresletet.

Olyasmire képesek a mai egyéni számítógépek, amit valamikor csak hatalmas központi számítógépeken lehetett megvalósítani. Még ha így van is, a számítógépek világába való belépés riasztó lehet egy újonnan jötteknek. A piac túlszűfolt a tucatnyi gyár termékeinek zavarba ejtő választékával. És nemcsak a számítógépekből van milliárdnyi, hanem óriási a programok választéka is. A számítógépek felhasználói ezenkívül valamiféle titkos nyelven beszélnek, és annak a megtanulása, hogyan kell használni az egyéni számít-

tógépek mai nemzedékét, olyan, mint ha egy hangszeren tanulnánk játszani: idő kell hozzá — és türelem. Csakhogy a számítógépben rejlő lehetőségek már nemcsak a technokrata elit számára hozzáférhetőek, és az egyéni számítógépek széles körben való elterjedésének bizonyára mélyreható társadalmi következményei lesznek.

Az egyéni számítógép-forradalom hajtóereje a mikroprocesszor, egy párányi elektronikus számítógép, amelyet egy szilíciumlapocszkára véstek. A mikroprocesszorokat, amelyeket először 1971-ben az Intel Corporation félvezetőgyár fejlesztett ki, most az okos gépek rendkívül sokféle változatában találhatjuk meg — a mikrohullámú sütőtől a videojátékokig és az igen fejlett katonai fegyverekig. Nem sokkal azután, hogy a mikroprocesszorok kereskedelmi forgalomba kerültek, az elektronikus fusizók elkezdték építeni a kaliforniai Silicon Valley műhelyeiben és garázsaiban az egyéni számítógépek nyers változatait. A kezdeti, kézzel forrasztott gépek nem voltak szépek, pusztán funkcionálisak — és mindenki számára érthetetlenek, akinek nem volt elektromérnöki végzettsége.

Magányos vadászok

Miközben egy maroknyi vállalati és egyetemi mérnök és számítógéptudós szabályos kutatólaboratóriumokban elszigetelve munkálkodott, a mikrovilág peremvidékein sok úttörő, magányos vadász élt. 1975-ben Steve Jobs, az Atari akkor 19 éves technikus, és Steve Wozniak, a Hewlett—Packard egyik fiatal elektronikai tervezője 25 dollárért vett egy mikroprocesszort, és elkezdett számítógépet építeni Jobs szüleinek házában. Jobs egyszer megpróbálta meggyőzni a főnökét, Nolan Bushnell — az Atari megalapítóját és az első videojáték, a Pong feltalálóját —, hogy az egyéni számítógépekre még fényesebb jövő vár, mint a videojátékokra. Bushnell csak nevetett. Jobs és Wozniak azonban elszántan megépítette első számítógépét, amelyet később Apple I-nek neveztek el, és bemutatta az ország első házi számítógépes klubjában. Az Apple I-et elvitték egy számítógépiüzletbe is — és a tulajdonos ötvenet rendelt. „A fenébe, bekerültünk az üzletbe!” — rikkantotta Jobs. Jobs eladta VW mikrobuszát, Wozniak zálogba csapta a kalkulátort, és ketten megindították az Apple Computert 2500 dollárral.

A Tandy Corporation gyorsan rákapcsolt az új elektronikai piacra és 1977-ben kibocsátotta saját egyéni számítógépeinek sorozatát, és TRS—80-as modelljét nagy kiterjedésű, Radio Shack elnevezésű bolthálózatán keresztül kezdte árusítani. A Commodore pedig, amely kezdett akadozni az elektronikus számológépek piacán, átváltott az egyéni számítógépekre. Megindult a jövődéli óriások küzdelme, s így a kezdeti, kedvtelésből készült számítógépek fölött kimondatott az ítélet.

A hetvenes évek végére az egyéni számítógépek rohamosan terjedtek, de a nagy számítógépes társaságok nem vettek tudomást erről. Aztán 1981 őszén az IBM, a góliát, kibocsátotta első Personal Computerét, és először vállalkozott kiskereskedelmi értékesítésre. Az Apple gazdag kiállítású, egész oldalas hirdetésekkel bátran üd-

vözölte az IBM-et a piacon. „Az, hogy az Apple üdvözlí az IBM-et a piacon, olyan, mintha az ősember üdvözlí az kardfogú tigrist a barlangjában” — mondja Alan Kay, az iparág egyik alapító zsenije, jelenleg az Atari vezető tudósa.

Célba vette ezt a virágzó üzletet és a műszaki piacot a Xerox és a Hewlett Packard is, a Texas Instruments pedig a háztartási piacnak eredt a nyomába. És a verseny tovább fokozódik. Japán is érdeklődik az egyéni számítógépek nyereséges piaca iránt, és fenyegető árnyéka ráborul az amerikai gyárakra.

A legtöbb vevő a számítógépholtokban találkozhat először az egyéni számítógéppel. Az ötéves Computerlandnek, amely ma az ország legnagyobb hálózata, 245 üzlete van az Egyesült Államokban és 14 idegen országban — és havonta 10 új üzletet nyit. A Tandy a számítógépeit egy 8300 üzlethől álló világméretű hálózat útján árusítja, de ezenkívül felállított még 311 számítógép-szakiüzletet is, amelyek csak a TRS—80-as modellt árusítják. Az egyéni számítógépek kiáradnak más értékesítési csatornába is. Clive Sinclair angol számítógépgyártó 149 dolláros modelljét postai megrendelésre adja el az amerikaiaknak. Még áruházak is adnak el egyéni számítógépeket.

Tehetségesebb gépek

Az egyik legjobb módja annak, hogy megértsük az egyéni számítógépek képességeit — és vonzerejüket mind az üzletemberekre, mind a háztartásokra —, az, ha összehasonlítjuk őket az elmúlt évek számítóközpontjaival. Az IBM 360 Model 30 központot a hatvanas évek elején vezették be. Különleges kezelésre volt szüksége — kb. 30 négyzetméternyi légkondicionált szobára, amelyben elfért a központi feldolgozó egység, a vezérlőasztal, egy sornyomtató és egy íróasztal a kártyalyukasztó számára. Csak a feldolgozó egység volt kb. másfél méter magas és 1,8 méter széles — és vízzel kellett hűteni, nehogy túlhevüljön. Az IBM

új íróasztali egyéni számítógépének feldolgozó egysége egy körömnél kisebb szilíciumchipe van beírva. A 360 Model 30 teljes sebességgel 33 ezer összedaszt tudott elvégezni másodpercenként. A Personal Computer 700 ezret végez másodpercenként. A régi hatvanas dollárokból számítva a Model 30 280 ezer dollárba került; a Personal Computert teljes felszereléssel 4—5 ezer dollárért árulják.

Szinte ahogy felbukkantak a piacon az egyéni számítógépek, mind az amatőr, mind a hivatásos programozók elkezdtek kutatni a felhasználási lehetőségeket. Dan Bricklin, a Harvard közgazdasági karának hallgatója egyszer unottan nézte, ahogyan a professzora pénzügyi elképzeléseket firkál a táblára. Eszébe ötlött, milyen hasznos lenne egy számítógép az előrejelzésben. Lelki szemei előtt elektronikus tábla jelent meg, amelynek segítségével az igazgató kivetheti a költségvetését a képernyőre és megkérdezheti: „Mi van akkor, ha az irodai fiúk 5 százalékos fizetésemelést követelnek?” A számítógép másodpercek alatt megmondaná neki, hogyan érintené ez a költségeit, a nyereségét és az osztalékát. Bricklin melázásának eredménye a VisiCalc volt, a történelem legkeresettebb programja.

Nincs kréta

De nemesak az üzleti életben hasznosak az egyéni számítógépek, hanem az oktatásban is. A minnesotai St. Paul központi középiskolájában az 563. tanteremben nyoma sincs krétának vagy szivacsnak, padoknak vagy táblának. Minden diák a számítógépes laboratóriumban egy Apple II és egy mikroszámítógép előtt ül, és csak annyi hangot lehet hallani, amennyit a vezérlőasztal gombjainak lenyomása okoz, meg a gép halk csipogása. Amikor az elmúlt télen Minneapolis körzetében hóvihar tört ki, és a diákokat délben hazaküldték, az iskola percek alatt kiürült — kivéve a számítógépes labora-

tóriumában ülő kölyköket, akik nem akartak hazamenni.

Bőven vannak oktatási kísérletek az egyéni számítógépekkel. A Massachusetts Institute of Technology egyik professzora tervezett egy különleges számítógépes programnyelvet — a LOGO-t —, amely lehetővé teszi, hogy kisgyerekek kommunikálhassanak a számítógéppel úgy, hogy pofonegyszerű utasításokat adnak neki. A minnesotai Oktatási Számítógépes Konzorcium több, mint 5000 egyéni számítógépet vásárolt, hogy az állam általános és középiskoláiban használják őket, s kidolgozta — sőt árusítja is — a saját oktatási programját. Az egyéni számítógépek beszivárognak az egyetemekre is. A pittsburgh-i Carnegie-Mellon Egyetemen, ahol az ország egyik legkiválóbb számítógép-tudományi tanszéke működik, egy olyan becsvágyó tervet tanulmányoznak, amelynek keretében valamennyi hallgatójukat el látnák egyéni számítógéppel, mintegy 6—7 ezer gépből álló parkot hozva létre. A gépek mind össze lennének kötve és kommunikálhatnának egymással.

Elektronikus hirdetőtábla

A mikroszámítógépes varázslók oktatása nem korlátozódik az iskolákra. Számos „felhasználói csoportba” is be lehet jutni. A legnagyobb számítógépes tapasztalatsere-csoport az A.P.P.L.E. — Apple Puget Sound Program Library Exchange — a seattle-i körzetben. Évi 20 dollárért a szervezethez tartozó 11 ezer Apple-használó mérsékelt áron juthat software-hez, előfizetést kap a szervezet magazinjára, és használhatja telefon-forródrótját.

Ma már gyakorlatilag kidolgozott módja van annak, hogy a számítógépek kommunikáljanak egymással. A Modem — modulátor-demodulátor — nagyon ügyes kis szerkezet, amely lehetővé teszi, hogy a számítógépek telefonvonalon beszéljenek egymással. A háztartási számítógépet hozzákapcsolja egy globális távközlési hálózathoz.

Legfrissebb híreket lehet kapni az UPI-tól, tőzsdei jegyzéseket a Dow Jones-tól. Manapság kb. ezer „adatbázis” — információs bank van, amelyeket az olyan szolgálatok, mint a Compuserve és a The Source bocsátanak a háztartási számítógépek rendelkezésére. A legtöbb számítógépes klubnak van elektronikus hirdetőtáblája, ahova a számítógépek használói üzeneteket „szegezhetnek ki”. Van például „családtörténész” hálózat azok számára, akiknek segítség kell családjuk történetének kikutatásához. „Hazamegyek, iszom egy pohár bort, bekapcsolom a számítógépemet és megnézem, mi van Dow Jones-nál” — mondja az Apple alelnöke, Wilfred Houde. — „Nem tudom, hogy ez jó-e vagy rossz, de már nem olvasok újságot.”

Kettes számrendszerben

Lehet egy mikroszámítógépet egyszerűen használni anélkül, hogy az embernek a leghalványabb fogalma is lenne arról, mi történik a gép belsejében. Azt azonban ajánlatos tudni, hogy a számítógépek mindent betűszerint értenek. Mindössze azt teszik, hogy számítások millióit végzik nagy sebességgel egy olyan mikrovilágban, ahol az időt a másodperc milliomodré-szével mérik. Bármit csinál a számítógép — akár egy úrhajót jelenít meg egy színes képernyőn vagy lejegyzí egy költő versét — minden számokban ölt testet, méghozzá kettes számrendszerben, ahogy az emberek a kezükön számolnának, ha csak két ujjuk volna 10 helyett: 0, 1, 10, 11, 100, 101, 110 stb.

A mikroszámítógép a mikroprocesszorában végzi a munkáját, amihez a gép memóriájában tárolt információt használja fel. Egy szilíciumchipekre vésett afféle genetikai kód, a fix memória („Read Only Memory” vagy ROM) adja meg a számítógép „személyazonosságát” és azt a képességét, hogy például a billentyűzettel betáplált információra reagálni tud. A ROM tartalma sosem változik, akkor sem,

ha kikapcsolják az áramot. A számítógép másik fajta memóriája a véletlenszerűen alkalmazott memória („Random Access Memory” vagy RAM) viszont csak akkor működik, ha be van kapcsolva az áram. A RAM tartalmazza az alkalmazási programokat — a Visi-Calcot vagy az úrhódítókat. Ha az áramot kikapcsolják, a RAM-ban tárolt információ eltűnik. A számítógép programozása egyszerűen annyit tesz, hogy egy utasítássorozatot írnak be a gép memóriájába olyan nyelven, amelyet megért. A programozás végezhető billentyűzéssel vagy úgy, hogy a géppel elolvastatnak egy már meglevő programot — software-et —, amely magnesszalagon vagy -lemezen van kódolva.

A ROM—RAM zsargont ugyanúgy használják a számítógép-kereskedők és -gyártók, ahogyan az autókereskedők beszélnek lóerőről, V—8-as motorokról vagy üzemanyag-takarékossági kategóriáról. Az olyan számítógép, amelyben „16 bites” mikroprocesszor van, egyszerre 16 kettes számrendszerbeli jeltől álló információkat kezel, a 16 bites processzorok pedig sokkal gyorsabbak, mint a 4 bites vagy 8 bites gépek. Egy 64K-s — vagy „kilo-bytos” — memóriájú számítógép mintegy 65 ezer jelet tud tárolni, ami durván 35 gépelt oldalnak felel meg.

Sok vásárló sajnos a 22-es csapdájában találja magát. Az, hogy valakinek milyen számítógéprendszerre van szüksége, attól függ, mit akar csinálni, és hogy mit tud csinálni, az attól függ, hogy mit vesz. Kevés az egész iparágban elfogadott szabvány — és az a software, amely irányítani tudja az egyik számítógépet, gyakran nem tud irányítani egy másikat.

Az az iparág, amely a mikroszámítógépek hatalmas programévtágyát igyekszik csillapítani, lépést tartott a gépek gyártóinak tünenényes fejlődésével. Programok ezrei vannak már a piacon az Apple számítógépekhez, és a pálya nyitva azok számára, akiknek van érzékük a programozáshoz. A 16 éves Thomas O. McWilliams, kaliforniai középiskolás diák iskola után arra

használja Apple II-es számítógépét, hogy számítógépes játékokat írjon. Arra számít, hogy az idén legalább 60 ezer dollárt fog keresni e játékok jogdíján. Bill Gates, a Microsoft 26 éves elnöke egy olyan iparágban vezető, amelyet ő segített a világra. 1975 elején a Harvard egyik hálózati szobájában öt lázas hét alatt írta meg Gates és Paul Allen az első basic programot mikroprocesszorokhoz. Ma ez a mikroszámítógépek legelterjedtebb nyelve.

Van a software-fellendülésnek sötét oldala is — a szabadalmazott programokkal való kalózkodás. A mágneslemezekre vagy kazettás szalagokra írt programok kiskereskedelmi ára 10 dollár alatt kezdődik, és meghaladja a 300 dollárt. Csakhogy egy számítógép másodpercek alatt ingyen át tud másolni egy programot egy tartalék lemezre. Befektetések védelmében (egy sikeres program fejlesztési költségei dollármilliókra rúghatnak) a software-kiadók megpróbálnak „záraikat” — rendkívül bonyolult kódokat — írni a programjaikba. A kalózkodók azonban élvezetüket lelik a záruk feltörésében.

Számítógép az ülés alatt

Minthogy azonban a mikroszámítógépek elárasztják a piacot, talán csökken a kalózkodás veszélye. A legtöbb vezető nem fog órákat tölteni azzal, hogy beleessen egy speciális programba, s minthogy egyre több software jelenik meg a piacon, az ára is esni fog — kisebb lesz a lopásra való ösztönzés. Az üzleti élet piacán másban rejlik a nagy előny: a mikroszámítógépek nagymértékben növelhetik az irodai személynézet termelékenységét. A felső vezetés engedélye nélkül gerillamozgalom van kialakulóban. Középszintű vezetők egyéni számítógépeket csempésznek be az irodákba, az árukat pedig költség-számlákon rejtik el. Valójában mind a vezetők, mind a szakemberek számára nélkülözhetetlenek lesznek a mikroszámítógépek.

A gyárak még mindig kísérleteznek azzal, hogyan húzhatnak a legtöbb

hasznót a fellendülőben levő egyéni-számítógép-piacból. Az Apple, az IBM, a TI, a Commodore, az Atari és mások dollárok millióit adják ki tévé- és újságreklámra. Akár számítógép-szaküzletekben, akár áruházakban hozzák forgalomba termékeiket, a társaságok a hozzáértő eladóktól várják az üzleti sikereket. Mások, mint az Atari és a TI — amelyek a háztartási és iskolai keresletet vették célba — szembefordulnak a szakma konvencionális bölcsességével. „Úgy áruljuk a számítógépet, mint a fogkrémet. Ott van a polcon. Teljes önkiszolgálás” — mondja az Atari elnöke, Kassar. Hogy kielégítse az üzleti élet egy speciális ágának keresletét, Adam Osborne egy kézipoggyász nagyságú számítógépet tervezett, amely elfér egy repülőgép ülése alatt.

A japánok eddig elég lassan jelentek meg a piacon. A Nippon Electronic Corporation (NEC) árusítja ugyan egyéni számítógépeit az Egyesült Államokban, és több más gyár is behatolt a piacra, de még nem hajtották végre várt támadásukat. „Elfoglalhattuk ugyan az amerikai piac 1—2 százalékát, de rájöttünk, hogy nem készültünk fel eléggé képviselőik, software-csomagok és egyéb dolgában” — mondja a NEC első elnökhelyettese, Tomihiro Macumura. A japán számítógépek inváziója azonban elkerülhetetlen, valójában máris a japánok keresik a legtöbbet az Egyesült Államokban felhasznált lemezmeghajtókon, képernyőkön és sornyomtatókon.

Az egér

Az egyéni számítógépek iparágában még mindig gyors technikai változások vannak folyamatban. Minél sokoldalúbbakká válnak a mikroprocesszorok, annál több dolgot csinálhatnak velük az emberek. „Amit eddig láttunk, az mind csak a nagy számítógépek kis változata volt” — mondja Ben Rosen, az iparág nagy tekintélyt élvező elemzője és a The Rosen Electronics Letter kiadója. „De hamarosan látni fogjuk

az első forradalmian új számítógépek megjelenését.”

Végző soron a forradalom olyan számítógépeket fog jelenteni, amelyek szóbeli utasításokra fognak reagálni. Ám a rövidebb távú fejlemények is gyökeresen meg fogják javítani az emberek és a gép kommunikációját. A piacon erre a jelzés a Xerox Star, amelyet a társaság Palo Alto-i kutatóközpontjában fejlesztettek ki. A bilentyűzetten kívül a Starhoz van egy „egér” is — egy kis kézi eszköz, amelylyel irányítani lehet a számítógép elektronikus mutatóját a monitoron. Az egeret fel lehet használni arra, hogy rajzoljanak vele a képernyőre vagy hogy megmondják a számítógépnek, mit tegyen, egyszerűen azzal, hogy rámutatnak egy vezényszóra a képernyőn.

A művészettől a politikáig

Egy híres kísérlet során a Massachusetts Institute of Technology professzora, Nicholas Negroponte úgy hajtott végig a coloradói Aspenen, hogy minden másfél méteren fotózott. A felvételeket egy videolemezre rögzítették, s így a nézők azt játszhatták, hogy keresztülhajtanak az Aspenen. „Ha valahogyan össze lehetne házasítani a videolemez lehetőségeit a számítógépes

eljárással — az óriási ötlet lenne” — mondja P. D. Estridge, az IBM egyéni-számítógép-osztályának főnöke. Estridge lelki szemei előtt az lebeg, hogy összegyűjtsenek és felhasználjanak mindent a számítógép segítségével, amit az emberiség csak rögzíteni tud — a művészettől a politikáig.

Senki sem tudja pontosan megmondani, hova vezet a technika és mi lesz a hatása. Minthogy egy új világra nyit ajtót, lehet, hogy veszélyeztet egy megszokottabbat. „A számítógép ki fogja szorítani az újságot — és nem tudom, hogyan maradhat fenn a televízió a jelenlegi formájában” — mondja Allan Kay az Ataritól. Lehet, hogy teljesen meglepő társadalmi és politikai következményei lesznek. „Lehet, hogy olyan lesz, mint amikor a Bibliát áttették a Vulgatába” — mondja a számítógép-tudomány egyik professzora.

A hasonlat találó: az egyéni számítógépeknek megvan a hatalmuk ahhoz, hogy a tudás végtelen gazdagságát kihozzák a sekrestyékből, és a tömegek rendelkezésére bocsássák. A gyerekeknek már egy egész nemzedéke veszi természetesnek a technikát. Az ő számukra a régen beharangozott információkor — bármit hozzon is — valóságga lesz.

(Newsweek 1982. 7. szám

— MTI, A hír világa

— ford.: Zentai Dénes; rövidítve)

Vélemények és előítéletek az öregekről

A felnőtt lakosság túlnyomó többsége úgy gondolja, hogy az öregeknek az anyagi problémáknál is jobban fáj a céltalanság, a feleslegesség érzése. Ugyanakkor a felnőttek több mint fele akkor sem lakna együtt az idősebbekkel, a nagyszülőkkel, ha ezt a lakáskörülmények megengednék.

Az idős korral foglalkozó szociológiai kutatások gyakran még ma is hajlamosak arra, hogy ennek az életkornak kizárólag anyagi, szociálpolitikai vagy egészségügyi problémáit tárgyalják. A magányosan és céltalanul élő öregek növekvő aránya az utóbbi időben azonban felhívta a figyelmet arra a pszichikus károsodásra is, amely az idős korú emberek számára anyagi és egészségi nehézségekkel akár azonos nagyságrendű lehet. Ennek mérséklése soha nem válhat kizárólag a szociálpolitikai és az egészségügyi intézmények feladatává, hanem olyan össz-társadalmi feladat, amelynek megoldása jórészt azon múlik: mekkora készséget mutatnak a fiatalabb generációk az idős korúak iránti tolerancia növelésére.

A fiatalabbak e készségét nemcsak a generációk együttélésének tapasztalatai, az öregek eltartásának, gondozásának terhei alakítják, hanem az öregekkel kapcsolatos értékek, előítéletek is, közöttük számos olyan, amelynek kialakulása régebbi korokra nyúlik vissza.

A régebbi időkből származó szólások, közmondások például sokat elárulnak egy olyan kor tapasztalataiból, életvezetési mintáiból, amelyben az életmód egyik fő jellemzője a „nagycsalád”, az öregekkel szoros családi kötelékben való együttélés volt. Ha ezeket abból a szempontból vizsgáljuk: vajon inkább „öreg-pártiak”-e, vagy pedig „öreg-ellenesek”, azt találjuk, hogy nagyjából fele-fele arányban oszlanak meg. De — minthogy a „nagy-

csalásban”, amely önálló termelési egységet képezve fontos feladatokkal, funkciókkal látta el a bennük élő öregeket is — az értékítéletekben megnyilvánuló e kettősségnek mégis egyetlen, egységes és jól definiálható szempontja volt, mégpedig az öregek hasznossága-hasznavehetetlensége.

Életmódunk egyik legjelentősebb változása, hogy a család fokozatosan megszűnt termelési egységként funkcionálni, s ezzel együtt a családok nuklearizálódtak, ami a háztartások számának növekedésében is megmutatkozik. Ma Magyarországon közel 4 millió háztartás van. Ezek többségében ugyan különböző korcsoportokhoz tartozók élnek együtt, csaknem egyötödük azonban kizárólag öregkorúakból áll, s ezeknek is több mint fele egyedülálló.

Feltételezésünk szerint többek közt ez az alapvető életmódbeli változás is hozzájárul ahhoz, hogy — amint ezt egy országos közvélemény-kutatás eredményei is alátámasztják — az öregekkel kapcsolatos értékeink, előítéleteink kettőssége, ambivalens jellege ugyan megmaradt, de az ennek alapját képező hasznosság—hasznavehetetlenség tartalmilag sokat módosult.

A közvéleményben jelenleg is sokfajta pozitív, ún. „öreg-párti” érzelem él. Ezek azt mutatják: van bennünk készség az öregek értékeinek elismerésére, az öregek megbecsülésére, szeretetére. A 18 éven felüli, felnőtt lakosság 93 százaléka szerint „a felnőtt gyermekeknek mindenképpen kötelességük, hogy támogassák idős szülei-

ket", 92 százalék szerint „jelentős az a segítség, amelyet az idősebbek a háztartásban, a gyermekek gondozásában nyújtanak”, 85 százalék szerint „nagyon jót tesz a családi életnek, ha a nagyszülők is osztoznak a mindennapi örömekben-gondokban”, 71 százalék szerint „az öregek önzetleneek, szívesen áldozzák mindenüket gyermekeikre”, 59 százalék szerint „több tiszteletet érdemelnének”.

A válaszok azonban arról is beszámolnak, hogy e pozitív attitűdök érvényesítéséhez, gyakorlásához ma gyakran hiányoznak a megfelelő keretek, feltételek. Sokan például akkor sem laknának szívesen együtt az idős szülőkkel, ha erre megfelelő lakásuk lenne (56 százalék), főképpen azért, mert a fiatalabb generációk más életvezetési minták szerint élnek, s ez ellentétet szül. Sokak tapasztalata (vagy aggodalma) az is, hogy a nagyszülők állandó jelenléte nem jó hatással van a gyermekekre. Egyáltalán — az öregekkel szembeni egyik legnagyobb kifogás, hogy „beleszólnak a fiatalok életébe” — a kérdezettek 70 százaléka vallja ezt.

Mivel a fiatalok napközben dolgoznak, ha az öregek ellátására (mosás, főzés, esetleg betegápolás) szakítanak is időt, „meghiit egyúttal”, beszélgetésre, közös időtöltésre már nem futja. Így azután egyre általánosabb a vélemény, hogy a magányosság, a feleslegesség-érzet ma már a családdal együtt élő öreg embereket is sújtja. (Talán éppen ez az oka, hogy az idős emberek párkeresésének, szexuális igényeinek megítélése ma sokkal „engedékenyebb”, mint azt akár néhány évtizeddel ezelőtt is tapasztalhattuk. A kérdezettek 80 százaléka vallja azt, hogy „az idős embereknek is joguk van a szerelemhez”: aki párra talál idős korában, az — legalább pszichikus értelemben — már nem „nyűg” a család nyakán.)

A régi idők közmondásai azt is sugallják: a jó fizikai és szellemi képességek, a nemes emberi tulajdonságok hosszú ideig — akár az élet végső határáig — fennmaradhatnak, ha a generációk kö-

zötti együttműködés nem szakad meg. A mai tapasztalat azonban inkább az, hogy sokan már nyugdíjalépésük időpontjára elfáradtak, megtörtek. A válszadók csaknem egynegyede későinek találja a jelenlegi nyugdíjkorhátárt, többnyire azzal az indokkal, hogy az emberek túlságosan elfáradnak már ekkorra ahhoz, hogy a családi tennivalókban aktívan részt vegyenek.

A tanácstalanság, tehetetlenség, a negatív, olykor szinte igazságtalan véleményeknek is meglehetősen nagy arányát hozza felszínre. Például a válszadók egyharmada szerint „az öregek nem is szorúlnak akkora támogatásra, mint ahogyan mondják magukról”, 41 százalékuk szerint „nem hajlandók tudomásul venni, hogy helyüket át kell adni a fiataloknak”, 43 százalékuk szerint „feledékenyek, fáradékonyak, ezért nehéz nekik feladatokat adni, tennivalókkal ellátni őket”, 48 százalékuk szerint „azt szeretnék, ha mindenben őket követnék”. A negatív vélemények olykor szinte a frusztráltságig fokozódnak. Kérdésünkre, hogy mi lenne a megoldás az akár családban, akár egyedül élő öregek magányosságának, feleslegesség-érzésének feloldására, olyan javaslatokat is kaptunk, hogy „vidékre kellene telepíteni őket”, „legyenek egymás között, a saját társaságukban”. (Más kérdés persze, hogy egy olyan, rugalmas intézményhálózatra, amely bizonyos gondozás mellett elfoglaltságot nyújt, tartalmassá teszi az idős emberek életét, valóban szükség lenne.)

A dolog másik oldala, hogy az öregkorra, a nyugdíjas életre mi magunk sem készülünk elég tudatosan. Nyugdíjas megkérdéztetteink arról számoltak be: nem voltak különösebb terveik, többnyire csak egy „békés, nyugodt élet” ideálképe lebegett előttük, amikor majdani öregkorukra gondoltak, ami azután anyagi hiányában vagy családi, egészségi okok miatt nem úgy alakult, ahogy szerették volna. Ugyanez jellemzi azt a középgenerációt (a 40–50 éveseket) is, akik számára a nyugdíjaskor elérése már belátható időtávot jelent.

Mind az öregek iránti tolerancia növekedését, mind pedig az öregkorra való realisabb és tudatosabb felkészülést elősegíthetné, ha az ismeretterjesztés, a propaganda, a tömegkommunikáció — amelyek jelenleg elsősorban az öregség problémáit, nehézségeit hangsúlyozzák — differenciáltabban és több síkúban tárgyalnák e kérdéseket. Az idős emberek szociális és egészségügyi gondjainak feltárásán túl nagy

szükség lenne arra is, hogy a fiatalabb generációk megtanulják: az idős emberek képességeinek, egészségének óvása, életünk hosszabbítása általános emberi értékeink megőrzésének képezi részét, s azt is, hogy a tartalmasabb öregkor megvalósulása bizonyos öntevékenységet, tervszerűbb, tudatosabb felkészülést igényel.

S. Molnár Edit

ABSTRACT: The great majority of the adult population consider that old people are grieved more by the feeling of aimlessness, of being of no use than by financial problems. However, more than half of the adults would not live together with elder members of their families, with grandparents even if housing conditions made this possible.

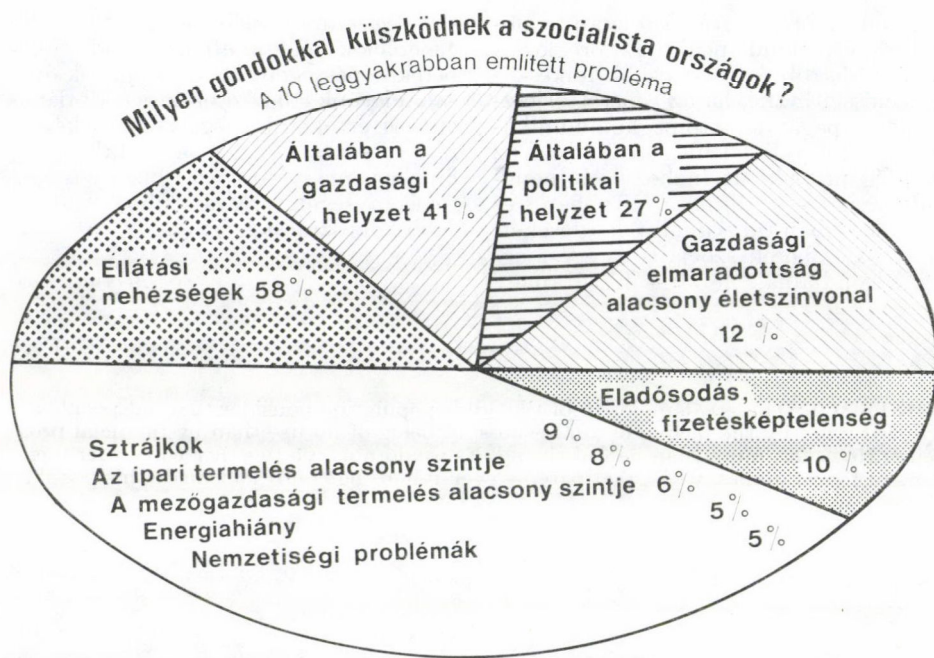
Ellátási nehézségek itt, munkanélküliség ott

Jobban ismerik az emberek a szocialista országok gondjait, mint a nyugati országok nehézségeit, de egészeben véve kedvezőbbnek látják a szocialista országok helyzetét — mutatta ki az 1982 májusában végzett közvélemény-kutatás.

Az ország felnőtt lakosságát képviselő kérdezettek legnagyobb része, 82 százaléka tudott arról, hogy vannak komoly gondokkal küszködő szocialista országok. A legtöbben Lengyelországot említették (79 százalék), azután Romániát (44 százalék), és sokkal kevesebben utaltak egyéb országokra. A szocialista országokról az a kép alakult ki a közvéleményben, hogy elsősorban gazdasági gondokkal küszködnek. Ezek közül az ellátási nehézségek jelentek meg a legnagyobb problémaként, utánuk pedig maga a gazdasági helyzet. Jóval

kisebb súllyal és — a nemzetiségi problémák kivételével — főleg Lengyelországgal kapcsolatban jelentek meg a politikai gondok. Ezek közül maga a politikai válság váltotta ki a legnagyobb visszhangot.

Ha kisebb arányban is, de szintén az emberek többsége, 67 százalékuk tudott arról, hogy vannak komoly gondokkal küszködő nyugati országok. A legnagyobb arányban (11—21 százalék) a vezető tőkés országokat említették: Angliát, az NSZK-t, Olaszországot, az USA-t és Franciaországot.

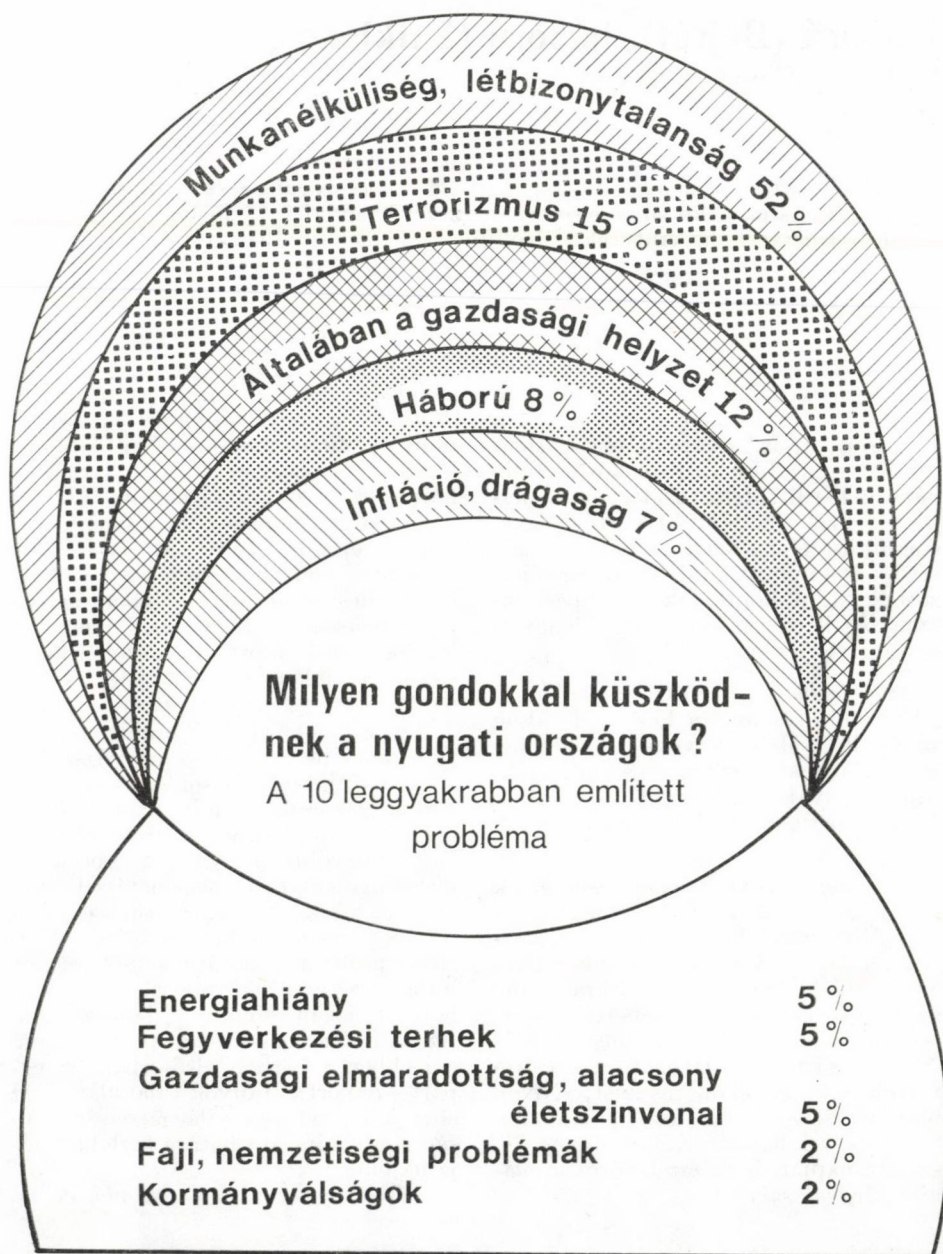
A nyugati országok gondjai közül szintén sokkal gyakrabban említettek gazdasági problémákat, mint politikaiakat, de ezek többsége egészen más természetű volt. A gazdasági gondokat említők kétharmada a munkanélküliségre és az ezzel járó létbizonytalanságra utalt, és ehhez képest nagyon kevesen beszéltek magáról a gazdasági helyzetről és a többi gazdasági problémáról. A társadalmi-politikai gondok közül a terrorizmus (Olaszország) és a háború (Anglia — Falkland) szerepelt említésre méltó arányban.

A közvélemény erősen megoszlott abban a kérdésben, hogy az elmúlt években a szocialista országok életét inkább az eredmények, vagy inkább a gondok jellemezték-e: a megkérdezettek 34 százaléka az előbbi álláspontot

tette a magáévá, 36 százalékuk az utóbbit, 21 százalékuk pedig azt mondta, hogy „mindkettő egyformán”. A kevésbé iskolázott rétegek inkább az eredményeket hangsúlyozták, az iskolázottabbak inkább a gondokat. Azok, akik rosszabbnak tartották a magyar gazdasági helyzetet, iskolázottsági szintjüktől függetlenül kedvezőtlenebbül ítélték meg a szocialista országok teljesítményét. Ezzel szemben az emberek többsége, 62 százaléka megegyezett abban, hogy a nyugati országok életét inkább a gondok jellemezték.

A megkérdezettek túlnyomó többsége, 80 százaléka azt gondolta, hogy a szocialista országok meg tudják oldani gondjaikat. A nyugati országokról 63 százalékuk vélekedett így.

Lázár Guy

ABSTRACT: A public opinion poll carried out in May, 1982 has revealed that the Hungarian population knows better the troubles of socialist countries than the difficulties Western nations have to face, however, they consider the situation of socialist countries more favourable.

Háború (Bejrút), háború (Falkland), háború (Irak—Irán) (1982 augusztus)

A lengyelországi események viszonylagos háttérbe szorulása és a friss, aktuális események — ezek közül is elsősorban Izrael libanoni inváziójának — előtérbe kerülése jellemezte az emberek külpolitikai érdeklődését 1982 nyarának végén.

Az időszak *legjelentősebb* eseményének a válaszdók többsége Izrael libanoni invázióját tartotta. Második helyen a Falkland-válság szerepelt, míg harmadik helyre az Irak és Irán között dúló háború került. Jelentős figyelmet kapott a szibériai földgázvezeték ügye, s ezzel összefüggésben az Egyesült Államok és a nyugat-európai országok közötti vita. A korábbiakhoz képest viszonylag háttérbe szorultak a lengyelországi események.

Az *érdeklődést* tükröző rangsorban is a libanoni invázió és a Falkland-válság szerepelt az első, illetve a második helyen. Harmadik helyre — azonos említési aránnyal — a lengyel események és az amerikai embargóintézkedések kerültek.

A *magyar* vonatkozású események közül jelentőségét tekintve kiemelkedett Mitterrand francia elnök magyarországi látogatása. A második helyre az érintkezések, harmadikra pedig az aratás került. Az emberek fontos eseményként értékelték még Kádár János Pest megyei látogatását, a Hematológiai Világkongresszust, Nixon magyarországi látogatását, a Kádár—Schmidt találkozót, Kádár János 70. születésnapját és Lázár György romániai tárgyalásait.

Ami az érdeklődést illeti, a rangsor elején szerepcsere történt; az áremelkedések jobban érdekelték az embereket, mint — Mitterrand — jelentősebbnek tartott — látogatása. A harmadik helyre itt is az aratás került.

Két olyan nemzetközi esemény történt az elmúlt nyáron, amely feltehetően hazai vonatkozásai miatt került az érdeklődés előterébe. A labdarúgó-világ bajnokságot, illetve a Békemenet '82 megmozdulásait a válaszolók közel egyötöde jelentős, egytizede őt érdeklő eseménynek minősítette.

Az ország előtt álló problémák közül az emberek — eddigi vizsgálati eredményeinkhez hasonlóan — elsősorban gazdasági gondjainkat említették. A korábbiakhoz képest valamelyest nagyobb hangsúlyt kaptak az életszínvonal, a megélhetéssel kapcsolatos kérdések. Ezek közül is elsősorban az életszínvonal alakulásának általános problémái, az áremelkedések, az infláció, az ár—bér arányok és a lakáshelyzet jelent gondot a lakosságnak. Az általános gazdasági problémákon túl ebben a körben elsősorban az export—import arányok alakulása, az energiahelyzet és a világgazdasági válság magyarországi hatása foglalkoztatja az embereket.

Tímár János

ABSTRACT: At the end of summer, 1982 the public's interest in foreign policy was characterized by the relative overshadowing of the events in Poland and by the predominance of current events — first of all the Israeli invasion of Lebanon.

Szécsi Éva

A tömegkommunikáció és a politikai hatalom

Új törvény a rádióról és a televízióról Franciaországban

A baloldal betartotta ígérését: az új tömegkommunikációs törvény nagyobb függetlenséget, objektivitást szavolt a rádiónak és a tévének. E folyamat még tart, az azonban biztos: az új törvény a mindenkori ellenzékot segíti. Mitterrandék tehát a jövőre is gondoltak?

1982 júniusában terjesztették az új rádió—tévé—törvény javaslatát a francia parlament elé, amely azt — hosszas vita után, de eleve biztosított többséggel — 1982. július végén el is fogadta. Ami az 1982-es év második felében folytatódó, sőt, élesedő viták a rádió és a televízió helyéről, feladatáról, jellegéről azt bizonyítják, hogy többről van szó, mint egy új törvény bevezetéséről. Végső soron a viták középpontjában a tömegkommunikáció önállósága, függetlensége, objektivitása áll.

Franciaországban a televízió teljes egészében állami monopólium — nincs magántelevízió vagy kereskedelmi tévéállomás, mint Angliában vagy Olaszországban. A rádióállomásokkal már más a helyzet: az állami Radio-France mellett működik a részvénytársaságok tulajdonában levő Europe—I, a Luxemburgi Rádió és az RMC (a Radio Monte-Carlo). S éppen az új rádió—televízió—törvény tette lehetővé az ultrarövidhullámon sugárzó sok kis „szabad rádió” megalakulását. A magyarázat egyszerű: nem ez utóbbiak jelentik a legnagyobb konkurrenciát az állami rádiónak, hanem Monte-Carlo, Luxemburg és az Europe—I. Ebből a helyzetből következik, hogy az új törvénnyel kapcsolatosan a viták elsősorban a televízió körül lángoltak fel.

A rádió — úgy tűnik — Franciaországban elveszítette a harcot a televízióval szemben. Három adója szigorúan profilírozott: a France-Musique kitűnő zenei műsorokat sugároz, a France-Culture szép, érdekes, bár legtöbbször rendkívül hosszú irodalmi, kulturális műsorokat, előadásokat, vitákat, beszélgetéseket közvetít. Ezek a műsorok azonban semmiképpen sem versenyeznek a televízióval, csak egy meghatározott számú és érdeklődésű közönségnek szólnak. A France-Inter hivatott — vagy lenne hivatott — gyorsan tájékoztatni, kommentálni, politizálni. Ez az adó viszont végtelen verbalizmusba fullad — egy-egy szerkesztő lát vendégül egy-egy filmsztárt, író, énekest, akivel órák hosszat cseveg. Valószínű, hogy az Europe—I és Luxemburg kényszerítette ezt a műsorpolitikát a France Interre. Valamennyi francia rádióállomáson egy-egy sztár vezeti, „animálja” a műsort, élő telefonbeszélgetésekkel, rejtvényekkel, jutalmakkal, hirdetésekkel kötte magához a hallgatóságot (rendszerint éppen autóban ülő hallgatóságot). Paradox módon az „animátorok”, a rádiós sztárok sem a rádió révén válnak ismertté: legtöbbször több órás heti revü műsora van a tévében.

A felmérések tanúsága szerint a

France-Inter hallgatottsága messze elmarad Luxemburg és az Europe—1 mögött. Az 1982 folyamán létesült „szabad rádiók” közül a Radio-Paris a leghallgatottabb: adásait az Eiffeltoronyból sugározza, rétegműsorokat akar készíteni a francia fővárosban és a környéken, a „banlieu”-kön élő idegenajkú lakosságnak. Keletkezése pillanatában ezt az adót „Radio-Chirac”-nak nevezték el, mivel köztudott, hogy Párizs polgármestere, a gaulleista RPR vezetője áll mögötte. S nem véletlen, hogy 1982. november 6-án a francia televízió első csatornája heti összefoglaló politikai műsorában, a „7 sur 7”-ben, az adás vendégeként Jacques Chirac felvetette: itt az ideje, hogy Franciaországnak is legyen párhuzamos televízió-csatornája. Mivel a televízió állami monopólium — mondta Chirac —, ez önmagában meghatározza, hogy a kormány politikáját szolgálja, s ne adjon hangot az ellenzéknek. Egy pluralista társadalomban a tömegkommunikációnak is pluralistának kell lennie. Arra a kérdésre, hogy nem ez volt-e a helyzet akkor, amikor a jelenlegi ellenzék volt hatalmon, Chirac készségesen elismerte, hogy valóban ez volt a helyzet. Ez azonban nem akadályozza meg őt és a jelenlegi ellenzék, hogy változást követeljen.

A kommunista képviselőcsoport tartózkodott a szavazástól az új rádió—televíziós törvény elfogadásakor a parlamentben. A Francia Kommunista Párt álláspontja szerint az új törvény nem ad elegendő önállóságot és függetlenséget a tömegkommunikációnak (amely anyagilag több részvénytársaságtól függ), a reklám közvetlen függőséget teremt, s végül, de nem utolsósorban a rádió és a televízió személyi állománya nem változott oly mértékben, hogy a baloldal politikáját magas színvonalon képviselje. A kommunista párt ellenezte a szabad rádiók létrejöttét is, attól tartva (jogosan), hogy a reklámok révén a tőke közvetlen befolyásra tesz szert ezeken az adókon. A szabad rádiók körül hónapokon át dúltak a viharok — anyagi, politikai és technikai szempontok vetődtek fel.

A gombamódra elszaporodó adók olykor a központi rádiók adásait zavarták. Kezdetben tilos volt mindenféle reklám, de ez a tilalom könnyen áthágható. Az egyik szabad rádió például a FNAC-ból, Franciaország legnagyobb rádiófotó-könyv- és hanglemezbolt-hálózatának központjából sugározta egyik adását, megszólaltatva a FNAC vezetőit, köszönetet mondva a kiváló műszaki feltételekért stb., stb. Végső fokon az egész adás a FNAC (ingyen)reklámja volt. Amikor 1982 őszén elosztották a hullámhosszokat és az adásidőket, a Francia Kommunista Párt is megkezdte műsorát a „Radio-Huma” adón.

A kormánytól függetlenül

Az új rádió—televízió-törvény — mint a bevezetéből feltehetően már kiderül — nem arról szól, „hogyan tegyük hallgathatóbbá adóinkat”, „hogyan javítsuk a televízió műsorait”. Sőt, még arról sem, hogyan képviselje jobban a rádió és a televízió a kormány — a baloldali kormány — politikáját. Az új francia törvény nem vonja kétségbe azt az alapelvet, hogy „minden államban a rádió és a televízió az államé, tehát azt kell szolgáltatni”, csak éppen nem tesz azonossági jelet Franciaország hangja, képe és a kormány politikája, még kevésbé a kormány szolgálata közé. Nem ellentmondás, hanem éppen a fentiekből következik, hogy az állami monopóliumjelleg volt az új törvényt sokáig kísérő viták kulcskérdése. S mivel a rádió szerepe, befolyása rendkívüli módon elmarad a televízióé mögött, érthetően a francia tévé állt a középpontban. (Elképzelhető, hogy, mint csaknem mindenben, Franciaország ebben sem tipikus a fejlett tőkés országok között. A BBC például nemcsak külföldön, hanem odahaza is ropant tekintélynek örvend ma is, az NSZK több rádióállomása ugyancsak hallgatott és gyakran külföldön is idézett információs forrás).

A mai Franciaországban a (mindenkori) politikai hatalom legfőbb tájékoztatási és propaganda-fóruma a te-

levízió, illetve annak mindhárom csatornája. S paradox módon az új törvény éppen azt mondja ki, hogy a rádió és a televízió önállóbb, objektívebb legyen, mint eddig volt. Tehát, ha úgy tetszik: a Mauroy-kormánytól, az Elysée-palotától függetlenebb. Ezzel kapcsolatban sok és sokféle illúzió volt tapasztalható kül- és belföldön egyaránt, 1981. május 10-e után. Sokan úgy vélték, hogy a baloldal alaposan kézbeveszi a tömegtájékoztatást, gyökeres fordulatot hajt végre a személyi állományban, továbbá formában és tartalomban egyaránt. Kétségtelen, hogy a legdöntőbb személyi változásokat végre is hajtották. A tájékoztatási miniszter minden fogadkozás ellenére („nem lesz boszorkányüldözés a tévében”) sorra lemondtak a rádió és a televízió politikai vezetői, helyükre — természetesen — a kormány nevezte ki az új igazgatókat, elnököket. Eltűntek a képernyőről azok a vezető riporterek, műsorvezetők, publicisták (sokan a tévé külső munkatársai), akiknek személyes kapcsolatait Giscard-ral, Chirac-kal, a régi rezsim vezetőivel az egész ország ismerte. Ezek az újságírók oly mértékben voltak elkötelezettek a korábbi rezsim vezetői iránt, hogy gyakorlatilag lehetetlen lett volna továbbra is megjeleníteni a képernyőn, s ismét meginterjúvolni a köztársasági elnököt, aki már nem Giscard, hanem Mitterrand.

A személyi változások zöme 1982 tavaszára lezajlott — tehát lényegében függetlenül az új törvénytől. A tartalmi változások nem feltűnőek, bár a rádió — és különösen a televízió — olyan kommunikációs eszköz, hogy a legapróbb nüanszot, árnyalatot is felnagyítja. A közvélemény-kutatások felmérései szerint a nézők, hallgatók véleménye kritikusabb, mint korábban. Különösen a fiatalok állítják, hogy „azelőtt” a televízió műsorai érdekesebbek voltak, hogy most túl sok a politika, a végtelenül hosszúra nyúló (és egyenesen közvetített) vita. Tény, hogy a France-Inter reggeli krónikája, a nap legfontosabb információs rádióműsora többet politizál, megszüntette a korábbi műsorvezető harsány, szinte

kikiáltó-jellegű hangvételét, megszűntek a bárgyú telefon-kvizek. A televízió híradóiban sokkal több a gazdasági téma — hírmagyarázat, interjú formájában — de ez érthető, hiszen Franciaországban ez ma a legfőbb kérdés.

A műsorvezetők, riporterek alapvető magatartásformája a hangsúlyozott objektivitás. Ez egyébként nem francia sajátosság. A televízió műsorvezetője, riportere, kommentátora nem a kormány döntéseit dicséri (nem védi a rendszert), csupán összefoglalja, esetleg megmagyarázza például a minisztertanács határozatait. A hivatalos politika eseményeit, döntéseit azok a miniszterek, szakszervezeti vezetők, ellenzéki politikusok védik vagy támadják, akiket a televízió (és ritkább esetben a rádió) kamerái vagy mikrofonja elé ültet. Figyelemreméltó változás — s éppen az új törvény szellemének felel meg —, hogy az ellenzék nagyobb teret kap a tájékoztatásban, mint 1981 májusa előtt. (Természetesen akkor is betartották minden egyes választás előtt azt az elvet, hogy a pártok vezetőinek meghatározott adásidőt kell biztosítani.) Ma viszont a rádió politikai kerakasztal-vitáiban fele-fele arányban vesz részt többség és ellenzék; a televízió minden fontosabb politikai vagy gazdasági, pénzügyi döntés után meginterjúvolja az ellenzéki pártok vezetőit is. A Francia Rádió külföldi adásainak új igazgatója, Hervé Bourges, aki korábban az UNESCO sajtófőnöke volt, 1982 novemberében, egy, a külföldi tudósítók számára rendezett sajtóértekezleten külön kiemelte: a jövőben nemcsak a kormánypártok képviselői szólalnak meg a külföldre irányuló adásokban. Például nemcsak a köztársaság elnökével készítenek interjút afrikai útja előtt, hanem meg-szólaltatják Giscard d'Estaing-t is egy-egy fontosabb külföldi látogatása előtt, vagy után. Ez a régi rendszerben nem volt lehetséges, hangoztatta az új igazgató.

A Francia Rádió külföldi adása egyébként önálló vállalat lett; a kormány, a külügyminisztérium ezzel is

nyomatékokot akar adni annak, hogy növelni kívánja „Franciaország hangjának” súlyát, tekintélyét a határokon túl is. A tervek szerint az elkövetkező években mindenekelőtt a frankofon, a francia nyelvű területek, a harmadik világ, elsősorban is Afrika felé akarják növelni az adások számát és időtartamát. Kelet-Európa felé a közeljövőben nem terveznek változást. A Radio-France-International-nak orosz nyelvű adása nincs.

Változatlanul nyitva van a kérdés: miért éppen a baloldal választási győzelme után hoz a baloldali többségű parlament olyan törvényt, amely nagyobb függetlenséget, objektivitást szavatol a rádióknak és a televízióknak? A válasz részben az lehet, hogy ezt követelték a szocialisták és a kommunisták, amikor ellenzékben voltak, s hogy objektív tájékoztatást ígértek választási programjukban. Ezt követelték a baloldali tömegek is. De a válaszhoz tartozik az is, hogy a jelenlegi többségnek gondolnia kell bármiféle politikai, parlamenti változásra, olyan időkre is, amikor esetleg nem marad többségben. S a törvény a *mindenkori* ellenzékét is védi.

Száztíz hírből tíz

S legfőképpen: az objektív tömegtájékoztatásért folyó, sokéves, sőt, sok évtizedes harcnak, a pártatlanság követelésének fő oka maga az írott sajtó. A második világháború után hozott sajtótörvény értelmében senki sem birtokolhat vagy alapíthat egynél több lapot. Ennek ellenére a francia sajtó háromnegyede a Hersant csoport kezében van. Robert Hersant második világháborús kollaboráns tevékenysége közismert. Személy szerint nem is az ő, hanem az úgynevezett Hersant csoport — részvénytársaság — kezében van jelenleg a párizsi és a vidéki napilapok, magazinok, szakfolyóiratok, hetilapok, képesújságok zöme. A teljesség felsorolása nélkül, csak ízelítőül: a Figaro, a Nord-Matin, a France-Soir, a Paris-Normandie, a

Nouvelle République des Pyrénées (napilapok), a Paris-Turf, a Figaro-Madame, a Sport-Auto, a Yachting, a Chevaux et Cavaliers, a Votre Tricot (kézimunka-szakfolyóirat), kertészettel, vadászattal, lovakkal, barkácsolással, főzéssel foglalkozó magazinok. Robert Hersant tulajdonában van több nyomda is. Éppen a sajtócézar mondta el a televízió egyik adásában, hogy az Humanité némely vidéki kiadása is az ő nyomdájában készül. A Hersant-sajtóval szemben szinte reménytelen versenyre ítéltetett az Humanité vagy a Matin, amely a Szocialista Párthoz áll közel. Szilárdan őrzi függetlenségét a Monde, amely részvénytársaság tulajdonában van.

Itt van a magyarázata annak, hogy a nyomtatott sajtó hírek, információk helyett többnyire kommentárokat közöl, az eseményeket, a tényeket saját (illetve a Hersant-csoport) érdekei, szájíze szerint interpretálja. A Hersant sajtóból nem az tudható meg, hogy mi történt Franciaországban vagy a világban, hanem az, hogyan vélekedik a Hersant-csoport — és az a politikai, gazdasági réteg, amelynek érdekeit képviseli — bizonyos eseményekről. A napisajtó teljesen önkényesen válogat a külpolitikai események között is. Egy televíziós vitában hangzott el — az adás az öncenzúráról szólt —, hogy a televízió a körülbelül napi 110 hír közül mindössze tízzel foglalkozik, százat teljesen mellőz. Ez az öncenzúra legbiztosabb jele — mondta a vita egyik résztvevője, aki természetesen *nem* a televízió munkatársa volt.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a baloldal olyan nyomatékosan követelte az objektivitást. A választási győzelem után a választási ígéretet valóra kellett váltani. Innen a paradoxon: az új törvény szerint a tömegtájékoztatás éppen a baloldali kormányzat alatt válik függetlenebbé, mint volt korábban. Úgy, hogy közben a Hersant-csoporthoz senki sem tudott hozzányúlni. A törvény a rádió és a televízió fölé egy főhatóságot emelt. Kilenc tagja van; különböző fórumok

— kormány, parlament, s a műsorokat anyagilag finanszírozó társaság — nevezik ki három-három tagját. A főhatóság felépítése hasonlatos az alkotmányjogi bizottsághoz, amely ugyan csak független a parlamenttől és a szenátustól, s megvetozhat már megszavazott törvényeket. A rádió és a televízió főhatóságának elnöke Michele Cotta, a rádió volt elnöknője, az az újságíró, aki az 1981-es választási kampányt lezáró híres Giscard—Mitterrand vita egyik vezetője, illetve Francois Mitterrand „párbajsegédje” volt.

Figyelmeztetés az elnöknőnek

A főhatóság, s személy szerint Madame Cotta első ténykedése élénk vitát váltott ki mind a jobb-, mind a baloldalon. Az előzmény: a televízió első csatornája riportot közölt egy párizsi szociális otthonról; nyilatkoztak az elhanyagolt idős lakók, az otthon vezetői, akik feltárták a nyomasztó anyagi gondokat. Chirac párizsi polgármester írásban tiltakozott a riport ellen, mondván, hogy a beállítás egyoldalú volt, a televízió nem szólaltatta meg a tanács illetékeseit. Michele Cotta a főhatóság nevében — ugyancsak írásban — Chiracnak adott igazat, elmarasztalva a televíziót, amiért nem hallgatta meg, illetve nem mutatta be mindkét oldalt: „A főhatóság sajnálatosan tapasztalta, hogy a riportot nem követte a megbírált helyi közigazgatás képviselőinek véleménye. A főváros szociális ügyekkel foglalkozó osztálya csak másnap kapott módot álláspontja ismertetésére . . . Nem lett volna szabad ugyanazt az újságírót, aki a riportot készítette, megbízni a másnapi vita vezetésével . . .” A televízió összes szakszervezetei azonnal válaszoltak a főhatóságnak, amelyet figyelmeztettek: „. . . ne tévesse össze a szakmai becsületesség és a tévéstábok közös lelkiismerete fogalmát az objektivitás és az egyensúly elvével. Ez a hamis párhuzam mindig cenzúrához és öncenzúrához vezet . . .” — mondja a televízió négy szakszervezetének közös

levele, amely egyben közli: az 1982-es rádió—televízió-törvény nem ad jogot a főhatóságnak arra, hogy megmondja, ki legyen a riport, s hogy melyik munkatárs milyen feladat elvégzésére alkalmas.

Az ügy nagy port vert fel a sajtóban, amely részletesen közölte a többszöri levélváltást. Több cikk a főhatóság figyelmébe ajánlotta az Independent Broadcasting Authority-t, az IBA-t, amely az angol állami rádió és televízió fölött áll. „Főhatóság — brit példa” című cikkében az 1982. október 29-i Libération leírja a yorkshire-i televízió híres esetét. A televízió riportot készített az egyik azbesztgyárban uralkodó állapotokról, amelyek súlyosan veszélyeztetik a munkások és a munkásnők egészségét. Az adás után a részvénytársaság, amelynek tulajdonában a gyár áll, elvesztette részvényeinek kétharmadát. A vállalat sajtópert indított a televízió ellen, „amiért megalapozatlan aggodalmaknak adott hangot és megingatta a vállalatvezetők és az alkalmazottak közötti korábbi egyetértést, s anyagi károkat okozott a társaságnak”. A vád szerint a televízió nagyon rossz, késői adásidőben adott csak módot a vállalat vezetőinek, hogy kifejtseik álláspontjukat, tehát a tévé egyenlőtlen helyzetbe hozta a feleket. A brit főhatóság elutasította a vállalat keresetét, megállapítva, hogy a televízió joga van olyan adást készíteni, amely egy vállalat alkalmazottainak véleményét tükrözi. Ugyancsak joga a televíziónak kiválasztani azt az időpontot, amelyet a másik fél rendelkezésére bocsát. A televízió betartotta az objektivitás elvét — szögezte le a brit főhatóság, amelyet a Libération Michele Cotta figyelmébe ajánlott.

Nyilvános személyeskedések

A kiragadott példák természetesen csak izelítőt adhatnak a változások, a törvény körüli vita hevességéről, nagyságáról, jelezhetnek bizonyos irányokat. De a mozaikokból mégsem ke-

rekedhet ki egész kép, annál is kevésbé, mivel — tartalmát és formáját tekintve — a francia televízió a változások korát éli. Folyamatról, nem pedig befejezett akcióról van szó. S a folyamat egyértelműen politikai harc, még akkor is, ha a vita nem egyszer személyek körül zajlik, de a legteljesebb nyilvánosság előtt. Példa erre az Antenne—2. a második csatorna déli híradója műsorvezetőjének elbocsátása. Az indok: a műsorvezető tiszteletlen hangon emlékezett meg a monacói hercegnő elhunytáról, operettországának nevezte a Monacói Hercegséget (amely mellesleg milliárdokat költ sajtópropagandára), s párhuzamot vont Grace Kelly halálos balesete és Basir Dzsemajel libanoni elnök meggyilkolása között. A Monde teljes terjedelmében közölte az inkriminált nekrológot, pusztán ezzel bizonyítva, hogy az elbocsátás teljesen indokolatlan volt. A TF-1, az első csatorna szombat esti híres (és gyakran botrányos) élő vitaműsorára — A válasz joga — meghívta az elbocsátott műsorvezetőt. A téma az öncenzúra volt. S a tévénezők különös jeleneteknek lehettek tanúi: a meghívott újságírók, az írott sajtó nagynevű munkatársai szenvedélyesen vádolták a televízióban uralkodó cenzúrát és öncenzúrát, tapintatosan hallgatva saját lapjukról; a meghívott műsorvezető pedig egyszerűen annyit mondott, hogy úgyse még nem zárult le. A műsor az öncenzúra legszebb példája volt. Kérdés, hogy ez volt-e a célja. Mint ahogyan országos botrány lett A válasz joga másik adásából, amelynek Robert Hersant volt a főszereplője, szemben az őt „leégetni”, leleplezni szándékozó újságírókkal. Az adás győztese Hersant lett; válaszai rövidek, frappánsak, maróan gúnyosak voltak. Teljességgel bizonyos, hogy az adásnak nem az volt a célja, hogy glóriát rajzoljon Hersant feje fölé. Feltehetően nem történt más, mint ami egyenes adásoknál bármikor megtörténhet: a dolgok öntörvényük szerint más fordulatot vettek, mint amilyent a szerkesztők elképzelték.

Ilyen, saját céljai ellen forduló műsor ritka, sőt, csaknem lehetetlen a

francia rádióban. Bármilyen élesen vitatkozzanak is a szembenálló felek, bármilyen provokatív vagy egyenesen ostoba kérdést tegyenek is fel a hallgatók telefonon, az adás vezetőinek mindig módjuk van lekeverni a műsort, megszakítani azt átkötő zenével.

Megsértődni tilos!

Nehéz, sőt egyenesen lehetetlen megítélni, mennyi a spontaneitás és mennyi a tudatos, belülről vagy felülről jövő irányítás a rádió és a televízió politikai műsoraiban. Szerkesztők és politikusok egyaránt biztosítják a nézőt, a hallgatót arról, hogy a tömegtájékoztatás független, hogy a szerkesztőségekben „nem csöngenek a telefonok”. Kétségtelen az is, hogy kormánytöbbség és ellenzék egyaránt tudja: ha meggyőzően akarja képviselni álláspontját, politikáját a nyilvánosság — a választók — előtt, úgy nemcsak vállalnia kell a rádió- és a televíziószereplést (első sorban az utóbbit), hanem vállalnia kell azt is, hogy váratlan kérdéseket kap. Ez egyébként nem új vonás. A francia televízió műsorvezetői, riporterei agresszivitásban verik brit, olasz vagy amerikai kollégáikat. Ezt a magatartásformájukat nem az új törvény alakította ki, hanem ha úgy tetszik, ez francia sajtóhagyomány.

Fentiekhez szolgáljon illusztrációul a következő példa: Az Antenne—2 meghívta a déli híradó vendégül Jacques Delors gazdasági és pénzügyminisztert. (A rendszerint háromnegyedórás híradó már csaknem két éve rendszeresítette ezt a szokást: a híradó vendége lehet író, politikus, sportoló, külföldi vendég, aki hozzászólhat bármely riporthoz, tudósításhoz. A vendég legtöbbször a stúdióban ül, de előfordul, hogy külföldről kapcsolják élőben, vagy munkahelyéről, esetleg kórházi betegágyáról szólva vesz részt az egész adásban. (Delors-t olyan időpontban hívták meg, amikor a kormány ár- és bérpolitikája súlyos döntések előtt állt, amikor a frank rendkívül nehéz és kényes helyzetben

volt, olyannyira, hogy újabb devalválását híresztelték. S a tv-híradó szignálja, a vendég bemutatása után következett az első „nagy blokk” — az előző napok labdarúgó-mérkőzéseinek részletes krónikája. A pénzügyminiszterhez intézett első kérdés nem a frank árfolyamára vonatkozott, hanem arra, mit szól az egyik csapat vereségéhez. A vendégnek — legyen az miniszter vagy sanzonénekes, vagy akár Indira Gandhi, akivel ugyanezt csinálták — ilyenkor derűsen mosolyogna illik. Ha humorából és önuralmából futja, később, az adás folyamán visszavághat, de a „médiüm” előtt senki sem engedheti meg magának, hogy ingerült, fölényes vagy sértődött legyen. Ez a játékszabály.

Híradót labdarúgó-mérkőzéssel indítani megszokott műsorpolitika. Pénteken pedig szentségtörés lenne nem az időjárásjelentéssel kezdeni. Elvégre a franciák a hétvégére készülődnek. Ha rendkívül fontos események történtek Franciaországban vagy külföldön, úgy ezt elmondják a bevezető „étlap”-ban.

Hazai kollégáim, különösen a külpolitikusok, változatlanul nem tudnak beletörődni abba, hogy Amerikában, Olaszországban, Franciaországban vagy Nagy-Britanniában (a Szovjetunióról nem is beszélve) *nem* a külpolitika áll az első helyen. Sem a televízióban, sem a rádióban. S ez nem 1981 májusa óta bevezetett műsorpolitika a francia tömegkommunikációban. Hazai szakfolyóiratainkban (Magyar Sajtó, Jel—Kép, de egyéb sajtótermékekben is) rendszeresen „megvádoljuk” a külföldi rádiókat, televíziókat, hogy „azoktól nem lehet megtudni, mi történik a világban”. Függetlenül attól, hogy a „megtudni” nagyon is kategorikus kifejezés, s függetlenül attól, hogy mi, magyarok rendszeresen a külpolitikával indulunk legtöbb híradásunkban, információs műsorunkban, híradónkban (az Esti Magazint leszámítva), kérdés, hogy a magyar rádióhallgató, tévé néző „megtudja”-e, mi történik a világban.

Nem a tévé politizál — a politikusok tévéznek

A francia tömegkommunikációra vizsztatérve: 1981 májusa óta az arányok még jobban eltolódtak a belpolitika javára. Előfordul, hogy a televízió híradójának legfontosabb, tehát az esti nyolc órás adásában egyetlen, szigorúan vett külpolitikai hír szerepel — néhány másodperces filmmel — vagy fényképpel. A világot mélyen értő, bölcs külpolitikus viszonylag ritkán szólal meg a nálunk klasszikusnak minősülő kommentár-műfajban. Viszont naponta többször is megszólal a külpolitikai újságíró, valahányszor olyan esemény történik, amely Franciaországot közvetlenül vagy közvetve érinti, vagy amely Franciaország számára politikailag, ideológiailag fontos — legalábbis a politikai hatalom birtokosainak megítélése szerint. Természetesen a kardinális kérdésekben a köztársasági elnök, a miniszterelnök és a külügyminiszter személyesen nyilvánít véleményt a kamerák előtt. (Tehát a televízió kamerája nem véletlenül rögzíti Mitterrand beszédének azt a részét, amelyben közli, hogy Franciaország nem egyezett bele abba, hogy az amerikaiaktól tegye függővé a Kelettel folytatott kereskedelmét. A beszéd az élelmiszer-világkiállítás novemberi megnyitóján hangzott el, tehát a kamera jogosan választhatott volna olyan mozzanatot, amikor a köztársasági elnök esetleg a világ élelmészési gondjairól szól. De a tévéhíradóba mégis az embargó feloldásával kapcsolatos legmagasabb szintű francia vélemény került. S egyáltalán nem azért, mert a televízió ezt „kiverekedte”).

E példa kitűnő alkalmat adhatna arra, hogy felvessük: ki kit manipulál. A nézőt teljesen elhanyagolva: a francia tájékoztatásban nyilvánvaló, hogy a külpolitika, illetve a külpolitikai újságírás „felülről” kapja — nem a választat ahhoz, amit mondanía kell, hanem a témát. Nem a televízió fedezi fel Kínát, nem ő kilincsel, hogy kellene végre már Kínával foglalkozni, hanem a Carmen pekingi bemutatója

előtt mindkét nagy csatorna stábját elviszik forgatni Kínába. S nem a televízió fedezi fel, hogy a Francia Kommunista Párt és a Kínai Kommunista Párt között normalizálódnak a kapcsolatok, hanem Georges Marchais, az FKP főtitkára viszi magával az újságírókat, operatőröket — természetesen a tévé költségén.

Két kézen meg lehetne számolni azokat a — nem közvetlen francia érdekeltséget (pl. Csád) érintő — külpolitikai témákat, amelyek a francia rádió és televízió tájékoztató jellegű műsoraiban az utóbbi két év során szerepeltek: Afganisztán, Lengyelország, a Szovjetunió, Reagan politikája, az embargó-politika (de ez már Franciaországot közvetlenül sújtotta), Libanon, a Közös Piac, a Vatikán. De ezt a felsorolást is pontosítani kellene. Franciaország szerepe a libanoni válságban, a francia gazdaság helye a Közös Piacban, a francia—nyugatnémet vagy a francia—szovjet viszony, sőt, az amerikai témakörrel kapcsolatban is találhatóbb lenne az a megfogalmazás, hogy „francia erőfeszítések az Egyesült Államoktól való függőség gyengítésére”.

Mindebből talán magától is következik, hogy az új rádió- és televíziótörvény nem változtat a politizálás jellegén, tartalmán, tematikai terítésén stb. Ugyancsak szinte önmagától következik, hogy a tömegkommunikáció saját munkáját illetően független ugyan, de teljes egészében függ a politikától. S pontosan ebből következik a tömegkommunikáció pluralizmusa is. Mi több: az 1981 májusa óta oly sokat hangoztatott pluralizmus elve a tájékoztatásban mindenekelőtt a belpolitizálásra vonatkozik. Ezért is éri annyi bírálat a televíziót. A baloldal szerint még mindig nem eléggé pluralista. A jobboldal szerint pedig annyira egyoldalúvá vált, hogy — mint Claude Labbé, a giscardista UDF vezetője mondta — „kezd hasonlósá válni a népi demokráciák televíziójához”. Ez Franciaországban súlyos vád.

Tehát a francia rádió és televízió va-

lóban nem ad teljes képet a világról az új törvény megszavazása után sem. Még megközelítően sem teljes képet. S amit ad, az sem objektív. De nem is ez a célja. Viszont — s ebben már része van az 1981 óta bekövetkezett változásoknak — egyre teljesebb képet követelnek tőle a francia valóságról. S a külpolitizálással kapcsolatos összes jogos fenntartásainkat félretéve, meg kell engednünk, hogy egy olyan nagy ország, mint Franciaország televíziója és rádiója — Franciaországgal foglalkozzék elsősorban. Amennyiben bebizonyosodik (mert nem lehetetlen), hogy a világ háttérbe szorítása árt a francia érdekeknek, hogy a francia diplomácia vagy a francia gazdaság versenyképessége veszít azon, hogy nem ismerik eléggé a világot, úgy ezen az egyoldalúságon előbb-utóbb változtatni fognak.

Egy — e cikk megírásának időpontjában legfrissebb — példa: Leonvid Brezsnyev halála után a francia televízió kirívóan szovjetellenes hangot ütött meg szinte valamennyi műsorában. Pierre Juquin, a Francia Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagja a párt nevében tiltakozott is ellene. A nyilatkozatot a televízió ismertette. S a hangnem 48 óra alatt meg is változott. De nem az FKP tiltakozó nyilatkozata hatására, hanem Reagan nyilatkozata és az amerikai gesztusok hatására.

A válaszadók felelőssége

Jóllehet a téma gyakorlatilag befejezhetetlen, a rövid áttekintésre itt pontot is tehetnénk. Mégis úgy érzem, négyévi francia rádióhallgatás és tévézés alapján hozzá kell fűznöm egy talán személyesnek is tekinthető észrevételt, amelyre a Népgazdaság november 16-i tévékritikája adott alkalmat. A cikk a többi között ezt írja: „A riporter a kamerák előtt folyó beszélgetésben mindig professzionista, mindig a jól begyakorolt szakmáját folytatja, míg a riportalány mindig amatőr ebben a helyzetben. Szükség-

képpen hátrányban van. A riporternek, az interjút készítő televíziós újságírónak tehát mindig e sajátos viszony figyelembevételével kell dolgoznia."

Ha a riporter minden esetben az Igazságot és a Hatalmat képviseli, úgy ehhez az állításhoz nem fér kétség. Csakhogy a televízió és annak riportere nem a Végső Bölcsesség, s nem is az Utolsó Ítélet. Mi több: a riporter rendszerint nem tud többet, mint az, akinek a kérdéseit felteszi. Természetesen ismerhet olyan adatot, amelyet a megkérdezett titkolni akar. Ebben az esetben a riporter azért „professzionista”, hogy kihúzza belőle a választ. Ez is a mesterséghez tartozik, s a francia tévé kamerái előtt ezért ül rendszerint két riporter egy „alannyal” szemben. Az egyik rázós kérdés közben a másik gondolkodik a következő, még rázósabb kérdésen. A beszélgetést a riporter vagy a riporterek irányítják, de a tartalom azé, akit kérdeznek. Ha Delors nem tudja megmagyarázni, hogy a francia frankot nem kell leértékelni, ha bizonytalan válasza

nyomán pánik tör ki a tőzsdén, úgy „annál rosszabb neki, illetve a kormányának”. De Delors azért pénzügyminiszter, vagy azért *Delors* a pénzügyminiszter, hogy vállalja a válaszokat és tudjon felelni a közgazdasági újságírónak.

Egyébként a Népszabadság kritikája egy, a nőkérdéssel kapcsolatos tévévitáról szólt. A vitát nem láttam, tehát pusztán elméleti a következtetésem: ha a vitában meginterjúvolt szerző nem tudta meggyőzően bebizonyítani azt, amit egy folyóiratban nyomatásban állított, ha esetleg visszavonta állításait, vagy, ha netán válaszaiból az derült ki, hogy nem híve az egyenjogúságnak, annál rosszabb neki. Elnézést az agresszív hangért, feltehetően a francia televízió fertőzött meg.

Itt ugyanis a kamerák előtt mindig két professzionizmus mérkőzik: a riporteré, a műsorvezetőé, az interjút készítő munkatársé és a miniszter, a gyárigazgató, a képviselő, a bankár, a fizikus, az áruházi pénztárosnő, a szanzonekes professzionizmusa.

ABSTRACT: The left has kept its promise: the new mass communication act grants greater independence and objectivity for radio and television. This process is still under way, but one thing is already sure: the new act in general favours the opposition. Does it mean that Mitterrand's party is looking into the future?

Nagy Kázmér

THE LISTENER

A 60 éves BBC hetilapja több, mint 50 éves. Megjelenési időköze miatt sem vethető össze a világ 50 vagy 100 legnagyobb napilapjával, illetve azok példányszámával. Viszont jó példa a Listener arra is, hogy mi a különbség a mennyiség és a minőség között. Ebben hasonlít azokra a nagy tekintélyű napilapokra, amelyek általában szintén kisebb példányban jelennek meg, mint a „bulvárlapok”.

Az angol rádió elhangzott előadásokat közlő lapja fénykorában — a háború alatt — 100 000, most pedig 40 000 példányban jelenik meg. Ez a lakosság számához viszonyítva annyi, mintha egy hasonló magyar hetilap 8000 példányban hagyná el a sajtót. A Listener számaiban azonban az egész angol nyelvterületen olvassák. Becslések szerint félmillió ember kezébe kerül.

Hosszas mérlegelések, a magánkézben lévő újságkiadók nem kis ellenzése közepette indították el a lapot 1929-ben. Attól tartottak, hogy a BBC a rádió és a tévé monopóliumával — amit sokáig tartott — illetéktelenül a lap- és könyvkiadásba is beavatkozik. Végül olyan kompromisszumot kötöttek, amelyben a BBC ünnepélyesen ígéretet tett: a Listener nem lesz konkurencia. Nem is lett azzá, hanem házagpótló szerepet tölt be, amennyiben a BBC négy belföldi rádióműsorában, két televíziós csatornáján, ezen kívül a külföldre szóló angol és más nyelvű adásaiban, s végül az évről évre növekvő helyi műsorokban olyan roppant mennyiségű és minőségű te-

kintve is gazdag anyagot szór szét az éter hullámain, hogy a műsorok egy részének nyomtatásban való megörökítése közizény.

Színes borítóval, 146 oldalon jubileumi szám jelent meg, amelyben a szerkesztés elveit így írja le a jelenlegi szerkesztő: „Minden, a BBC-ben elhangzott előadás, műsor kéziratát gondosan mérlegelik, ha az illetékes szerkesztőség beküldi a lapnak az anyagot”. Tehát a Listener nem úgy készül, hogy a BBC számos műsorszerkesztősége automatikusan másolatokat küld a lapnak, amely részben válogat, részben — felsőbb utasításra — leközl kötelező anyagokat. Erről szó sincs. A Listener szerkesztősége a BBC óriási szervezetén belül afféle függetlenséget, vagy inkább önkormányzatot élvez, mint amilyent a BBC az állammal szemben. Rádió- és tévéelőfizetésből tartják fenn, de a mindenkori kormánynak nincsen közvetlen utasítási, beleszólási joga a BBC igazgatásába vagy szerkesztési módszereibe. Ebből néha heves viták és összecsapások keletkeznek. Áll ez a Listenerre

is, amelynek az elmúlt 50 évben nem egy szerkesztője azért lépett ki, mert elvi okokból összeütközésbe került felsőbb hatóságokkal. Kilépcsükkel illetéktelen beavatkozási kísérletekre hívták fel a figyelmet, és eddig minden esetben a Listener került ki győztesen. Illetve győzött a közérdek. Persze az egyes szerkesztők egyénisége rányomja a bélyegét az elmúlt 50 évfolyamra, de mozgási lehetőségüket mégis korlátozza (ha úgy tetszik: behatárolja) a BBC műsorpolitikája, az elhangzott előadások, sorozatok minősége és irányzata. Miután a BBC az egész angol közvélemény, a pluralista társadalom minden rétegének és csoportjának véleményét igyekszik kifejezni, a konzervatív, sőt reakciós álláspontú, de a radikális, sőt marxista elveket valló előadók is mikrofonhoz juthatnak. Így fordulhat elő, hogy keresztény püspökkel készült hosszú interjút ateista filozófussal készített beszélgetés követ. Vagy időszerről politikai kérdéssről egy műsorban kérdezik meg a legkülönbébb pártállású politikusok véleményét. Olyan pártokból is, amelyeknek nincsen képviselőjük a parlamentben (pl. a kommunista pártból).

Ebből a valóban változatos anyagból válogat a Listener, és a lap hasábjain örökíti meg a kavargó rádió- és tévéműsor mozaikjának legjobb, legérdekesebb, vagy csak színes darabjait. A cikkek 80 százaléka elhangzott előadás, és csak 20 százalék lehet külön a lapnak írt közlemény, esszé, kritika, beleértve az olvasók leveleit is, amelyek a látott, hallott előadásokkal vitáznak. A kritikák pedig minden héten a kritikus szabad válogatása és ízlése szerint, sokszor élesen bírálva, a BBC zenei, prózai és filmműsorait értékelik. Jobb lenne, ha előzetesen tennék, mert nagy segítséget nyújtanának a műsorokban válogató közönségnek, de a szabály az, hogy csak utólag, a már leadott műsorokat lehet bírálni. Különben a BBC heti műsorúságja ad előzetes segítséget a hallgatóknak és a nézőknek, de ezek a cikkek a műsorlap természeténél fogva nem

egyebek előpropagandánál, szemben az utánközlő és hírló Listenerrel.

Az anyag kiválogatásának módszerére rugalmas. A BBC saját közönségvélemény-elemzéseiből, az ezekből napra készen kiadott — belső — tájékoztatásokból a Listener szerkesztősége is tudomást szerez az elmúlt napokban elhangzott, vagy vetített műsorok népszerűségéről, rangsorolásáról. Ezt természetesen messzemenően figyelembe veszik, de nem mindig.

Maga a szerkesztőség rendkívül kis létszámú. A fél évszázad átlagát tekintve a főszerkesztőn kívül 4—5 belső munkatárs, ugyanennyi titkárnő, gépíró dolgozik a szerkesztőségben.

A BBC sajátos helyzete — királyi alapítólevéllel biztosított önállósága — és a mindenkori kormányok szívós igyekezete a tömegkommunikáció irányítására a Listener esetében szerkesztőváltozásokban figyelhető meg. Angol módon nem úgy, hogy a kormány nyomására a rádió igazgatótanácsa felmond a szerkesztőnek, hanem úgy, hogy a szerkesztő előbb-utóbb beleun a nagyon áttételesen, de érvényesülő hivatalos beavatkozás elleni küzdelemben és — maga távozik.

Ilyen esetekre azonban ritkán került sor az elmúlt ötvenhárom évben.

A Listenerről elmondott vélemények közül a legszellemesebbnek és a legtalálóbbnak a következőt tartom: „Valóságos parancsuralmi szerv ez a hetilap! Kényszerít, hogy minden héten olvassam, nem engedi, hogy év végén kidobjam a szemétkébe. Már hosszú polcokat foglalnak el a bekötött évfolyamok! Nem lehetne rosszabbul szerkeszteni, hogy gyorsabban átlapozhassuk és ki lehessen dobni szív-fájdalom nélkül?” — írja egy olvasó a lapban.

A szerkesztőségnek esze ágában sincs megszívlelni a fenti szellemes kérést. Angliában egyre több úgynevezett minőségi hetilap és folyóirat szűnik meg csöndesen. Rohamosan csökken régi, neves lapok példányszáma. A Listener ellenpélda. Talán azért, mert nem elégszik meg a hírnévre való hivatkozással, talán azért, mert a

minőséget nem téveszti össze az unalommal, a nagyképűséggel, és — ami talán a legfontosabb — arányosan, jól adagolva közöl verset, könyvismertést, műsorkritikát, de a lap zömét nagyszerű előadások csorbítatlan szövege foglalja el. Más szóval: olyan szövegek, amelyekről napokkal-hetekkel korábban a közönség véleményét kutató felmérésekből már tudni lehet, mi tetszett a legjobban, mely rétegeknek és miért. Ezek a közvélemény-kutatások nagy segítséget jelentenek a kéziratok kiválogatásában. A Listener tehát ezért is jobb, mint sok más, sötétben tapogatózó régi hetilap. A minőség másik magyarázata az a teljes és kerek kép, amit az angliai szellemi-politikai-gazdasági életéről fel tud vázolni. Senki sem érzi, hogy a lap egyik vagy másik irányban elfogult, hiszen vezércikkek nem olvashatók benne, és semmiféle célja sincs azon kívül, hogy az elrepült szavakat nyomtatásban megőrizze.

Csak két példát... A Listener 1929. január 16-án megjelent legelső számában (tíz évvel az első világháború befejezése után) közölte Edmund Blunden író előadását a háború lényegéről, úgy, ahogy az író katonai frontszolgálat alatt felismerte. Blunden előadását, illetve a Listener első számában megjelent kéziratát a lap jubileumi száma újra közölte:

„A háború, ez az ősi csirkefogó, maszkot tesz magára, de nem téveszt már meg sem a magabiztos mosolya, sem a réztrombiták lelkesítő harsogása, mert a háború vetéseken, kukoricatáblákon keresztül tömegsírokhöz viszi a népek legjavát. Igen, a legjava az, amire lesekedek, és könyörtelenül lecsap...”

Alig múlt el tíz év, és George Bernard Shaw 1937-ben (a második világháború küszöbén) a rádióban tartott előadásában hasonló húrokat pengetett. A jubileumi szám újra közölte Shaw előadását:

„Ha valóban nem akarunk még egy háborút, akkor véleményem szerint lelkiismereti okokra hivatkozva mindannyiunknak meg kellene tagadnunk a fegyveres szolgálatot... Nem azért irtózik a háborútól, mert veszélyes,

hanem azért, mert olyan sok fiatal embert emészt el, akik között ki tudja mennyi Mozart, Beethoven, Einstein, Shakespeare vagy talán egy soha ki nem bontakozott Shaw volt... és milyen sok, mesteri színvonalra nem emelkedhetett pék, kőműves, szövő... Persze, ha az ember belelovalja magát abba, hogy az angol Szent György ledöfi az undorító germán Sárkánykigyót, egy időre fellelkesülhet, de valószínűbb, hogy ha egy angol és egy német asztalost munderba bújtanak, és egymásnak eresztenek, hogy öljék meg egymást, bármelyik marad a csatatéren, a veszteség egész Európáé... Persze letagadhatatlan igazság, hogy ellenségeinket, felebarátainkat csak úgy nagy általánosságban nemigen szeretethetjük... Ki szereti az adóbehajtót, ki szereti Hitlert, Francót, Mussolinin...? A megoldás: ne szeressük őket, de ebből ne formáljuk magunknak a jogot, hogy megöljük, akit utálunk...”

Sokan írtak levelet — és írnak ma is — a véleményükkel nem egyező cikkekkal vitázva, és azt hiszem, az angol társadalom legjellemzőbb vonása, hogy évszázadok alatt felismerték, a legjobb önvédelem „élni, és élni hagyni” a teljesen más véleményen levő embereket.

A jubileumi számban viszonylag sok volt a háborús évek évfolyamaiból idézett előadásszöveg, de ez érthető, hiszen 1929—1939 között a világ fokozatosan a második világháború felé sodródott, és ezt a BBC is tükrözte. 1939—1949 között a háború, majd az azt követő, vesztes és győztes egyaránt érintő összeomlás szintén a BBC egyik fő témája volt.

Roppant érdekes olvasni az 1945 utáni előadásokból a kollektív felelősség mellett és ellen elhangzott előadásokat; a koreai, a vietnami és a szuezi háború idején a különféle véleményeket, kerekasztalvitákat, az angol társadalom háború utáni drámai változásaival foglalkozó elemzéseket. S köztük a világszerte ismert nagyszerű sorozatokból, pl. Kenneth Clarknak az európai civilizáció történetét össze-

foglaló sorozatából felújított részletekkel.

Átlapozva az első évfolyamot, az egyik emlékező a következő csokorra valót válogatta össze a különféle előadásokból: Szabad-e egyidőben megmártózniuk a férfiaknak és nőknek a londoni Hyde-park Serpentine nevű nagy tavában? Ez volt egy fejtegetés téniaja. Valaki abban reménykedett, hogy a harmincas évek véget vetnek a foxtrott és általában a dzsessz uralmának. Egy előadó megjósolta, hogy rövidesen a nagy tömegeket is foglalkoztatni fogja a filozófia. H. G. Wells figyelmeztette a szülőket: ne neveljék nacionalistának csemetéiket, mert ez lesz az oka a második világháború kitörésének. A yorki anglikán érsek pedig egy rádió-előadásában az azóta is megfejthetetlen paradoxont állította fel: „Ha a keresztény gondolkodás nem szabad, akkor nem is értékes. Viszont, ha szabad, akkor olyan következtetésekre vezethet, amelyek nem kívánatosak. Még a hitét is elvesztheti az illető”.

De az 50 évvel ezelőtti lapszámokról vessünk egy pillantást a mai Listenerre. A lapcím alatt oldalas kép: londoni Bobbyk, azaz rendőrök — köztük egy rendőrnő — kart-karba öltve előre nyomuló tömeget szorítanak vissza. Láthatóan kíváncsi embereket, akik ágaskodva figyelnek valamire. Talán egy felvonulásra? Mindegy. A riportkép olyan, hogy önmagáért beszél. A lap belsejében a Rádió 4-ben elhangzott előadást olvashatjuk a rendőrnőről, akik a legújabb törvények alapján egyenrangúak férfi kollégáikkal, de a gyakorlatban változatlanul inkább nőknek való munkára osztják be őket. Bűnözőnők, kiskorúak, öregek ügyeit intézik, illetve az adminisztrációban segédkeznek. De van köztük olyan is, aki a lovasrendőrségnél szolgál.

A BBC pekingi tudósítójának szintén a Rádió 4-ben elhangzott háttér-elemző írása arra keres választ, hogy sikerül-e Kínának megvalósítania a korszerűsítési tervet? A tudósító a Mao halála óta lezajló kínai eseményeket a Sztálin halálát követő évekkel ha-

sonlítja össze, mert van hasonlóság, de — szerinte — csak a felszínen. Hruscsov emlékezetes beszéde és a személyi kultusz felszámolása nem volt olyan mélyreható, mint Mao politikájának megszüntetése Kínában.

Tovább közli a lap a nagy érdeklődést keltő sorozat, az emberi test csodálatos működéséről szóló televíziós dokumentumfilm kísérő szövegét.

A huszas, harmincas évek filmfantázia-világának néhány főszereplőjével foglalkozik a Rádió 3 egyik előadása. Fred Astaire szinte akrobatikus táncműsorai, Marlene Dietrich fellépései, Bessie Smith és a Nagy Piaf sikerének okát próbálja kideríteni. Az előadás szerint ezek a régi nagy szórakoztatók azért voltak sikeresek, azért „biztos számok” felújítva is, mert ki tudták elégíteni a majdnem minden emberben élő igényt a látványosság, a mesterségbeli tudás tökéletességének élvezete, a nagyvonalú tálalás és a romantika iránt. Hogy ma is kasszasiker a régi filmek bemutatása, ez arról tanúskodik, hogy az emberek szeretnek kilépni az élet mindenki által ismert, tapasztalt szürkeségéből és egyhangúságából. Még akkor is, ha nem létező álomvilágot látnak a színpadon, illetve a moziban.

Az előadasközléseken kívül a Listener bőséges tévé-, rádióműsor-, hangverseny- és kiállításkritikával, könyvszemlével, keresztrejtvénnel és az angol laphól elmaradhatatlan „Levelek a szerkesztőhöz” rovattal valóban rákényszeríti az olvasót, hogy napokig olvassassa, mi hangzott el a rádióban, illetve a tévében a múlt héten.

Mellesleg: amikor a Listener megindult, a BBC azt is megígérte a konkurenciának, hogy a lapot önerejéből illetve előfizetésekből fogja kiadni, tehát hirdetést úgyszólván egyáltalán nem közöl. Kivéve az utolsó oldalon a BBC saját hirdetéseit, amelyekben különféle állásokra keresnek alkalmazottakat a rádióhoz és a tévéhez. Tulajdonképpen ezért is az egyik legjobb folyóirat a Listener. Nem kelti azt az érzést az olvasóban, hogy a hirdetések

miatt adják ki a lapot, és a szöveg csak töltelék.

De a jelenből lépünk vissza még egyszer a múltba...

A jubileumi számban a jelenlegi szerkesztő mindennél többet mondó anekdotával érzékelteti, hogy mennyivel könnyebb a Listener szerkesztése, mint más folyóiratoké. Malcolm Muggeridge, a neves publicista rövid ideig a híres PUNCH szerkesztője volt, de gyorsan megvált tőle, és a Listener szerkesztőjének azt mondta: „Édes fiam, rettenetes volt! Minden héten megtölteni a lapot jó írásokkal! Sokszor jutott eszembe a Listener. Ömlik hozzá a kézirat, csak a válogatás a munka!” Scott azt írja: „Ez igaz. Ezért könnyű a szerkesztés, de a választék bősége miatt nehéz is. A válogatás ugyanis ítélet: mit érdemes nyomtatásban megőrizni a jövőnek.” Közben a Listener kedvesen, szellemesen, csipősen, de arra is vigyáz, hogy a milliók

életére ható rádió- és tévéműsorok színvonala, mondanivalója megfeleljen a követelményeknek. Ezek közül a legfontosabb a színvonal, függetlenül a témától.

A jubileumi számban csak az olvasnivaló egy része foglalkozik a múlttal. A szokásos 24—26 oldalas heti kiadásban megtalálható időszerű anyag is belefért a vastag folyóiratba. Jellemző az angol szemléletmódra Don Cupitt cambridge-i egyetemi tanár könyvkritikája I. János Pál pápa „Illustrissimi” című, angolul is megjelent művéről: „Nehéz elképzelni, milyen lehet olyan országban élni, ahol egy püspöknek mentegetőznie kell, hogy olvasói talán nem botránkoznak meg, ha püspök létére Mark Twainnek címezi egyik fiktív levelét...”

Bizony, nehéz elképzelni. Legalább olyan nehéz, mint — mondjuk Olaszországban — elhinni, hogy van olyan hetilap, mint a Listener, amelyben efféle kérdést fel lehet tenni...

ABSTRACT: The Listener is, in many ways a unique weekly publication of the British Broadcasting Corporation. Its editors are free to select from the vast output of the BBC local and overseas programmes, and usually they select the „best”, the most popular or the most important talks. The Listener is in a way the true chronicle of the British scene in the last 53 years. Our article analyses the Jubilee issue of the paper.

Könyvekről

A sportmikrofon mögül

MEMBRÁN

SZEPESI GYÖRGY: SPORT MIKROFON

Szepesi György: Sportmikrofon, Tömeg-kommunikációs Kutatóközpont, Membrán könyvek, Bp. 1982.

Kényelmesen elterpeszkedünk a gép ülésén. Kibámulunk az ablakon a felhők fehér gomolygásába és a kék égboltra. Olyan természetesen szállunk az egyik földrészről a másikra. Csak ritkán jut eszünkbe, hányan álmodtak ébren is a repülésről és hányak törték ki nyakukat, amíg a repülés hétköznapi közlekedési mód lett. Valahogyan így vagyunk a rádió sportközvetítéseivel is. Nem tegnap óta, hanem amióta Szepesi György odaállt a mikrofon mögé. A hallgatók hátradőlhetek karosszékekben, mert tudták, hogy minden lényegesről értesülnek, ami a pályán és körülötte történik.

Szepesi György elismert, népszerű, elmélyült és szenvedélyes művésze a

rádiózásnak. Élete legfogékonyabb esztendőit szánta arra, hogy a szakma valamennyi fellelhető, ismert s lappangó ismeretanyagát, titkát, fortélyát megtanulja. Ezért használhatta egyéni hangvétellel, lenyűgöző erővel és közönyt nem tűrően a sportmikrofont.

A sportriporter két istent szolgál: a nagyközönséget szórakoztatnia kell, de a szakértők előtt sem vallhat szégyent. Ez azonban még nem minden. A szövegbe bele kell szőnie minden jelentős tény, adatot, méghozzá úgy, mintha egy hírügynökség lelkiismeretes munkatársa volna. A mutatóvályt nehezíti az egyidejűség, mert a regényt vagy a beszámolót át lehet dolgozni, de az egyenesben sürgősségi sportközvetítést nem.

Ez azonban még nem minden, az eseményeket jelenetről jelenetre értékelni kell, és még nem is említettük az érzelmi kötődést: egyszerű a helyzet, ha az egyik csapat piros-fehér-zöldben játszik, de mi a helyzet akkor, ha mindkét csapat magyar?

No és a technika. Ma minden olyan egyszerű, amikor az összes jó és rossz diák magnetofont vagy hi-fi tornyot kap jutalmul a szüleitől. Szepesi György felidézi könyvében azt a sporttörténeti pillanatot, amikor is Tomcsányi István, a technikai szakember így magyarázott Pluhár Istvánnak:

— Ez kérem a mikrofon. Majd elé tesszük állni és rám tesszük figyelni. Amikor a kezemmel intek, akkor beszélni kezd. Ettől kezdve mindent hall a közönség.

1930. május tizenegyedik napja különösen jelentős — tudhatjuk meg Szepesi könyvéből. Ekkor közvetítette Pluhár István az első labdarúgó-mérkőzést. A jelre megindult a reporter szóáradata. Úgy beszélt, mintha a szerkesztőségben a gépíróőrnék diktálta volna a mérkőzés eseményeit. Ez figyelemreméltó körülmény. Nemcsak kezdetben, hanem később is gyakori volt, hogy a Magyar Rádió sportriporterei újságíróként kezdték pá-

lyafutásukat. Az első labdarúgó-közvetítés színhelye az FTC Üllői úti sporttelepe volt. Már ekkor világossá vált — bár az olaszok súlyos vereséget mértek a magyarokra —, hogy aki a sportmikrofon mögött áll, legalább olyan népszerűséget szerezhet, mint a legkitűnőbb labdarúgók. Bús-Fekete László a Színházi Életben elismerőleg írt Pluhár Istvánról: „Az egyetlen magyar válogatott játékos, akinek sikere volt a vasárnapi mérkőzésen.”

Az idősebb rádióhallgatók emlékeznek arra, hogy a harmincas esztendőben inkább csak hébe-hóba volt szó a műsorban a sportról. Ami elhangzott, az különleges jelentőséget kapott. Szepesi emlékeztet rá, mit mondott 1930 nyarán Szent-Györgyi Albert az iskolai testnevelésről:

— Csak egészséges ember lehet igazán hasznos tagja a társadalomnak — mondta az akkor 37 éves professzor. — Vannak iskolák, ahol hetenként két tornaóra van. Ez ellenkezik a józan ész legelemibb követelményeivel... A sport nemcsak testnevelés, hanem az élet legerőteljesebb, legnemesebb nevelő eszköze. A sport azonban nem tévesztendő össze a rekordhajhászással, a nyereségvadászattal, a primadonnáskodással... Egy csapat a társadalom kicsinyített mása.

*

A kezdeti külföldi sportközvetítések közül említést érdemel az Oxford—Cambridge evezősverseny (1931 márciusa). Talán ekkor mutatta meg először, hogy milyen csodákra képes Marconi talál-mánya. Nem messze az evezősöktől berregett egy motorcsónak. Benne helyezkedett el a riporter, aki a rövidhullámú rádióadó mikrofonjába mondta be mindazt, ami a szeme elé tárult. Ha egyáltalán létezik a rádiózásban sport-szimfónia, akkor a londoni közvetítés igényt tarthatott erre a címre. Küszködik az érzéseivel a riporter, mert mindeképpen pártatlan akar lenni. Brum-mog a motorcsónak, távolból időnként megszólal egy hajókiáltás. Tompa puffanások is hallatszanak, mintha dob szólna, holott csak rakodnak valahol. Az angol hangok áradatába belevegyül egy magyar hang is. A budapesti stúdióban Machán, aki evezősbajnokként vált ismertté, megpróbálta a lehetetlent: az angol riporter szövegét fordította magyarra. Kereste a szavakat, szüneteket tartott, és hangjából sugárzott a meghatódottság.

Ugorjunk előre az időben — és a könyvben. 1932. Los Angeles, olimpia. Helyszíni közvetítésről csak álmodozni lehetett. Szegény ember vízzel főz, és a szegény rádió a stúdióval szemközti vendéglőbe vonzza a sport kedvelőit. Hangszórók, kisfröcsök és paprikás csirkék között ültek az emberek. Odaát a stúdióban hanglemezek forogtak, és Machán sportriporter feszülten várta a Magyar Távirati Iroda olimpiai híreit. Hajnalban érkezett a hír, hogy a magyar vízilabdacsapat két góllal vezet a németek ellen. Machán azonnal bemondta az öröndetes eseményt a sportmikrofonba. Izgatott moraj az étteremben és itthon az álmosággal küszködő rádióhallgatók körében. Később újabb közlés történik: hat—kettő a magyarok javára, a vízilabdázók aranyérmét nyertek. Hajnalban, harminc perccel három óra után felhangzik a Himnusz.

*

1936. Nyári olimpia. A tíz magyar elsőség közül talán Csik Ferenc bravúrja a legemlékezetesebb. Amíg a berlini medencében szédületes tempókkal a gyorsúszók csatáztak, addig a lelátó legfelső részén a rádióriporterek gyorsan íramló szövegükkel vívtak elkeseredett szópárbajt. A vízben Csik Ferenc diadalmaszkodott, de aligha vitatható, a közvetítéssel ugyanezt érte el a közvetítő és a Magyar Rádió is. Ez a berlini egy perc egyetlen későbbi sportriporter tananyagából sem hiányozhat. Ha mégis? Kárát vallja a sportriporter, és még nagyobb vesztes a közönség, ha ilyen riportereket kell hallania.

*

Szepesi György könyve alaptanulmány. Csak évtizedek sportanyagából, helyszíni közvetítésekből, szárnyaló, sodró szavakból, szókeresésekből, nem ritkán dadogásokból, nyelvbólításokból, riporterek zavart bemutakozásaiból és hattyúdalsáiból, a stadionok morajló tömegének tapsából, éljenzéséből és fütttyéből, atmoszférájából állíthatta össze, mi mindent továbbított a közönségnek a sportmikrofon. Mindez már régóta szerző után kiáltott.

Hangokból készült a könyv, s e hangokból akár lebilincselő dokumentumhangjátékot is lehetne írni.

Molnár Károly

Kommunikáció-gazdaságtan és fejlődés

M. Jussawalla, D. M. Lamberton (szerk.): *Communication Economics and Development*, Pergamon Press (az East—West Centerrel kooperációban), USA, 1982.

1980 júniusában a hawaii Kelet-Nyugati Kutatóközpont szemináriumot rendezett a kommunikáció-gazdaságtan és a fejlődés viszonyának kérdéseiről. A kérdéssel feltevés már önmagában igen széles volt, sem a kommunikáció, sem a fejlődés fogalmát nem korlátozták, tág teret hagyva így a résztvevőknek, hogy értelmezéseikkel tetszőleges koordináta-rendszereket építsenek fel. Minden bizonnyal abban reménykedtek, hogy központi kérdésekre heurisztikus erővel bíró válaszokat is fognak kapni. A szeminárium célja nemcsak a tudomány jelenlegi állapotának feltérképezése volt, hanem hogy hozzájáruljon egy kutatási program kidolgozásához az adott témakörben.

A könyv igen értékes olvasnivaló, mert a nemzetközi szakirodalom nem kényeztet el bennünket a témába vágó cikkekkel, de ez azt is jelenti, hogy az olvasó a túlzott igények miatt esetleg csalódva teszi le. A kommunikáció szerepe a gazdaságban, a kommunikáció-gazdaságtan ugyanis sokak szemében csodafegyver vagy varázspálca, melynek segítségével egy csapásra meg lehet oldani mind a gazdaság, mind a kommunikáció napjainkban egyre kínzóbb problémáit.

A szeminárium szervezői tipikusan interdiszciplináris kutatási területként határozták meg a kérdéskört. Nem is két, hanem három tudományág, az empirikus kommunikációkutatás (s elsősorban a tömegkommunikáció-kutatás), a matematikai kommunikációelmélet s a közgazdaságtudomány határán. Csakhogy sajnos, ezeken a közös határterületeken nem a tudományok eredményei, hanem a problémák hatványozódnak. A közös út keresésekor akarva, akaratlanul mind-egyik fél a saját tájaira igyekszik csábítani partnereit.

A kötet szerzői többségükben elméleti és gyakorlati közgazdászok, s a szeminárium rendezőinek „törekedniük kellett arra, hogy a kérdések társadalmi megvilágításban szerepeljenek” — azaz ritkán sikerült a közgazdaság-tudományi közelítésmódokat meghaladni.

A szeminárium kulcsszavai a fejlődés és a kommunikáció voltak. A fejlődést egységesen a gazdasági fejlődéssel azonosították (kivéve az életminőség-megközelítést), a kommunikációt és információt pedig szinte ahány szerző, annyiféleképp értelmezte, hogy saját maga számára kényelmesen kezelhető kategóriát használjon. Így például volt, aki szinte kizárólag csak a piaci információval azonosította, mások a modern telekommunikációs eszközökön (elsősorban a telefonon és a rádió-összeköttetések) keresztül áramló információval foglalkoztak, ismét mások pedig a kutatás és fejlesztés, valamint a tudás és ismeretek terjesztése társadalmi szintű problémakörét vonták e fogalomba össze. Bár igyekeztek elválasztani, gyakran az információ és a kommunikáció fogalma is keveredett. A két szélsőséges álláspont szerint a kommunikáció csupán az ismeretek (változatlan!?) terjedése, terjesztése lenne, míg az információ, a tudás csakis az új, alkotó ismeretekre vonatkozik. Az egy-egy cikken belül esetleg konzekvensnek tűnő fejtegetéseket megtorpedozza egy másik írás azzal, hogy fölvetődik a kérdés: hát ezt a problémát vajon hogyan illeszthetjük be az előző gondolatmenetbe?

Az információs gazdaságot is többféleképpen értelmezték. A legszélesebb értelemben az információs gazdaság átfogóan jellemzi a társadalmi-gazdasági fejlődés egy adott szakaszát, így az agrárgazdaság, ipari gazdaság örököse. S míg az ipari gazdaság az ipari forradalommal, az információs gazdaság a napjainkban zajló információs forradalommal jön létre.

A fejlődés és a kommunikáció közötti kapcsolatot a résztvevők a következőképpen fogalmazták meg:

- a kommunikáció elősegíti a piaci árucseré fejlődését,
- az információ segíti a nemzeti gazdasági fejlődés koordinálását és a forrásmobilizációt,
- a kommunikáció megváltoztatja a társadalomnak a fejlődéssel kapcsolatos percepcióit és attitűdjeit.

Ami a teoretikusok számára elvi vagy fogalmi probléma, a gyakorlati szakemberek számára statisztikai, számbavételi, tervezési vagy politikai probléma. Milyen eszközöket, ágazatokat, milyen foglalkozási kategóriákat vonhatunk be az információs szektorba? Összehasonlítható-e térben és időben — azaz a történelmi-gazdasági fejlettség és a munkamegosztás különböző szintjén, illetve típusában — az információs szektor fejlettsége? Úgy tűnik, igen. Az információs szektor a társadalmi-gazdasági rendszer hagyományos nyilvántartási, ellenőrzési, irányítási tevékenységeiből nőtt ki, fokozatosan specializálódott, hasonlóképpen, ahogy az ipar kinőtt a mezőgazdasági munka mellett melléktevékenységként végzett háziipari munkákból. Nincs kevesebb alapja az információs szektor elkülönítésének, mint pl. a mezőgazdasági szektorénak.

A legfejlettebb államokban a strukturális változások a társadalompolitika számára a következő, megoldásra váró problémákat fogalmazták meg: az adat-tárolás szabályozása, a közösségi információs szükségletek felmérése, az új információs technológiák foglalkoztatásbeli következményei, a nyilvános műsor-szórás jövője, a hazai műhold támogatása, a régi és az új technika viszonya, a nyilvánosság szervezése, a kommunikációs eszközök szerepe a fejlett és a fejlődő országokban, hozzáférés és magánszféra az információs szektorban, a jogi és a technológiai változások összehangolása, annak felismerése, hogy új elméletekre és politikára van szükség.

Az információhoz való hozzájutás kérdése politikai jelentőségre tett szert. Ez idáig a politikai és társadalomtudományok képviselői csak az információs és kommunikációs áradat hatását vizsgálták, és figyelmen kívül hagyták a különbségeket. Ennek pedig súlyos következményei vannak bármilyen alkuszituációban: aki kevesebb információval rendelkezik, az kiszolgáltatott. A társadalmi-gazdasági élet résztvevői egyre inkább az adott információs rendszerektől függenek, s döntéseiket azok korlátaitól befolyásolva hozzák. Az egyenlőtlen információelosztás leginkább nemzetközi szinten szembeütlő, s növekvő mértékű, mert nem létezik semmilyen nemzetközi újraelosztási mechanizmus. Már ma is, de a jövőben egyre inkább a specializált tudás és az információ hasznosítása területén éleződik ki a verseny.

Annak ellenére, hogy számszerű összefüggést sehol sem sikerült kimutatni a kommunikációs rendszer beruházásai és a társadalmi-gazdasági fejlődés között, ezek kapcsolatáról a szeminárium résztvevői meg voltak győződve, s a kudarcot azzal magyarázzák, hogy nem ismerjük eléggé a kommunikációs rendszer hatásmechanizmusát, társadalmi hatékonyságának mérésére nincsenek sem kritériumaink, sem megfelelő eszközeink. Ez az a szint, ahol a közgazdászok már semmiképpen sem nélkülözhetik a kommunikációkutatók közreműködését. A kommunikációs rendszer hatékonyságát azonban mindig csak az adott struktúrán belül lehet értékelni, s ez megnehezíti az általános összefüggések megfogalmazását. Egyébként is kétséges, hogy szűken vett közgazdasági kritériumokkal kell-e mérni egy olyan szektor hatékonyságát, melynek fő tevékenységét legalább annyira jellemezhetjük minőségi mutatókkal, mint mennyiségiakkal.

Kováts Ildikó

Lelkiismeretes anarchizmus

Noam Chomsky: *Radical Priorities*. Szerk.: G. P. Otero Black Rose Books, Montreal, 1981.

Noam Chomsky a generatív transzformációs nyelvészetnek, korunk talán legbefolyásosabb lingvisztikai elméletének megalapítója. A vietnami háború idején, körülbelül a 60-as évek közepétől kezdve szaktudományára mind kevesebb időt hagyva politizálni kezd. Az évtized lázadó amerikai egyetemi campusának egyik központi alakja. 1970-ben — egy felvétel tanúsága szerint — az indokínai háború ellen tiltakozó értelmiségiek csoportjának legbefolyásosabb tagja. (A második helyre a vizsgálatban Hans Moregenthau, a harmadikra Kenneth Galbraight került). A 70-es években más tiltakozó mozgalmak élére áll (Kambodzsa, Latin-Amerika ügyében). A palesztin felszabadító mozgalmakat támogató, az izraeli kormány politikáját rendkívül élesen elítélő írásainak azonban a liberális értelmiségi olvasók — részben eddigi támogatói — között is zömmel negatív visszhangja támad. A tömegméretű radikális mozgalmak lecsendesedése után az eddigi kommunikációs sztár (írássai a „legelegánsabb” értelmiségi orgánunokban jelennek meg) — hadsereg nélkül maradt tábornok. Sokaktól eltérően mindez azonban Chomsky számára nem divat, hanem lelkiismereti kérdés. Politikai írásai számára mind nehezebb fórumot találnia. A néhány évvel ezelőtti címoldali interjúalany fő megnyilatkozási formája az olvasói levél lesz (s kellemetlen igazságait a legnagyobb lapokban gyakran még ilyen formában sem akarják közölni.) A 80-as évek Amerikájában a nyelvész-politikusnak egy elsőrangú újból maradványgáttó nyilvánossága és a harmadik világ forradalmi mozgalmainak közlönyei maradtak. Ez utóbbiak spanyol, francia, japán és angol nyelvű Chomsky-írásait gyűjtötte egybe az előbbi csoporthoz tartozó montreali kiadó. A szerző itt, alkalmi írásaiban, nyilatkozataiban ter-

mészetesen nem vállalkozik társadalomképének, politikai nézeteinek koherens kifejtésére. A sokszor vázlatos cikkekből azonban mégis kirajzolódik valami: egy intellektuális anarchista — bevallom, a recenzens számára rokonszenves — alakja.

Felfogása szerint egy elkötelezett értelmiségi két, egymással összekapcsolódó problémával találja magát szemben. Az első egy eljövendő kíváncsatos társadalom kontúrjainak kitűzése. A másik a jelen hatalmi viszonyainak és uralmi formáinak elemzése. Míg a jövő vizsgálata viszonylag veszélytelen, nem ez a helyzet a jelen erőközpontjaiban uralkodó elnyomási minták feldolgozásával. Alapjában két megközelítés kínálkozik. Az egyik a „szakértő”, aki egyfajta szociáltechnológusi szerepet is betölt, a jelenségeket feldolgozhatóságuk vagy a beavatkozás mértéke szerint osztályozza, s mindez hajlamosá teszi egy sajátos problémakezelési (megkerülési) stratégia alkalmazására. Ezzel szemben van egy másik alternatíva, s ezt követi Chomsky is — a tudományos (valójában a természettudományos) megismerési módszerek következetes alkalmazása. Ez a társadalmi osztályokhoz, domináns politikai csoportokhoz kötődő értékrendszerekből kinövő igazságokat a tudományos igazságfogalommal helyettesítő módszertan helyenként váratlan eredményekhez vezet. Persze, tévedés lenne azt hinni, hogy a descartes-i racionalitás akár a politikában, akár pedig a politikaelemzésben végül is teljesen bevezethető lenne. A kísérlet így is feltétlenül alkalmas azonban az ideológiai szappanbuborékok kipukkasztására, az önigazolási kombinációk leleplezésére.

Chomsky írásaiban két központi problémával foglalkozik. Az első az értelmiség és a modern állam viszonya. A másik speciális amerikai ügy: az államilag manipulált „csendes többség” és a nemzeti lelkiismeretként funkcionáló értelmiségi csoportok szerepe. A meritokratikus társadalmakban (és az USA-é bizonyos fokig ma ilyen) az értelmiség

tudásmonopóliuma az uralmi mechanizmus része, s ez a társadalmi réteget adott mértékben a hatalom hordozójává teszi (egyes elméletek egy új osztály kialakítását is tetten kívánják itt érni). A szerző pontosan látja a felmerülő veszélyeket. Konceptiója Bakunyinhoz nyúlik vissza, és egy sajátos, jobb kifejezés híján nevezzük így: neoanarchista megoldást kínál. Chomsky önmagát különben anarchoszindikalistának vagy „libertárius szocialistának” tartja. Fogalommagyarázat inkább az utóbbi elnevezéshez kell. Különböző gondolati rendszerek egyetérthetnek abban, hogy az emberi természet „essenciája a szabadság”. A libertárius felfogás szerint azonban a szabadság nem absztrakt filozófiai, jogi kategória, hanem az egyéni képességek minden téren elképzelhető kibontakoztatása. A liberalista elképzelések ezt a kiteljesedést pedig csak piaci relációkban, s nem az önmegvalósítás egészében tudják elképzelni. Az emberi természet ily módon megélhető teljességét az állam és a tőke korlátozza. A megoldás — a termelés és a különböző erőforrások fölötti autoritárius ellenőrzés feloldása. Ezért a következők libertárius ellenzi a „magántulajdont és a bérabszolgaságot”. Szocializmusviziója különben talán nem sokban különbözik Marxétól, annál inkább eltér elképzelése a megvalósítás módjáról a szocialista országok hatalmon lévő pártjaiétól. A Chomsky-cikkek persze első sorban az USA politikai rendszere ellen irányulnak, azt nevezik népiirtónak, fasisztának, de nem sokkal jobb a szerző véleménye — bár ez inkább csak odavetett mondatokban, bekezdésekben kerül elő — a bolsevik hagyományról, vagy a szovjet külpolitikáról sem.

A szerző valóban egyfajta európai „nem bolsevik marxizmus” szellemi hagyományait folytatja. Chomsky különben

az egyik interjúban önmagát is ebbe a Rosa Luxemburg, Karl Korsch, vagy a holland Anton Pannekoek és Paul Mattick, vagy az anarchoszindikalista Rudolf Rocker által meghatározott intellektuális sodorvonalban helyezi el. Politikai képe így az önkifejezésre irányított (ezért libertárius), és a termelészközök köztulajdonát kívánja (ezért szocialista). Stratégiája pedig arra utal, hogy a csak politikai elitnek cseréjéhez vezető változások helyett a hatalomgyakorlás módját megváltoztató kulturális átalakulásban hisz. A társadalom irányítási formái között ugyanakkor az öngazgatás különböző formáinak az állam rovására történő előtérbe kerülését tartja kívánatosnak (ennyiben anarchoszindikalista).

A kötet írásaiban végigjárhatjuk a harmadik világ válságocait Kambodzától Iránig, és elgondolkozhatunk az amerikai értelmiségi lét különböző anomáliáiról.

Chomsky s vele együtt a kötetet szerkesztő Charles P. Otero a baloldali radikális amerikai számára új, növekvő fontosságú lelkiismereti válságócot jelez. Az USA indokínai beavatkozásának tervei 1960–61 táján születtek. A tiltakozó mozgalom minderre csak a 70-es évek fordulóján, nyolcéves késéssel reagált. A kötet azt is jelzi, hogy ma az USA külpolitikai tervezőinek közép-amerikai elképzelései a 60-as évek vietnami agressziós terveinek érettségi fokán vannak. S a társadalmi ellenőrzés most talán még nem késett el. Ez persze első sorban a kötet amerikai olvasóinak szóló tanulság. De számunkra is fontos, hogy a nemzetközi baloldal növekvő sokszínűsége, vagy ha akarom pluralitása — remélhetőleg attraktivitását is fokozni fogja.

Tamás Pál

Becsületes propaganda

Julian Hale: Radio Power. Propaganda and International Broadcasting, Paul Elek, London, 1975.

A nemzetközi rádiózás és a propaganda kapcsolatáról írt munka az úgynevezett „standard”, időálló művek közé tartozik. Több okból is. Először: alaposan dokumentált, felöleli az egész világon sugárzó propagandaadók műsorpolitikáját. Másodszer: Julian Hale, a szerző személye miatt. Hogy meglegyen a hármasság: fontos mű a gazdag könyvészeti anyag és a példás tárgy- és névmutató miatt is.

Sajnos, de idősebb ezt a hét éve megjelent könyvet átlapozni vagy alaposan tanulmányozni, mert a felújított hidegháborús légkörben a rádióadók egy része újból élesebb hangon sugároz műsorokat. A szerző az angol rádió kölföldre irányuló adásainál dolgozott hosszú évekig. Románszakértő volt, majd az olasz nyelvű adások szerkesztője. A gyanakvó olvasót ez a körülmény részben eleve felkészíti, hogy értő szakemberrel áll szemben, részben — érthető módon — a sorok között is kutatni kezdi, hogy Hale nem részrehajló-e a BBC javára.

Szerencsére, amilyen jók az angolok a propaganda terén, annyira szemérmesek, amikor erről nyilvánosan beszélnek vagy írnak, és így Julian Hale szemmel láthatóan az utolsó oldalig tudatosan küszködik a lehető legtárgyilagosabb vélemények, értékelések megfogalmazásáért. Mintha nehezére esne, hogy mestersegéről nyilatkozzék. Az természetes, hogy a végén — illő szerénységgel és nem alaptalanul — mégis a BBC kapja a „propaganda nagydíját” a szerzőtől, hiszen pontosan nyomon lehet követni, hogy a rádiózásban valóban úttörő angol adó stílusa évtizedek óta elérendő, követendő, tanítandó példa minden más ország propagandarádiójának. Csak nem mindegyik tudott pontos másolatot készíteni a BBC-ről. Hale szavait idézve: „Az angol rádió mondanivalója fájdalommentesen és szívósan szüremkedik a tu-

datba”, szemben a háború alatt óriásira nőtt hitleri Németország durva és első hallásra is vagy hazug, vagy neveléses, bombasztikus rádióműsoraival. A szovjet rádió külföldi adásaiban Hale azt tartja feltűnőnek, hogy a háború alatt „az amúgy is megtérteknek és hívóknak sugározta az ideológiailag következetes műsorokat,” míg az angol rádió akkor és azóta is szinte észrevétlenül az angol értékrendre akarja hangolni külföldi hallgatóságát — persze jól megválasztva, hogy melyik országban mely rétegeket, mindig szem előtt tartva az adott angol külpolitikai fő vonal érdekeit. Erről egyenesen, direkt módon vajmi kevés szó esik, de az egész műsorpolitika erre irányul. Az amerikai adók, mint a Voice of America, a Radio Free Europe és a Radio Liberty jól megkülönböztethető műsorpolitikájából is kiütköznek a nyers, a csak racionális szervezés gyenge pontjai, ha szakszerű elemzésnek vetik alá őket.

Hale azzal ellensúlyozza a legfontosabb propagandaadók értékelését, hogy táblázatokkal, közvélemény-kutatási adatokkal — kiváló angol módszerrel! — bebizonyítja, hogy a BBC sok és évtizedek óta külföldre irányuló propagandája gyakorlatilag hatástalan. Mégis... fenn kell tartani, fejleszteni kell, mert a tévé korszakában is a rádió az egyik legfontosabb eszköz ahhoz, hogy „mozgásban maradjon a világpolitika és kiélezett helyzetekben (pl. háborúk idején) az adott országnak azonnal rendelkezésére álljon a szinte egyetlen eszköz a szembenálló országok közvéleményének tájékoztatására és befolyásolására”. Ebben az értelemben tehát lényegtelen, hogy a világpolitika nyugodtabb periódusaiban van-e visszhangja, és milyen visszhangja van egy adott ország rádiópropagandájának.

Itt említem meg, hogy nemcsak „három”, hanem még egy szempontból is jelentős Julian Hale műve. A negyedik ok: következetesen (nemcsak a könyv címében) a propaganda kifejezést és nem az euphemizmust, az „információt” használja, noha a kettő a nemzetközi tömeg-

tájékoztatóban nagyon fedi egymást. Hale szerint a propagandának van rossz értelemben vett „black”, vagyis sötét, és van „honest”, vagyis becsületes változata. Az olvasónak kell ezek után eldöntenie, mit gondoljon Hale következő mondatáról (a Bevezetés 12. oldalán): „A propagandaadók különleges feladata az, hogy behatoljon oda is, azokhoz is, ahol és akik hallani sem akarnak róla, és ilyen értelemben tényként kell elfogadnunk, hogy a hivatalos színben jelentkező rádiók lényegében aknamunkát folytatnak.”

Ez a megállapítás azért érdekes, mert a szerző több más angol szakértővel ellentétben (pl. John B. Blackkel ellentétben, aki az angol rádiópropaganda belső, szervezeti fejlődésének történetéről írt nagy művet 1975-ben) el akarja hitetni, amit ő hisz: a BBC propaganda-adásai függetlenek a mindenkori kormánytól.

A kérdés bonyolult, Hale válaszában van némi igazság, hiszen a BBC-nek sem a belföldi, sem a külföldre sugárzott adásai nem egy minisztérium vagy a minisztertanács alá rendelt állami rádió-szervezethez tartoznak. A BBC egésze egységes, jogilag független testület, amelyet egy kormány sem ellenőriz nyugat-európai vagy kelet-európai módra. Ez igaz. De azért — közvetve és nagyon jól kidolgozva — mégis ellenőrzi. Ennek számtalan módja van. Például az, hogy a BBC műsorpolitikáját kielakító kormányzótanácsba kiket neveznek ki, hogy ki a rádió vezérigazgatója és ami a külföldre szóló adásokat illeti, milyen általános szempontokat ír elő a Foreign Office — szemben a belföldi adásokkal — az idegennyelvű, vagyis nem angol műsorszórás, sőt a World Service angol műsorpolitikája számára. A kormányok pedig — igaz, hogy nem csip-csup ügyek miatt — többek között azzal is képesek megregulázni a „független” rádiót, hogy csökkentik a külügyi költségvetésben a rádió fenntartására szánt kiadásokat. Márpedig régi igazság, hogy nincs teljes és igazi függetlenség ott, ahol más kezeli a kasszát. . .

Az viszont tény, és ebben Julian Hale-nek igaza van: sem a kormány, sem a külügy — mint fenntartó és felügyeleti szerv — nem avatkozik be napi utasításokkal, közvetlen telefonokkal és hasonló módon abba, hogy az „External Service” egyes nyelvi adásai a fő vonalat hogyan és miként követik. Abba se, ha attól időnként alaposan elkalandoznak. Ha ez megtörténik — angol tapasztalat —, az adás hitele csak javul, mint ahogy az angol bel- és külpolitika sokszor igen éles bírálata, kifigurázása, az ellentétes vélemények ütköztetése is a Hale által meghatározott „becsületes propaganda” malmára hajtja a vizet.

Azt persze a BBC sem teheti meg, hogy homlokegyenest ellenkező műsorokat sugároz, ha a kormány ellenséges politikát folytat — mondjuk Portugáliával szemben. Ha mégis — mint ahogy ez néhány évvel ezelőtt egyetlen alkalommal megtörtént —, a „felügyeleti szerv” közbelépése azonnali, drasztikus és végleges. Az angol rádió — írja Hale — a „stratégiaiába beépített lépális erő, nem pedig partizánegység”, mint pl. a szerző által egyértelműen elítélt amerikai propagandaadók, amelyekről csak az elmúlt években (Hale könyvének megjelenése óta) kezdik hivatalosan is beismerni, hogy „nem becsületesek”, nem azokban a színekben vesznek részt a nemzetközi játszmában, amelyeket valójában képviselnek. Magyarán: „igazság”, „szabadság” és Amerika „hangja” fedőnévvel szubverzív propagandát folytatnak pontosan körülírt feladatokkal, a célpont-országokra beállított adókkal. Hale szerint ez „nem becsületes dolog”, szemben a nyíltan működő propagandaadókkal és persze az angol rádióval, amelyről már ismerjük Hale — nehezen védhető — véleményét.

A könyvet el kell olvasnia, könyvtárában kell tartania mindenkinek, akit a nemzetközi kapcsolatoknak ez a része érdekel.

Nagy Kázmér

Egyenlőség, komolyan véve

Anne-Marie Thunberg — Kjell Nowak — Karl Erik Rosengren — Bengt Sigurd: *Communication and Equality — A Swedish Perspective.* Almqvist and Wiksell, Stockholm, 1982.

A svéd kormány 1974-ben azzal a céllal hívta létre jövőkutatási bizottságát, hogy segítse elő azokat az alapkutatásokat, melyek „hozzájárulhatnak a jövőbeli társadalmi problémák megoldásához vagy megvitatásához vagy a kívánatos társadalmi környezeti viszonyok létrejöttéhez”. Az egyik első nagyobb kutatásuk — melynek eredményeit ez a könyv foglalja össze — az információ és kommunikáció emberi problémáival foglalkozott. A vizsgálatot elindító irányelvekben leszögezték: „a kutatás a hátrányos helyzetű emberek körülményeire összpontosítson, hogy megteremtse az alapot e helyzet megváltoztatásához.” Talán túlságosan is távolinak tűnhet e cél, hitelesítik azonban azok az erőfeszítések, melyeket a skandináv országokban általában, Svédországban pedig különösen is megtesznek, hogy elviselhetővé tegyék a társadalmi hátrányokat. A szerzők, akik közül kettő (Nowak és Rosengren) a svéd tömegkommunikáció-szociológia legismertebb szakemberei közé tartozik, a másik kettő pedig teológus, illetve nyelvész, pontosan tisztában vannak vállalkozásuk korlátaival, de egyben jelentőségével is. Bevezetőjükben hangsúlyozzák, hogy munkájukra döntően rányomja bélyegét a svéd társadalmi valóság, ezért számos megállapításuk csakis ott érvényes, és szemléletük mindvégig jellegzetesen skandináv. Ugyanakkor tudják, hogy az utóbbi években hányféle vita folyt a világ kívánatos új információs rendjéről, ezen belül a kommunikációhoz való jogról és érzik, hogy ezzel kapcsolatban munkájuk eredményei nemzetközi érdeklődésre tarthatnak számot. Ezzel indokolják az angol nyelvű megjelentetést is.

Az első két fejezet a szerzők koncepcióját vázolja az emberről és társadalmi céljairól. Egyenlőségértelmezésük elvi alapjai nemeseek és fennkölteek, ugyanakkor igen konkrétak és praktikusak is. A „leghátrányosabb helyzetűeket” teszik meg mércének, és azzal mérik egy-egy társadalmi rendszer igazságosságát, hogy javítja-e ezek sorsát. Az egyenlőségfogalom ennyiben a hátrányos helyzetűek tényleges szabadságának fogalmához is kapcsolódik. Aktivitást tételez fel, olyan társadalomra törekszik, amelynek életében és megváltoztatásában saját cselekedeteivel mindenki részt vesz. Ennek megfelelő a szegénységről alkotott fogalmuk is: azt tekintik szegénynek, akit szűkös létfeltételei kivonnak a közösség életében kívánatos társadalmi együttélésből. Aki szegény, mondják, annak képességei és javai kiesnek a kölcsönös gyarapodási folyamatból. (A nem-szegény ember élete során képességeivel javait gyarapítja, és javai lehetővé teszik képességei további kibontását.) A szegény esetében az egyes javak vagy képességek kiesése a többi javak és képességek további, fokozatos leépülését vonja magával. Ez a szegénységértelmezés — melynek itt csak durva vázlatát adhattam vissza — azért (is) fontos, mert nem köti a szegénységet valamilyen jövedelemszinthez, hanem a társadalom egészének viszonyaiba ágyazza be, és az emberi cselekvés lehetőségeinek korlátozottságaként mutatja meg. Ez nemcsak a köztudottan magas (átlagos!) életszínvonalú Svédországban fontos. Gimnáziumokban és egyetemeken tanítva, vizsgáztatva figyeltem fel rá, hogy a többnyire tisztességes (magyar) jómódban élő gyerekek számára mennyire láthatatlanná vált már a svédnél lényegesen súlyosabb magyar szegénység problémája is: nem hiszik el, hogy vannak szegények, nem ismernek ilyeneket, és nem tudják beleélni magukat a szegénység mint frusztrált állapot belső logikájába.

A további fejezetek áttekintik előbb a svéd társadalom néhány jellegzetes-

ségét szerény, de lényegre törő történelmi háttérrel, majd a kommunikációs egyenlőtlenség fogalmának általános felvázolása után a családi, az oktatási, a munkahelyi és a politikai kommunikációval foglalkoznak. Az utolsó előtti fejezet foglalkozik csak a „hivatásos” kommunikációval, a tömegkommunikációs eszközök történetével és funkcióival. Befejezésül a szerzők „amit nem tudunk” címmel megkísérik felvázolni a témával kapcsolatos jelenlegi ismeretek betöltendő hézagait, ezzel egyidejűleg egy kutatási és egy tágabban vett társadalmi-cselekvési programot is körvonalazva.

Aki valaha is készített már csapatmunkában nagyobb összefoglaló tanulmányt, bizonyára átélte (velem együtt) azt a lesújtó érzést, ahogy a kezdetben még életközeli, egyedi megfigyelésekből, adatokból, kutatási eredményekből a kivonatólás, összevonás, rövidítés, lényegre korlátozás különböző szükségesszerű fázisain át elkészül a végső, színtelen-szagtalan-íztelen változat. (Hogy azután gyakran ennek *kivonata* kerüljön a döntéshozó politikus asztalára ...) A *Kommunikáció és egyenlőség* is tartozhatna műfaját tekintve az ilyen átfogó és élettelenre gyömöszölt áttekintések közé. Két okból nem vált azzá. Az egyik ok szemléleti, a másik — ebből következően — egy nagyon egyszerű módszerbeli fogás. A szemléleti titok: az *egyes ember* elvszerű középpontba állítása. (Már a kutatási feladat megszüvegezése is erre irányult!) Ettől a tanulmány nem lett bűnösen individualista, és nem hagyta figyelmen kívül a magasabb társadalmi szerveződési szinteket. Éppen ellenkezőleg! Végigvonul a gondolatmeneten az egyénnek mint közösségben élő ember-

nek a szemlélete, és a társadalmi intézmények, vállalatok, hivatalok (ó, svéd bürokrácia!) és pártok az egyes emberre vonatkoztatva jelennek meg. Az ember-szabású megközelítés szellemes segítő-társai a könyvben következetesen szerepeltetett *idézetek*. Ezek az idézetek többnyire szépirodalmi művekből, mai svéd szerzőktől valók, de van köztük esszéírás, egy nagyothalló gyerek prózaverse, szociológiai esettanulmányokból vett részlet és sok más. Tíz sortól fél oldalakig terjedő hosszúságban, furcsa módon ezek az egyedi írások adják meg a gondolati-érzelmi általánosítást, erősítik meg a tárgyaláson amúgy is végigvonuló cselekvő humanista szemléletet.

Bizonyos értelemben ez a könyv mentes a szenzációktól. Összefoglaló jellegű, tehát néhány részlete visszaköszön korábbi ismereteinkből. Egy-két helyen széteső, de ezek általában azok a helyek, ahol a kutatás mai helyzete még nem kielégítő. Összefoglalásként mégis egyformán ajánlhatom az olvasónak gazdag tényanyaga és újszerű, emberközel szemlélete miatt. Mi az újszerű ebben a szemléletben, hiszen már annyi (helyenként rosszízú) társadalomboldogító eszmefuttatást olvashattunk? Úgy érzem, hogy az elvek és a köznapiság sajátos egybeforrása benne az új. Hogy úgy tud erkölcsi igénnyel fellépni, hogy közben nem válik prédikációvá, megőrzi humorát (!) és nagyon tisztában van saját korlátaival. Erre a könyvre egyszerre mondják majd, hogy utópista és földhözragadt. Szébb bókot e két *együtt* használt szidalomnál nem tudnék kitálalni.

Szekfű András

Lapokból

Herald Tribune
INTERNATIONAL
Published With The New York Times and The Washington Post

Ennek ellenére, a kilátásokat ragyogónak tartják. Úgy tűnik, hogy a közönséget csak két dolog érdekli: legyen tiszta a kábelen érkező kép, s lehessen azt nézni, amit szeretnének.

Kábeltévé- kereslet és -kínálat

Jelenleg az képesíti el leginkább a kábeltévé-társaságok vezetőit az Egyesült Államokban, hogy alig tudnak lépést tartani a kereslet növekedésével. A 4772 hálózat manapság a televízióval ellátott háztartások egyharmad részét szolgálja ki. Havonta 250—300 ezer új előfizető kapcsolódik be, s ez azt jelenti, hogy 1985-ben a háztartások közel felébe vezetéken érkezik majd a műsor.

Összesen 47 különféle speciális programot kínálnak a kábeltévé-társaságok: 24 órás híresatornát, sportműsort, pénzügyi híradást, időjárási programot, különféle vallási műsorokat, házimozi, gyermek és ifjúsági csatornát, pornográfát.

Három szóval jelezhetjük a szakma fő gondjait: költségek, konkurencia és karbantartás. A költségeket a magas kamatlábak tornásszák fel, mivel az egyre növekvő keresletet csak növekvő beruházási hitelekkel lehet kielégíteni. Ráadásul a helyi hatóságok évi 5 százalékos nyereségadót rónak ki, s számos követelményt állítanak. Olvan szolgáltatásokat is kell nyújtani (pl. ingyenes műsorcsatornát a kisebbségi csoportok számára), amelyek soha nem lesznek nyereségesek. A verseny mégis nagy s a viharos növekedés időszakában bizony nem sok energia jut a hálózatok karbantartására és a közönség kisebb gondjainak megoldására. Sok a panasz a számítógépek számlázási tévedései miatt, és amiatt, hogy a nézési díjakat egyszerre számlázzák, és így sokat kell fizetni.

THE LISTENER

„India az egyetlen fejlődő ország, ahol szabad a sajtó”

A nevem Kushwant Singh, majdnem fél évszázada vagyok újságíró. Jelenleg a Hindustan Times-ot, a Delhiben megjelenő legfontosabb angol nyelvű lapot szerkesztem.

Amikor átvettem a lapot, három célt tűztem magam elé: tájékoztatni, szórakoztatni és idegesíteni. Szerencsére mindhármat elég könnyű volt elérni. India hatalmas és változatos földrész, és mi, indiaiak nagyon keveset tudunk a saját országunkról, így hát nem volt nehéz mindig valami újjal előállni. Szórakoztatni és idegesíteni még könnyebbnek bizonyult: nekünk indiaiaknak alig van humorérzékünk, és borzasztó sértődékenyek vagyunk. Én azonban szeretek tréfálni, és megvan a képességem ahhoz, hogy bosszantsam az embereket, ami sikerült is. Papok beráncigáltak a bíróságra, mert leírtam, hogy szélhámosok. Jogászok és orvosok letartóztatási parancsot adtak ki ellenem, mert azzal vádoltam őket, hogy kifosztják a klienseiket, és jelenleg a Sajtóbizottság előtt állok, mert egy kormánybizottság elnökét fecsegőnek és hazugnak neveztem. Nem volt egy unalmas percem. Igaz, néhányszor csalódtam.

Az volt a benyomásom, hogy a sajtó nagyon fontos Indiában olyan, mint a negyedik rend Angliában; ez azonban nincs így. Bár van némi befolyásunk az indiai kormány döntéshozóira, India nagyobbik részéhez nem jut el a sajtó, amely főként a nagyvárosokra korlátozódik. A városok azonban jól el vannak látva, Indiában csaknem 18 ezer kiadvány jelenik meg 17 különböző nyelven.

Ez azt jelenti, hogy India az egyetlen fejlődő ország, ahol szabad a sajtó. Úgy tűnik, a harmadik világ minden más országa elfogadta azt az érvet, hogy egy fejlődő társadalom túl ingatag, túl gyenge ahhoz, hogy megköckáztasson egy szabad és kritikus sajtót. Még az indiai kormány is azt hiszi, hogy a sajtó elsődleges funkciója, hogy támogatssa és ne bírálja a társadalmat, hogy a „fejlődést mutató” történeteket írjon, és ne közöljön „negatív” híreket.

Bár a kormány nyíltan nem ellenőrzi a sajtót, vannak szerkesztők és újságírók, akik osztják a nézeteit, és önként visszafogják a kritikát. De nem minden újságíró ért egyet ezzel. Van, aki szilárdan hiszi, hogy van egy szakmai színvonal, amit az újságíróknak az egész világon meg kell próbálniuk elérni, függetlenül az ország gazdasági fejlettségétől.

Ez a meggyőződése a nyomozó újságírás egyik úttörőjének, a Sunday című lap szerkesztőjének is: „Nyílt társadalomban élünk. Az igazság fájhat egy kicsit, de sokkal inkább épülésünkre szolgál, mint akár a hazugság, akár az elkendőzés. A demokrácia megköveteli, hogy bizonyos intézmények őszinték legyenek, és a demokratikus rendszert védő alapvető intézmények egyike az őszinte sajtó, amelyet sem kormány-, sem pedig öncenzúrának nem szabad alávetni.”

A sajtó hatása azonban csekély, ha számításba vesszük, hogy Indiában a lakosság kevesebb, mint két százaléka tud angolul. Hiába jelennek meg kiadványok ezrei a 17 hivatalos nyelven, ha csak a lakosság 35 százaléka tud olvasni, és mindössze öt százaléka engedheti meg magának, hogy újságot vegyen. India népének így a pletyka és a kormány által ellenőrzött rádió jelenti a fő információforrást. A sajtó főként a döntéshozatal szintjén hat, és nyilvánvalóan ezért aggasztja a kormányt, hogyan mutatják be az újságírók Indiát. Még aggasztóbbak azonban a nyugati hír-

ügynökségek és tudósítók harmadik világról szóló jelentései a külföldi sajtóban. Legtöbbünk úgy érzi, hogy silány munkát végeznek. Általában nagyon keveset közölnek a harmadik világról, és az is negatív.

Olyan erősen érzik ezt a harmadik világ kormányai, hogy három éve az UNESCO jelentést tett közzé a kérdésről. Ez azután történt, hogy egy évtizeden keresztül követeltük az új információs rendet, amely a harmadik világ kormányai és a Szovjetunió szerint véget vetne a gazdag ipari országok kommunikációs uralmának, a nyugati országok szerint pedig teret engedne a sajtó kormányellenőrzésének. Ez az új információs rend lehetővé tenné, hogy a kormányok engedélyeket és külön kedvezményeket adjanak az előnyben részesített külföldi tudósítókna, de ugyanakkor meg is tagadhatná a tájékoztatás jogát attól, aki nem tetszik nekik. Ez a rendszer a külföldi tudósítók működésének engedélyezésével kezdődne, de szinte bizonyos, hogy végül a sajtó hozzám hasonló hazai képviselőire is kiterjedne. És ha ez megtörténik, akkor megszűnik a sajtószabadság Indiában.

Media Perspektiven

Megbízhatók-e a tévészés adatai?

Az NSZK-ban három szervezet foglalkozik rendszeresen a tévénézés mérésével a műsorszóró szervezetek és a hirdetési ügynökségek megbízásai alapján. A „Teleskopie” rendszerben a néző egy kis nyomógombos készüléket kap, s a megfelelő billentyű lenyomásával rögzíti, mikor kezdi és fejezi be a televíziózást, egy másikkal pedig a bekapcsolt programot jelzi. A készülék 29 másodperces időszakonként, automatikusan jegyzi a tévénézést. Az FMA rendszerben egésznapi

időmérlegeket vesznek fel a kérdezők. Negyedórás időközönként kell feljegyezniük a vizsgált személy tevékenységét, ezen belül a rádió és a televízió használatát. Az MA társaság csak a nézést méri az esti főműsoridő kezdetéig, szintén az emberek megkérdezése alapján.

A háromféle mérés eredményeit összehasonlítva megállapították, hogy a napi időmérleg-felvétel és a nyomógombos készülék percnyi pontossággal egyező nézési időtartamokat rögzített, s az egyes programok közönségének nagyságában sem voltak lényeges különbségek. A kizárólag csak a televíziózást vizsgáló MA-rendszer viszont valamivel magasabb nézettségi százalékot mutatott ki, mint a Teleskopie mérőműszere. (A különbség elég jelentős, 6—12 százalékos volt az egyes programok közönségét illetően, a műsornézési időtartam tekintetében viszont csak 10 percnél kisebb eltérések adódtak.)

Most már csak az a kérdés, hogy mennyire megbízható a hitelesítő mérceként használt Teleskopie napról napra szállított adattömege. A nyomógombos készülék használatát két alkalommal ellenőrizték, részben lakásra kiküldött kérdezők, részben telefonon lebonyolított interjúk révén. Mindkét esetben azt tapasztalták, hogy a nézők több mint 90 százaléka helyesen használta a berendezést.

A személyes megkérdezéssel gyűjtött adatokat az olyan szokásszerűen nézett műsorok torzították a leginkább (fel-felé), mint az esti tévéhíradó. A nyomógombos készülék használatában pedig a nők és a 30 éven felüliek bizonyultak az átlagosnál megbízhatóbbaknak.

Anglia küszöbén a kábeltévé

A BBC létrejötté óta eltelt hat évtizedben még soha nem történt lényeges változás az angol műsorszórásban azért, mert a nyilvánosság — bárhogy értjük is e fogalmat — igényelte, sürgette volna. A minden kérdésben gyorsan kialakuló brit közvéleményt a műsorszórás politikai sosem érdekelte különösképpen. A BBC rádió harmadik (intellektuális elit) programja annak köszönheti létét,

hogy a szervezet akkori vezérigazgatója kívánatosnak tartotta. A kereskedelmi televíziót a konzervatív párt egyik frakciója kényszerítette ki, többek között a BBC monopóliumának megtörése végett. Nem volt szerepe a nyilvánosságnak sem az 1982 őszi elindított negyedik műsorról, sem pedig az 1986-ra időzített műsorszóró műholdról hozott döntésben.

A kormány állásfoglalása az országos kábeltévé-hálózat kiépítéséről egyértelműen a brit ipar érdekeit tükrözi. Thatcher miniszterelnök 1981 júniusában hívott össze egy szűkkörű közléstechnológiai tanácsadó testületet, „hogy a kormány politikája és a politikai intézkedések lehetőleg minél szorosabban igazodhassanak a piaci szükségletekhez és lehetőségekhez.” A túlnyomórészt ipari köröket képviselő szakértők 1982 februárjában terjesztették elő az ország bekábelezésére vonatkozó javaslatukat. Szeptember végére pedig el kellett készülnie egy újabb munkabizottság javaslatának is, mégpedig arról, miképp kellene szabályozni a kábeles műsorterjesztést. A kormány ugyanis még az év vége előtt meg akarta kapni a parlament jóváhagyását az óriási vállalkozáshoz.

A közléstechnológiai szakértők 2,5 milliárd fontra becsülték az ország felének bekábelezési költségeit, mások szerint azonban realisabb 5—7 milliárdos ráfordítással számolni. A megrendelés mintegy évi egymilliárdos megbízatást jelent, főleg az elektronikai iparnak. A konzervatív kormány nyilvánvalóan el akarja kerülni, hogy a brit ipar ismét beleessen abba az évszázados betegségbe, hogy a technika új vívmányait túl későn kezdi el fejleszteni. Meg akarják előzni a szintén nem szunyókáló japán, francia és nyugatnémet konkurenciát.

Az ipar nem kér költségvetési támogatást a megvalósításhoz, csupán „csak” annyit, hogy a kormány törölje el a műsorszórásra vonatkozó jelenlegi előírásokat. Épp ez a „csak” zaklatja fel a két tévészervezetet, mert a kábelhálózatok kiterjedését egyébként megakadályozhatatlannak tekintik.

Angliában jelenleg a háztartások 14 százaléka kapcsolódik kábeles elosztási rendszerekhez. Az eddigi kísérletek azt mutatták, hogy a nézők nem rajongtak a kábelen továbbított speciális helyi programokért. A háztartások többségének a jövőben sem lesz igénye 25 vagy még több tévécsatornára. A bekábelezést

az sem indokolja, hogy a nézőknek így majd nem kell a műholdról sugárzott műsorok vételéhez külön vevőantennát vásárolniuk.

A közléstechnológiai szakértők felváltották, hogy mit nyújthat a kábeles rendszer. A földi adóhálózattal terjesztett rádió- és tévéműsorokon, a bel- és külföldi műholdas adásokon kívül „fizető tévét”, szakosított műsorcsatornákat (például hír-, oktató vagy vallási műsorok csatornáját), kisebbségi csoportok önálló programjait, helyi műsorokat, nem műsorszórási szolgáltatásokat. (Ezeket például tűz- és betörés-riasztó rendszereket, kommunális szolgáltatások távleolvasását, bankszolgáltatásokat, elektronikus levél- és távirattovábbítást stb. kell érteni.)

A kábeles kínálat jelentős része várhatólag hosszú ideig ráfizetéses lesz. A közönséget valójában csak a szórakoztató műsorok, a speciális sportműsorok és a pornográfia vonzzák. Mind a BBC, mind az IBA attól fél, hogy a számtalan versenytárs kikényszeríti a műsorok minőségének leszállítását, s eltörli az olyan szentségként deklarált követelményeket, mint például a kiegyensúlyozott, objektív tájékoztatás.

Politikai nevelés és televízió

A televízióban a politikai nevelés nem korlátozódik csupán híradásokra, interjúkra és riportműsorokra. A tévéjáték is lehet a politikai képzés eszköze. Még az olyan adások, amelyek „politikamentesnek” látszanak és úgy tűnik, hogy csupán szórakoztatnak, nemegyszer látenszen, de annál hatékonyabban járulnak hozzá bizonyos alapállások, társadalmi és politikai magatartások kialakításához. Előítéletek ébreszthetők és megerősíthetők, de csökkenthetők is. Ebből is világos, hogy a televízió milyen nagy mértékben járul hozzá országunk politikai kultúrájának kialakításához, s emiatt igen nagy felelősség hárul rá.

A politikai nevelés célja a televízióban sem lehet más, mint egyéb területeken. Demokráciánk azon áll vagy bukik, hogy képesek-e polgáraink ésszerű politikai gondolkodásra és cselekvésre. Az tehát a feladat, hogy polgárainkat tájékoztassuk, és ily módon döntésképesévé tegyük. Arról van szó, hogy felébrésszük elkötelezettségüket a demokrácia iránt, és képessé tegyük a párbeszédre és a toleranciára.

A cél olyan polgár, aki — Walter Scheel szavaival élve — „kritikus lojalitással” viseltetik államunkkal szemben. Az így értett diszharmonia, a konfliktusok nyílt feltárása a demokrácia lényeges eleme. Nem szabad tehát — a televízió-nak sem — valamiféle túlzott harmónia-igény kielégítésére törekedni. A kiegyenlítetttség parancsát félreértenénk, ha lehetőleg mindent egyetlenegy adásban szeretnénk megvalósítani. Ennek következménye ugyanis az erőtlenség, és ezért unalmas arányműsor lenne.

De nemcsak ez: államunk demokratikus szándékára nézve rendkívül veszélyes lenne, ha megakadályoznánk a sajátosan karakteres, éles vélemények megfogalmazását. Sokkal inkább fontos, hogy államunk és társadalmunk problémáit éppen a rádióban és a televízióban nyíltan vitára bocsássuk.

Ez általában meg is történik, méghozzá igen elismerésre méltó módon. A televíziót gyakran éri ezzel kapcsolatban az a kifogás, hogy túlságosan sokat foglalkozik a tüntetésekkel, a polgári kezdeményezésekkel, a kisebbségek problémáival. Emögött azonban gyakran ott áll kimondatlanul az a gondolat, hogy mindez a romlás tüneteit mutatja.

Én másként látom: véleményem szerint mi a Német Szövetségi Köztársaságban az elmúlt évtizedek során jelentős haladást értünk el a politikai kultúrában. Az a tény, hogy napjainkban országunk lakosai közül sokan szenvedélyesen lépnek fel az általunk helyesként felismert politikai célok érdekében, hogy ezekért a célokért dolgoznak, természetesen tüntetnek is, éppen hogy bizonyítéka a megerősödött demokratikus tudatnak. És éppen a televízióknak nem szabad emellett elmennie. Éppen a vélemények sokfélesége, valamint az ezek nyílt kimondásával kapcsolatos esély a magva szabad demokráciáinknak.

Ezzel kapcsolatban azonban egyet világosan meg kell mondanom: a politikai összetűzések határa ott van, ahol az erőszak megjelenik. A kisebbségi erőszak a többséggel szemben a lehető legmélyebben antidemokratikus és nem elfogadható. A demokrácia alapja is a kompromisszum, a demokratikusan legitim döntések elfogadása és a mások véleményével szembeni tolerancia. Azt, hogy a politikai vélemények meghirdetése erőszak nélkül is lehetséges, nem utolsósorban az 1981-es bonni béketüntetés bizonyította be.

Szeretném kiemelni a politikai nevelés három olyan témáját, melynek televíziós bemutatását különösképpen a szíven viselem: nem tűrhetjük, hogy a szélső-jobboldaliság, bármilyen álruhában is, újra befolyásra tegyen szert társadalmunkban. Ennek megakadályozása érdekében felvilágosító munkát kell végeznünk a nemzeti szocializmus valós arcát és mai megjelenési formáit illetően. Ezt sok éven keresztül elhanyagoltuk. Azóta, remélem, változott a helyzet.

Az előbb említett szoros összefüggésben áll a másik, számomra különösen nyugtalanító probléma: az egyre növekvő külföldiellenesség, mely egyre nagyobb mértékben nyilvánosan is felismerhető. Demokratikus államunk minősége és a nemzeti szocialista múlt örökségének felszámolása nem utolsósorban abban mutatkozik meg, hogy miként bánunk a legkülönbözőbb kisebbségekkel, tehát különösen a menekültekkel és egyéb külföldiekkel. Az idegenekkel szembeni ellenségeség mögött álló intolerancia és előítéletek különösen fontos riadójelet kell hogy adjanak a politikai nevelés számára, főként a tömegkommunikációs eszközök körében.

Az új tömegkommunikációs eszközökben — nevezetesen a kábeltelevízió által adott további műsorlehetőségekben — esélyt is látok, de egyben veszélyt is a televíziós politikai nevelés szempontjából.

Az esély abban rejlik, hogy tovább bővíthető a politikailag nevelő és tájékoztató adások skálája, így a vélemények sokfélesége is a televízióban. Mindenekelőtt a regionális és helyi témáknak lehet majd több teret szentelni.

(Részletek G. R. Baum
volt belügyminiszter beszédéből)

Journal of Broadcasting

Hogyan dönt a néző?

A megnézendő műsor kiválasztása nyilvánvalóan alapvető jelentőségű, mégis elég keveset tudunk a döntést befolyásoló körülményekről.

A józan ész azt sugallja, hogy az emberek olyan műsorokat néznek, amilyeneket kedvelnek. A mikro-közgazdaságtannak a vásárlói viselkedésről kialakított komoly fogalmaival is leírták már a műsorválasztást valahogyan úgy, hogy ebben a néző műsor-, illetve műfaj-preferenciája a döntő tényező, hiszen az egyik adás éppúgy ingyenes, mint bármely másik. A problémák azonban rögtön világossá válnak, ha összehasonlítjuk a kedvelt műsorról, műfajról kapott szóbeli választásokat és a nézők viselkedését. A módszertanilag alapos vizsgálatok rendre képtelenek voltak kimutatni, hogy valóban van érdemleges kapcsolat a kíváncsított preferencia és a cselekvés között. A műsorfigyelő szolgálatok nézési naplói alapján megvizsgálták, hogy mekkora a valószínűsége, hogy megnézzek egy műsort azok, akik korábban láttak már egy másik, azonos műfajba sorolható adást, és azok, akik nem néztek meg azonos kategóriába tartozó műsort. Nem találtak lényeges különbségeket. Más szóval úgy tűnik, nemcsak a kijelentés és a cselekvés között hiányzik az összhang, hanem egy választással kifejezett preferenciából sem lehet a cselekvésre következtetni.

A kapcsolat hiánya azonban látszólagos, illetve annak következménye, hogy a vizsgálatok figyelmen kívül hagyták a műsornézés egyik fontos meghatározóját. A több készülékkel rendelkező háztartások számának állandó növekedése ellenére is igen nagy arányú a csoportos televíziózás.

Ezt figyelembe véve végezte el egy amerikai szerzőpáros a nézési naplók másodlagos elemzését. A naplókban fel volt tüntetve, hogy a válaszolók egyedül vagy mások társaságában néztek-e egy-egy adást, a jelenlévők személyéről is részletesebb adatok álltak rendelkezésre.

A vizsgált hónap során mindvégig egyedül televíziózók körében lényegesen nagyobb volt a műfaj kedvelése és a tényleges műsorválasztás közötti összhang, mint azok körében, akik mások társaságában nézték a vizsgált — s műfajilag azonos kategóriába tartozó — adásokat.

A társaságban, lényegében családtagok körében tévézőket tovább vizsgálták aszerint, hogy a nézők csoportja állandó vagy váltakozó összetételű volt-e. Kiderült, hogy a stabil összetételű csoport tagjainak televíziózása és preferenciái lényegesen jobban összhangban voltak egymással, mint azoké, akiknek alkalmoszerű társai voltak.

Nem egyszerűen a csoporthelyzet az tehát, amely az egyéni ízlést nem engedi érvényesülni, hanem a csoport összetételében is megmutatózó változás a nézési szituációban. Csoportban is összhang lehet a preferencia és a cselekvés között, ha a csoport tagjai ugyanazt kedvelik, vagy ha a csoportot az a személy dominálja, akinek ízlését és viselkedését épp vizsgálják.

observateur

Itt a bürotika

Beszélő fénymásoló, írni tudó telefon, láthatatlan szótár, ami kijavítja a hibákat, mielőtt elkövetnék volna őket, határidőnapló, ami magától megtelik halaszthatatlan randevúk időpontjaival — csak néhány a legutóbbi Sicob-kiállítás bürotikus csodái közül.

A bürotika az irodai feladatok automatizációját jelenti. Mind sürgetőbbé vált, hogy fokozzák az irodák termelékenységét, mert nélkülül szép és kifinomult technikai világunk belefulladásra a papírtengerbe. Miközben a munkások termelékenysége 1970 és 1980 között megkétszereződött, az irodáké csak 6 százalékkal nőtt. Az ipari munkás átlagosan 200 ezer frankos felszerelést kezel, a földműves pedig olyan gépparkot hasz-

nál, ami darabonként legkevesebb 400 ezer frankot ér — ám a szegény titkárnő felszerelése — beleértve a ceruzahegvezőt is — épp, hogy elérje a 16 ezer frankot.

„Tegyük fel, hogy ön Szaud-Arábiában tárgyal egy szerződésről — mondja a Sicob egyik munkatársa —, ahol a konkurensek esténként ott körmölnek a szállodai szobájukban, hogy az aznapi viták alapján javítgassák a szerződésterveiket. Ilyenkor döntő előny, ha az ön csomagjában van egy kis szövegkezelő gép.” A szóbanforgó gép informatikus klaviatúrájával lehetővé teszi, hogy a videoernyőn korrigáljuk a memóriájában őrzött szöveget, majd ezt egy nyomógéppel újra papírra vessük, és másnap reggel bemutassunk egy kifogástalan példányt a meghökkent emíreknek.

A párizsi Sicob-bemutató egyik fantasztikus bürotikus látnivalója volt például az elektronikus előjegyzési naptár, amely egyeztetni tudja több ember időbeosztását. Miután megtalálta a mindenki számára alkalmas időpontot, automatikusan beírja az előjegyzési naptárakba. Az időpontokat egyeztető titkárnők számára így havonta megtakarítható egy nap. A Visiotexte nevű segédeszköz kívülről tudja a szótárt, és minden szó helyesírását ellenőrzi, amint leütik. A Sicob-kiállítás egyik szenzációja volt az a fénymásoló, amely hangosan beszél, hogy jelezze meghibásodását, megállását és egyéb állapotait, vagy hogy papírt kérjen. És főleg meghallgatja az utasításokat: „Nyomjon nekem ebből az anyagból hat példányt, kettes formátumban!”

A bürotika története az első IBM-típusú memóriás villanyírógéppel kezdődött a hatvanas évek elején, amely magnesszalagra rögzítette a legépelt oldalt, és újra tudta írni teljesen egyedül, ahányszor csak akarta az ember. A memóriától az intelligenciáig csak egy lépés volt az út: mikroprocesszorokkal tölték meg a gépeket, képernyőket raktak rájuk, egymáshoz és számítógépekhez kapcsolták őket, és összekötötték őket telefonokkal és telekkel. Így az az idő, amit a gépirónó újragépeléssel tölt el, 40-ről 10 százalékra csökkent. A papír kezelésére nincs is szükség: a nyomógépből teljesen egyedül haladnak a lapok. Sőt, a nyomógép elhagyta az irodát: bárhol felállítható, távol a klaviatúrától, egy hangszigetelt odúban. A következő évtized titkárnőjét nagyon jól el lehet képzelni otthon, és ennek óriási előnyei vannak: csökkenne a munkától való távolmaradás aránya az

otthon kedvező lélektani hatásai következtében, kevesebb lenne az utazással kapcsolatos baleset. A vállalatok személyzet nélkül könnyebben tudnak költözni, mozogni, ott toborozhatnak embereket, ahol olcsóbb a munkaerő. Legalább 20 százalékkal nőne a termelékenység.

A bürokratis berendezések elterjedését azonban a hivatalnoki rend hagyományos merevsége és a titkárnők idegenkedése egyaránt akadályozza. A titkárnők idegenkedése nem alaptalan. Bizonyítja ezt a québeci parlament egyik fiatal alkalmazottjának balesete. A hölgy levelet írt a barátjának, nyers őszinteséggel részletezve csalódásait — történetesen szexuális csalódásait —, valamint azt, hogy miért utálja szívből a főnökét. Sajnos, eltevéstette a gombot. Bürokratis klaviatúrája nyomógépek százaival volt összekapcsolva, többek között a parlament összes irodájával és az ország összes szerkesztőségével. Levele azon melegeben eljutott mindenhová, mint a miniszterelnök sürgős közleménye...

Nagyobb gond azonban a foglalkoztatottság alakulása. A gépek használata az irodában — mint mindenhol — nyilvánvalóan munkanélküliséghez fog vezetni. A számok máris nyugtalanítóak: egyedül a szövegkezelő gépek a termelékenység 50 százalékos növekedéséhez vezetnek. A Paris—IX—Dauphine egyetem társadalmi-gazdasági információkutatató intézete szerint Franciaországban 1985-ig több mint százezer munkahelyet fognak megszüntetni a bürokratis terjedése miatt.

REPORTS FROM THE PLANNING AND RESEARCH DEPARTMENT
THE FINNISH BROADCASTING COMPANY

Rádió az emberek közelében

Az évtizedek óta zajló urbanizációs áramlatok gyökértelenné tették a fejlett ipari országok lakosságának nagy részét, s ugyanez áll egyre több fejlődő országra is. A tömeges műsorszórás pedig mindinkább nemzetközivé válik, főként a televízió ese-

tében. A hatvanas évek második felében kezdtek felismerni, hogy sok ember vágyakozik arra, hogy szorosabb kapcsolatot teremtsen lakókörnyezetével, s ez tájékozódási, kommunikációs szükségleteket is jelent. A többség, az úgynevezett átlagember szeretné jobban megérteni, mi is történik közvetlenül körülötte a világban, s a kézzelfogható valóság még akkor is igazibbnak, emberibbnak tűnik a nagyvilágnál, ha távolról sem látszik tökéletesnek.

Az ilyenfajta szükségletek — s a kutatások által szinte teljesen érintetlen belső szervezeti okok — vezettek a helyi rádiók mind erőteljesebb fejlődéséhez egész Európában. A fogalomnak azonban annyi jelentése van, ahány országban sor került a kisebb körzeteket ellátó programok megvalósítására.

Körzeti rádióknak általában azt nevezik, ahol a vételkörzet sugara meghaladja az 50 kilométert. Az ellátott terület rendszerint valamely adminisztratív egység, azaz gazdasági régió, megye, szövetségi állam, kanton stb. nagyjából 500 ezer lakossal. A *helyi* rádió vételkörzetének sugara körülbelül 10 kilométer. A napi közönség 100—200 ezer főnyi. (Angliában az IBA helyi rádiói ennél sokkalta nagyobb városi közönségnek szólnak, közel egymillió embernek, de azért helyi adóknak nevezik őket.) *Városi* programokat csak nagyobb urbanizációs központok és közvetlen környezetük számára sugároznak. Gyakorta reklámokkal finanszírozzák őket, s „helyi” adóként beszélnek róluk. Svédországban ismeretes a *szomszédsági* rádió, amely körülbelül 5 kilométeres körzeten belül vehető adóállomásra épül. A *közösségi* rádió egy társadalmi csoport — nemzeti, etnikai, földrajzi egység — számára sugárzott műsorokat jelent, s ezt is gyakran nevezik „helyi” rádióknak.

A helyi rádióknak meglehetősen nagy a közönsége. Angliában a lakosság majdnem fele naponta meghallgat valamennyit a helyi adók műsorából. Svédországban az egyes körzetek lakosságának 12—36 százaléka hallgatta minden nap a helyi műsort 1979—80-ban. A Helsinkit és környékét szolgáló városi műsort 1979-ben a körzet lakosságának 12 százaléka hallgatta.

A közönség jellegzetesen a 35—55 évesek közül toborzódik Dániában, Svédországban, az NSZK-ban, Írországban és Hollandiában. A háziasszonyok, ott-hon dolgozók, fizikai munkások, az átlagnál alacsonyabb iskolázottságúak,

az adó körzetében születettek, a vétel-körzetben baráti, jóismerősi kapcsolatok fenntartók nagyobb mértékben hallgatják a műsorokat, mint az átlag. Ugyanakkor a vállalkozó szellemű vezető beosztásúak és az egyetemi, főiskolai hallgatók alig mutatnak érdeklődést.

A tapasztalatok szerint különösen a reggeli órákban sugárzott zenére és információra van igény. A helyi rádió fő funkciói pedig a következők: beszédtek-mák, közös társadalmi tapasztalatok for-rása; kommentárokat, elemzéseket kínál az országos és nemzetközi események helyi következményeiről; azonnal tájé-koztat a helyi eseményekről; gyakorlati-lag hasznosítható, mindennapi informá-ciókat nyújt, és a dolgokat az átlagember szemszögéből mutatja be és értelmezi.

Újságírók számítógéppel

Bár az informatika már a hatvanas évek-ben elérte a sajtót, ennek következmé-nyei előbb csak az adminisztrációt, később pedig a nyomdai munkát érin-tették, amikor is fényszedés váltotta fel az ólomszedést. Ma már a szerkesztőse-gekben is érezhető a változás — az újság-íróknak is meg kell barátkozniuk a számítógéppel.

Először is azoknak, akik még nem tud-ják, meg kell tanulniuk a géprást (ez nem lehet akadály egy átlagos képességű ember számára, így az újságíróknak sem). Ezután már csak az írógép klaviatúráját kell felcserélniük a termináléval, amely közvetlenül a számítógéphez kapcsolódik és egy katódképernyővel is rendelkezik. A tördelőszerkesztő egy másik (esetleg speciális) terminálon fog dolgozni, s technikai problémái már nagyobbak lesznek, de ez eddig is így volt. Jogos-e hát az újságírók nyugtalansága? Igaz, a szokások megváltoztatása mindig ké-nyelmetlen, de mekkorák a cserébe járó előnyök?!

Például mennyi időt takaríthat meg az újságíró — aki örök harcban áll az idővel —, ha egy sporteseményen vagy tanácskozáson hordozható termináljába „írja” riportját! Ahelyett, hogy telefonon lediktálná a gépirónőnek, az legépelné, utána nyomdába küldené, ahol végül a szedők kiszednék.

A terminálok másik előnye, hogy se-gítségükkel a szerkesztők a hatalmas adatbankoktól azonnal megkaphatják a kért statisztikai adatokat, neveket, számokat, dátumokat, sőt a hivatkozni kívánt szövegeket is, melyeket a gép papíron dob ki. A tördelőszerkesztő helyett is számítógép végzi majd a cikkek sorainak és betűinek számolgatását, el-helyezését a laptükörben.

Mindezek a változások nem veszélyez-tetik az újságírószakmát: az újságírók intellektuális munkájára a jövőben is szükség lesz. Kár, hogy az érintettek vajmi kevés érdeklődést tanúsítanak a technika lehetőségei iránt, s így szakmá-juk jövője nem rajtuk, hanem a mérnökö-kön múlik.

Rövidre fogva

Tájékoztató

„Társadalmi rádió” Mozambikban. Tizenkét faluban és egy maputói városnegyedben egyszerű fa- vagy fémtornyok tetejére hangosbeszélőket szereltek fel. Egy generátorral, két erősítővel, két hangfelvevő-készülékkel és egy rádióvevővel összekapcsolva ezek alkotják a „társadalmi érintkezés” központját. A szövegek írását és felolvasását, csakúgy, mint a technikai szolgáltatást a falu lakói — a tanító, az egészségügyi felelős vagy az írástudatlanság felszámolásával megbízottak — végzik. A reggeli műsort portugálul és helyi nyelven közvetíti az „adó”. Ez zenéből, időszerű egészségügyi és nevelési tanácsokból és futballeredmények ismertetéséből áll. A világpolitikát a „Rádió Mozambik”-tól veszik át. A délutáni műsor főleg szórakoztató jellegű. A kísérleti szakasz olyan sikeres volt, hogy 1984-ig ötven ilyen központot akarnak létrehozni.

Neue Deutsche Presse/MTI

Újságírás a pápa szolgálatában — A Vatikán kommunikációs eszközei. Ez a címe annak az új könyvnek, amelyet az innsbrucki „Wort und Welt” (Szó és Világ) kiadó jelentetett meg. A Vatikán nagy napilapja az Osservatore Romano, amely heti kiadásként német nyelven is megjelenik. 1931 óta a vatikáni rádió hivatalos szerv, amely 35 nyelven közvetíti műsorait, és igyekszik pótolni a vallással kapcsolatos tájékoztatás hiányosságait.

APA Medien-Brief/MTI

Le az antennákkal! Kanton] térségében a hatóságok kötelezték a város lakosságát, hogy tetőantennáikat szereljék le. Ezzel az intézkedéssel igyekeznek megakadályozni, hogy a kínai lakosság rendszeresen nézhessen a hongkongi televízió „burzsoá propagandát” sugárzó műsorait.

The Times

Műsor a muzulmánoknak is. Franciaországban ma több, mint kétmillió mohamedán él, ez a második legnagyobb vallási közösség az országban, a múlt évig azonban — a többi egyházzal ellentétben — nem kapott műsoridőt a televízióban. A TF—1 reagált a panaszokra, és megkezdte a muzulmánok életével, problémáival foglalkozó magazinműsorok sugárzását. Az idén ezeket a műsorokat vasárnap reggelente közvetítik.

Telejourns

Háború az éterben. Levantén keresztül ideológiai rádióharcot vívnak az iszlám fundamentalizmus hívei és a nyugati orientációjú arabok, pontosabban Egyiptom és Nagy-Britannia. Nemrég adták át az egyiptomi „Iszlám Hangja” új adóberendezéseit. Ezt az iszlám vallást hirdető 24 órás műsort eddig 60 kilowatt erősséggel sugározták Kairóból. Az új adó 500 kilowattos, és műsora a Földközi-tenger egész keleti térségében hallható, egészen Bulgáriáig és Jugoszláviáig. Az adó frekvenciáját (1340 kilohertz) megtartották — bizonyára nem ok nélkül. Ugyanis már eddig is zavarta a BBC Ciprusból sugárzott közel-keleti műsorszolgálatát. Az „Iszlám Hangja” új adói miatt a londoni arab és perzsa nyelvű műsorokat jóformán nem lehet hallani.

Arbeiter Zeitung/MTI

Sajtó

Újságíróképzés Szlovákiában. Több mint harminc éve indult meg a rendszeres felsőfokú újságíróképzés, 1952. szeptember 1-én alakult meg a pozsonyi Komensky Egyetem bölcsészettudományi karán az újságíró és könyvtáros szak. A harminc év alatt csupán Pozsonyban több, mint 600 hallgató végzett az egyetemi újságírószakon. Jelenleg több, mint kétezer újságíró van Szlovákiában, 54 százalékkuk felsőfokú végzettségű. Más szocialista országokban ez a részarány 60—90 százalékos.

Nové Slovo/MTI

Válságban a görög napisajtó. Athénban több napilap szűnt meg az elmúlt hónapokban, és valószínűleg más lapokra is ez a sors vár, mivel óriási adósságaik vannak a kormánnyal szemben. Éveken keresztül felhalmozódott kölcsönökről van szó, amelyeket sohasem fizettek vissza. Ezenkívül az újságok többnyire presztízsok miatt 150—200 embert foglalkoztatnak, ami túl sok, mióta az olombetűkről áttértek a fényszedésre. Ha ehhez még hozzászámítjuk a távozó szedőknek fizetett végkielégítési összegeket és a hirdetési bevételek csökkentését, akkor érthető a napilapok pénzügyi dilemmája. A szocialista kormány pedig semmiképp sem hajlandó újabb haladékokat adni a kiadónak. Az athéni napisajtó jövője így elég szomorúan fest: a görög fővárosban megjelenő, összesen 14 újság közül jelenleg csak három nem veszteséges. A napilapok közül is a reggeli újságok vannak nehezebb helyzetben: nem képesek állni a versenyt az esti lapokkal, amelyek vonzóbb formában és egyszerűbben mutatják be a bel- és külföldi eseményeket.

APA Medien-Brief/MTI

Országos napilap az USA-ban. Az amerikaiaknak néhány hónapja USA Today néven országos napilapjuk is van, amelyet a Gannet sajtókoncern ad ki. A washingtoni szerkesztőségben előállított, kész újságoldalakat műholdak segítségével juttatják el az ország 15 városában működő nyomdáiba. 235 újságíró és alkalmazott dolgozik az új lapnál, amely tartalmilag is más akar lenni, mint a többi

újság. A külföldi híreket az amerikaiak életére való hatásával együtt találják. Szerkesztési elv, hogy az olvasónak nem szabad ugyanazokat a híreket találnia a lapban, amelyeket előző este már látott a televízióban. Az USA Today 12 oldalon közül politikai jelentéseket és sporthíreket, 8 oldalon gazdasági és vegyes híreket, 4 oldalt a szövetségi államokból származó híreknek szentelnek. A hírtételek legfeljebb a lap 30 százalékát tölthetik meg.

APA Medien-Brief/MTI

Televízió

Rekordbevételek. A csökkenő nézőszámok és a házi video terjedése — a prognózisokkal ellentétben — egyelőre nem hat az amerikai tévétársaságok bevételeire. A három legnagyobb kereskedelmi tévé 1982 első felében az előző évi bevételénél 14,4 százalékkal többet könyvelt el, s a jelenlegi szezonban újabb rekordokra számít. Különösen a reklámból származó jövedelmük nőtt: az előzetes befizetések 25 százalékkal nagyobbak a tavalyinál. Igaz, az árak is növekedtek: az egyperces reklámsugárzás majdnem 7 ezer dollár, vagyis 15 százalékkal több, mint az elmúlt szezonban.

Neue Zürcher Zeitung

A tévé „megy” — de nem nézik. Egyre nehezebb metodikailag követni a nézői magatartást az Egyesült Államokban. A tévékészülékek 1979 és 1981 között napi 9 perccel többet üzemeltek, vagyis összesen átlag 6 és háromnegyed órán át. A tényleges nézési idő ugyanakkor stagnált, illetve még csökkent is: 1981 végén 4 óra 13 perc volt a két évvel ezelőtti 4 óra 28 perccel szemben. Főleg a gyermekek és a középkorú nők tévéznék kevesebbet, míg az egyébként kevesebbet televíziózó 18—36 éves férfiaknál kisebb növekedés mutatkozott.

Kirche und Rundfunk

Új program igen, magasabb előfizetési díj nem. A francia tévé idén kezdi sugározni, negyedik programját de ez egyelőre csak az ország néhány vidékén vehető.

1985-ig azonban már a lakosság 70 százalékát eléri. A közvélemény-kutatások szerint a franciák kétharmada igényli az új programot, amelytől elsősorban filmeket és jó szórakoztatást vár, azonban az előfizetési díjak kb. 100 frankos felemelését 70 százalékkuk elutasítja.

ARD Tagesschauja (27,4 százalék), ezt követi a ZDF „Heute” című híradója 25,9 százalékos nézettséggel. A ZDF „Heute-Journal”-ja 20 százalékos, az ARD késő esti „Tagesthemen”-je pedig 15 százalékos nézettséget ért el.

Tele

Media Perspektiven

Negyedik program a briteknél. Pontosan 46 évvel az első nyilvános televízióadás elkezdése után az Egyesült Királyságban megkezdtek a 4. tévéprogram sugárzását. A „Channel 4” egyelőre heti 60 órában üzemel. Műsorában főként magazinok, filmek, színházi közvetítések, valamint a kisebbségeknek szóló programok, oktatóműsorok és kevésbé ismert sportágakról készült tudósítások szerepelnek. Esténként háttérinformációkat nyújt a nap eseményeiről.

APA

Iskolatévé számokban. A lengyel iskolatelevízió évente 400 műsort sugároz 200 órában. A rendszeres műsorszórás 12 tantárgyat érint, az általános iskolák 53 százaléka és a gimnáziumok 37 százaléka veszi a műsorokat. Egy-egy általános iskolára átlagosan 4 fekete-fehér és 0,5 színes készülék jut, a gimnáziumoknál ez az arány 5,3—0,6. Az általános iskolai pedagógusok 80 százaléka és a gimnáziumi tanárok 85 százaléka tekinti hasznosnak munkájában az iskolatévé műsorait.

Antena

Sok az orvnéző Jugoszláviában, és ezért a hatóságok elhatározták, hogy csakis azokat a készüléktulajdonosokat mentesítik az előfizetési díj fizetése alól, akik kijelentett vevőkészülékeiket lepecsételtetik a postával. A lepecsételési díja 200 dínár.

Magyar Szó

Korai még a műholdas műsorközlés Svájcban — állapította meg a Svájci Nemzeti Tanács független szakbizottsága. A technikai kérdéseken kívül nem tisztáztak még a társadalmi hatások és a közönség reakciói sem. A bizottság egyelőre nem javasolja, hogy bárkinek is koncessziót adjanak.

Kirche und Rundfunk

Csak hazait! Szinte alig közvetítenek külföldi tévéműsorokat az amerikai televíziók. Ennek oka, hogy a nem angol nyelvű műsorokat feliratozni kell, és az ilyen filmeket a közönség nem fogadja szívesen. Ezenkívül az európai társadalmi háttér teljesen idegen az amerikai nézők számára. Alig tudnak valamit az európai országok társadalmi, politikai helyzetéről, az európai emberek ízléséről és humoráról. Még az igen elismert angol sorozatokat is előzetes magyarázatokkal látják el, ismertetőt olvasnak fel a korról, melyben a történet játszódik, a társadalmi viszonyokról és a szereplőkről.

Broadcasting News

Tévé-műhold. Az AEG—Telefunken konzern 30 millió márka értékű megbízást kapott egy közvetlen vétellehetőséget nyújtó tévé-műhold megépítésére, amelyet 1984-ben fognak pályára bocsátani az Ariane elnevezésű rakétával. A műhold két televízióműsort és 18 sztereo rádióműsort fog sugározni.

Der Ingenieur der Deutschen Bundespost

A híradók népszerűsége. A nyugatnémet híradóműsorok közül a legnézettebb az

A nézőkért folytatott harc Nagy-Britanniában egészen szélsőséges formákat öltött. Az ITV kereskedelmi adó a Csillagok háborúja című film sugárzási jogát másfél millió fontért vásárolta meg a 20th Century Foxtól, olyan összegért, amelyet a BBC sohasem engedhetne meg magá-

nak. A szerződés értelmében az ITV a következő hét évben többször is bemutat-hatja a szuperprodukción.

Tele

Sorozatos borzalmak. 1981-ben az erotikus film volt a sláger a jugoszláv televízió-ban, 1982-ben pedig a nem kevésbé népszerű horrorfilmek borzolták a nézők idegeit. Hogy a sorozatban vetített filmeknek némi nevelő hatása is legyen, mindegyikhez kerekasztal-beszélgetést is fűztek, amelyben pszichológusok, esz-téták, kritikusok, képzőművészek stb. vettek részt. A téma — többek között — a tudatalattiság, a tudathasadás, a szemé-lyiség felbomlása, az irracionálistól való félelem. Néhány cím a bemutatott filmek közül: Frankenstein, Drakula, Dr. Jekyll és Mr. Hyde, Boszorkányok éjszakája, Nosferatu.

RTV Újság, Jugoszlávia

Rádió

A fele amerikai. A mexikói kulturális világkonferencia statisztikája szerint a világban működő valamennyi rádióké-szülék fele — 506 millió — 1979-ben az USA-ban volt, míg Afrikában arányuk mindössze 3 százalék. (Csupán két állam-nak nincs saját rádióállomása: San Remó-nak és Liechtensteinnek.) Az évtized fordulóján az Egyesült Államokban ezer lakos-ra 1372 rádiókészülék jutott — Afrikában csak 77. A harmadik világban azonban igen elterjedt a közösségi rádióhallgatás (gyárakban, szakszervezeti helyiségek-ben stb.)

Kirche und Rundfunk

Ambiciózus tervet valósít meg a perui rádió és televízió: a rádiózást — a kapa-citást és minőséget tekintve — egy szintre akarja hozni a világon a legjobbakkal. Ennek érdekében modernizálja adóit és stúdióit, s új stúdiókat is épít szerte az országban. Nyolc új stúdióhoz 900 ezer dollárt kapott az NSZK-tól, ez a felsze-relés és a műszaki segítség költségeit fedezi, a munkabér és az építés kiadásait a perui kormány vállalta.

World Broadcast News

A hollandok szeretik a kalózkodat — legalábbis az éterben. A lakosság több, mint egyharmada rendszeres hallgatója valamelyik illegális rádióadónak, első-sorban azért, mert elégedetlen a Radio Hilversum hivatalos adásával. A több-nyire egyszemélyes kalózállomások nem igényelnek drága berendezést, s általában egy év után el is tűnnek — hogy egy másiknak adjanak helyet, amely azután villámgyorsan megtetszik a közönségnek. 250 állomás reklámot is sugároz, amivel kb. ötmillió guldenes évi forgalmat bo-nyolítanak le.

Kirche und Rundfunk

Angol nyelvű rádió Svájcban. Régi igényt teljesít a svájci rádió azzal, hogy az idei téltől kezdődően speciális angol nyelvű műsort sugároz Genf és környéke számára, ahol számtalan nemzetközi hivatal és képviselőlet működik. A prog-ramban olyan tájékoztató műsorok sze-repelnek, melyek alkalmazkodnak Genf nemzetközi szerepéhez, és megkönnyítik a külföldiek beilleszkedését az ottani életbe.

Kirche und Rundfunk

Kísérleti rádióállomás kezd működésbe Homa Bay-ben, Kenya nyugati részén, a Viktória tó partján. Az új adót az Információs és Műsorszórásügyi Minisztérium és az UNESCO közösen létesíti, ha bein-dul, 20 km-es körzetben közvetít majd országos és helyi híreket, valamint a kulturális, gazdasági és politikai életéről szóló műsorokat. Az első száz rádióvevőt az UNESCO adja a környék lakosainak.

World Broadcast News

Video

Nyugatnémet képlemezjátszó. Az NSZK-ban eddig csak Japánból vagy az USA-ból importált képlemezjátszókat lehetett vásárolni — most hazai gyártmány is megjelent a piacon. A berendezés a PAL szabvány mellett alkalmas az NTSC rendszerben sugárzott programok lejátszására is. Lemezoldalként 1 órá-nyi videoprogram játszható le. A német

képlemezjátszó ára 50 százalékkal olcsóbb az importáltaknál: kb. 1000 márka, a képlemez 35—60 márka.

Funkschau

Fasiszta szemléletet alakítanak ki a videofilmek erőszakos jelenetei a fiatalok körében — állapította meg a svéd iskolaszociológusok egy csoportja. E filmek a fiataloknak a rémület és a kalandok iránti igényét elégítik ki, amire régen a kísértethistóriák szolgáltak. Sajnos, a gyerekeknek nincs módjuk rá, hogy szüleikkel vagy tanáraikkal beszélgessenek a filmekben történtek igazságos vagy igazságtalan voltáról. Ezért nagy a veszélye annak, hogy kifejezetten fasiszta jellegű világszemlélet alakuljon ki és rögződjön bennük. Megdöbbentő, hogy a 600 megkérdezett tanuló 45 százaléka az agresszív jeleneteket tartalmazó videoprogramokat kedveli leginkább, melyeket a pornográfia követ.

Kirche und Rundfunk

Telefon

S. O. S. Egyedül élő, idős emberekre gondolt a Német Vöröskereszt és az AEG-Telefunken, amikor Berlinben új-fajta segélykérő rendszerrel kezdett kísérletezni. A telefonkészüléken és a hálózaton át úgy lehet vészjelzést küldeni — amelyre a felvevő központ választ is ad —, hogy nyomást gyakorolnak egy nyakba akasztható miniatűr adóra. A vészjelzést az is kiválthatja, ha hosszabb ideig nem működik pl. a tűzhely vagy nem nyitják ki a hűtőszekrény ajtaját.

Revue PTT

A telefonálók tízparancsolata: 1. Ha azt ígérted, hogy visszahívsz valakit, akkor a megállapodás szerinti időpontban hívd. 2. Mosolyogj. 3. Tedd le a cigarettát és érthetően ejtsd ki a szavakat. 4. Beszélj lassabban, jobban megértenek. 5. Hagyd szóhoz jutni beszélgetőpartneredet. 6. Add jelét annak, hogy figyelsz rá. 7. Ha be kell fejezned a beszélgetést, indokold meg, hogy miért. 8. Szólítsd nevén partneredet. 9. Ha szükség lehet arra, hogy üzenetet hagyj,

készítsd el előre. 10. Tanulj meg a titkárságok nyelvén beszélni, hogy „sorompóik” megnyíljanak előtted.

Revue Française des Télécommunications

Technika

Hordozható display. A floridai Telcon Industries bejelentette, hogy Newsman-1 néven szövegfeldolgozásra alkalmas hordozható képernyőt dob piacra. A készüléket úton lévő újságírók és sporttudósítók számára tervezték. Áramforrásul egy feltölthető 12 voltos telep, egy autó cigarettagyújtója vagy egy 115 voltos váltóáramú csatlakozás szolgálhat. A terminált egy központi közvetítésre alkalmas, akusztikai csatolóval ellátott modemmel együtt szállítják. A Newsman-1 24 ezer jelet tud tárolni, ezek a feszültség kikapcsolása után is épségben maradnak benne egy segédtelep révén, melynek élettartama 6 év. A készülék szövegfeldolgozási programja betűjelek és szövegrészek beiktatását, törlését, szavak, bekezdések hozzáírását vagy áthelyezését és a kurziválást is lehetővé teszi. A billentyűzet nagy- és kisbetűkből, valamint a szövegformátum kialakítására szánt speciális irányítóbillentyűkből áll.

Entwicklungstendenzen der Massenmedien/MTI

PRESTEL-rendszerű adatbank épült az USA-ban, Boston városában. Azok az amerikai polgárok, akiknek az ottani Telenet adatátviteli rendszerhez csatlakozási lehetőségük van, a helyi beszélgetés díjáért lehívhatják az őket érdeklő oldalakat a 210 ezer oldalas adatközpontból. Az állandóan felújított információs oldalak egyébként Angliából is lehívhatók.

Funkschau

Tévé a csuklón. Digitális órával és sztereo rádióval kombinált „tévékészüléket” dobott piacra a Suwa Seikosha japán cég. A 3 cm átmérőjű folyékonykristály képernyőt a karóra idő kijelzője alatt helyezték el. Az órák szokásos funkciói (idő, dátum, stopper) mellett a furcsa jóság URH-sztereorádióként is működ-

dik. A tévé- és rádióelektronikát egy 190 gr-os „fekete dobozban” helyezték el, amely elemmel 5 árán át üzemeltethető. A képfeloldás akkora, hogy „egy kézilabda még jól kivehető és a hirdetések feliratai elolvashatók”. Az ár: 400 dollár.

Elektronikschau

127 csatornás televíziót állított elő az RCA cég a USA-ban. Eddig a 105 csatorna rekordnak számított. A csatornák számának növelését a kábeltévé tette szükségessé, amely a normál VHF—UHF sávok mellett már ma is legalább 23 külön csatornát foglal el.

Neue Zürcher Zeitung

Háromdimenziós tévé. Végre speciális szemüveg nélkül is élvezhető lesz a plasztikus színes tévékép. A német mérnökök egyesülete olyan színes televíziókészüléket szabadalmaztatott, amely — több prizma és tükör segítségével — bármilyen nézőszögből és távolságból térhatású képet ad. A frankfurti Pront-Video cég pedig egy olyan sci-fi rajzfilmet készített a háromdimenziós technika segítségével, amely a kényelmetlen szemüveg nélkül is plasztikusan jelenik meg a képernyőn.

AV-Report

Telcom 83. A negyedik Nemzetközi Távközlési Kiállítás Genfben a Kiállítási Palotában lesz 1983. október 26. és november 1. között a Nemzetközi Távközlési Egyesület szervezésében. A rendezvény keretében előadásokat tartanak a távközlésben elért eredményekről, könyvvásárt és műszaki filmsztyívt is szerveznek.

EBU Review

Fejlesztés elektronikával. Franciaország egyik viszonylag elmaradott mezőgazdasági területén, Pikardiában nagyszabású távinformatikai program megvalósításához kezdtek az országrész fejlesztése érdekében. A program keretében képzés-szolgáltatást nyújtanak a mezőgazdaságban érdekelteknek (tartalma: mezőgazdasági termékekkel kapcsolatos információk, kollektív segítségnyújtás, összehasonlító elemzések lehetősége, számlanyilvántartás stb.) és „elektronikus évkönyvet” dolgoznak ki 10 000 önkéntes résztvevőnél elhelyezett Minitel típusú terminál segítségével. A programnak ez a része a helyi tanács és a Courrier Picard című regionális lap által indított munkanélküliség elleni harc egyik fegyvere lesz. Az évkönyv gyakorlati tanácsokat és információkat fog tartalmazni a megpályázható állásokról, a képzési formákról stb., valamint közli a Courrier Picard által összeállított gyors híreket is.

Messages

Daloló üdvözet. Néhány hónapja már kapható az USA-ban az éneklő üdvözlőlap. A rajzokkal és születésnapra, évfordulóra küldött jókívánságokkal ékes kártya nagyon hasonlít nem elektronikus társaihoz. Csak annyi a különbség, hogy amikor a címzett kinyitja, a kártya papírborítójába rejtett microchipnek köszönhetően kb. 30 másodperces melódiát hall. Az elektronikus szerkezet hasonló ahhoz, amit a digitális órákba építenek, a hajszálvékony elemmel és a miniatűr hangszóróval együtt mindössze 2,5 cm széles és 0,15 cm vastag. Az újfajta üdvözlőlap kb. 6 dollárba kerül.

Newsweek

Uj Idők AZ UJSÁG

Budapest, 1910. évi Csütörtök, a december 27.

gépírodalmi ... adalmi képes ...

PES' A TÜNDÖKLŐ GALÉRIA

VILÁG

II. évfolyam Budapest, 1911 CSÜTÖRTÖK november 9. 266. szám

Budapest, február hó 3.

SZERKESZTI KISS JÓZSEF.

1. évfolyam 4. 5. szám

Ady Endre

Itthon vagyok

Itthon vagyok ... Dr. Somló Bódoggal keseregtünk volt egyszer azon a nagy kényszerűségen, hogy nem lehetünk mások, mint akik vagyunk. Egyszerű, kis eredmények. Ma már nem kell, hogy kérdezze Georges Renard: „L'homme est-il libre?” Nem. Nem hisszük, hogy szabadok vagyunk. De-hogy is vagyunk szabadok ... Ezt érzem én, íme, újra. Itt a sarkon, a ködös novembri estén, szemben egy új palotával.

Itthon vagyok ...

Az új palotát régi, tisztos kövek helyére rakták. Most a sötétségben nem látom. De láttam már napos fényben is. A Wessselényi-kollégium új palotája ez s a sötétségen át szembenézek vele. Hol vannak a régi falak? Azokhoz a falakhoz jusom van. Azok a falak az én lelkem egyik része. A nagyobbik része. Hiába is akarnék szabadulni. Az én lelkemet itt formálták e cifra falak helyén. Aki vagyok, az négy zilahy esztendő által vagyok. És más nem lehetek. E négy esztendőnek min-

den perce determináló perc volt. Minden perce végzetesen szabogatta ki utamat.

Itthon vagyok ... Sehol másutt, csak itt ... Mikor az árja ember lebandukolt a keletindiai alföldre, megszűnt dolyfős érzésű árja lenni. Öntalajunkból kiszakítani magunkat nem lehet. Néha siralmas ez a nagy kényszerűség. De törvény. Szent és hatalmas törvény ...

Itt állok a sarkon, a ködös novembri estében s szellemeket idézek. Ha akkor, ott az önképzőköriben nem lelnek tanyát a forró gyermekálmok! ... Ha Kincs Gyula nem közli le az első verssem a „Szilágy”-ban! Ha Both István nem velem olvastatja fel a világ legszebb versét, azt a tavaszról zengő Vajda-verset! ... Ha Kerekes Ernő lelkesedése bele nem kerget, hogy Tasso nagy monológját sirjam el magyarául! Ha elébem nem kerül rövid szoknyában mosolyogva valaki! Ha ... millió ha ... De mindennek úgy kellett jönnie, ahogy jött ...

Nyolcadik esztendeje már, hogy járom a kiszabott utat. A régi ellágyulások elmúltak már tőlem. Vallom és hirdetem, hogy nincs értékesebb, hatalmasabb és szebb, mint az élet. Mindig szép és mindenütt. Fetrengett a lelkem sokszor porban is, sárban is. De mindig új és új magasságai jöttek az életnek. Az élet szent, szép, hatalmas és értékes valami. A sárban is szép, a szűzhavasi tetőn is. Mert mélység és magasság az élet.

Nem siratok a múltamban semmit. Még a csúnya, bormámoros éjszakákat sem, melyekbe fiatal vérem örült lüktetése kergetett. Semmiféle életben nincs szűgyellni való. Pénzt, polgári módot, borostyánt nem hajszoltam. Csak önmagamát akartam megtalálni s ma már úgy érzem: büszke, szabad és bölcs vagyok. Oh, hogy nincsenek itt a régi falak, hadd mondanám ezt el nekik... És elmondanék még sok mindent. Háládatos lélekkel. Soha nem fogyott a lelkem melege, hogy innen elkerültem. A leányok és asszonyok, kikért áhítoztam, szebbek voltak más leányoknál és asszonyoknál, mert alakjaikat besugározta a lelkem. Küzdöttem ideáért, melyek szentebbek voltak minden ideáknál, mert az életem adtam volna értük. Ha szerettem, nagyon szerettem. Ha gyűlöltem, nagyon gyűlöltem. Ha szenvedtem, nagyon szenvedtem. Ha zuhantam, iszonyút zuhantam. Közel férköztem a lelkükhöz, kivételes, nagy individuumoknak. Meg tudtam gyűlölteni magamat az üres, kegyetlen lelkű, kis és nagy gazemberekkel. Voltak a lelkemnek nagy pihenőnapjai, mikor bolyongtam a kék Adrián, a Balaton körül, a Kárpátokban s nagy idegen világvárosban. Ritkán-ritkán a dalok is megszülettek egy-egy terhes hangulatból. Nagy győ-

nyörúségektől s borzasztó kétségektől felváltva vonaglott a lelkem. *Éltem...* És nincs más igazság, mint az élet...

Itthon vagyok...

El kell ezt mondanom a régi falak helye előtt, itt a sarkon, a ködös novemberi estében. Visszahoztam, íme, a lelkemet oda, honnan kaptam. Az első nagy stációt befutottam. Szentlélek lovagja voltam: becsületes úrságiró.

Két kis könyvem van. Inkább ígéret mind a kettő. De csupa nagyszerűségeket látok az életben. Az agyam, a szívem nagy tervek kohója. Ebből a nagyszerű életből képeket akarok festeni. Akarok s fogok. Azért hoztam haza a lelkem, hogy érintse szülő talaját. Mert ki akarok rohanni a legzűgőbb életbe. Párisba készülök. Kevés babérral, pénztelenül. De szabad szemekkel, hittel és kedvvel. Megtermékenyülni. Ezt akarom... Akarom? „L’homme est-il libre?”... Mindez itt rendeltetett és szabott meg. Itt szemben velem, az új palota helyén.

Visszafogok majd kerülni. Oh, nem félek, hogy összetörve. Az élet nem tör össze senkit. Mindenkinék annyit ad, amennyit el tud fogadni. Ha nekem majd kevesebbet fog adni, mint amennyit most remélek, az nem lesz igazságtalanság. Kevesebbhez volt jusom és erőm.

... Itthon vagyok, hiszek s búcsúzok. Majd visszatérek újra s beszámolok a helynek, mely lelkem formálta. Belemerednek a szemeim a ködös estébe. Miért, hogy olyan hitványok a homo sapiens érzékei. Itthon, ezen a helyen már kész a jövődöm. Hiszen itt készült el, itt determinálódott nagy részében az életem.

De áldom is a ködöt. Minden bölcs és törvényszerű az életben. A kód is...

(Szilágy, 1903. november 26.)

Uborkaszezon

Ezt Kóbor Tamás mondta nekünk a háború kitörésekor. Most pedig, mondta egyszerűen, tegyék le a tollat, írók és újságírók: kezdődik a nagy uborkaszezon. Az utcán bősziült tömeg üvöltött és ágyúk dühörögtek és szívek szakadtak — soha nem látott sokaság, soha nem hallott események, rekedt, lelkesítő kiáltás, rendkívüli szám, káosz. Hitetlenül és értetlenül néztem a kedves és okos arcra, nyugodt kezére, amivel kissé félretartotta szivarját, és nem értettem mit gondol — tréfál, vagy komolyan beszél?

Ma már értem. Íme, itt ülök, hogy sokak nevében beszéljek, hirdessek valamit, holnap vasárnap, és a krónika végignézi hat napon, hogy a hetedikén megnyugodjon. Emlekszem, valamikor milyen egyszerű feladat volt ez, mennyi minden történt egy héten, amiről szombaton elmélkedni lehet. Letartóztattak egy csalót, de milyen csalót! Az ember a nyelvével csettintett hozzá, és a nyála összefolyt. Megölte magát egy politikus — párbajban leszúrtak egy másikat. Új szert fedeztek fel, ó, istenem, valami betegség ellen — új könyvet írtak a szerelemlről, valami azt vitatta, hogy férfi és nő közt nem lehet őszinte barátság. Mennyi fordulat, mennyi árnyék, finom különbségek, mennyi szempont, amit végig lehetett vizsgálni. Fejszámoló lovat mutattak be a cirkuszban — micsoda szédítő téma. Maeterlinck tollára való: korrespondencia ember és állat között, végtelen lehetőség, amit találgatni, sejteni, előidézni lehet, ha van szíved és képzeleted hozzá. Ház égett le, ablakból ugráltak asszonyok — vajon milyenek voltak, amikor még éltek? Mit gondolnak utolsó percükben, milyen lehet a halál? Próbáljuk eltalál-

ni. Jön az ősz, nyílnak az iskolák — hogyan kellene segíteni a bajokon, mit lehetne tenni, hogy több virág nőjön a sétatereken? Ki az igazi nőismerő: aki egy asszonyt szeretett csak, vagy aki mind végigszerette?

Hol vagytok szép, régi témák, színes, nyájas karácsonyfák, amikre szóképeket és gondolatláncokat és szellemshiporkákat aggattunk? Nézzük, miről írjak ma, miről tündődjek, miről próbáljak képet adni, miből vonjak le tanulságot, minek jelentőségére hívjam fel az olvasó figyelmét?

Oroszország... Kornyilov Kerenszki ellen... polgárháború, mégpedig olyan, amilyen még nem volt a világon... amihez képest a francia forradalom gimnazistasztrájk volt... mi van még? Rigát elfoglalták... Japán fegyverkezik... a pápa békéért sikolt... Kína hadat üzen... népvándorlás van, küszöbön a népvándorlás, amittől ezeréves országok omlanak össze. Rángatózik a föld, barátim, s megindul az élet körforgása. Kelettől Nyugatra, az örök keringés, amiről Kopernikusz megfeledkezett... Odaát reszket a világ, és tűzfelhők gomolyognak, az új északi fény: a világtörténelem legnagyobb ütközete! A világtörténelem legnagyobb ütközete és a világtörténelem legnagyobb forradalma és a világtörténelem legnagyobb hadvezére és a legtöbb hősi halál, mióta fennáll a világ, és a legnagyobb ágyú és a legszönyösebb detonáció és a legnagyobb diplomáciai per, mióta áll a világ, és a legeslegóriásabb tömegmozgalom és a legnagyobb esemény, mióta események vannak a világon — egyszerűen minden, ami eddig volt, szencációkban, eseményben, rémületben, halálban, életben, felfokozva, együtt, a

legmagasabb hatványon, a legnagyobb mértékben, csupa rekord, csupa tromf, adu és megint adu — esemény, eseményebb, legeseményebb!

És mindezek után alázattal kérdem, olvasó, a te alázatos szolgád: miről írnak, ami érdekeljen? Mert hogy téged mindezek nem érdekelnek, azt magamról tudom, mert nem érdekel engem se, hiába, nem érdekel: mint ahogy nem érdekli a Niagara lakóját a világ legrettenetesebb robaja, hanem az érdekli, hogy ugyanakkor a bútor roppant egyet a sötét éjszakában, vagy a kisgyermek felsírt bölcsőjén — mint ahogy a csillagos ég nem érdekel, hanem érdekel a gyertya lángja, amit ugyanakkor kezében tartasz, mint ahogy nem érdekel, hogy a föld százmillió mérföldes órjörgő sebességgel száguld a nap körül, és a nappal együtt ezermillió mérföldes sebességgel vágat az ismeretlen Alcione csillagzat felé, az űr ismeretlen és sötét mélyébe, és te vele száguldasz ezermillió mérföldes sebességgel — hanem az érdekel, hogy ugyanakkor az egyik lábad teszed a másik elé félméteres sebességgel, mivel el akarsz jutni valahova.

Mivelhogy úgy száguldundunk mostanában valamerre, bizony mondom, engem most például a világháborúnak nem a legnagyobb, hanem a legkisebb csatája érdekelne igen nagyon, és szeretném, ha valaki kikeresné valami lexikonból, hogy az milyen volt és hol vívták? És például nagyon szeretném tudni, hogy ki volt a legkisebb hadvezér a világon, és mikor halt meg a legkedvesebb ember, és melyik volt a legkisebb robaj, amit lőpor elkövetett, és hogy a hangyák milyen házakat építenek, és hogy ki volt a leggyávább ember a világon? Mindezekről érdekes dolgokat tudnék gondolni és hirdetni: de hol vannak ezek a dolgok, ki ad hírt róluk, ki törődik velük? A

szegény újságolvasó pedig, e rettenetes uborkaszezon idején, kiéhezve és eltikkadtnak veszi kezébe reggel a lapot, és mohón lapozza végig: van-e végre valami szenzáció? Végiglapozza és fáradtan legyint a kezével: a világtörténelem legnagyobb csatája, aszongya, kétmillió ember... nyolcszázezer tonna... a legnagyobb forradalom, mióta a világ áll... ötvenezer ember elesett... húsezer ember bent égett a felrobbant hajóban... a kozákok kilencezer embert lándzsával leszúrtak... jól van, na és?

Ki emlékszik rá, kicsoda éhes mohósággal vetették rá magukat az emberek a derék Kiss Béla bádoghordóira? No végre, szakadt ki belőlük, az öntudat mélyéről, végre gyilkosság! Végre megölték valakit! Végre lehet megint szörnyülködni, rémüldözni, iszonyodni egy kicsit! Hogy falták a méteres tudósításokat, hogy álltak borzongva a kiadóhivatalok előtt, ahol fényképeken lehetett látni a cinkotai bádogos dolgozószobáját! Emlékszem egy plakátra, óriási betűkkel: „kibontották a hetedik hordót, és hullát találtak benne”, amint kieresztették az ablakon, és eltakarták vele a hadijelentést, amely aznap így végződött: „állásaink előtt hullák ezrei hevernek”.

És aki eltűnődik ezen, kérdezze meg az emberi vágyak és érdeklődések legnagyobb ismerőjének, az írás és koncepció legnagyobb művészeinek, Tolsztoj Leónak szellemét: miért írta meg Karenina Annának, a férjétől elvált szeszélyes, érzelmes asszonynak történetét ugyanakkora vagy még nagyobb lelkesedéssel, ugyanakkora vagy még nagyobb ambícióval és áhitattal és fáradozással, ugyanakkora vagy még nagyobb terjedelemben, mint a Háború és békét, egy nemzet, egy földrész, egy egész világ történetét?

(Pesti Napló, 1917 július)

Vakok között

Milyen nyugodtak!

Pár héttel ezelőtt véletlenül a szemklinikán voltam, és orvosi várótermekben forgolódtam, ahol a fogadószoba ajtaja felé pislogó, fájó, véres szemek sandítottak a fekete szemüvegek alól. Most erre gondolok. Magam elé idézem a képet, és újra látom a szobát, az ideges embereket, akik különböző szembetegségek alakjában ízelítőt kaptak az örök éjszaka alkonyatából, és türelmetlenül, furcsán, majdnem rosszakaratúan vizsgálták egymást. Itten ebből az idegeskedésből semmi sincsen. Úgy érzem, mintha sok hányódás után végre célhoz értek volna. Ez a közöny, a hűvös csendesség, ez a feketeségbe olvadó megbékélés szinte fölösleges. Olyan, mint a ravatal békéje az élet kapkodásával szemben.

Hogy miért vagyok itten? Magam sem tudom. Egy délután, mikor minden csupa szín, szűrő fény és őrült áprilisi kékség, eszünkbe jut, hogy valahol távol egy külön társadalom éli a maga életét, ismeretlen emberek, akikre eddig csak néha, akkor is futó bizonytalansággal gondoltunk. A szemrehányó vágy egyre erősödik. Ez a vágy az, ami sokszor arra készítet, hogy megszólítsak idegen embereket, vagy hogy este hazamenet betekintsek alacsony ablakokon, s a családi intérier békéjéből magam számára is lopjak egy kis nyugalmat, és egy óvatlan pillanatban mélyen, komolyan, férfias kíváncsisággal meredjek bele egy ember arcába, aki még csak nem is sejtí, hogy élek. Most idehozott a vakok közé. Figyelem őket és önmagam.

Milyen az életük? A nyugodt, szoborszerű arcok nem felelnek. A látogató pár perc múlva észreveszi ezt a különös kapcsolatot, mely közte és a vakok között jött létre. Amint őket idegessé teszi az én ismeretlenül is

kóválygó hangom, engem éppúgy sért, bánt, izgat magukba süllyedő arcuk mozdulatlansága. Egy önmagába viszatérő, zárt vonal az egyéniségük. Nekem zajt kell csinálnom, hogy észrevegyenek. Innen, a házikápolnájuk egyik padjáról bámulom csendes gyermekarcukat. Mostan zúg az orgona, eziüstösen zenélnek a misecsengők, illatszิมfóniákat muzsikál a felhőző tömjén, és ők egészen boldogok, a vonásaikról olvasom le, melyek mintha valami túlvilági hangverseny élvezetétől szellemülnének át, nyugodt harmóniába simulnak. A fülükkel hallják, az orrukkal szagolják a láthatatlan misztérium közelségét, s összetett kézzel, előremeredő szemmel néznek az oltár felé. Soha ilyen szép szemeket. Ez topáz, az türkisz, a másik tiszta smaragd, amaz fekete, mint a borostyánkő. Vajon nem fáj nekik, hogy sohasem látják? Hogy magukat nem ismerik? Egyik finom arcú leány végigsimítja arcát. A tenyerével nézte meg. Ebben az eleven türkőben bámulja szépségét minden reggel. A vakok mind hiúk.

A kisfiúcskák és a leányok talpig fehérben letipegnek a lépcsőkön. Vége a neoromantikus idillnek. Most megkezdődik a köznap. Biztosan cikáznak szét a széles folyosókon. A kertben labda puffan, katonásdit és fogócskát játszanak, s hangosan visítanak hozzá. Ez az élet nem is olyan szomorú. Az apró leányok fontoskodóan összedugják a fejüket, suttognak, fecsegnek, kritizálnak, folyik a pletyka, s akár csak iskolaudvarokban tízpercek alatt, a felvilágosítás művészete. Csak egy kisfiú áll mozdulatlanul. A falhoz támaszkodik, és világtalan szemét a napra fordítja, mert holmi sötétvörös derengés alakjában még mindig érzi a fény csiklandozását. Órákig eljátszik

így a nappal. Mint valami nagy arany-pénzzel, amely leszáll, hozzáhajol s az ölébe hull.

Fönn a zeneteremben felzendül a zongora. Seholy annyi zenetehetség, mint közöttük. A vak fantázia szabadon csapong az elvont fogalmak között és a matematika tévesztő kacskaringóin. Egyik bámulatos fejszámoló. A másik kész zongoraművész. Leginkább Chopint szeretik, mert majdnem mind hamar lágyulók és hiperesztéziások. A zene önkívületbe emeli őket. Többen mondták, hogy hallatára színeket látnak. Beethoven piros, Mendelssohn világoskék, Chopin halványzöld. Ebben a kis társadalomban azonban más művészek is élnek. Egyik leány például boszorkányos ügyességgel mintázza a természetet, s agyagból gyümölcsöket, kocsikat, fantasztikus madarakat gyúr ki. A másik, alig tizen-négyszáz éves, költő.

A látogató már nem is érzi fölényét, amivel ebbe az intézetbe lépett. Kissé csalódva, kissé pironkodva ballag tovább. A lépcsőn gyermekek jönnek óriási könyvekkel a hónuk alatt, melyeket az ő érzékeny, látó ujjukkal olvasnak. Most „Braille-ha teszik” a *Karthauzi-t*. Milton *Elveszett paradicsom*-át olvassák. Ez egy darab kultúrvilág, amelynek külön törvényei vannak.

Magam is érzem a nyomását. Mióta itt vagyok, egy gesztussal, egy mozdu-

lattel gyakran utasították vissza az én atyáskodó és könnyes kíváncsiságomat is, minthogy bizonyára kissé fennhéjázónak és tudálékosnak találták. Mintha lenéznének. Mintha idegen, erőszakos hangom kellemetlen vendég lenne ebben a nyugalmas világban. Ez a hang pedig megmondta nekik, hogy ki vagyok, és rajta keresztül bizonyára egész határozottan látják magas alakomat, borotvált arcomat, fürkésző tekintetemet. Talán komikus is vagyok, hisz nekem meg kell fordítanom a fejem, ha valamire ránézek, és a szemem ki kell meresztenem, buta buzgósággal a tárgy felé kell irányítanom. Mennyivel egyszerűbben látnak ők. A nervus trigeminus egyik titokzatos ágával messziről megérzik testem tömegét, és a legsötétebb éjszakában is kikerülnek. Bizalommal, minden tolakodás nélkül fogják meg a kezem, és ez a fogás az övék. Ezt senki sem vitathatja el. Ez van, ez látás, ez több a látásnál, ez maga a világ, ez minden. Megértem a logikájukat. Szégyenkezve osonok ki a sötét folyosón. Már leszállt az éj. Fönn a társalgóban mégse gyullad ki a lámpa. A fiúk, mintha semmi sem történt volna, tovább olvasnak a padokon. Én azonban gyámoltalanul botorkálok a homályban. Az a vak fiú, aki most felhalad a lépcsőn, sokkal biztosabban jár, mint én.

(A Hét, 1909. április 25.)

Krúdy Gyula

Tömörkény halotti maszkja

Mielőtt végleg elhalványodik a szegedi költő alakja, megpróbáljuk őt leírni, mint egy halotti bizonyítványban, amelyet palackbázártnak majd partra dob a felejtés tengere.

Mikor először láttam, néhány esztendő előtt, Cholnoky Viktor lécből és lámpagyújtogató-rúdból összerótt figurája jutott az eszembe. Már múzeumi igazgató volt és kedvelte a szárnyas

kabátot, bár mi sem állott tőle távolabb, mint a színészkedő póz. Meglehetősen magas, sovány ember volt, fesszes magyar ruhában — amint Pesten hitték a mindennapi öltözködését — mintha még nyugább lett volna. Amolyan száraz, nyugodalmas, öregesedő magyar típus volt, aki a régi világban mindennap megnézte volna a barometert és Celsius-fokait. Amde költőnek született s az időjárás legfeljebb annyiban érdekelte, hogy dacolt vele. Nem járt bundában.

Korántsem látszott egészséges embernek, amint a múzeumában beszélgetett és egy hiúságmentes házigazda rövid megjegyzéseivel mutogatta a szegedi régi életre vonatkozó gyűjteményeket. (Talán leginkább a céhládákra volt a legbüszkébb; valamennyinek jó volt a zárja.) Nem unta, de nem is izgatta a dolog, mint a gazdag ember idő múltával megszokja kincseit. A mozdulatai, a járása-kelése, a beszélgetése egy gondos, de nem fanatikus ember jelvényei. Elismerte, hogy a szegedi múzeumon kívül van még régiségtár másfelé is a világon és népies gyűjtemény is. Egy jóízű hivatalnokember könnyedségével beszélt a dolgokról és nem a tudós fanatikus erőszakosságával. Pontosan kell elvégezni a tennivalókat az irodában, mert az nem tréfa, s ingyen nem fizetnek senkit. De az emberiség sohasem fog átalakulni szegedi polgárrá, bármilyen kitűnő legyen is a múzeum.

Amint már egyszer írtam: abból a magyar klasszikus nyugalomból volt összerakva a lénye, amely nyugodalmas, férfias, csöndes tempó oly jellemzője a régebbi Magyarországnak, mint a házkéményeknek egyenesen ég felé szálló füstje, a jegenyének halk remegése és a mindennapi életnek zavartalansága. Bizonyosan ő maga csodálkozik vala leginkább, ha betegnek mondják, barnapiros arcát, vöröses szemhéjű tekintetét, fáradt s mégis gyermekes mosolygását: nem jósolják vala hosszú életűnek. Bár magam is azt hittem, hogy csontos, szikár, száraz, inas, de gyöngye testalkatával

könnyedén, tempósan élélhet hetven esztendeig, ha nem vét a régen természetévé lett szokások ellen, nem változtat a mindennapi életén. Pedig kellett volna látni, hogy nyaka vékony, mint a Tompa Mihályé, alakja törekeny és immár fáradt, mint azoké az embereké, akik sokat tartózkodnak szobai levegőben; arcán félelem nyílik, mint a vöröslő őszi hold sugara a nádas felett; Bardolff belső tüze hevíté nem egyszer e nemes halántékot, amely belső tüztől Shakespeare a színész száján át azt mondatja, hogy epétől van, holt Tömörkény István olyan galamb-lelkű ember volt, mint szentté váltott régi magyar íróink.

Egyszer Burnshöz hasonlítottam, amikor róla írtam. Bevallom, hogy tévedtem, Burns Róbert, akiről Carlyle ama megindító, atyafiságos és mesteri könyveket írta, egy okos, skót jószág-herlő volt, aki nagy kalapjával, villámoló szemével, napégette arcával fölényesen és meglehetősen biztonsággal mozgott Gordon hercegnő szalonjában, valamint az edinburghi írók, a lelkészek és tanárok társaságában is. Tömörkény élete végéig megmaradott csöndes, magábavonult és szelíden, epe nélkül elmenekülő vidéki gyógyszerésznek, aki sohasem kíváncsi volt a pesti „szalonok” és hercegnők meglátogatására, Karl Kraus, a bécsi Fackel szerkesztője szenvedélyes és türelmetlen hangon vonta felelősségre az osztrák—magyar közvéleményt, amidőn nemrégiben német fordításban Tömörkény Harc a katonával c. elbeszélését olvasta. A bécsi szerkesztő, aki egyébként is robbanékony természetű férfiú, szemrehányást tett az egész monarchiának, hogy a területén élő legnagyobb íróit véle eddig meg nem ösmertette; megírta, hogy Ausztriában és Magyarországon csak egyetlenegy író él, aki érdemes a világirodalomban a versenyt felvenni a többi nemzetek nagyjaival s ez Tömörkény, gyalázat, hogy eddig Magyarországból csak a tucat-, divatú-irodalmat kolportáltak idegen országokba; Gogolhoz, Csehovhoz, az orosz irodalom legnagyobb

elbeszélőéhez hasonlította a szegedi múzeumigazgatót, amíg az csendesen üldögélt Ónozó Poldi csárdájában és tudomásul sem vette az egész irodalmi heccet, amely körülötte keletkezett. Burns Róbert az ekeszarva mellől nyomban Londonba utazott volna szegyenében és készpénzre váltja vala a lármás lapszerkesztő hangját. Tömörkény talán el sem olvasta a Fackel cikkét.

És vidéki újságíró sem volt abban a perspektívában, amint ezt a különös, színes, mozgékony, tipikusan magyar és a zsenialitás és tudatlanság határain izgó vándorszínészfajtát megszoktuk, szeretjük és sokszor csodáltuk. A magyar vidéki újságíró olyan lelkes, mint egy önzetlen kortes, és olyan hangos, mint a falu legerősebb legénye. Ha igazi vidéki újságíró: nem elégszik meg vala a hanvai paplakkal, a szegedi múzeum igazgatásával. A népszerűséget, a becsületét, az érintetlenségét, a szegediességet már régen értékesíti és kibontja kócsagtollazatát, hogy az egész világ lássa, megbecsülje, szeresse és tiszteletével adózza.

Amíg az élet zajtalanul, halkán folydogált körülötte, visszahúzódott a magános szobájába és szinte csak a magamulatságára zenélt remekművet, mint a biedermeier-korban egy széplelkű polgár, aki irtózott a nyilvánosságtól. Ismeretlen emberekkel szeretett érintkezni, mint Mednyánszky László, aki mindig harmadik osztályon utazik a vonaton, hogy fel ne ismerjék őt az emberek, és eszükbe ne jusson fotográfus-pózbá állani a szemlencséje előtt.

*

Ámde így volt jó, hogy magyar emlék maradhasson, hogy már életében klaszszikussá váljon; emlékezete megvígasztalja azokat az írókat, akik a tömegben nem szeretnek lökdösődni; színeskedés nélküli előkelőséggel, tiszta kézzel, tiszta lábbal és érintetlen lélekkel menni át a sáros gyalogösvényen; nagyokat hallgatni és elmerengni.

Íróhoz méltó életet élt. Élte az Arany Jánosok, Gárdonyi Gézák magános, megfigyelő kagylóéletét.

(Magyarország, 1917. máj. 1.)

Molnár Ferenc

Mi jön ezután?

Válaszok egy amerikai lap kérdéseire

Egyszerűség és rövidség kedvéért a kérdéseket elhagyom, csupán a feleleteket közlöm. A hangosfilmről van szó, jelenéről, jövőjéről, lehetőségeiről, kilátásairól.

A hangosfilmnek igenis köze van az irodalomhoz, de nem több, mint a könyvnyomtatásnak. Köze van a kép-

zőművészetéhez is, de nem több, mint a gépreprodukáló fotókémiai iparnak.

Aki olyan lovon lovagol, mint aminő az elektrotechnika, az ne várja ettől a lótol, hogy örökre megálljon, vagyis lassabban járjon, csak azért, mert épp az illető úr nagy pénzérdekei ezt kívánják. Aki a millióit a filmbe vagy a hangosfilmbe fektette, ne csodálkozzék, ha holnap egy lépés mindent elsöpör, úgy, mintha itt se lett volna az egész. És az ne csináljon minden évben min-

den új találmányhoz büszke, új művészi teóriákat.

A világító petróleum első urai is azt hitték, hogy miután az olajat és a gyertyát megölték, most már majd megáll a világ az ő kedvéért. Aztán elsöpörte őket a gáz. Aztán elsöpörte a gázt az izzólámpa. Aztán jött az izzólámpa. De ezek a technikusok szerényebbek, mint a filmesek, mert tudják, hogy őrütnak is jön másvalami.

A hangosfilm ma tulajdonképpen: képes gramofon. Csak azért vannak ma még hangosfilmszínházak, mert a képes gramofon nagyon drága. Ha a képes gramofon olyan olcsó lesz, mint most a rendes gramofon, éppúgy nem fog senki mozi-színházat nyitni, mint ahogy ma nem jut eszébe senkinek külön termekben, belépődíj mellett gramofonhangversenyeket adni. Ez az egyik lépés előre ezen a téren.

A második lépés: a képes rádió. A múlt héten még csak jóslás volt, ezen a héten már bemutatták Angliában. És — hitem szerint — ez fogja agyonvágni a hangosfilmet összes győzelmesen trombitáló „művészeivel” és bankárjaival együtt. Ha a lakásomon havi két pengőért hallhatom és láthatom (színesen és plasztikusan) a milánói Scala Aida előadását Toscanini vezényletével, akkor nem leszek bolond moziba menni. És ha este száz elsőrendű európai színház közt válogathatok vígjátékot, drámát, operettet, operát, revüt, kabarét — akkor fölöslegessé válnak a filmműtermekben és a rádióközpontokban tartott keserves előadások, mert a rádiótechnika elérte egyik igazi célját: szép mutatványokat reprodukál potom pénzért. És miután ehhez kellenek azok a színházak, amelyek ezeket az estéket végigjártsszák ezzel az újítással a rádió csak egy választékosabb, magasabb, szebb színházi kultúrát fog szolgálni és anyagilag segíteni. A nagyvárosokban pedig mindig lesz olyan közönségük a színházaknak, amely eleven színházat akar látni. Mint ahogy Saljapint szörnyű pénzért tódul hallani a közönség, holott a gramofonon ingyen és igazán tökéletesen hallhatja. És Jannings ma a leg-

jobbán fizetett színész a világon, ha „elevenen” játszik. (Lásd szenzációs bécsi sikerét.) Itt Berlinben esti négyezer pengőt kínálnak neki, hogy játszszonek, holott minden utcasarkon úgyszólván ingyen játszik a filmen. (Örök és halhatatlan különbség az igazi és a kópia közt, az igazi javára.)

Bizonyos: nagy csapás ez a szegény ripacsszínészetre. Az se volt alapjában véve egyéb, mint primitív reprodukciója jobb és szebb mutatványoknak. Talán nem is kár érte.

Még egy lépéssel tovább (bár ez nem tartozik a szorosan vett kérdésekhez) — eljutunk a képes rádióújsághoz, amely sokkal közelebb van már hozzánk, mintsem gondolná az ember. Mi ez? Ez az, hogy a rádió műsorában benne lesz reggel, hogy délután háromkor farsangi körmenet van Párizsban, a Boulevard des Italiens-en. És a rádió előfizetője délután háromkor bekapcsolja Párizst és az illető boulevard-t, és ha akarja, végignézi az egészet. Avagy: jelenti a rádió, hogy ég egy gyár Spanyolországban, és az előfizető, ha akarja, odanézi Pestről. Olyan időket élünk, hogy ezen még mosolyogni se szabad, mert mire kimosolyogta magát az ember, már itt is van a találmány.

Két példa, egy régi és egy új. Berlinben, a hotelemben tavaly ujjal mutogattak és kinevettek egy embert, aki bement a telefonfülkébe, és egy óceánjáró hajót akart felhívni a tenger közepén. Egy hónappal később megjelent a White Star Line hivatalos közlése, mely szerint hajóinak minden első osztályú fülkéjében telefon áll az utasok rendelkezésére.

Másik példa (amit a múlt héten olvastam egy német lapban): Röntgen annak idején kifejtette elméletét egy előadásán. Az előadás után vita volt. Valaki ezt kérdezte Röntgentől:

— Vagyis ön azt állítja, hogy le tudja fotografálni egy embernek az egész csontvázát, anélkül hogy azt az embert megölné?

Röntgen határozottan felelt:

— Igen.

— Akkor ön egy „Fatzke” — mondta általános helyeslés közepette az illető. (A „Fatzke” szót nem tudom lefordítani, de legfőbb elemei a szemtelen és a szamár szavakba sűrítethetők össze.)

Hogy ki „féljen” a rádiótól és a távolbalátástól? A színház ne féljen. Azaz: a rossz színház féljen a jó televíziótól, és a rossz televízió féljen a jó színházától. Ha „félésről” egyáltalán szó lehet, szerény érzésem az, hogy a jövő hírlapírása, hírlapszolgálat fog olyan nagy változáson keresztülmenni,

amely a mostani hírlapszolgálatba fektetett tőkét idegessé teheti. A hírszolgálatnál ugyanis fordítva áll a dolog: a mai hírszolgálat reprodukált eseményeket ad, a jövő hírszolgálat az igazi eseményt fogja adni. De a hírlapok embereit: kiadókat, újságírókat nem kell féltetni. Azoknak több esziük van, mint a filmeseknek. Nem fognak abba a hibába esni, hogy azt hiszik: épp önük áll meg a világ haladása. Igen gyorsan és idejekorán fognak átülni a másik paripára.

(Az Est, 1929. ?)

Móra Ferenc

Hajdúk a harangöntésben

A hajdú, aki a harangöntésben szerepel, kétségtelenül magyar típus. Nem bizonyos, hogy a honfoglalókkal kötődött be, de az bizonyos, hogy manap igen itthon érzi magát e hazában. Ez az ország az, ahol mindenki mással foglalkozik, mint amihez ért — no meg is látszik rajta. Már tudniillik az országon, amelyben a mézeskalácsosok tí-márkodnak, a csizmadiák repülőgépet találnak fel, az ügyvédek szőlőmolyt termesztnek, a vincellérek bankot alapítanak, az orvosok pedagógiát reformálnak, a tanárok börcéznek, a börciánerek mezőgazdasági szaklapokat szerkesztenek, a polgármesterek értekezletet írnak Sandro Botticelli festményeiről, a festők kártyabarlangokat gründolnak, a képviselők álhírlaposkodnak, az újságírók beállnak költőnek és a költők vezércikkeket szerkesztenek az ország miniszterelnökeiről mint hivatásos panamistáról.

Ez lévén Magyarországon a bevett rend, nagyon csudálkozna rajta az ember, ha például a kultuszminiszter olyan embert keresett volna közoktatásiügyi államtitkárnak, aki valamikor

csak a határán is járt volna a közoktatásiügynek. Nem kell azonban csudálkozni, a kultuszminiszter úr nagyon illendőségtudó ember, tisztelője az ősi hagyományoknak, ennél fogva elsőrangú hajdút keresett a magyar kultúra harangjának megöntéséhez. Talált is. Meg kell adni, nagyon szerencsés keze van neki. Olyan embert talált, aki tán még önála is kevesebbet foglalkozott életében a magyar közoktatásüggyel. Talán ez is volt a legjobb kvalifikáció e magas méltóságra. Olyant nem találhatott volna, aki nála kevesebbet ért tárcája dolgaihoz, tehát legalább olyant keresett, aki még önála is messzebb esett az iskolaügyektől eddig való pályáján. Tucattjával találhatta volna az alkalmas egyetemi tanárt, ezrével a kitűnő pedagógust, maga a kultuszminisztérium tele van kitűnő tisztviselőkkel, akiknek bő tapasztalata van, teljes áttekintése a kultusztárca minden ügyéről — azonban a főhajdúnak segédhajdú kellett: egy öreg közigazgatási bíró.

Benedek Sándornak hívják az új államtitkárt, aki mátol fogva legelteti

a magyar közoktatás juhait és bárányait. A király akaratából, de a Jan-kovich miniszter úr jóvoltából. A félhivatalos újság külön megdicséri érte, hogy az ő éles szeme találta meg hosszú kutatás után ezt a különösen alkalmas férfiút, akinek a nevét idáig se egy tanító, se egy tanár, se egy pap nem hallotta Magyarországon, pedig ömél-tósága megette kenyere javát, mert hatvanadik esztendejében jár.

A félhivatalos nagy bőbeszédűséggel elmondja azt is, hogy mi teszi Benedek Sándort kiválóan alkalmassá a közoktatásiügyi államtitkárságra. Ősnemes székely, előneve is van: kisbaconi. Ősei közt tudósok is voltak. Az apja mint az ország legöregebb adóellenőre halt meg. „Fiatal éveiben Suhogó név alatt irt sziporkázó humortól ragyogó tárcákat a szabadelvűpárt egykori sajtóorgánumába, a Debreceni Ellenőr-be.” Ez akkora érdem, hogy muszáj

szó szerint idézni a folytatásával együtt. „Később éveken át szerkesztette a Debrecen—Nagyváradai Értesítő című hetilapot.” Aztán volt min. titkár, kir. tanácsos, pénzügyigazgató, pénzügyminiszteri osztálytanácsos, húsz év óta pedig közigazgatási bíró. Kitűnő szakmunkái vannak az állami italméresi jog tanáról. Elnöke a Székely Egyesületnek. Pont. Azaz még két kitűnő tulajdonságát ismeri a jól értesült félhivatalos. Hithű református és városatyja Budapesten. Hát lehet ennél többet kívánni egy közoktatásiügyi államtitkártól?

Nem, nem lehet. Ez a legmegfelelőbb kvalifikáció. Ha több köze volna a közoktatásügyhöz, akkor kereskedelmi államtitkárnak volna jó. Ha kevesebb, akkor meg nem kultuszállamtitkár lenne, hanem kultuszminiszter.

(Szegedi Napló, 1913. március 29.)

Móricz Zsigmond

Piszmovedomec

Leányfalu, május 31.

Az úton hever a barna muszka, s a fűvet ásogatja a kavicsok közül. Idegen jelenség s idegen gond a magyar rögökön, ahogy egyenkint ássa a fű gyökereit.

Ha férfimunkást kerestem erre a dologra, az kapával állott neki a garaszolásnak vagy nyeseivel, de ez elképzelhetetlen volt, hogy egy magyar férfiember a kavicsba leüljön s késsel piszkálja a gyomot. Gyerekmunka, asszonymunka. Fél nap alatt végzett vele. Ez szegény két hete csinálja, más munka közt, mire a végére jár, lent már újra zöldül.

Szegény orosz. Úgy ül, mint egy barna vakondok. Szótlatlanul, társtalanul az idegenben, s úgy ás, vés hallatlan és

buta közönnyel, nem vesz tudomást róla, mi van előtte: egy kétszáz méteres út, vagy egy határtalan volgamenti síkság.

Megállok fölötte: mit tud ez a világból.

— Iván! . . . Tudod-e, ki az a Tolsztoj?

Fölnéz. Kihízott piros arca fölragyog, nevet és csillog a szeme.

— Áh, bízom tud. Igen: tud. Az Leo Nikolaj Nikolajevics. Az gróf . . . Ajaj. Sok könyv otthon.

Oroszul folytatja. A cselédeim tótok, rendesen beszélnek vele s tolmácsolják:

Hogy azt mondja, hogy sokat olvasott attól könyvet. Mer hogy otthon minden házban van sok könyve annak a grófnak.

Megilletődve nézek a kis barna muzsikra. Fantasztikus távolság: Tolsztoj, aki nekünk a legnagyobb írásművész, a huszadik század szellemi színvonalának legnagyobb reprezentánsa... s olvasója, a csöndes muzsik, akinek otthónától sok ezer versztnyre öröm csillog a szívében, ha a nevét hallja...

Ajaj... az mindenütt Jakott... Szibiriába, A sztrakánba, Moszkva... mindenütt...

Nos, magyar írók!... Ezt mondjátok el, hogy a könyveiteket olvassák azok az elemek, akiknek nem kell a kultúra-étel, hanem ott tartanak, hogy ötliteres fazékkal kell főzni egy emberre babot, kását, krumplit, különben nincs kielégülve a gyomruk... És ezek Tolsztojt olvassák...

Az ősszel ugyanezen a helyen írtam az öreg magyarról, aki Petőfiről annyit tudott, hogy vezér vót negyvennyócba Kossuth Lajos mellett, „azok mind vezérek vótak, Böm, Petőfi, Tisza István...” Így kavargott csak a fejében az emlegetett nevek káosza. Hadvezér, költő s mai név, összevisz-sza, tisztázatlanul... Arany Jánosról „a népi sarjadékról” csak az tud, akinek üres memóriájába, tartalom nélkül beadzta az iskola, Jókairól semmit... s hát a többiek.

És ez a fiatal muszka (25 éves, otthon 47 gyesjatina földje van, azt véli, száz hold nálunk), ez az egészen igénytelen lélek, aki a magyar paraszt mellett oly primitív, annyira naiv és jólelkű, mint a jólnevelt s ijedt gyerek a felnőtt közt: Tolsztojt olvassa otthon.

Kell, hogy tisztázzuk, hogy vissza-emlékezzünk rá, hogy mi a kultúra s kultúra közti különbség.

Nilvánvaló, hogy a magyar paraszt hallatlanul magasabb kultúrfokot képvisel, mint ez a muszka. Még a felvidéki tótságunk is fölötte van. (Azt mondja a szakácsné: „Nálunk nem eszik ennyit senki és jobbat eszik.” Azt mondja a másik: „Az nem tud kapálni: csak tőrja a földet, ezt meg kellett elebb tanítani.”)

És ez Tolsztojt olvassa.

De a mieink, akiknek a legszemetje is

csodálatos magasságban áll értelmesség, okszerűség, célkitűzés, ravaszság, bectelenség dolgában ez ártatlan nép felett: semmiféle könyvet nem ismernek a naptáron s a kálvinisták a biblián kívül. Van életkultúra s van könyvkultúra, amely amannak csak része.

Mi, akik oly sokat tanultunk könyvekből, végül azt hisszük, mindent a könyveknek köszönünk. Pedig az életünk legfontosabb tudásait: az élés, az érvényesülés összes képességét tisztán az életnívóktól kaptuk.

A paraszt, a könyv nélküli ember, mindent onnan kap, az egymás után következő nemzedékek átörökölt élet-tapasztalataiból.

Mért olvas ez a muszka mégis Tolsztojt?

— Mi az a Tolsztoj — kértem tőle —, mi a mestersége?

Megilletődött arccal néz föl; áhítat és komolyság van a tekintetében.

— Az piszmovedomec... — mondja ünnepélyesen.

Piszmovedomec: az írás tudósa; írástudó.

A szóban a bibliai ódon illata: a biblikus kor életértelme.

Az írástudó: a nép tagja, de bölcsé, aki tudja az írásokat s tud mindent, akihez fordulni lehet, aki tud ítélni, dönteni, aki a mi emberünk, de tud. A lélekben való dolgok mesterembere.

Tolsztoj, aki a nép számára szívja föl a nagy emberi könyvkultúrát, mint a méh a virágport, hogy mézzé szűrje a maga népének.

S ha ebből a szempontból nézzük a magunk kurta emlékü, melegágyi irodalmunkat: arra a csodálatos meglepetésre bukkanunk, hogy a mi íróink közt senki sincs, aki a nép számára dolgozzon: mi mind, valami hamis látás és beállítás alapján, a nép nagy életét s bölcsességét akarjuk kiszívni, hogy mézzé kenjük a legfelső réteg, a nép kizsákmányolói számára.

Osztályrdekdek szolgálatában áll a magyar kisirodalom.

Hogy legyen belőle nagy cél s nagy föladat nélkül nemzeti, vagy világ-szerte ható nagy kultúra?

(Pesti Hírlap, 1918. jún. 3.)

CONTENTS

Amadou Mahtar M'Bow, Director-General: Communication between people and between cultures
Tamás Szecskő: About the future — in the middle run. New requirements of mass communication development

FOCUS

Wonderful and terrible — Conversation with writer Ferenc Karinthy on the „marriage” of literature and journalism 15
Péter Ruffy: Is today's report like a sonnet? 21
György Márványi: The metamorphosis of the reporter 30

EXCHANGE OF VIEWS

Wanted a profile
István Sz. Simon: From protocol to technology 36
Lajos Burget: Beggars of the profession? 41
Miklós Polgár: Voice and echo — Some ideas about regional radio broadcasting 44
Béla Gáldonyi: What is good? 47
János Havasi: Bounding our thoughts to the soil 50
András Szigethy: It can't be done without conflicts 51

WORKSHOPS, METHODS

László Zöldi: More or better? — On the pretext of the discussion on demography in the weekly „Élet és Irodalom” 54
A guerrilla of the profession? — Conversation with journalist László Róbert 60
Graham Greene — László Róbert: Vietnam would not let go 68
Hedvig Dvorszky: Signs for the stranger 74

ONCE MORE

A report film on the meeting of the trade union of pop musicians 78

СОДЕРЖАНИЕ

Амаду-Махтар М'Бо, генеральный директор: Коммуникация соединяет мир

3 Там ш Сечкё: О будущем — среднесрочно
9 Новые требования развития массовой коммуникации

В ЦЕНТРЕ ВНИМАНИЯ

Реликоленно и страшно — разговор с Ференцем Каринти о браке литературы и журналистики

15 Петер Руффи: Сонетом ли является
21 сегодняшний репортаж?
30 Дёрдь Марвани: Метаморфоз репортера

ДИСКУССИЯ

Требуется профиль
Иштван С. Шимон: От протокола до техники
Лайош Бургет: Нищие профессии?
Миклош Полгар: Звук и эхо — замысли о местном радиовещании
Бела Галдони: Что хорошо?
Янош Хаваши: Прикрепление мышления к земле
Андраш Сигети: Без конфликтов — нельзя

МАСТЕРСКИЕ, МЕТОДЫ

Ласло Зёлди: Больше или лучше — по поводу демографической дискуссии журнала «Элет еш иродалом» 54
Партизан профессии? — интервью Тамаша Надора с Ласло Робертом 60
Грехем Грин — Ласло Роберт: Вьетнам не отпускает 68
Хедвиг Дворски: Знаки для иностранцев 74

ЕЩЕ РАЗ

Они дуют в одну дудку — фильм-репортаж о профсоюзной встрече музыкантов популярной музыки 78

CLOSE—UP

- Márta D. Hoffmann—János Rudas: We argue . . . An analysis and an interpretation 87
Gusztáv Lányi: The social psychology of having (tele) visions concerning football 97
Balázs Vargha: Somersaults in the human mind 104
Péter Friedrich: Molecules „in love” 116
Pál Benedek: Rality and its model 118
József Hámori: „Crossing” and symmetry in the nervous system 119
János Szentágothai: Yes and no 122
Éva Földvári: Why the doctor gives advice 127

TECHNOLOGY

- To each his own computer 135

PUBLIC OPINION

- Opinions and prejudices concerning old people 141
Difficulties in supply here, unemployment there 143
War (Beirut), war (The Falkland Islands), war (Iraq—Iran) 146

OUTLOOK

- Éva Szécsi: Mass communication and political power in France 147
Kázmér Nagy: The Listener 156

PERISCOPE

- About books 161
From periodicals 171
News in brief 179

BROWSING

- The glorious gallery — A selection from the works of Endre Ady, Frigyes Karinthy, Dezső Kosztolányi, Gyula Krúdy, Ferenc Molnár, Ferenc Móra and Zsigmond Móricz 185

КРУПНЫМ ПЛАНОМ

- Марта Д. Хоффманн—Янош Рудаш: Мы спорим . . . Анализ и толкование 87
Густав Лани: Социальная психология футбольного (теле)видения 97
Балаж Варга: Кувырки в головах 104
Петер Фридрих: «Влюбленные» молекулы 116
Пал Бенедек: Действительность и её модель 118
Йожеф Хамори: «Перекрёстки» и симметрии в нервной системе 119
Сентаготан инном: И да, и нет 122
Эва Фёльдвари: Что отвечает врач? 127

ТЕХНИКА

- Да будет у всех ЭВМ! 135

ЗОНД

- Мнения и предрассудки о старых людях 141
Трудности в снабжении — у нас, безработница — у них 143
Война (Бейрут), война (Фолкленд), война (Ирак—Иран) 146

ПАНОРАМА

- Эва Сечи: Массовая коммуникация и политическая власть 147
Казмер Надь: Журнал „The Listener” 156

СМЕСЬ

- О книгах 161
Из журналов 171
Коротко 179

ДЛЯ ЧТЕНИЯ

- Блестящая галерея. Подборка рассказов венгерских писателей — Эндре Ади, Фридеш Каринти, Дежё Костолани, Дюла Круди, Ференц Молнар, Ференц Мора, Жигмонд Мориц 185

Terjeszti a Magyar Posta

Felelős kiadó: a Tömegkommunikációs Kutatóközpont igazgatója

Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat (H—1389 Budapest, Postafiók 149.). Amennyiben a megrendelés a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalatnál történik, átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest), a KULTÚRA 024/7 számú számlájára.

A JEL-KÉP a Szovjetunióban, az NDK-ban, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Romániában és Bulgáriában kizárólag a helyi postahivatalokban fizethető elő.

HU ISSN 0209—584x

83. 27825 Petőfi Nyomda, Kecskemét

INDEX: 25 424

Felelős vezető: Ablaka István igazgató

